

HUSITSKÝ TÁBOR

23-24

ČASOPIS HUSITSKÉHO MUZEA V TÁBOŘE
JOURNAL OF THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR

TÁBOR 2019

HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE

HUSITSKÝ TÁBOR

23-24

ČASOPIS HUSITSKÉHO MUZEA V TÁBOŘE
JOURNAL OF THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR
TÁBOR 2019

PUBLIKACE VZNIKLA ZA FINANČNÍ PODPORY
MINISTERSTVA KULTURY V RÁMCI INSTITUCIÁLNÍHO
FINANCOVÁNÍ NA DLOUHODOBÝ KONCEPČNÍ ROZVOJ
VÝZKUMNÉ ORGANIZACE HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE.
(DKRVO, MK000072486)

© HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE, 2019
ISSN 0231-6080

Husitský Tábor 23-24/2019
Contents of the Volume 23-24/2019
Obsah

I. Studie historické (Historical studies)

Fortifikační příručky raného novověku ve střední Evropě

KLÁRA ANDRESOVÁ /9

Jan Hus a hrad Krakovec.

K historicitě pobytu a počátkům místní husovské tradice

DAVID KOZLER /29

Plzeňské etudy Jana de La Croon

Městský velitel západočeské metropole ve víru posledních let
třicetileté války

LUKÁŠ SLÁMA /88

**Výpovědi německých pozdně středověkých šermířských příruček
o kultuře civilních duelů**

ONDŘEJ VODIČKA /96

Husitství v díle irského františkána Anthonyho Bruodina

Propugnaculum Catholicae Veritatis

ZDENĚK ŽALUD /124

II. Archeologie (Archeology)

Příspěvek k poznání podoby domu v české středověké ikonografii

1. část - dům venkovský

MILOŠ DRDA /141

III. Diskuse a recenze (Discussions and Reviews)

Petr Čornej, Jan Žižka.

ZDENĚK VYBÍRAL /217

Vzpomínka na Petra Brátka

MILOŠ DRDA /223

Corrigenda /226

I. STUDIE HISTORICKÉ
(HISTORICAL STUDIES)

Fortifikační příručky raného novověku ve střední Evropě

KLÁRA ANDRESOVÁ

Abstract:

Military manuals became a popular genre of educational literature during the early modern period. Approximately one third of them were books the content of which was related to another segment of technical literature – architecture. Fortification manuals intended for both – soldiers and builders – were the intersection of military and architectural manuals and we can still find them in a number of period book collections and not only the technical ones.

Key words:

Military manuals, early modern prints, fortifications, architecture, 16th–17th centuries

Fortifikační příručky jako součást žánru příruček vojenských

V průběhu raného novověku došlo k rozmachu řady žánrů naukové literatury, což souviselo s postupným rozvojem věd i knihtisku. Vedle přírodovědných publikací se jednalo především o knihy matematické a technické, s nimiž úzce souvisí vojenské příručky, které se záhy zařadily mezi oblíbené naukové spisy. Vojenské příručky můžeme obecně

charakterizovat jako naučné publikace určené vojákům na různých stupních armádní hierarchie, které obsahují informace týkající se vojenské služby a vojenství z obecného hlediska, nebo pouze služby a vojenství určitého druhu vojsk. Tyto informace mohou pocházet z jednoho či z kombinace několika typů zdrojů, mezi něž patří např. vojenské či právní předpisy a nařízení, služební instrukce nebo praktické zkušenosti vojáků.

Je však třeba dodat, že se žánr vojenských příruček v historii proměňoval a daným pojmem můžeme v různých dobách a oblastech označovat různé typy publikací. Pokud se chceme zaměřit pouze na určitý segment tohoto žánru – v tomto případě na vojenské příručky vytištěné ve střední Evropě zhruba v letech 1550 až 1650 – je třeba konkrétnější specifikace. V rámci našeho vymezení lze říci, že se jedná o naukové publikace, které se zabývají válečnou vědou z všeobecného hlediska nebo vojenským uměním jednotlivých typů vojska, válečnou pyrotechnikou či pevnostním stavitelstvím. Jsou to obecně pojaté svazky s mezinárodní platností, které nebyly pro dobové vojevůdce závazné, ale představovaly doporučení jak cvičit vojáky, jak zajistit zásobování armády, či např. jaké taktiky využít ve specifických situacích.

Vojenské příručky se ve zkoumané době a regionu věnovaly různým tématům, jejichž struktura se v průběhu let proměňovala. Studované období můžeme z tohoto hlediska rozdělit do tří podobně dlouhých úseků, v nichž lze charakterizovat hlavní témata daných knih.

Období 1550–1590 bylo dobou, kdy v jižní a západní Evropě docházelo k rozvoji literatury o fortifikacích; ta se ovšem ve střední Evropě dosud objevovala jen zřídka. Středoevropské publikace byly převážně správního charakteru, nevěnovaly se příliš taktikám a mnohdy reagovaly na tehdy probíhající války s Turky.

V období 1590–1618 docházelo k postupnému poklesu počtu knih o vojenské správě a nárůstu množství publikací o vojenském umění. Kromě dalších spisů reagujících na války s Turky se začínaly v německých státech objevovat první spisy šířící myšlenky nizozemských vojenských reforem. Ve střední Evropě se ve větší míře začaly tisknout publikace o pevnostním stavitelství.

Období 1618–1650 lze ztotožnit s dobou třicetileté války a lety bezprostředně následujícími. Nové vojenské spisy nyní reagovaly na tento významný konflikt. Nadále přetrvávalo vydávání fortifikačních spisů, další publikace reagovaly na šíření nových taktik. Nemalé množství

tehdejších knižních militarií představovala nová vydání spisů z předchozího období.¹

Nejčastějšími tématy tedy byly v celém zkoumaném období vojenská správa, vojenské umění a fortifikace. Posledně jmenované téma pro nás bude momentálně zásadní. Mluvíme-li konkrétně o fortifikačních příručkách, je řeč o spisech zaměřených výhradně na pevnostní stavitelství, případně na architekturu obecně. V druhém jmenovaném případě je fortifikacím věnována pouze část publikace – zpravidla její třetina – jak bude vysvětleno níže. Dané knihy jsou ve většině případů bohatě ilustrované – převážně vevázanými mědiryty, které obsahují základní geometrické nákresy, průřezy příkopy nebo valy, plány celých pevností či jejich částí, případně ilustrace pracovního náčiní.

Počátky fortifikačních tisků za Alpami

Roku 1635 byla vydána kniha *Architectura Universalis* Josepha Furtttenbacha.² Jak název napovídá, publikace se zabývala architekturou z všeobecného hlediska. Dětila se na tři odnože, které v tehdejší době tvořily architekturu jako celek: Jednalo se o architekturu vojenskou (*architectura militaris*), civilní (*architectura civilis*) a námořní (*architectura navalis*). Závěrečná část knihy se věnovala dělům a jejich využití, čímž přibližovala celou široce pojatou publikaci militárně zaměřenému čtenářstvu. S tematikou jednotlivých pasáží se snadno seznámíme při prostudování obsahu svazku. O mnohém ovšem vypovídá již samotný frontispis, tedy ilustrovaný dvojlist vevázaný většinou před titulním listem, jehož cílem mělo být přiblížení obsahu knihy a nalákání čtenářů ke koupi díla již při prvním nahlédnutí do svazku. Frontispis v tomto případě obsahuje pouze krátkou informaci o názvu a autorovi díla, primárně však představuje detailně propracovanou naukovou ilustraci s odkazy na popisky jednotlivých prvků. Dvojlist lze rozdělit do tří zhruba stejně

1 O vojenských příručkách vytištěných ve střední Evropě v letech 1550–1650 více viz Klára ANDRESOVÁ, *Vojenské příručky raného novověku jako předmět výzkumu historiografie vojenství a knihovědy. Tisky středovýchodní Evropy v kontextu evropské produkce*, *Vojenská história* 2018, č. 3, s. 61–80. Z příslušné studie byly převzaty údaje uvedené v této kapitole.

2 Joseph FURTTTENBACH, *Architectura Universalis*, Ulm 1635. USTC 2100559, VD17 23:270228U.

širokých horizontálních pásů: Ve spodním lze vidět prvky námořní architektury (lodě, vory a most), ve středním prvky vojenské architektury (palisádu, raveliny a bastiony) a v horním pohled do města, tedy architekturu civilní.

Frontispis dává najevo, že vojenské stavitelství je sice pouze jednou sekci stavitelství jako takového, ale jeho místo je významné – na příslušné ilustraci dokonce centrální. Mohutné bastiony uprostřed Furttenbachova frontispisu přilákají čtenářovu pozornost bezpochyby jako první.³

Architectura Universalis je jedním ze zásadních děl zkoumaného žánru ve studované době, ovšem k rozvoji takto precizně strukturovaných a bohatě ilustrovaných knih vedla stoletá cesta. Autorem nejstarší střeoevropské (v tomto případě německé) příručky pevnostního stavitelství se stal známý malíř, grafik a také matematik Albrecht Dürer. Jeho *Etliche underricht, zu befestigung der Stett, Schlosz, und Flecken* vyšlo roku 1527 v Norimberku.⁴ Tisk se zabýval především rozsáhlejšími pevnostmi a opevňováním měst.

Kniha nebyla prvním geometrickým pojednáním, které Dürer vydal – jeho o dva roky starší *Underweysung der Messung* též přibližovalo čtenářům základy geometrie. Publikace však v tomto případě neústila v traktát o opevňování, ale o měřictví.⁵

Uvedený první německý fortifikační tisk vyšel v době, kdy se moderní opevňování těšilo již značnému zájmu v Itálii, kde také prodělávalo bouřlivý rozvoj. Od konce 15. století na ostrově Rhodu a poté od 20. let 16. století na Apeninském poloostrově vznikaly první bastionové pevnosti, tedy fortifikace opatřené pětiúhelníkovými baštami, pro něž se vžil název bastiony. V Itálii tehdy vznikla tzv. staroitalská inženýrská škola, která vycházela ze zásad, podle nichž se řídilo toto nejstarší užívání

3 K Furttenbachově frontispisu a obecně k frontispisům vojenských příruček více Klára ANDRESOVÁ, *Frontispisy a ryté titulní listy vojenských příruček první poloviny 17. století ve fondu Knihovny Vojenského historického ústavu v Praze*, Knihy a dějiny 2016, č. 1–2, s. 147–164.

4 Albrecht DÜRER, *Etliche underricht, zu befestigung der Stett, Schlosz, und Flecken*, Nürnberg 1527. Dochovány jsou tři typografické varianty: USTC 654140, VD16 D 2855; USTC 654141, VD D 2854; USTC 654142, VD D 2853.

5 Albrecht DÜRER, *Underweysung der Messung mit dem Zirckel und Richtscheyt in Linien ebenen unnd gantzen Corporen*, Nürnberg 1525. USTC 701774, VD16 D 2856; USTC 701775, VD16 D 2857.

bastionového opevňovacího systému.⁶ Další regionální školy, které se snažily reformovat starší systémy, následovaly. V období, kterému se zde věnujeme, se jednalo o školu novoitalskou, španělskou, staroholandskou, staroněmeckou a francouzskou.⁷

Počátky bastionového pevnostního stavitelství je tedy třeba hledat v Itálii. V ní se rozvíjela nejen samotná architektura, ale také vojenské písemnictví zaměřené na fortifikace. Nové bastionové pevnosti ovlivnily tematiku dobových vojenských spisů a zapříčinily, že se v průběhu 16. století centrum rozvoje vojenských věd nacházelo právě v Itálii. Počet tamních vojenských teoretiků výrazně převažoval nad těmi zaalpskými, ovšem je třeba zmínit, že většina jejich děl se šířila v rukopisech, nikoliv v tiscích. Až na konci 16. století se jádro rozvoje vojenských věd přesunulo na sever – do střední a západní Evropy – kde se v dané době reformovalo vojenství jako takové, a kde vznikaly národní školy pevnostního stavitelství.⁸

Vrátíme-li se do zaalpských zemí před polovinou 16. století, mnoho Dürerových pokračovatelů mezi autory vojenských teoretických tisků v nejbližších desetiletích nenajdeme. Nelze ale tvrdit, že by architektura tehdejší učené čtenářstvo nezajímala, protože nevojenské architektonické knihy v Německu před polovinou 16. století vycházely: Jmenovat můžeme např. antické dílo Marca Vitruvia Pollia *De architectura libri decem*.⁹ Právě Vitruvius byl považován za zásadní oborovou autoritu, z níž řada tehdejších spisovatelů vycházela. Mezi nimi se prosadil lékař Walther Hermann Ryff, který se jako editor zasloužil o vůbec první Vitruviovovo vydání v Německu roku 1543, a který o pět let později danou knihu

6 Vladimír KUPKA, *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002, s. 93–94.

7 Více k bastionovým pevnostem a k různým školám pevnostního stavitelství viz: V. KUPKA, *Obecný vývoj fortifikačního umění od 16. do 18. století*, Historie a vojenství 44, 1995, č. 5, s. 3–23; Týž, *Pevnosti a opevnění*, s. 92–111; nově pak Petr WOHLMUTH, *Bastionové pevnosti a vojenská revoluce*, Praha 2015.

8 K tématu více viz: Horst DE LA CROIX, *The Literature on Fortification in Renaissance Italy*, Technology and Culture 1963, č. 1, s. 30–50.

9 První Vitruviovovo vydání v německém prostoru bylo: Marcus VITRUVIUS POLLIO, *De aquaeductibus urbis Romae de aquis urbis Romae de staticis experimentis M. Vitruvii viri suae professionis peritissimi, de architectura libri decem*, Strasbourg 1543. USTC 674607, VD16 V 1763. Kniha byla později znovu vydána 1548 v Norimberku a 1550 ve

přeložil z latiny do němčiny.¹⁰ Koncem 50. let se Ryff sám stal autorem široce pojaté geometricko-technické práce, ve které na Vitruvia navazoval, a jejíž část věnoval pevnostnímu stavitelství¹¹ – podobně jako později Furttentbach ve své *Architektuře*. Druhá část díla nazvaná *Geometrischen Büxenmeisterey* se zabývá nejen dělostřelectvem, jak by její název napovídá, ale také pevnostmi a vojenskou teorií. Z tehdy existujících fortifikačních je v knize kladen hlavní důraz na milánskou pevnost, o níž v publikaci probíhá fiktivní dialog architekta a stavitele.¹² Po prvním vydání 1558 vyšla kniha znovu po takřka čtvrtstoletí – roku 1582.¹³ Ovšem teprve v druhé polovině 80. let se objevila díla dalších autorů a žánr fortifikačních příruček se začal ve střední Evropě rozvíjet.

Fortifikační příručky ve střední Evropě v letech 1550–1650

V rámci středoevropské tiskařské produkce¹⁴ se dosud podařilo odhalit 72 různých vydání fortifikačních příruček z období mezi polovinou 16. a 17. století.¹⁵ Vzhledem k tomu, že bylo pro dané období dohledáno více než 200 široce pojatých příruček vojenských, představují naukové tisky o pevnostním stavitelství zhruba jednu třetinu z nich. Jak však již bylo naznačeno, na vysokém procentu výskytu těchto děl mezi ostatními vojenskými příručkami se příliš nepodílí jejich produkce z prvních desetiletí zkoumaného období. Po vydání Dürerova *Etliche underricht* roku

Štrasburku.

10 Týž, *Vitruuuius Teutsch: Zehen buecher von der Architectur und kuenstlichem bawen*, Nürnberg 1548. USTC 701550, VD16 V 1765.

11 Walther Hermann RYFF, *Der Architectur furnembsten, notwendigsten angehörigen mathematischen und mechanischen Künst eygentlicher Bericht*, Nürnberg 1558. USTC 632815, VD16 R 4002; USTC 632816, VD16 ZV 13481.

12 Tamtéž, s. IIb–XIIa v samostatně číslované kapitole *Von der grundtlegung, arbaung und befestigung, der Stedt, Schlösser, unnd Flecken*.

13 Týž, *Bawkunst oder Architectur aller fürnehmsten nothwendigsten angehoerigen mathematischen und mechanischen kuensten*, Basel 1582. USTC 615310, VD16 R 4003.

14 Střední Evropou v tomto textu rozumíme oblast tehdejší Švýcarské konfederace, Polska, Uher, Svaté říše římské a v jejím rámci též Českých zemí.

15 Tento údaj a další statistické informace vycházejí z excerpce relevantních národních a mezinárodních retrospektivních bibliografií, které jsou také citovány při

1527 nenajdeme až do roku 1586 jiné tištěné fortifikační manuály než knihy Walthera Hermanna Ryffa z let 1558 a 1582.

První vlaštokou signalizující počátek rozvoje žánru ve střední Evropě se stal Ital Carlo Teti, jehož *Discours sur le fait des fortifications* vyšel roku 1586 ve francouzském jazyce v Ženevě. Toto dílo v zásadě předznamenávalo, že tištěné fortifikační příručky střední Evropy budou po několik následujících desetiletí v jistých ohledech ovlivňovány Francií a Itálií.

V následujících letech lze zaznamenat pouze občasný výskyt nových vydání studovaného žánru, a sice poblíž hranic s Francií – kromě již zmíněné Ženevy také ve Štrasburku a Montbéliardu. Teprve se začátkem století se centra tisku fortifikačních příruček přesunula dál na východ a začala produkovat více titulů tohoto žánru. Vliv Francie a Itálie byl patrný až do počátku třicetileté války, přestože do té doby posílila pozice některých německých měst – především Frankfurtu nad Mohanem – jako center tisku fortifikačních publikací. Zatímco naprostá většina střeoevropských vojenských příruček vycházela v němčině, situace příruček fortifikačních byla specifická: Asi třetina z nich byla v této době vydána ve francouzštině a nalezneme též tisky v italštině¹⁶ a latině.¹⁷

Zahraničím byly ovlivněny i jazykově německé tisky. Ve většině případů je totiž nese-psali němečtí autoři, ale Francouzi či Italové, jejichž díla byla přeložena do němčiny. Tato situace se ostatně příliš nelišila od praxe, kdy i první bastionové pevnosti v německých státech projektovali Italové, nikoliv Němci. Až do počátku třicetileté války byli v německé jazykové oblasti vedle Walthera Hermanna Ryffa z poloviny 16. století jedinými „domácími“ autory fortifikačních příruček tři muži: Alsasan Daniel Specklin, který se stal zakladatelem staroněmecké školy pevnostního stavitelství, a jehož spis *Architectura Von Vestungen* vyšel poprvé roku

zmínkách o konkrétních starých tiscích. Jedná se o bibliografie USTC (online dostupné z www.ustc.ac.uk, 18. 4. 2019), VD16 (online dostupné z www.vd16.de, 18. 4. 2019), VD17 (online dostupné z www.vd17.de, 18. 4. 2019), GLN (online dostupné z www.ville-ge.ch/musinfo/bd/bge/gln/, 18. 4. 2019) a Knihopis (online dostupné z www.knihopis.cz, 18. 4. 2019).

16 Alexander von GROTE, *Neovallia Dialogo*, München 1617. USTC 2004432, VD17 23:295381P.

17 Girolamo CATANEO, *De arte bellica*, [Genève] 1600. USTC 451682, GLN-4098.

1589.¹⁸ Dále se jednalo o jednoho z jeho nástupců, Alexandra von Grotte, jehož *Neovallia Dialogo* bylo vytištěno roku 1617.¹⁹ V téže době bylo vydáno dílo Švýcara Johanna Heinricha Sattlera Wissenburga *Fortificatio, das ist: Von Vestungen, Schantzen, und gegen-Schantzen*,²⁰ které vyšlo v průběhu následujících let ještě několikrát.²¹

Teprve se začátkem třicetileté války výrazně převládla u středoevropských fortifikačních příruček němčina nad ostatními jazyky,²² a vedle překladových prací se v německých tiskárnách prosadili němečtí autoři. V rámci celého zkoumaného století se nejvýznamnějším centrem tisku studovaného žánru stal Frankfurt nad Mohanem, v němž byla vydána asi třetina všech zkoumaných titulů. Je však třeba dodat, že Frankfurt byl v dané době jedním ze zásadních evropských tiskařských center bez ohledu na žánr.²³

Pohlédneme-li na fortifikační příručky z formálního hlediska, můžeme konstatovat, že se zpravidla jednalo o nákladné ilustrované publikace velkých formátů. Není se co divit – totéž lze říct o většině architektonických a obecně též uměleckých děl, mezi která fortifikační příručky bezpochyby náleží. Ze studovaného souboru, který obsahuje celkem 72 titulů, je ilustrovaných 60 knih. Převládají v něm díla velkých formátů – foliových a kvartových, kterých je 61. Vůči nim se jako určitý protipól objevily ve 40. letech 17. století knihy kapesní ve dvanácterkových a šestnácterkových formátech. V uvedeném desetiletí se jednalo zhruba o třetinu všech fortifikačních manuálů, které ve střední Evropě vyšly. Malý rozměr těchto knih však rozhodně neznamenal, že by publikace postrádaly ilustrační doprovod – ten byl i v těchto případech součástí většiny svazků.

18 Daniel SPECKLIN, *Architectura Von Vestungen*, Strasbourg 1589. USTC 612744, VD16 S 8178; další vydání pocházejí z let 1599 a 1608.

19 A. von GROTTTE, *Neovallia Dialogo*.

20 Johann Heinrich SATTLER WISSENBURG, *Fortificatio, das ist: Von Vestungen, Schantzen, und gegen-Schantzen*, Basel 1617. USTC 2158455.

21 V letech 1619, 1620 a 1627.

22 Z let 1618–1650 nalezneme 45 německých, 6 latinských a 1 francouzskou tištěnou fortifikační příručku ve střední Evropě.

23 Petr VOIT, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2008, s. 621.

Střední Evropa pochopitelně nepředstavuje pouze německou jazykovou oblast. V rámci její východnější části je možné zkoumat knižní produkci Polska, Uher či Českých zemí. Musíme však konstatovat, že z těchto států žádné tištěné fortifikační příručky nepocházejí. Není to proto, že by spisy daného typu v příslušném regionu nevznikaly, ale proto, že se šířily pouze jako rukopisy, případně je jejich autoři vydávali v Evropě západní. Pokud bychom pohlédli na širší kategorii tištěných vojenských příruček, našli bychom jich ve zkoumané době nemalé množství v Polsku – manuály pevnostního stavitelství však nikoliv. Z polských fortifikačních děl stojí za zmínku *Praxis rączna o dziła* od Andrzeje dell'Aqua z roku 1630, které však zůstalo v rukopise.²⁴ Naopak fortifikační příručky polského autora Adama Freitagaga tiskem vycházely, ale v Nizozemí, tedy mimo zkoumanou oblast. Jediná dochovaná tištěná vojenská příručka z Čech²⁵ se vojenskými stavbami nezabývala a manuály tištěné v Uhrách jsou až záležitostí druhé poloviny 17. století.²⁶

Čtenáři a uživatelé fortifikačních příruček

Fortifikační příručky dodnes můžeme dohledat v řadě historických knižních sbírek. Jsou součástí zámeckých a palácových knihoven a nalézt jich lze značné množství též např. v historickém fondu Knihovny Vojenského historického ústavu Praha. Provenienční poznámky, tedy podpisy a exlibris ve formě razítek či štítků v některých případech odkazují na dřívější majitele příslušných exemplářů a odhalují historii jednotlivých svazků. Příležitostně tedy lze i v moderním fondu starých tisků určit, do které knihovny svazky v minulosti náležely, a podle vpisků, podtržení a dalších typických znaků je potom možné určit, zda byly knihy reálně využívány.

V Knihovně vojenského historického ústavu se nachází 26 různých vydání fortifikačních příruček ze zkoumaného regionu a období; vzhledem k duplicitám a triplicitám se jedná o 34 různých exemplářů.

24 Moderní komentovaná edice daného rukopisu: Tadeusz NOWAK (ed.), *Andrzej dell'Aqua. Praxis rączna o dziła*, Oświęcim 2016.

25 Lazarus von SCHWENDI, *Discurs o Běhu Wálečném a Auřadech Wogenských*, Praha 1618. K 15404.

26 K tématu více viz K. ANDRESOVÁ, *Vojenské příručky raného novověku*.

Průkazné provenienční znaky, které by odkazovaly ke konkrétní historické knihovně, v daných svazcích nejsou vždy přítomné. S jistotou však můžeme říci, že jedna ze zkoumaných knih v minulosti náležela do Martinické sbírky na zámku Smečno,²⁷ zatímco tři další knihy patřily do knihovny Thun-Hohensteinů na zámku v Děčíně.²⁸ Dalších čtrnáct knih z daného souboru je pak označeno jiným podpisem či štítkem, které odkazují k odlišným bývalým majitelům knih – ve většině případů k příslušníkům šlechty.

Sociální skupinu raně novověkých uživatelů fortifikačních příruček však můžeme odhadnout též při analýze daných tisků bez ohledu na jejich provenienční znaky. Obecně lze konstatovat, že bohatě ilustrované svazky velkých formátů byly dražší, proto se očekávalo, že jejich majiteli budou zámožnější čtenáři – především z řad šlechty. Tento předpoklad potvrzuje hojný výskyt daných knih ve šlechtických knihovnách. Ačkoliv i knihy kapesních formátů jsou v zámeckých knihovnách zastoupeny, byly jistě určeny především těm, kteří je mohli využít v praxi, tedy architektům, inženýrům, případně důstojníkům. Cena těchto knih byla bezpochyby nižší vzhledem k zpravidla jednodušší typografické úpravě a mnohdy také nižšímu množství vevázaných ilustrací.

Příručky pevnostního stavitelství však mohly sloužit též jako učebnice v tehdejších vojenských školách, mezi kterými stojí za zmínku především akademie v německém Siegenu. Založena byla roku 1616 a následujícího roku začala vyučovat žáky z řad mladých šlechticů a zámožných měšťanů. Školu zpočátku řídil slavný vojenský teoretik Johann Jacobi von Wallhausen, který se stal autorem úctyhodného množství čtrnácti vojenských příruček, mezi které však žádná příručka pevnostního stavitelství nepatřila.²⁹ Fortifikacím se věnoval pouze okrajově ve svých obecněji

27 D. SPECKLIN, *Architectura Von Vestungen*, Strasbourg 1589. Sign.: IIST F 400.

28 Obě uvedené knihovny byly v minulosti zrušeny a jejich relevantní části byly zakoupeny do Knihovny Vojenského historického ústavu. František MARTÍNEK, *Vojenská historická knihovna Památníku osvobození*, Vojensko historický sborník, 1936, s. 270–271. Zmíněnými třemi exempláři jsou následující knihy: A. de Grotte, *Neovallia Dialogo*. Sign.: IIST F 811. Dále dva díly publikace Wilhelm DILICH, *Peribologia*, Frankfurt am Main 1640. USTC 2135756, VD17 23:297056Z. Sign.: IIST D 820/1, 2.

29 O Wallhausenovi resp. i o siegenské škole více viz např. Ulrich WENDLAND, *Zur Lebensgeschichte des Danziger Hauptmanns Johann Jacobi von Wallhausen*, Mitteilungen des westpreußischen Geschichtsvereins 35, 1936 č. 4, s. 81–92; Max TRIPPENBACH,

pojatých manuálech *Corpus militare*³⁰ a *Defensio patriae*.³¹ Při pohledu na dobové studijní plány této školy je zjevné, že pevnostní stavitelství patřilo mezi vyučované předměty.³² Zároveň také víme, že ve škole některé vojenské příručky sloužily jako učebnice – doložit to lze v případě Wallhausenových publikací *Archiley Kriegskunst*³³ a *Künstliche Picquen-Handlung*.³⁴ Můžeme tedy předpokládat, že se jistých dobových fortifikačních příruček v této škole k výuce pevnostního stavitelství využívalo.

Závěrem

Fortifikační příručky jsou jedním z nejobvyklejších typů vojenských příruček mezi polovinou 16. a 17. století. Tyto většinou ilustrované svazky velkých formátů lze dodnes nalézt v nejedné knižní sbírce – ať už v historických palácových knihovnách, nebo v moderně sestavených souborech starých tisků, jakým je třeba tzv. starý fond Knihovny vojenského historického ústavu Praha. Po několika málo výjimkách, které vyšly ve střední Evropě do 70. let 16. století, se začal žánr rozvíjet teprve v následujícím desetiletí. Trvalo ovšem až do počátku třicetileté války, než mezi autory těchto tisků převládli domácí spisovatelé píšící zpravidla v němčině. Právě německá jazyková oblast je v rámci střední Evropy dominantní pro tisk daného žánru, protože v rámci Evropy středovýchodní se ve zkoumaném období žádné tisky daného žánru nevydávaly.

Johann Jacobi von Wallhausen. Der erste dt. Kriegsschriftsteller, Hanauisches Magazin, 1937, č. 16, s. 65–71; Hans ZOPE, *Johann Jacobi von Wallhausen als Kriegsschriftsteller*, Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins 37, 1938, č. 2, s. 34–43; Winfried von BORELL, *Die Familie Tautphoeus im Dienste des Mainzer Kurstaates*, Mainzer Zeitschrift 73–74, 1979, s. 159–166; v českém prostředí potom nověji Jiří HOFMAN, *Uherské bojiště v díle J. J. Wallhausena*, Kurucké vojny a ich odkaz v histórii, kultúre a umení, V Dolnom Kubíne [2012], s. 7–20.

30 Johann Jacobi von WALLHAUSEN, *Corpus militare*, Hanau 1617. USTC 2082630, VD17 23:231180H.

31 Týž, *Defensio Patriae*, Frankfurt 1621. USTC 2137840, VD17 39:126998L.

32 Viz např. týž, *Programma scholae militaris*, Siegen 1616, s. 17–23. USTC 2043194, VD17 12:110968M.

33 Týž, *Archiley Kriegskunst*, Hanaw 1617. USTC 2082522, VD17 23:295458C; USTC 2004462, VD17 3:301636R; USTC 2056593, VD17 32:628731B.

34 Týž, *Künstliche Picquen-Handlung*, Hanau 1617. USTC 2095543, VD17 39:126006N.

Na konci studované doby, tedy ve 40. letech 17. století, se k typograficky kvalitním příručkám velkých formátů připojily levnější knihy kapsních rozměrů. Tím se stalo, že se fortifikační příručky přesunuly z paláců, kde se jejich četbě věnovali především mladí šlechtici vzdělávaní ve vojenské vědě, přímo do terénu, kde je mohli architekti a inženýři využít při projektování nových pevností.

Středoevropské fortifikační příručky raného novověku jsou žánrem, kterému se dosud badatelé příliš nevěnovali. Ti, kteří se zaměřují na dobové pevnostní stavitelství, je využívají pouze jako jednoho z mnoha pramenů svého výzkumu; fortifikačním písemnictvím raného novověku ve střední Evropě se však studie dosud prakticky nezabývají. Tento článek si klade za cíl tuto skutečnost alespoň trochu pozměnit.

Fortification Manuals of Early Modern Period in Central Europe

KLÁRA ANDERSOVÁ

In the early modern period, military manuals became one of the popular genres of printed learned literature. In Central Europe in between 1550 and 1650, about one third of them was focused on period fortifications and their construction. These fortification handbooks are the topic of this paper.

Amongst the researched publications, there are books focused especially on period fortifications, but also those of a wider aim. Some of the books dealt with architecture in general and they focused on three main period branches of the field: civil architecture, naval architecture and military architecture.

The first Central European fortification manual was published by Albrecht Dürer; it was *Etliche underricht, zu befestigung der Stett, Schloz, und Flecken* from 1527. There were no immediate successors of the author, though. Only in 1558, Walther Hermann Ryff wrote his *Geometrischen Büxenmeisterey*, which was published again in 1582. However the genre did not start to develop until 1586, when *Discours sur le faict des fortifications* of Italian author Carlo Teti was published in Geneva. The new manuals – mostly written by French and Italian authors – started to appear in Central Europe then. The language of the books was usually German or French. The dominance of German authors and language amongst fortification handbooks in the researched region started only with the beginning of the Thirty Years' War in 1618. There are no printed fortification manuals from other than German regions in Central Europe.

Most of the fortification handbooks were printed in folio or quarto formats and they were usually illustrated. In the 1640s, a new form of the researched publications appeared – pocket books in formats 12mo and 16mo, which were intended mostly for use in praxis by architects and engineers. The large books with many engravings were more expensive, though, therefore they were aimed at wealthy buyers – mostly noblemen. We can find them in many castle libraries. The last important places where the fortification handbooks were used were military schools, where the manuals might serve as textbooks.

SEZNAM LITERATURY:

Monografie a studie:

- Klára ANDRESOVÁ**, *Frontispisy a ryté titulní listy vojenských příruček první poloviny 17. století ve fondu Knihovny Vojenského historického ústavu v Praze*, *Knihy a dějiny* 2016, č. 1–2, s. 147–164.
- K. ANDRESOVÁ**, *Vojenské příručky raného novověku jako předmět výzkumu historiografie vojenství a knihovnědy. Tisky středovýchodní Evropy v kontextu evropské produkce*, *Vojenská historie* 2018, č. 3, s. 61–80.
- Winfried von BORELL**, *Die Familie Tautphoeus im Dienste des Mainzer Kurstaates*, *Mainzer Zeitschrift* 73–74, 1979, s. 159–166.
- Horst DE LA CROIX**, *The Literature on Fortification in Renaissance Italy*, *Technology and Culture* 1963, č. 1, s. 30–50.
- Jiří HOFMAN**, *Uherské bojiště v díle J. J. Wallhausena*, *Kurucké vojny a ich odkaz v historii, kultúre a umení*, *V Dolnom Kubíne* [2012], s. 7–20.
- Vladimír KUPKA**, *Obečný vývoj fortifikačního umění od 16. do 18. století*, *Historie a vojenství* 44, 1995, č. 5, s. 3–23.
- V. KUPKA**, *Pevnosti a opevnění v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 2002.
- František MARTÍNEK**, *Vojenská historická knihovna Památníku osvobození*, *Vojensko historický sborník*, 1936, s. 270–271.
- Tadeusz NOWAK (ed.)**, *Andrzej dell'Aqua. Praxis ręczna o działach*, Oświęcim 2016.
- Max TRIPPENBACH**, *Johann Jacobi von Wallhausen. Der erste dt. Kriegsschriftsteller*, *Hanauisches Magazin*, 1937, č. 16, s. 65–71.
- Petr VOIT**, *Encyklopedie knihy: starší knihtisk a příbuzné obory mezi polovinou 15. a počátkem 19. století*, Praha 2008.
- Ulrich WENDLAND**, *Zur Lebensgeschichte des Danziger Hauptmanns Johann Jacobi von Wallhausen*, *Mitteilungen des westpreußischen Geschichtsvereins* 35, 1936 č. 4, s. 81–92.
- Petr WOHLMUTH**, *Bastionové pevnosti a vojenská revoluce*, Praha 2015.
- Hans ZOPF**, *Johann Jacobi von Wallhausen als Kriegsschriftsteller*, *Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins* 37, 1938, č. 2, s. 34–43.

Staré tisky:

Girolamo CATANEO, *De arte bellica*, [Genève] 1600. USTC 451682, GLN-4098.

Wilhelm DILICH, *Peribologia*, Frankfurt am Main 1640. USTC 2135756, VD17 23:297056Z.

Albrecht DÜRER, *Etliche underricht, zu befestigung der Stett, Schlosz*,

- und Flecken*, Nürnberg 1527. USTC 654140, VD16 D 2855; USTC 654141, VD D 2854; USTC 654142, VD D 2853.
- A. DÜRER**, *Underweysung der Messung mit dem Zirckel und Richtscheyt in Linien ebenen unnd gantzen Corporen*, Nürnberg 1525. USTC 701774, VD16 D 2856; USTC 701775, VD16 D 2857.
- Jean ERRARD**, *Fortificatio*, Frankfurt am Main 1604. USTC 2079048, 2117966; VD17 23:686013B, 23:295477H.
- Johanes FAULHABER**, *Ingenieurs-Schul. Erster Theil*, Nürnberg 1637. USTC 2100831, VD17 23:287514G.
- Joseph FURTTENBACH**, *Architectura Universalis*, Ulm 1635. USTC 2100559, VD17 23:270228U.
- Alexander von GROTE**, *Neovallia Dialogo*, München 1617. USTC 2004432, VD17 23:295381P.
- Walther Hermann RYFF**, *Bawkunst oder Architectur aller fürnehmsten nothwendigsten angehoerigen mathematischen und mechanischen kuensten*, Basel 1582. USTC 615310, VD16 R 4003.
- W. H. RYFF**, *Der Architectur furnembsten, notwendigsten angehörigen mathematischen und mechanischen Künst eygentlicher Bericht*, Nürnberg 1558. USTC 632815, VD16 R 4002; USTC 632816, VD16 ZV 13481.
- Johann Heinrich SATTLER WISENBURG**, *Fortificatio, das ist: Von Vestungen, Schantzen, und gegen-Schantzen*, Basel 1617. USTC 2158455.
- Lazarus von SCHWENDI**, *Discurs o Běhu Wálečném a Auřadech Wogenských*, Praha 1618. K 15404.
- Daniel SPECKLIN**, *Architectura Von Vestungen*, Strasbourg 1589. USTC 612744, VD16 S 8178. **Marcus VITRUVIUS POLLIO**, *De aquaeductibus urbis Romae de aquis urbis Romae de staticis experimentis M. Vitruvii viri suae professionis peritissimi, de architectura libri decem*, Strasbourg 1543. USTC 674607, VD16 V 1763.
- M. VITRUVIUS POLLIO**, *Vitruuuius Teutsch: Zehen buecher von der Architectur und kuenstlichem bawen*, Nürnberg 1548. USTC 701550, VD16 V 1765.
- Johann Jacobi von WALLHAUSEN**, *Archiley Kriegskunst*, Hanaw 1617. USTC 2082522, VD17 23:295458C; USTC 2004462, VD17 3:301636R; USTC 2056593, VD17 32:628731B.
- J. J. von WALLHAUSEN**, *Corpus militare*, Hanau 1617. USTC 2082630, VD17 23:231180H.
- J. J. von WALLHAUSEN**, *Defensio Patriae*, Frankfurt 1621. USTC 2137840, VD17 39:126998L.
- J. J. von WALLHAUSEN**, *Künstliche Picquen-Handlung*, Hanau 1617. USTC 2095543, VD17 39:126006N.
- J. J. von WALLHAUSEN**, *Programma scholae militaris*, Siegen 1616, s. 17–23. USTC 2043194, VD17 12:110968M.

Online dostupné databáze:

GLN (online dostupné z www.ville-ge.ch/musinfo/bd/bge/gln/, 18. 4. 2019).

Knihopis (online dostupné z www.knihopis.cz, 18. 4. 2019).

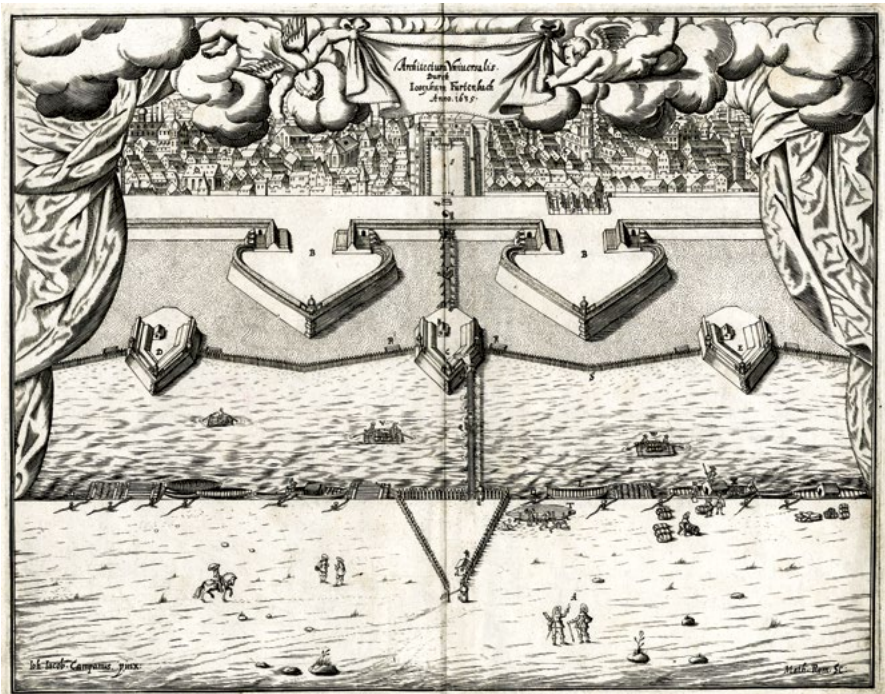
USTC (online dostupné z www.ustc.ac.uk, 18. 4. 2019).

VD16 (online dostupné z www.vd16.de, 18. 4. 2019).

VD17 (online dostupné z www.vd17.de, 18. 4. 2019).

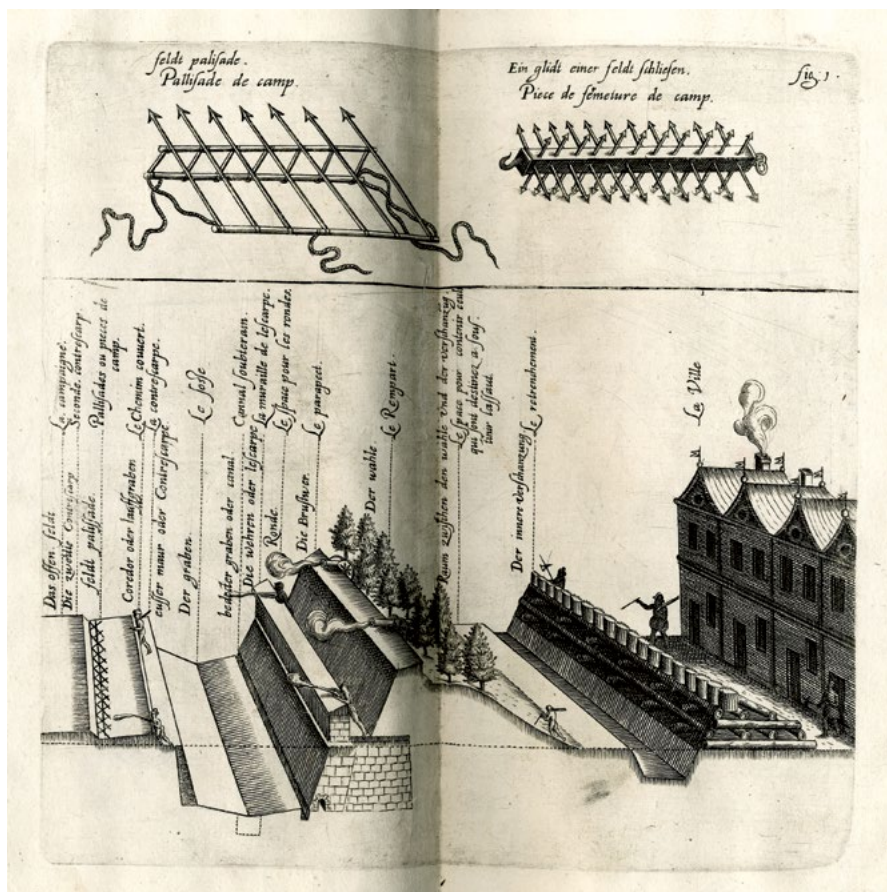

Obr. 1: *Architectura militaris* (ve druhém řádku druhá zleva) jako jedna z matematických věd. Citace: Johannes FAULHABER, *Ingenieurs-Schul. Erster Theil*, Nürnberg 1637. USTC 2100831, VD17 23:287514G. Knihovna VHÚ, sign.: IIST B 2406.

Obr. 2: Dvoustranný frontispis Furttenbachova díla *Architectura Universalis*.

Citace: J. FURTTENBACH, *Architectura Universalis*. Knihovna VHÚ, sign.: IIST F 587.

Obr. 3: Ukázka ilustračního mědirytu z dobové fortifikační příručky.

Citace: Jean ERRARD, *Fortificatio*, Frankfurt am Main 1604. USTC 2079048, 2117966; VD17 23:686013B, 23:295477H. Knihovna VHÚ, sign.: IIST F 385.

Jan Hus a hrad Krakovec.

K historicitě pobytu a počátkům místní husovské tradice

DAVID KOZLER

Abstract:

The paper focuses on Jan Hus' stay at the Krakovec Castle in Central Bohemia in 1414 and its reflection in the pre-White Mountain historiography. The author responds to works which have questioned the historicity of Hus' stay at the castle. The author strove to correct significant mistakes and wrong interpretation that are to be found in texts of his opponents and that directly influence their conclusions. The paper proves the credibility of the key message that originated from the F text of the Old Bohemian Chronicles and the reasonability of Hus' stay. The author also demonstrated that references to Master Jan's stay at Krakovec were more frequent in the pre-White Mountain historiography than information about his other stays outside Prague and that valuable traces of local tradition can be identified in works from the 1st half of the 16th century.

Key words:

Jan Hus; Jindřich Lefl of Lažany; Krakovec; Prague; Constance; year 1414; Old Bohemian Chronicles; Václav Hájek of Libočany; Václav Rosa; František Palacký; Petr Čornej; Jan Krško

Jan Hus patří mezi historické osobnosti, které vždy budily vášně. Od zrodu moderní historické vědy v 19. století se v odborných kruzích vedly spory nejen o jeho učení a o možnost revize jeho kostnického procesu,¹ ale také o řadu dílčích otázek z mistrova životopisu. Namátkou lze uvést diskuse o Husově rodišti a době jeho narození, o údajném rektorátu mistra Jana v roce 1402, o jeho podílu na vzniku tzv. *Dekretu kutnohorského* nebo o zárukách proslulého glejtu vydaného římským a uherským králem Zikmundem Lucemburským.² Kontroverze se nevyhnuly ani Husovým mimopražským pobytům v letech 1412–1414.

Venkovské pobyty Jana Husa jako předmět pochybností a sporů

Uplynulo již více než sto let od doby, kdy Václav Lefler, farář ve Vojkově nedaleko Sedlčan a amatérský dějepisec, zpochybnil historicitu přebývání mistra Jana na Kozím hrádku a v Sezimově Ústí v jižních Čechách, a dokonce obvinil Františka Palackého z toho, že „*tento pobyt Husův v okolí Tábora sobě vymyslíl*“.³ Od samotného Husa máme sice doloženo, že své spisy psal mimo jiné na Kozím a v Ústí, ale nevíme prý, které Kozí a které Ústí měl betlémský kazatel na mysli. Jihočeské lokality to podle Leflera rozhodně nebyly. Autor proto soudil, že „*pobyt Husův jak na hrádě Kozím tak v městě Oustím nad Lužnicí byl od Palackého uměle konstruován, vymyšlen a patří ne mezi zjištěná fakta historická nýbrž mezi výploidy fantazie*“.⁴ Lefler záhy své připomínky dále rozvedl a místo mistrova pobytu lokalizoval na Sedlčansko.⁵ Podporu přitom našel u jiného amatérského regionálního historika – slavětínského faráře Františka Štědrého. Zpráva ve *Starých letopisech českých* (dále též *SLČ*), jež explicitně uvádí, že Hus dlel na tvrzi Kozí blízko Sezimova Ústí (a poté na Křakovci nedaleko Křivoklátu), je podle něj vzhledem k časovému odstupu

1 Jiří Kotyk, *Spor o revizi Husova procesu*, Praha 2001.

2 Srov. František Šmahel, *Jan Hus. Život a dílo*, Praha 2013, kap. *Vybrané otázky studia A–Z* na s. 261–271.

3 Václav Lefler, *Hus a husitství*, Husitství ve světle pravdy 9/3–4, 1912, s. 2–16, citát na s. 14.

4 Tamtéž.

5 Václav Lefler, *Hus ve vyhnanství (1412–1414)*, Husitství ve světle pravdy 10/1–4, 1913, s. 92–112.

nespolehlivá, a žádný věrohodný doklad mistrova pobytu v jižních Čechách tak nemáme.⁶ Naproti tomu věhlasný znalec historického místopisu August Sedláček Leflerův výklad kategoricky odmítl.⁷ Pochopení pro jeho závěry neprojeví v následujících letech ani autoři husovských monografií. Například Václav Novotný, z jehož monumentální práce historikové vycházejí dodnes, je v poznámkovém aparátu své knihy označil za „bezcné námítky“.⁸ Leflerovy texty se tak dostaly mimo zorné pole dalšího bádání a dnes už jsou prakticky neznámé.

O století později došlo ke zpochybnění historicity Husova pobytu i v druhé lokalitě zmiňované v letopiscově zprávě. Tentokrát tedy šlo o hrad Krakovec na Rakovnicku, kde podle konvenčního výkladu hostil mistr Jana v létě 1414 tehdejší majitel hradu Jindřich Lefl z Lažan. Rakovnický archivář Jan Krško vystoupil u příležitosti husovského jubilea v roce 2015 s výkladem, podle něhož mohl tehdy Hus pobývat na zcela jiném místě. Informace o martyrově působení na Krakovci se totiž prý objevuje pouze ve třech pozdních textech SLČ – R, T a L, celá zpráva je navíc výsledkem dlouhého postupného vývoje, a nemusí tedy mít reálný základ. Za pravděpodobnější Krško pokládá, že mistr Jan využil Leflovu pohostinnosti na bechyňském hradě, případně v Praze. Právě hlavní město označuje rakovnický badatel na základě údajně nově objevené věty v muzejním rukopise relace Petra z Mladoňovic za místo, odkud se Hus se svým doprovodem vydal na kostnický koncil.

Jan Krško publikoval svůj text v téměř totožné podobě během zhruba jednoho roku hned třikrát: poprvé v *Rakovnickém historickém sborníku*, následně jako první kapitolu své monografie *Pět životů Jana Husa na Krakovci* a poté i v *Husitském Táboře*.⁹ V jubilejním roce 2015 představil

6 František Štědrý, *Kde kázal M. Jan Hus, když vypovězen byl z Prahy 1412*, Sborník Historického kroužku 14/1–2, 1913, s. 105–107.

7 August Sedláček (rec.), *Hus a husitství (V. Lefler)*, Český časopis historický (dále ČČH) 19/2, 1913, s. 234–235, a podrobněji týž, *Byl-li Hus na Kozím u Tábora? (Odpověď p. farářů Leflerovi)*, Jihočeský kraj 4/1, 1913, s. 6–11.

8 Václav Novotný, *M. Jan Hus. Život a učení I/2*, Praha 1921, s. 295, pozn. 2.

9 Jan Krško, *Otazníky kolem Husova pobytu na Krakovci*, Rakovnický historický sborník (dále RHS) 11, 2014 [vyd. 2015], s. 117–124 (dále citováno jako „*Otazníky* (2015)“); týž, *Pět životů Jana Husa na Krakovci*, Rakovník 2015, s. 9–19; týž, *Otazníky kolem Husova působení na Krakovci*, Husitský Tábor (dále HT) 19, 2014 [vyd. 2016], s. 115–125 (dále citováno jako „*Otazníky* (2016)“).

výsledky svého bádání na vědeckých konferencích „Hus – husitství – tradice – Praha. Od reality k mýtu a zpátky“ (Praha, 27.–29. 5. 2015) a „Hus – osobnost napříč staletími“ (Lány – Krakovec, 24. 6. 2015), o dva roky později vystoupil s podobně zaměřeným příspěvkem do třetice – na konferenci „Před zrodem revoluce – husité mezi proudy okolo roku 1415“ (Lipnice, 17.–18. 5. 2017).¹⁰ Pro širokou veřejnost pak Krško připravil řadu popularizačních přednášek. Úsilí rakovnického badatele se přitom dostalo značné pozornosti regionálních i celostátních médií,¹¹ Český rozhlas Plus dokonce Krškovým zjištěním věnoval hned dva díly pořadu Historie Plus.¹²

V odborných kruzích nebyly jeho závěry přijaty jednoznačně. Bez výhrad se s nimi ztotožnil lounský badatel Jaroslav Havrlant¹³ a velmi příznivě byly hodnoceny i ve dvou recenzích otištěných v regionálních odborných periodikách.¹⁴ Naproti tomu Blanka Zilynská¹⁵ a zvláště Robert

10 Průběh lánské konference přiblížila Vladimíra Hradecká, *Hus – osobnost napříč staletími. Konference konaná 24. června 2015 v Lánech*, Středočeský sborník historický (dále SSH) 41, 2015 [vyd. 2016], s. 357–359. Podrobnou zprávu o husitologickém setkání konaném na hradě Lipnici podal Jiří Jurok, *Vědecká konference Před zrodem revoluce – husité mezi proudy okolo roku 1415*, Časopis Matice moravské 136/2, 2017, s. 386–390.

11 Např. Lenka Pelcová, *Otazníky nad pobytem Husa na Krakovci. Kniha Jana Krška Pět životů Jana Husa s překvapivými zjištěními*, Raport. Týdeník pro Rakovnicko a Novostrašecsko (dále jen Raport) 25/28, 14. 7. 2015, s. 10; táž, *Byl nebo nebyl na Krakovci?*, Raport 25/48, 1. 12. 2015, s. 10; Radek Plavecký, *Hus na Krakovci možná nikdy nebyl*, Právo. Nezávislé noviny. Praha – Střední Čechy 26/119, 21. 5. 2016, s. 12; Kristýna Nevanová, *Jan Hus na hradu Krakovci nikdy nepůsobil, tvrdí archiváři*, dostupné online z <<http://irozhlas.as/99>> [cit. 2018-04-11].

12 Stanice ČRo Plus, pořad Historie Plus, 17. 10. 2015, dostupné online z <<http://prehravac.rozhlas.cz/audio/3493857>> [cit. 2018-04-11]; 2. 7. 2016, dostupné online z <<http://prehravac.rozhlas.cz/audio/3661411>> [cit. 2018-04-11].

13 Jaroslav Havrlant, *Navštívil M. Jan Hus také Louny?*, in: Helena Smolová (ed.), *M. Jan Hus a Louny*, Louny 2015, s. 7–11.

14 Viktor Pohanka (rec.), *Pět životů Jana Husa na Krakovci (J. Krško)*, SSH 41, 2015 [vyd. 2016], s. 340–342; Michaela Kajlíková (rec.), *Pět životů Jana Husa na Krakovci (J. Krško)*, Ústecký sborník historický 2016/1 [vyd. 2018], s. 87–89.

15 Blanka Zilynská, *Literární sklizeň husovského jubilejního roku 2015*, Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis (dále AUC-HUCP) 55/2, 2015 [vyd. 2017], s. 133–170, zde s. 139.

Novotný¹⁶ si zachovali zdrženlivost a kritický odstup. Nejlépe přijímaným bodem Krškova výkladu je přitom názor, že Jan Hus odjel do Kostnice z Prahy. S odkazem na monografii rakovnického archiváře označují tuto variantu jako pravděpodobnou Dušan Coufal či Petr Čornej.¹⁷

Několik kritických postřehů k výše nastíněnému výkladu přinesla vedle dvou výše citovaných textů také moje recenze, otištěná v *Husitském Táboře*.¹⁸ Na ni jsem pak navázal populárně pojatým článkem v regionálním periodiku¹⁹ a především vlastním výzkumem, jehož výsledky byly otištěny v časopise *Studia mediaevalia Bohemica*.²⁰ Stručně je zde připomeňme.

Zpráva o působení Jana Husa na Kozím hrádku nedaleko Sezimova Ústí a na Krakovci je ve skutečnosti obsažena celkem ve dvanácti dochovaných textech *Starých letopisů* (viz tabulku níže), z nichž nejstarší je text F, jehož výklad o Husově době odráží vzpomínky přímých pamětníků. Srovnávací studium ukázalo, že zpráva vznikla ve dvou fázích, které proběhly krátce po sobě v rámci tzv. druhé pražské redakce SLČ. Představa Jana Krška o postupném, dlouhá desetiletí trvajícím vývoji, jenž byl završen dodatečnou kontroverzní implementací údaje o Krakovci, je tedy mylná a *Staré letopisy* nezakládají žádný důvod ke zpochybňování historicity Husova pobytu na tomto hradě. Rozptýleny byly také další Krškem uváděné pochybnosti. Například to, že období radikálního Tábora bychom na Rakovnicku hledali za husitské revoluce marně, nesvědčí v neprospěch přebývání mistra Jana na Krakovci. Střední Čechy totiž

16 Robert Novotný (rec.), *Pět životů Jana Husa na Krakovci (J. Krško)*, *Studia mediaevalia Bohemica* (dále SMB) 7/1, 2015 [vyd. 2016], s. 175–176; J. Jurok, *Vědecká konference*, s. 390 (souhrn diskuse na lipnické konferenci).

17 Dušan Coufal, *Husovo kostnické drama*, in: Petr Čornej – Václav Ledvinka (edd.), *Praha Husova a husitská 1415–2015*, Praha 2015, s. 78–85, zde s. 80 a 85, pozn. 60; Petr Čornej, *Praha po Husovi*, *Theologická revue* 87/1, 2016, s. 24–44, zde s. 32. V aktualizované verzi stati, která byla pod stejným názvem otištěna in: týž, *Husitství a husité*, Praha 2019, s. 61–84, zde s. 71, Čornej svou formulaci poněkud oslabil a připojil odkaz na moji recenzi citovanou v následující poznámce.

18 David Kozler (rec.), *Pět životů Jana Husa na Krakovci (J. Krško)*, HT 19, 2014 [vyd. 2016], s. 237–243.

19 Týž, *Byl či nebyl Hus na Krakovci?*, *Raport* 26/10, 8. 3. 2016, s. 9.

20 Týž, *Pobyt Jana Husa na hradě Krakovci. K novým otázkám a současnému stavu bádání*, SMB 8/1, 2016 [vyd. 2017], s. 7–40.

na rozdíl od Husových působišť na jihu (a severozápadě) Čech nepatřily mezi tradiční oblasti lidového kacířství, kde už od první poloviny 14. století intenzivně působila inkvizice. Právě ty se nápadně překrývají s centry pozdějšího husitského radikalismu. Husův pobyt na bechyňském hradě u Jindřicha Lefla, který rakovnický archivář uváděl jako pravděpodobnější alternativu mistrova přebývání na Krakovci, se ukázal chronologicky nemožný. Lefl totiž v inkriminované době ještě majitelem Bechyně nebyl.

text F	Moravský zemský archiv v Brně, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432	fol. 94v–95r
text G	edice: F. Palacký (ed.), <i>Staří letopisové čeští</i> (1829), s. 19, č. 45	–
text H	Národní knihovna ČR, sign. XXII.A.2 (vitrínová signatura LIV.D.1)	fol. 205r
text L	Knihovna Národního muzea v Praze, sign. III B 12 digitalizovaný rukopis: Manuscriptorium	fol. 19v–20r
text N	Národní archiv, fond Česká dvorská kancelář, inv. č. 1483, kn. 149 (rkp. 2452)	fol. 79r [recte: 82r]
text P₁	Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond Biskupské sbírky Litoměřice, sign. B I F 54	fol. 132v
text P	Knihovna Národního muzea v Praze, sign. V B 24 digitalizovaný rukopis: Manuscriptorium	fol. 132v–133r
text R	Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, sign. M 1306 digitalizovaný mikrofilm: http://dk.bu.uni.wroc.pl/cymelia/ displayDocument.htm?docId=5002000330 edice: F. ŠIMEK (ed.), <i>SLČ z vratislavského rukopisu</i> , s. 12–13	fol. 228v–229r
text T	Národní knihovna ČR, sign. Osek 95 digitalizovaný rukopis: Manuscriptorium edice: A. M. Černá – P. Čornej – M. Klosová (edd.), <i>SLČ. Východočeská větev a některé související texty</i> , s. 292	fol. 19v–20r
text Y	Österreichisches Staatsarchiv (Viedeň), odd. Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hs. W 737 (Supplementissimum 454) ²¹	fol. 88v

21 Za možnost nahlédnout do digitální kopie tohoto rukopisu, který na rozdíl od jiných textů *SLČ* není v českém prostředí dostupný v podobě mikrofilmu ani opisu, děkuji

text Z ₁	Sächsische Landesbibliothek – Staats- und Universitätsbibliothek Dresden, Mscr.Dresd.k.1	fol. 67r
	digitalizovaný rukopis: http://digital.slub-dresden.de/id392630990	
text Z	Biblioteka Jagiellońska (Krakow), Ms 441	fol. 87r–87v
	digitalizovaný rukopis: <a href="https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/361505²²">https://jbc.bj.uj.edu.pl/publication/361505²²	

Tabulka: Seznam všech textů SLČ obsahujících zprávu o Husově působení na Krakovci, řazeno abecedně podle uzuálních písmenných označení jednotlivých textů a doplněno odkazy na digitalizované rukopisy. Text G se nedochoval kompletní, a proto je možné odkázat pouze na Palackého edici. Rukopis s textem Y má trojí foliacy; odkazují zde na tu nejspolehlivější, která je vyznačena v pravém horním rohu.

V případě lokalizace počátku Husovy poslední cesty jsem poukázal na skutečnost, že pochybnosti o Krakovci nejsou ničím novým. Názor označující jako místo mistrova odjezdu na koncil Prahu se totiž paralelně s krakoveckou variantou objevuje v české historiografii již od 16. století (uvádí jej např. Daniel Adam z Veleslavína, F. M. Pelcl, F. Palacký či V. Flajšhans) a frekventovaný je i v literatuře německé (kupř. L. Heller, A. Neander nebo G. V. Lechler), zatímco Krško jej registroval pouze u F. Palackého. P. Hilsch či P. Čornej zůstali ve svých velkých pracích obezřetní a místo Husova odjezdu raději nekonkretizovali. Upozornil jsem také na to, že věta z muzejního rukopisu Mladoňovicovy relace byla již třikrát edičně zpřístupněna. Nejde tedy o nový objev a Krškovo tvrzení, že všechny dosavadní edice větu vynechaly, není pravdivé. Navíc se nejedná o autorovo zpřesnění předchozího odstavce, jak se rakovnický archivář domníval, nýbrž o poznámku opisovače, která uvozuje následující část textu a jejíž faktografická hodnota je nejasná. Její správný přepis zní: „*Hic continuatur recessus Magistri Johannis Hus de Praga ad Constanciam*“ (nikoli tedy „*Recessus Magister Johanes Hus de Praga ad Constanciam*“, jak Krško opakovaně uváděl). Věta tak v diskusi o lokalizaci místa

dr. Aleně Černé z oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR.

22 Vzhledem k tomu, že krakovský rukopis s textem Z SLČ byl nedávno digitalizován, odpadá nutnost pracovat s opisem či mikrofilmy, jejichž výčet jsem uvedl ve své studii – srov. D. Kozler, *Pobyť Jana Husa*, s. 15, pozn. 46.

Husova odchodu do Kostnice může posloužit jako jeden z relevantních argumentů, nikoli však coby důkaz, jenž přináší jednoznačnou odpověď na zkoumanou otázku. Závažné se jeví rovněž zjištění, že přítomnost Jana Husa v Praze nelze v září ani na počátku října 1414 doložit, neboť domnělé doklady uváděné Janem Krškem se ukázaly jako mylné. Závěrem jsem proto ve své studii konstatoval, že otázka Husova odjezdu do Kostnice zůstává nadále otevřená a je třeba podrobit ji dalšímu zkoumání a odborné diskusi.

U předních husitologů našla publikovaná zjištění příznivý ohlas. Podle Pavla Soukupa „*detailed rozbor Davida Kozlera (...) ukázal, že s přítomností Husa na Krakovci je třeba nadále počítat*“.²³ Také Petr Čornej označil uvedené poznatky jako cenné.²⁴ Jan Krško zveřejnil reakci hned několik. Zatímco stručná odpověď v *Husitském Táboře*, jež byla v časopise otištěna hned za mojí recenzi,²⁵ vyznívá vcelku seriózně, Krškova opakovaná vyjádření v tisku budí značné rozpaky. Autor se v nich uchýlil k tvrzením, že moje „*vývody postrádají reálný základ*“,²⁶ že jsem neporozuměl obsahu jeho knihy,²⁷ že mu upírám právo vyjadřovat se k dané problematice, nebo dokonce že autorem recenze možná ani nejsem já, nýbrž některý z vyučujících na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, jenž mu závidí jeho objevy.²⁸ Další reakce Krško vložil do čtvrté, páté a šesté verze své husovské stati.²⁹ V předkládaném příspěvku však jeho osobní výpady,

23 Pavel Soukup, *Jan Hus po 600 letech. Úroda jednoho výročí*, SMB 9/1, 2017 [vyd. 2018], s. 71–85, zde s. 82.

24 Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová (edd.), *Staré letopisy české. Východočeská větev a některé související texty*, Praha 2018 (= Fontes rerum Bohemicarum – Series nova III), s. 292, pozn. 201.

25 Jan Krško, *Vyjádření k recenzi Davida Kozlera*, HT 19, 2014 [vyd. 2016], s. 245.

26 Týž, *Hus na Krakovci*, Raport 26/11, 15. 3. 2016, s. 5.

27 Lenka Pelcová, *Otázka pro archiváře Jana Krška*, Raport 26/12, 22. 3. 2016, s. 10.

28 Monika Hoření, *Jeroným Pražský byl neprávem odsouván do pozadí. Rozhovor Haló novin s historikem a archivářem Janem Krškem*, Haló noviny. Český levicový deník 26/119, 21.–22. 5. 2016, s. 3 (dostupné též online z <<http://www.halonoviny.cz/articles/view/43473729>> [cit. 2018-04-11]).

29 Jan Krško, *Krakovec v kontextu mimopražských pobytů Jana Husa*, in: Renata Mayerová – Jan Krško (edd.), *Hus – osobnost napříč staletími*, Rakovník 2016 [vyd. 2017] (= Otázky z historie I), s. 79–91; týž, *Nové poznatky kolem pobytu Jana Husa na Krakovci?*, RHS 12–13, 2015–2016 [vyd. 2018], s. 257–269; týž, *Nevděčné Rakovnícko? Husův Krakovec a netečnost regionu na prahu revoluce*, in: Petr Elbel – Libor Jan – Jiří

jako například obvinění ze záměrných „mystifikací“ čtenářů,³⁰ ponechám stranou a soustředím se výhradně na věcnou stránku problematiky.

Staré letopisy české a Husovo působení na Krakovci – omyly, fakta, souvislosti

I v nových textech rakovnického archiváře je značný prostor věnován *Starým letopisům českým*. Ve čtvrté verzi svého článku registruje Krško zprávu o Husových mimopražských pobytech nově i v textech F, P a H SLČ, ale stále trvá na platnosti svých předchozích závěrů. Klíčový text F porovnává s jinými rukopisy SLČ a snaží se najít jeho místo v tomto rozsáhlém souboru pramenů. Konstatuje jeho „*diametrální odlišnost*“ od textů nejstarší vrstvy a naopak „*výraznou shodu s rukopisy z jagellonského období*“ (konkrétně uvádí texty R, G a P). Tvrdí, že text F „*končí v půli rozepsané věty*“, jejíž „*pokračování nalezneme v mladších rukopisech*“, a nakonec dospívá k závěru, že tento text SLČ, končící jako jediný rokem 1453, „*lze s největší pravděpodobností označit jako nedokončený opis některého z jagellonských rukopisů*“.³¹ Obdobná tvrzení nacházíme i v posledních dvou Krškových příspěvcích, kde autor upřesňuje, že by mělo jít o „*nedokončený přepis některého z rukopisů končící[ch] rokem 1470*“.³²

Zde je třeba alespoň v základním přehledu připomenout současný stav bádání o SLČ a jejich genezi, který rakovnický archivář dostatečně nereflektuje. Dosavadním bádáním byly rozlišeny dvě větve SLČ – pražská a východočeská (královéhradecká), přičemž u první z nich se ještě rozeznávají dvě redakce. První redakci tvoří tzv. texty nejstarší vrstvy a druhou texty E, F, P₁, P a H, k nimž se přiřazuje ještě text Z₁ a od něj odvozené opisy (texty Z, N a Y). Obě větve se pak spojily v kompilačním textu R, jehož archetyp pochází ze sklonku 15. věku. Kromě toho se dochovala řada dalších pozdních kompilací (texty G, T, L či M). V rámci jednotlivých

Jurok (edd.), *Z počátků husitské revoluce. K výročí svěcení husitských kněží na Lipnici v roce 1417*, Brno 2019, s. 89–105. Naprostá většina posledního textu (s. 92–105, s výjimkou několika vypuštěných vět) je téměř do slova stejná jako předchozí článek otištěný v RHS, nově zformulovány jsou pouze úvodní partie.

30 Týž, *Krakovec*, s. 85–86.

31 Tamtéž, s. 82–83.

32 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 260; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 95.

skupin příbuzných textů se potom na základě rozborů obsahových, jazykových a filigranologických sestavují chronologické posloupnosti dochovaných textů, jež – při nemožnosti sestavit bezpečnou filiaci vzhledem k množství ztracených rukopisů – alespoň do jisté míry odrážejí genezi tohoto korpusu pramenů a zpráv v něm obsažených.³³

Výrazná odlišnost textu F od textů nejstarší vrstvy *SLČ* je dána skutečností, že první redakce pražské větve *SLČ* má charakter letopisů, zatímco redakce druhá má již podobu kroniky. K této transformaci došlo v archetypu textu E, který vznikl v letech 1459–1460 a s nímž je geneticky spjata předloha textu F. Podobnost některých pasáží textu F s příslušnými partiemi textů R a G je pak způsobena tím, že redaktoři těchto kompilací hojně čerpali mimo jiné i z textů druhé pražské redakce. Samozřejmě se však celý text F s těmito výrazně mladšími rukopisy obsahově neshoduje a nemůže být jejich opisem, stejně jako není opisem ani žádného jiného textu *SLČ* vzniklého v jagellonském období českých dějin. Jedná se o druhý nejstarší text druhé pražské redakce *SLČ*, který vznikl později než archetyp textu E, jehož znění doplňuje a rozšiřuje, a zároveň dříve než texty P₁, P a H (právě tyto tři rukopisy končí rokem 1470), které zase čerpají z něj.

Ve svých recentních reakcích na moji studii označuje Jan Krško tam uvedené poznatky o vývoji *SLČ* za pouhé mé domněnky. Ty pak prý „přetvářím v nezpochybnitelný fakt“ a vyvozují z nich „kontroverzní a většinou mylné hypotézy“.³⁴ Ve skutečnosti se můj výklad opírá o důkladné studium dosavadní literatury. Výčet hlavních rukopisů, jež náležejí do tzv. druhé pražské redakce *SLČ*, a tvoří tedy základ jedné skupiny příbuzných textů, je uveden v Čornejově úvodní studii k edici textů nejstarší vrstvy.³⁵ To, že text F následuje v posloupnosti jednotlivých letopisů bezprostředně za textem E, správně rozpoznal už František Palacký a právě proto je označil písmeny jdoucími v abecedě po sobě.³⁶ Tentýž poznatek, stejně

33 Srov. zvláště Petr Čornej, *Původní vrstva Starých letopisů českých*, in: Alena M. Černá – Petr Čornej – Markéta Klosová (edd.), *Staré letopisy české. Texty nejstarší vrstvy*, Praha 2003 (= *Fontes rerum Bohemicarum – Series nova II*), s. VII–XLIII, zde s. XXII–XXV.

34 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 258; též, *Nevděčné Rakovnícko?*, s. 93–94.

35 P. Čornej, *Původní vrstva SLČ*, s. XXV.

36 František Palacký (ed.), *Starí letopisové čeští od roku 1378 do 1527, čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic, z rukopisů starých vydané*, Praha 1829 (= *Scriptores rerum Bohemicarum III*), s. VIII–IX. Naproti tomu texty P₁ a P získaly svá označení až dodatečně, jelikož s nimi Palacký nepracoval.

jako skutečnost, že výklad podávaný v textech E a F je nepochybně původnější než texty ostatních rukopisů z této skupiny i než kompilace R a G, zdůrazňoval František Michálek Bartoš.³⁷ Obdobně Petr Čornej uvádí, že plně přeměny v kroniku se *SLČ* dočkaly „zásluhou redaktorů, jejichž práci zřetelně uchovaly texty E a F“,³⁸ a konstatuje, že právě tyto dva texty jsou v rámci druhé pražské redakce *SLČ* nejstarší. Proto také ve svém článku o Janu Zvíkovcovi, informátorovi zmíněném starým letopisem poprvé v textu F, pracuje přednostně s nimi a pozdější verze, jako je například text P, používá jen na těch místech, kde je původní znění porušeno písařem.³⁹ Dodejme ještě, že oba nejstarší texty se od pozdějších verzí druhé pražské redakce odlišují i po formální stránce – na rozdíl od nich jsou opatřeny předmlouvou, každý odlišnou.⁴⁰

Mnohé zprávy o Husově době mají v rukopisech F a P₁ (resp. P) velmi podobnou textaci,⁴¹ a hodnotíme-li je jednotlivě, je v řadě případů obtížné říci, která verze je starší. Podobně tomu je i v případě výkladu popisujícího Husovo působení na venkově a navazující informace o jeho odjezdu do Kostnice. Právě od této skutečnosti se odvíjejí úvahy Jana Krška, jenž se dostatečně neseznámil s dostupnou literaturou, a snaží se proto sám najít místo textu F v korpusu *SLČ*, aniž by mohl zohlednit výsledky dosavadních výzkumů. Nejde přitom jen o práce citované v předchozím odstavci. Už v době příprav dlouho zamýšlené, ale nakonec nikdy nerealizované velké kritické edice, která měla podle záměru Josefa Emlera pojmut všechny tehdy známé texty *SLČ*, byla provedena kolace celého textu F s rukopisem P a z ní je zřejmé, že text P skutečně v posloupnosti jednotlivých verzí druhé redakce pražské větve *SLČ* následuje až za textem F.⁴² Obdobný závěr konstatovali ve své práci o konci Jana Roháče

37 František Michálek Bartoš, *Z musejních i jiných rukopisů Starých letopisů*, Časopis Národního musea 102, 1928, s. 208–228, zde s. 215–216.

38 P. Čornej, *Původní vrstva SLČ*, s. XXVIII.

39 Srov. týž, *Záhadný Jan Zvíkovec*, in: Barbora Hanzová (ed.), *Pokušení Jaroslava Kolára. Sborník k osmdesátinám*, Praha 2009, s. 101–114, zde s. 101, pozn. 3, a soupis použitých rukopisů *SLČ* na s. 111.

40 Srov. F. Palacký (ed.), *Starí letopisové čeští* (1829), s. 1–2. Předmluva základního textu E byla později opsána do textů I, K a S, ty ale už do druhé pražské redakce nepatří.

41 Srov. konkrétní příklad, který rozebrala Alena M. Černá, *Zprávy o smrti Jana Husa ve Starých letopisech českých*, Theologická revue 87/1, 2016, s. 45–61, zde s. 50–52.

42 Opis textu F *SLČ* s vyznačenými různocněními z muzejního rukopisu P je uložen

z Dubé Petr Čornej a Bohdan Zilynskyj, když při rozboru jedné ze zpráv uvedli, že v daném případě „*rukopis F SLČ sloužil textu P jako předloha*“.⁴³

Vybavení uvedenými poznatky si nyní můžeme připomenout podobu letopiscovy zprávy popisující Husovo působení na venkově v jednotlivých textech druhé pražské redakce, seřazených podle výše zmíněné posloupnosti:⁴⁴

<i>Text E</i> ⁴⁵	<i>Text F</i> ⁴⁶	<i>Text P₁</i> ⁴⁷	<i>Text H</i> ⁴⁸
<i>Těhož léta interdikt byl po vši Praze kromě na Vyšehradě. Takže ani mrtvých dali pochovávat, ale královi dvořané sebravše se, kdež mrtvé zvěděli, proti starších vuoli pochovávali mrtvé a o to se mnoho búrili po Praze.</i>	<i>Léta božieho tisícieho čtyřstého XIII. byl v Praze interdikt od papeže vydán, takže ani na Hradě, ani v Starém ani v Novém Městě slúžili Bohu, a to pro mistra Husi, dokud on byl v Praze.</i>	<i>Léta božieho tisícieho čtyřstého třináctého byl v Praze interdikt od papeže vydán taký, že po všie Praze služba božie byla stavena krom na Vyšehradě, a to pro mistra Jana Husi, dokudž by on byl v Praze.</i>	<i>Léta buožieho M. CCCC. XIII. byl v Praze interdikt, to jest záповěd, od papeže vydáný, takže po vši Praze sluožba boží byla sstavena krom na Vyšehradě, a to pro mistra Jana Husi, dokudž by on v Praze byl.</i>

v Archivu AV ČR, fond Historický spolek, kart. 6, inv. č. 109.

43 Petr Čornej – Bohdan Zilynskyj, *Jan Roháč z Dubé a Praha. Konec Jana Roháče – pověst a skutečnost*, Pražský sborník historický 20, 1987, s. 35–61, zde s. 56, pozn. 98.

44 Genezi zprávy jsem podrobně objasnil už ve své předchozí studii, její znění v textech P₁ a H jsem však necitoval *in extenso* – srov. D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 10–17.

45 Národní knihovna ČR (dále NK ČR), sign. XIX.C.21 (M), fol. 57v–58r. „M“ uvedené v citaci v závorce za signaturou rukopisu odkazuje v celém mém příspěvku na skutečnost, že je daný manuskript v digitalizované podobě k dispozici online v Manuscriptoriu (<http://www.manuscriptorium.com>).

46 Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 94v–95r.

47 Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond Biskupské sbírky Litoměřice, sign. B I F 54, fol. 132v. Podoba zprávy v textu P, uloženém v Knihovně Národního muzea v Praze (dále KNM), sign. V B 24 (M), fol. 132v–133r, je obsahově totožná, změny jsou patrné jen v jazykové rovině (především monoftongizace *ie > í*). Právě zachycený stav jazyka spolu s dalšími okolnostmi, které popsala Milada Svobodová, *Několik poznámek k obsahu a osudům znovunalezeného Litoměřického rukopisu Pulkavovy kroniky*, in: *Miscellanea oddělení rukopisů a starých tisků XVI (1999–2000)*, Praha 2002, s. 93–117, zde s. 96–97, ukazuje na pozdější vznik rukopisu ve srovnání s textem P₁, z něhož zde cituji.

48 NK ČR, sign. XXII.A.2 (vitřinová signatura LIV.D.1), fol. 205r.

Text E ⁴⁵	Text F ⁴⁶	Text P ₁ ⁴⁷	Text H ⁴⁸
<p>A pak i mistr Hus vyjel z Prahy a po krajinách kázal, a kudyž se koli obrátil, všudy jeho rádi lidé viděli a poslúchali. A kdež ho zvěděli, s vozy se k němu na kázanie brali.</p>	<p>Tomu srozuměv mistr Hus, vyjel jest z Prahy a jel na Kuozí, na tvrz blíž od Ústie Sezemina. V tom kraji jsa, mnoho lida k sobě přivinul.</p>	<p>Tomu srozuměv mistr Hus, vyjel jest z Prahy a jel na Kuozí, na tvrz blíž od Ústie Sezemina. V tom kraji jsa, mnoho lidí k sobě přivinul.</p>	<p>Tomu srozuměv mistr Hus, vyjel jest z Prahy a jel na Kozí, na tvrz blíž od Ústie Sezemova, a v tom kraji jsa, mnoho lidí k sobě přivinul svým kázáním a na té tvrzi mnoho kázání český popsál a odtad pak jel do jiného kraje, na Krakovec blíž k Hrádku Křivoklátu.</p>
	<p>Odtad pak jel do jiného kraje, na Krakovec. Tu jsa, vyjéžděl do městeček, do vsí kázat, a zvláště kdež zvěděl posviecenie neb který sňatek, tam jel. A kudyž se kolivěk obrátil, tam po něm lidé v zástupiech šli a jeli a na vozích se ze všech stran k němu vezli. Tu byl tak dlúho, až pak vjel do Konstancie léta božieho M. CCCCXIII.</p>	<p>Odtud pak jel do jiného kraje, na Krakovec. Tu jsa, vyjéžděl do městeček, do vsí kázat, a zvláště kdež zvěděl posviecenie neb který svátek, tam jest jel, a kudyž se kolivěk obrátil, tam po něm lidé v zástupiech šli a jeli a na vozích se ze všech stran k němu vezli. Tu byl tak dlúho, až pak i odjel do Konstancie.</p>	<p>A tu sa, vyjéžděl do městeček, do vsí kázat, a zvláště kde zvěděl posviecenie neb který sňatek, tam jest jel kázat. A kudyž se kolivěk obrátil, tam po něm lidé v zástupiech šli a jeli, na vozích se všech stran k němu vezli. Tu byl tak dluoho, až pak odtud jel do Konstancie léta buožieho M. CCCCXIII.</p>
<p>Léta narozenie božieho tisícieho čtyřstého čtrnáctého vyjel mistr Hus do Konstancie a s ním poslání byli pan Václav z Leštna a pan Jan, rytieř z Chluma.</p>	<p>Po jeho pak odjezdu, když odtad z Krakovce jel a s ním král Václav, římský a český král, poslal pro bezpečienstvie urozeného pána, pana Václava z Leštna, pana Jana, rytieře z Chlumu řečeného Kepka, a jiné, na cestě nikdež se takově nic se jemu nepřihodilo.</p>	<p>Léta božieho tisícieho čtyřstého čtrnáctého po jeho pak odjezdu, když odtad z Krakovce jel a s ním král Václav, římský a český král, poslal pro bezpečienstvie urozeného pána, pana Václava z Leštna, pana Jana, rytieře z Chlumu řečeného Kepka, na cestě nikdiež takovéhoho nic se jest jemu nepřihodilo.</p>	<p>Po jeho pak odjezdu, když odtad z Královce (sic!) jel, i poslal s ním král Václav pro nebezpečienstvi urozeného pána, pana Václava z Leštna, a pana Jana, rytíře z Chlumu, aby se jemu na cestě nikdyž takově nic nepřihodilo.</p>

Ze srovnání citovaných úryvků je patrné, že nejstarší podobu zprávy uchoval text E. Následující verze, zapsaná v textu F, je upravená a doplněná – poprvé se tu objevuje Koží hrádek, Krakovec, král Václav IV. a přízvisko Jana z Chlumu (Kepka). Ve znění zachyceném v textu P₁ (a P) lze identifikovat prvky z obou nejstarších textů druhé pražské redakce SLČ. Základní podoba zprávy se shoduje s textem F, ale v úvodní části je použita formulace z verze E, kterou v textu F nenacházíme („*po vsie Praze... krom na Vyšehradě*“), a nalézt můžeme i jiné nuance. Zřetelně nejmladší je verze zprávy dochovaná v textu H (a rovněž v pozdějších rukopisech přiřazovaných k druhé redakci). Některé rysy má společné s verzí F (slovo *sňatek* vs. *svátek* v textu P₁, slovo *takově* vs. *takového* v textu P₁, rok odjezdu na konci předposledního odstavce), některé s textem P₁ (zejména formulace „*po vsí Praze sluožba boží byla sstavena krom na Vyšehradě*“), avšak je mírně upravena a obohacena několika doplňky („*to jest záповěd*“, „*a na té tvrzi mnoho kázání česky popsal*“, „*blíž k Hrádku Křivoklátu*“). Je zřejmé, že ani v tomto konkrétním případě nelze hovořit o přímé filiaci, nýbrž toliko o chronologické posloupnosti dochovaných verzí zprávy.

V této souvislosti je třeba objasnit také záležitost týkající se údajně rozepsané věty o popravě Jana Smiřického na konci textu F. Jan Krško sice tvrdí, že pokračování věty najdeme v mladších rukopisech, ani jeden takový však neuvádí a odkazuje se jen na soubornou edici Františka Palackého.⁴⁹ V ní jsou jako zdroje, z nichž editor vycházel, jmenovány texty B, F, G, I a tři tečky naznačují, že Palacký čerpal i z některých dalších.⁵⁰ Podívejme se tedy na konkrétní podobu zprávy v některých z nich:

B: „*Těhož léta, ten pátek před jarmarkem hradeckým stali pana Hynka Smiřického v Praze na Starém Městě. A také v ty chvíle umřel pan Trčka.*“⁵¹

F: „*Léta od narozenie božieho tisícieho čtyřstého padesátého tretieho, ten pátek před Narozením Matky božie stat jest urozený a znamenitý rytieř, pan Jan Smiřičský, u Praze, kterýžto v tu chvíli Rúdnici a to zbožie držal.*“⁵²

49 J. Krško, *Krakovec*, s. 82; týž, *Nové poznatky*, s. 260; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 95.

50 F. Palacký (ed.), *Starí letopisové čeští* (1829), s. 162, č. 495.

51 KNM, sign. II F 8 (M), fol. 202v. V edici: A. M. Černá – P. Čornej – M. Klosová (edd.), *SLČ. Východočeská větev a některé související texty*, s. 39.

52 MZA, fond G 10 – Sbirka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 145r.

M: „*Téhož léta v pátek před Narozením Matky boží stát jest pan Hynek Smiřický v Praze v Starém Městě pod planěrem a u mostu ve špitále pochován a také tehdáž umřel pan Trčka z Lípy.*“⁵³

František Palacký tyto tři verze zprávy zkombinoval a uměle vytvořil znění, které je sice nejobsažnější, ale reálně není zachyceno v žádném z dochovaných rukopisů: „*Téhož léta, ten pátek před Narozením Matky božie, stát jest v Praze na Starém Městě pod planeřem urozený a znamenitý rytieř, pan Jan Smiřický, kterýžto v tu chvíli Rúdnici a to zbožie držal; a u mostu ve špitále pochován. A také tehdáž umřel pan Trčka z Lípy.*“⁵⁴ Zcela zřejmé je to z následujícího přehledu, v němž jsou podtrženy a očíslovány jednotlivé úseky textu, jež editor použil:

B: „*Téhož léta (1), ten pátek před jarmarkem hradeckým stali pana Hynka Smiřického v Praze na Starém Městě (3). A také v ty chvíle umřel pan Trčka.*“

F: „*Léta od narozenie božieho tisícieho čtyřstého padesátého tretieho, ten pátek před Narozením Matky božie stát jest (2) urozený a znamenitý rytieř, pan Jan Smiřičský, (5) u Praze, kterýžto v tu chvíli Rúdnici a to zbožie držal (6).*“

M: „*Téhož léta v pátek před Narozením Matky boží stát jest pan Hynek Smiřický v Praze v Starém Městě pod planěrem (4) a u mostu ve špitále pochován a také tehdáž umřel pan Trčka z Lípy (7).*“

Takovýto postup, který je z hlediska dnešních edičních zásad naprosto nepřipustný, používal Palacký při své vydavatelské práci zcela běžně. Petr Čornej, největší současný znalec *Starých letopisů*, na to ve své podrobné analýze upozornil už na počátku 80. let 20. století.⁵⁵ I ve své úvodní studii k edici textů nejstarší vrstvy, jež vyšla v roce 2003, pak při výkladu o Palackého souborné edici připomíná: „*Vydavatel v řadě případů vytvořil na podkladě existujících zpráv poněkud odchylné a v konkrétních textech nedoložené znění. Čtenářům tak mnohdy předkládal vlastní varianty, které by v zachovaných rukopisech marně hledali.*“⁵⁶ Vrátime-li se tedy k našemu konkrétnímu případu, musíme konstatovat, že podoba

53 NK ČR, sign. XIX.A.50 (M), fol. 336v.

54 F. Palacký (ed.), *Starí letopisové čeští* (1829), s. 162, č. 495.

55 Petr Čornej, *Nad Palackého edicí Starých letopisů českých*, Slavia. Časopis pro slovenskou filologii 51/1, 1982, s. 69–79.

56 Týž, *Původní vrstva SLČ*, s. XVII.

zprávy o popravě Jana Smiřického otištěná v Palackého edici je výtvořem editora a že neexistuje žádný text *SLČ*, ve kterém by věta měla stejnou podobu jako v textu F a po slově *držal* dále pokračovala. V dalších textech druhé pražské redakce (P₁, P a H) dokonce tuto zprávu nenajdeme vůbec. Jejich tvůrci totiž nenavázali na závěrečné partie textu F, jež jen útržkovitě informují o některých událostech let 1448–1453, a do svých sepsání místo toho zařadili jiné, podrobnější záznamy zachycující období 1448–1470. Skutečnost, že tento výklad je obsažen v celé řadě textů *SLČ* a tvoří v rámci tohoto souboru samostatný útvar, neunikla už Františkovi Palackému.⁵⁷ František Michálek Bartoš jej posléze označil jako „*kroniku o časech krále Jiřího*“,⁵⁸ zatímco Petr Čornej jako „*páté pokračování SLČ*“.⁵⁹

V posledních dvou svých člancích Jan Krško zdůrazňuje, že za údajně rozepsanou větou na konci textu F je dostatek místa na další pokračování textu a dodává: „*Pokud by šlo o opis celého pravzoru, jistě by zde byla pasáž literárně zakončující celé dílo s odkazem na Boží všemohoucnost.*“⁶⁰ Ve skutečnosti však za onou výše citovanou větou, která z jazykového hlediska nevykazuje žádné známky nedokončenosti, následuje šikmá čárka, jíž písař zprávu o Smiřického popravě (a zároveň i celé dílo) vědomě graficky ukončil. Obdobně si počínali písaři jiných textů druhé pražské redakce *SLČ*. Ani Krškova domněnka o předpokládaném explicitu textu F tedy není správná. Krško pravděpodobně vycházel z edice textu R, na jehož konci stojí „*Deo gracias*“,⁶¹ a vyvodil z ní mylný předpoklad, že by tímto způsobem měly být zakončeny všechny texty *SLČ*. V jednotlivých rukopisech, z nichž mnohé jsou v digitalizované podobě k dispozici online, v edicích či katalozích se ale snadno můžeme přesvědčit o tom, že řada textů tohoto kronikářského souboru žádný explicit nemá. Například z pěti hlavních textů druhé pražské redakce *SLČ* (E, F, P₁, P, H) jej najdeme pouze v textu H, nikoli ovšem s odkazem na Boží všemohoucnost

57 F. Palacký (ed.), *Starší letopisové čeští* (1829), s. XVI.

58 F. M. Bartoš, *Z musejních i jiných rukopisů*, s. 219.

59 Petr Čornej, *Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepiscectví 15. století*, Praha 1986, s. 41.

60 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 260; *týž*, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 95.

61 František Šimek (ed.), *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu novočeským pravopisem*, Praha 1937 (= Prameny a texty k dějinám československým I), s. 150.

(„*Finis kroniky německé, české, latině*“).⁶² Explicit tedy nemá mimo jiné ani text P, o jehož dokončenosti Krško nepochybuje a který mylně pokládá za jednu z možných předloh textu F. Konkrétně končí rukopis P větou „*A pro tyto příčiny veliká drahota musila jest býti.*“ a za ní pak následuje stejná písařská značka, jaká uzavírá text F.⁶³

Podrobný kodikologický popis rukopisu s textem F *SLČ* zpracoval pro účely oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, kde je v současné době soustředěno bádání o *Starých letopisech* a jejich ediční zpřístupňování, v roce 2016 Michal Dragoun.⁶⁴ Filigranologická analýza ukázala, že kodex se z hlediska použitého papíru skládá ze tří částí. První část (fol. 1–77), v níž je zapsán apokryf *Pastýř Hermasův*, je na základě filigránů datovatelná do počátku 60. let 15. století, přičemž kolofón spisu umožňuje dataci upřesnit na rok 1464. V druhé části manuskriptu (fol. 78–146), obsahující text F *SLČ*, se filigrány nepodařilo určit. Závěrečnou část (fol. 147–168), vyplněnou více texty (jedním z nich je relace Václava Korandy mladšího o cestě obedičnického poselstva Jiřího z Poděbrad do Říma v roce 1462) psanými různými písařskými rukama, lze filigranologicky datovat opět do první poloviny 60. let. Prostřední část rukopisu s textem F *SLČ* vznikla podle Dragouna pravděpodobně rovněž v 60. letech 15. století, vzhledem k nemožnosti potvrdit tuto dataci filigranologicky ale uvádí jako reálná i 70. léta, pozdější vznik je velmi nepravděpodobný.⁶⁵ Na základě těchto údajů datuje Petr Čornej sepsání textu F orientačně do doby kolem roku 1470, jak jsem uvedl ve své studii.⁶⁶

62 Jiří Pražák, *Katalog rukopisů křižovnické knihovny nyní deponovaných ve Státní knihovně ČSR*, Praha 1980, s. 102.

63 KNM, sign. V B 24 (M), fol. 157r.

64 První podrobnější, ale dnes už nedostačující popis tohoto manuskriptu, který je jedním ze dvou tzv. stockholmských rukopisů *SLČ*, podal Josef Dobrovský, *Litterarische Nachrichten von einer auf Veranlassung der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften im Jahre 1792 unternommenen Reise nach Schweden und Rußland*, Prag 1796, s. 47–53. Aktuální stav poznání (včetně některých závěrů M. Dragouna) recentně shrnula Alena M. Černá, *Osudy Starých letopisů českých (text F)*, Poznańskie Studia Slawistyczne 14, 2018, s. 53–64.

65 Uvedené poznatky z nepublikované kodikologické analýzy Mgr. Michala Dragouna zde zveřejňuji s laskavým svolením autora, jemuž srdečně děkuji. Srov. též A. M. Černá, *Osudy SLČ (text F)*, s. 54–55.

66 D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 11, pozn. 24.

Je nutné zdůraznit, že hovoříme o konkrétní podobě textu F zachycené v dochovaném manuskriptu. Víme přitom, že se jedná o opis, podobně jako tomu je v případě textu E.⁶⁷ Dokládá to už dikce předmluvy, která prozrazuje, že archetyp textu F následoval v nedochovaném rukopise bezprostředně po staročeském překladu německé kroniky Jakoba Twingera z Königshofenu, jež pořídil rytíř Beneš z Hořovic. Po napsání *Předmluva v novú kroniku* zde čteme: „*Již pak tuto bude praveno, co se jest po císařově Karlově smrti dalo a kto jest po něm římským králem byl. A proto tuto předmluvu neb prolog činím, neb jest již jiný skladatel těchto věcí nežli prvnějších. Pan Beneš, rytieř z Hořovic, byl jest živ za císaře Karla (...).*“⁶⁸ To, že navazuje na svůj vzor, v jehož výkladu si – podobně jako už před ním tvůrce textu E – vytkl za cíl pokračovat, dal redaktor textu F *SLČ* explicitně najevo také zněním své první kronikářské zprávy, jejíž začátek se téměř doslovně shoduje s poslední větou Benešova překladu:⁶⁹ „*Václav, král římský a český, dřeveřčeného Karla císaře syn, byl volen římským králem ještě za svého otce zdravie, jakož dřieve (tj. v předcházejícím textu Beneš z Hořovic – pozn. D. K.) jest pověděno*“⁷⁰, *ještoj se*

67 Srov. výše pozn. 39.

68 MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 78r.

69 Staročeský překlad Twingerovy kroniky se vedle řady exemplářů prvotisku z roku 1488 dochoval ve třech rukopisech, z nichž nejstarší je kodex KNM, sign. II C 10 (M), pocházející z roku 1445 a označovaný v literatuře jako rukopis A. Benešův překlad je zde zapsán na fol. 1r–27v, 85r–156v a jeho elektronickou edici připravil Štěpán Šimek (ed.), *Beneš z Hořovic: Překlad kroniky Twingerovy*, dostupné online z <<http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni/edice/0fc42298-2c55-44b4-93be-bdf5f09f05f1/plny-text/s-apatem/folio/1r>> [cit. 2018-04-10]. Přehled současného stavu bádání o této staročeské literární památce nedávno podal a nové poznatky připojil týž, *Římská kronika aneb Martimiani ve staročeském překladu Beneš z Hořovic*, in: Katarína Barnová – Alexandra Chomová (edd.), *Varia XXI. Zborník príspevkov z XXI. kolokvia mladých jazykovedcov*, Banská Bystrica 2015, s. 501–509 (zde na s. 504, pozn. 9, zdůvodnění výše uvedené datace), a týž, *K „dialogu“ mezi středověkými (a raně novověkými) kronikáři. Na příkladu staročeské kroniky Martimiani*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 20/1, 2017, s. 207–226. Vztah staročeského překladu uvedené zahraniční kroniky k druhé pražské redakci *SLČ* již dříve nastínil Petr Čornej, *Staré letopisy ve vývoji české pozdně středověké historiografie*, in: Josef Petráň (ed.), *Problémy dějin historiografie IV*, Praha 1989 (= *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 1/1988), s. 33–59, zde s. 38.

70 Po vzoru edice Štěpána Šimka citované v předchozí poznámce zde transkribuji *pověděno*, možný však je i zápis *povědieno*, který užívá editorův jmenovec F. Šimek (ed.), *SLČ z vratslavského rukopisu*, s. 1.

čtlo od božieho narodenie tisíc tri sta sedmdesát šest let.⁷¹ V dochovaném stockholmském rukopise naproti tomu *Starým letopisům* předchází, jak už víme, apokryf *Pastýř Hermasův*. Skutečnost, že se v případě textu F jedná o opis starší předlohy, jednoznačně potvrzují také písařské chyby.⁷²

Dále je známo, že redaktor textu F *SLČ* užíval při své práci verze E, jejíž předloha vznikla v letech 1459–1460.⁷³ Převzal z ní mimo jiné i zmínku o nedávné smrti Poggia Braccioliniho († 1459), zatímco formulaci o Matyáši Laudovi z Chlumčan († 1460) jako ještě žijícím pamětníkovi změnil a zařadil Laudu do výčtu svých již zesnulých informátorů.⁷⁴ *Terminem post quem* vzniku archetypu textu F je tedy rok 1460. Jako pravděpodobný *terminus ad quem* pak Josef Vítězslav Šimák označil rok 1467 a od něj tuto informaci převzali Rudolf Urbánek či Josef Pekař.⁷⁵ To, že tvůrce archetypu textu F psal tuto verzi *Starých letopisů* ještě za vlády Jiřího z Poděbrad, zřetelně vyplývá z předmluvy jeho díla a z chronologického rozsahu podávaného výkladu. Výše citovaná pasáž totiž pokračuje: „Pan Beneš, rytieř z Hořovic, byl jest živ za císaře Karla a zastal ještě let krále Václavových. A protož přestal dále skládati, poněvadž král Václav živ byl. Neb obecně kronik nerádi skládají o těch králích, kteří jsou živi za jich časův. Pakli kto co skládá pro paměť budúcím, ale nerád toho vydá,

71 MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 79r. V textu E, který se ve své předmluvě na Beneše z Hořovic rovněž odkazuje, tuto zprávu nenajdeme.

72 Na konkrétní příklad jedné z typických písařských chyb obsažených v textu F *SLČ* upozornila v rámci svého rozboru A. M. Černá, *Zprávy o smrti Jana Husa*, s. 50, pozn. 22. Úsek textu „*skrze své svědečstvie, kteréž jsou proti němu vydali psané, a někteří tam osobně byli*“ je chybou opisovače na rozhraní fol. 97r a 97v zapsán hned dvakrát.

73 Tuto dataci uvádí a zdůvodňuje P. Čornej, *Staré letopisy*, s. 38; týž, *Tajemství českých kronik. Cesty ke kořenům husitské tradice*, Praha 2003², s. 48; týž, *Záhadný Jan Zvíkovec*, s. 102.

74 MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 98r a 85v–86r.

75 Josef Vítězslav Šimák, *Kde byl Žižka pochován?*, ČČH 18/1, 1912, s. 7–20, zde s. 10; Rudolf Urbánek, *Žižka v památkách a úctě lidu českého*, Brno 1924 (= Spisy Filozofické fakulty Masarykovy university v Brně 10), s. 24, pozn. 3, a s. 47–48, pozn. 1; Josef Pekař, *Žižka a jeho doba II. Jan Žižka*, Praha 1928, s. 255–256, pozn. 3. Pro úplnost dodáme, že František Michálek Bartoš kladl vznik předlohy textu F dokonce již do poloviny 50. let 15. století, ale tato datace není z výše uvedených důvodů správná – viz F. M. Bartoš, *Z musejních i jiných rukopisů*, s. 215, a F. Šimek (ed.), *SLČ z vratislavského rukopisu*, s. VII (Bartošova úvodní studie k Šimkově edici).

jeliž (= dokud není) *po smrti toho krále*.⁷⁶ Nepochybně právě proto, že v době vzniku díla byl Jiří z Poděbrad ještě naživu, končí text rokem 1453 a nepřináší žádné záznamy o dosavadní Poděbradově královské vládě ani o období panování jeho předchůdce Ladislava Pohrobka, kdy Jiří zastával úřad zemského správce. Nejspíše z téhož důvodu – ač sám to naoko zdůvodňuje vlastní neznalostí („*O tom upadení do Prahy nenie mi známo psáti, i nechci o tom psáti, porúčiem to těm, ktož sú toho svědomi.*“)⁷⁷ – neuvědl kronikář nic bližšího k ovládnutí Prahy Jiřím z Poděbrad v roce 1448 a posléze ani k okolnostem popravu Jana Smiřického, o níž v roce 1453 rozhodla správčí rada v čele s Poděbradem.

Provedený rozbor ukázal, že závěr o nedochovaném archetypu verze F *SLČ* vzniklém v 60. letech 15. století má oporu v dostupných kodikologických poznátcích, v literatuře i v textu pramene samotného. Nejedná se tedy pouze o moji spekulaci, která odporuje dosavadním výzkumům, jak tvrdí Jan Krško.⁷⁸

Údajnou nedůvěryhodnost textu F dokládá rakovnický archivář mimo jiné i tvrzením, že jeho tvůrce nezažil husitské války, a poukazuje na chronologicky nepřesný výklad o bitvě na Vítkově a o korunovaci Zikmunda Lucemburského v roce 1420.⁷⁹ Zcela přitom opomíjí, že tato zpráva ve skutečnosti pochází z archetypu textu E,⁸⁰ odkud přešla do textu F i dalších verzí *SLČ*, a že již byla v dosavadní literatuře opakovaně rozebrána.⁸¹ Její autor revoluční léta zcela jistě pamatoval, a dokonce byl i očitým svědkem bouřlivých pražských událostí roku 1412. Ony chronologické nesrovnalosti pak podle Čornejových rozborů názorně ilustrují posun v chápání významu jednotlivých událostí husitské revoluce, k němuž

76 MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 78r; F. Palacký (ed.), *Starší letopisové čeští* (1829), s. 2. V předmluvě k textu E tato slova nenajdeme: NK ČR, sign. XIX.C.21 (M), fol. 49r–50r; F. Palacký (ed.), *Starší letopisové čeští* (1829), s. 1–2.

77 MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 143v–144r. Srov. A. M. Černá, *Osudy SLČ (text F)*, s. 61.

78 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 260; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 95–96.

79 Týž, *Krakovec*, s. 82; týž, *Nové poznatky*, s. 261; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 96.

80 V dochovaném opise: NK ČR, sign. XIX.C.21 (M), fol. 71v–73r.

81 Srov. Petr Čornej, *Bitva na Vítkově a zhroucení Zikmundovy křížové výpravy v létě 1420*, HT 9, 1986–1987, s. 101–152, zde s. 138, pozn. 201, a týž, *Tajemství českých kronik*, s. 48 a 151–152.

u pamětníků došlo s odstupem času.⁸² Tvůrce textu F, jehož archetyp vznikl krátce po předloze textu E, se při výkladu o Husově době odkazuje na její pamětníky, sám užívá ich-formu již k roku 1417 a partie kroniky pojednávající o revolučních letech obohacuje o mnohé doplňky i nové zprávy.⁸³ Opět je to v souladu s dikcí předmluvy: „Protož já také, čehož sem dobře svědom a jist, chci psáti o římských králích, kteří jsou byli za mých let a časuov, a o věcech znamenitějších, které sú se za jich časov dály.“⁸⁴ Těžiště kronikářova výkladu skutečně spočívá v období vlády Václava IV., o jehož volbě a korunovaci na římského krále v roce 1376 příznačně informuje hned první jeho zpráva,⁸⁵ a Zikmunda Lucemburského, kterého husité dlouho odmítali přijmout za českého vládce. Přiměřená pozornost je věnována i krátkému panování Albrechta II. Habsburského, dalšího římského krále, jenž usedl na český trůn.

Zjištění, že informace o Husově pobytu na Krakovci se poprvé objevuje už v textu F *SLČ*, znamenalo zásadní posun v celé diskusi, neboť přineslo rozhodující argument ve prospěch historicity mistrova pobytu. Jan Krško označoval v prvních třech verzích svého příspěvku, které jsem ve své předchozí studii podrobil kritické reflexi, za nejstarší text zmiňující Husovo působení na Krakovci text R,⁸⁶ jenž má výrazně kompilativní charakter a jehož archetyp pochází ze samého sklonku 15. století.⁸⁷ Nyní

82 Nevelké střetnutí na Vítkově 14. července 1420, které bylo jen jedním článkem v řetězu událostí vedoucích k porážce první protihusitské křížové výpravy, se pozvolna proměnilo v symbol vítězného husitského boje proti všem. V obecném povědomí se stalo momentem, jenž rozhodl o nezdaru kruciáty, a tento význam mu zpětně připisovali i pamětníci. Právě proto redaktor textu E *SLČ* líčí uvedenou bitvu jako vyvrcholení pražských událostí v létě 1420 a nesprávně píše, že Zikmund „ihned po tom třetie den“ rozpustil křížáky a odjel z Prahy. Porušení chronologie tehdejších akcí se v kronikářově výkladu projevilo i na zmínce o Lucemburkově korunovaci ve svatovítské katedrále, kterou pisatel zařadil před vítkovskou bitvu. Ve skutečnosti k ní došlo až 28. července a teprve po ní byla křížácká vojska rozpuštěna. Viz literaturu citovanou v předchozí poznámce.

83 Srov. doklady k Husově době u D. Kozlera, *Pobyt Jana Husa*, s. 12–14, a k revolučnímu období u F. M. Bartoše, *Z musejních i jiných rukopisů*, s. 215, který ovšem redaktory textů E a F ztotožňoval.

84 MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 78r–78v.

85 Tamtéž, fol. 79r–79v.

86 J. Krško, *Otazníky* (2015), s. 118–119; týž, *Pět životů*, s. 10; týž, *Otazníky* (2016), s. 117–118.

87 Archetyp textu R vznikl mezi roky 1492 a 1500, přičemž pravděpodobnější je

však víme, že se údaj o Krakovci vyskytuje i v mnoha jiných verzích *SLČ* včetně klíčového textu F, jehož archetyp je zhruba o třicet let starší a jehož výklad o Husově době vychází ze vzpomínek pamětníků. Krškem citovaný výrok Josefa Švejka, že „*po úhybných manévrech jsme se zakopali v předem připravených pozicích*“,⁸⁸ tedy není příliš přílehlavý.

Rakovnický archivář ve čtvrté verzi svého příspěvku také tvrdí, že rukopis s textem *P₁ SLČ* je v současné době nezvěstný.⁸⁹ Ve skutečnosti tomu tak už dávno není. Manuskript je uložen ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích⁹⁰ a mikrofilm, pořízený v roce 2001, je k dispozici v Národní knihovně ČR.⁹¹ Kromě toho mohou badatelé v Archivu Akademie věd ČR nahlížet do opisu tohoto textu, který vznikl ještě před dočasnou ztrátou kodexu,⁹² a existují dokonce i dvě obrozenské edice.⁹³ Krško však žádný z těchto primárních zdrojů nezná a z literatury přebírá o litoměřickém rukopisu informace, jež jsou zčásti zastaralé (že je manuskript nezvěstný), zčásti chybné (že text *P₁* má oproti *P* navíc záznamy o událostech roku 1471).⁹⁴

V posledních třech svých husovských statích klade Jan Krško důraz rovněž na tvrzení, že ve dvou textech nejstarší vrstvy *SLČ* – *V* a *D* – se objevují zprávy o Mikulášovi z Pavlíkova, mistrovi pražské univerzity a Husovu žákovi, který pocházel z Rakovnícka. A protože v textu *D* má být uvedena i informace o působení této osobnosti v Rakovníku, předpokládá Krško dobrou informovanost pisatele o dění v tomto regionu a klade si otázku: „*Proč autor zapsal detaily ze života Mikuláše z Pavlíkova a bez povšimnutí nechal mnohem důležitější aktivity Husa na blízkém Krakovci?*“⁹⁵

jeho sepsání v druhé polovině tohoto časového úseku – srov. F. M. Bartoš, *Z musejních i jiných rukopisů*, s. 222. Jan Krško ve svých pracích citovaných v předchozí poznámce kladl vznik textu chybně do 70. let 15. století a jeho omyl zprvu neodhalil D. Kozler (rec.), *Pět životů*, s. 237, ani R. Novotný (rec.), *Pět životů*, s. 175; správnou dataci už uvádí D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 15, pozn. 50.

88 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 269.

89 Týž, *Krakovec*, s. 83, pozn. 23.

90 Viz výše pozn. 47.

91 NK ČR, sign. Zl-o 218.

92 Archiv AV ČR, fond Historický spolek, kart. 9, inv. č. 116.

93 Citace kupř. u P. Čorneje, *Staré letopisy*, s. 48, pozn. 4.

94 J. Krško, *Krakovec*, s. 83.

95 Tamtéž, s. 83–84; J. Krško, *Nové poznatky*, s. 259–260; týž, *Nevděčné Rakovnícko?*,

V kritických edicích uvedených textů *SLČ* však údaje o Mikulášovi hledáme marně.⁹⁶ Rakovnický badatel totiž směšuje dvě různá historiografická díla, která v obou rukopisech⁹⁷ následují bezprostředně po sobě – latinskou analistickou kompilaci označovanou jako *Cronica Bohemorum* (dále též *CB*) a *Staré letopisy české*.

Cronica Bohemorum plnila ve své době funkci jakýchsi „dějin v datech“ a její původní verze objímala českou historii od praotce Čecha až po upálení Jeronýma Pražského v roce 1416. Krátce po svém vzniku se rozštěpila na dvě větve a z jedné z těchto větví čerpali tvůrci nejstarších textů *SLČ*, kteří z ní výběrově přebírali zprávy o událostech do zmíněného roku. Vlastní výklad starých letopisců pak v textech nejstarší vrstvy začíná až první pražskou defenestrací v roce 1419, pokládanou už současníky za přelomovou událost českých dějin. Časový úsek od května 1416 do července 1419 byl jednoduše přeskočen.⁹⁸ Chronologické rozšíření výkladu i na období vlády Václava IV. spolu s přetavením analistického textu do žánru kroniky přinesla teprve druhá pražská redakce *SLČ*.⁹⁹

V obou zmiňovaných manuskriptech – v kodexu Národní knihovny i v rukopise vyšebrodském – je zapsána jak *Cronica Bohemorum*, tak za ní následující *Staré letopisy*. Je přitom třeba zdůraznit, že v případě *CB* jde o pozdější, upravené a doplněné verze tohoto kompilativního přehledu, zatímco *SLČ* obsahují ve výkladu do roku 1416 údaje převzaté z jiného znění *CB*. Texty V a D *SLČ* tedy nemají geneticky nic společného s těmi verzemi *CB*, které jim v rukopisech předcházejí,¹⁰⁰ a jejich obsah proto nelze směšovat, zaměňovat či pokládat za jeden celek, jak to v různých svých

s. 94–95.

96 Srov. A. M. Černá – P. Čornej – M. Klosová (edd.), *SLČ. Texty nejstarší vrstvy*, s. 101–126 (edice textu V) a 127–160 (edice textu D).

97 Jedná se o tyto kodexy: NK ČR, sign. XIX.B.26 (M); Knihovna cisterciáckého opatství ve Vyšším Brodě, Ms. 101.

98 P. Čornej, *Původní vrstva SLČ*, s. XXVI–XXVII.

99 Týž, *Tajemství českých kronik*, s. 48.

100 Týž, *Původní vrstva SLČ*, s. XXXIV–XXXVII.

formulacích činí Jan Krško. Víme také, že texty V a D *SLČ* měly společnou předlohu,¹⁰¹ a totéž bylo zjištěno pro obě od nich odlišné verze *CB*.¹⁰²

Pro tato znění *CB* je charakteristické, že obsahují několik zpráv, jež v jiných známých verzích nenajdeme.¹⁰³ Ani do jednoho z obou rukopisů však nebyly ze společné předlohy opsány všechny. V obou manuskriptech je mezi informací o upálení mistra Jana Husa a zprávu o krvavém dešti v roce 1416 zařazen záznam o obhajobě laického kalicha mistrem Jakoubkem ze Stříbra na půdě pražské univerzity, kladený k roku 1414.¹⁰⁴ Za zprávou o smrti Jeronýma Pražského v obou případech nacházíme údaj o volbě pisánského (vzdoro)papeže Alexandra V., která je mylně datována rokem 1410.¹⁰⁵ Za informací o převezení „svátosti“ (*reliquie*; mýněn poklad uložený ve svatovítské katedrále) z Prahy na Karlštejn v téže roce pak poněkud překvapivě čteme údaje o založení tří církevních řádů (kartuziáni, cisterciáci, premonstráti), tentokrát ovšem pouze v rukopise vyšebrodském.¹⁰⁶ Poté už opět v obou manuskriptech následuje zpráva o tom, jak se v roce 1417 na pražském vysokém učení tehdejší děkan artistické fakulty Mikuláš z Pavlíkova vyslovil pro pravověrnost přijímání podjednou laiky a pro jeho dostačitelnost ke spáse.¹⁰⁷ Pouze v rukopise Národní knihovny je potom tato zpráva doplněna informací, že „*post solus de[di]t sub u[tra]q[ue] sp[eci]e i[n] Rakownik*“.¹⁰⁸ S výjimkou

101 Tamtéž, s. XXXVI–XXXVII. V obou textech např. chybí zpráva o Husově upálení – viz A. M. Černá, *Zprávy o smrti Jana Husa*, s. 47.

102 Josef Vítězslav Šimák, *Studie ke Starým letopisům českým*, Věstník České akademie věd a umění (dále VČAVU) 27/9, 1918, s. 171–185, zde s. 178–179 a schéma filiace na s. 182 (vyšebrodský rukopis zde má číslo 2, manuskript dnes uložený v NK autor označuje jako děčinský a přiřadil mu číslo 3).

103 Srov. P. Čornej, *Původní vrstva SLČ*, s. XXXV.

104 NK ČR, sign. XIX.B.26 (M), fol. 248v; Knihovna cisterciáckého opatství ve Vyšším Brodě, Ms. 101, fol. 188r.

105 NK ČR, sign. XIX.B.26 (M), fol. 248v; Knihovna cisterciáckého opatství ve Vyšším Brodě, Ms. 101, fol. 188r.

106 Knihovna cisterciáckého opatství ve Vyšším Brodě, Ms. 101, fol. 188r.

107 NK ČR, sign. XIX.B.26 (M), fol. 248v; Knihovna cisterciáckého opatství ve Vyšším Brodě, Ms. 101, fol. 188r.

108 NK ČR, sign. XIX.B.26 (M), fol. 248v. Celou zprávu o Mikulášovi z Pavlíkova včetně citovaného dodatku otiskl Dušan Coufal, *Die katholischen Magister Peter von Mährisch Neustadt, Johann von Königgrätz, Nicolaus von Pavlíkov und die Formierung der utraquistischen Universität in Prag 1417*, AUC-HUCP 49/2, 2009 [vyd. 2010], s. 127–141,

zprávy o založení kartuziánského řádu, kterou ve zkomolené podobě čteme v textu X,¹⁰⁹ nebyly tyto údaje převzaty do žádného dochovaného textu nejstarší vrstvy *SLČ*.

Je zřejmé, že právě představený soubor informací, jímž se znění *CB* zachycená v námi zkoumaných rukopisech odlišují od jiných verzí této analistické kompilace, nemá charakter zpráv z určitého regionu. Informace, že Mikuláš z Pavlíkova podával v Rakovníku pod obojí způsobou, je tu zařazena jako doklad toho, že univerzitní mistr, který dříve hájil přijímání podjednou, nakonec ustoupil laickému kalichu. Výklad navíc není nikterak ucelený ani vyčerpávající, chybí dokonce i klíčová informace, že právě v roce 1417 se pražská univerzita vydáním slavnostní deklarace oficiálně přihlásila k přijímání podobojí, což na jedné straně vedlo k suspendování vysokého učení kostnickým koncilem a posléze i nově zvoleným papežem Martinem V. a na straně druhé předurčilo posun v roli pražské univerzity ve veřejném životě. Absence zprávy o Husově pobytu na Krakovci ve světle těchto skutečností ztrácí jako argument proti jeho historicitě svoji váhu.

Krškova argumentace, v níž na základě nepřítomnosti údaje o mistrově působení na Krakovci v textu relativně dobře informovaného pisatele zpochybňuje historicitu Husova pobytu, ostatně dosti připomíná úvahy výše zmíněného Václava Leflera, které se ukázaly jako mylné a byly odborníky s rozhodností odmítnuty. Vojkovský farář tehdy své odmítání pobytu Jana Husa na jihočeském Kozím hrádku zdůvodňoval mimo jiné slovy: „*Eneáš Silvius pobavil se dvakráte pohostinu na Táboře. Palacký praví, že to bylo asi 17. července 1451. A přece o pobytu Husově na Kozím hrádku u Tábora ani slovem se nezmiňuje (ve svém díle Historia Bohemica – pozn. D. K.), což by byl jistě učinil, kdyby tradice byla poukazovala k tomuto místu, jakožto exilu Husově v některém období. (...) Vraceje se z Benešova měl dočista disputaci s kněžími tábořskými, a mohl se to od nich snadno dozvědět.*“¹¹⁰

Na podporu svých přetrvávajících pochybností připomíná Jan Krško také výsledky některých výzkumů Petra Čorneje a klade si další otázku: „*Pokud zprávy o průběhu bitvy u Malešova, Hořic a Žižkova tažení*

zde s. 137.

109 A. M. Černá – P. Čornej – M. Klosová (edd.), *SLČ. Texty nejstarší vrstvy*, s. 189.

110 V. Lefler, *Hus ve vyhnanství*, s. 99.

do Uher měly čtenáře seznámit s možnostmi uplatnění vojenské taktiky, nebyla informace o Husově působení na Krakovci pouhým hagiografickým příběhem?“¹¹¹ Takový argument je ale zcela lichý. Smyšlené popisy dvou reálných bitev a jednoho fiktivního zahraničního tažení totiž mají ve srovnání s výkladem o mimopražských pobytech mistra Jana naprosto odlišnou genezi. Zatímco Husovo venkovské působení je od druhé pražské redakce integrální součástí *SLČ* a najdeme je ve dvanácti dochovaných textech, uvedené partie s vojenskou tematikou byly do souboru *Starých letopisů* začleněny až dodatečně a jsou známy jen z nejmladších kompilací L a M.¹¹² Mezi těmito dvěma případy proto nelze spatřovat žádné analogie. Navíc je třeba připomenout, že všechny ostatní události popisované v letopiscově zprávě (vyhlášení interdiktu, Husův odchod z Prahy, působení na Kozím hrádku, odjezd do Kostnice včetně jmen průvodců) jsou historicky doložené, a pobyt mistra Jana na Krakovci by tak naprosto neorganicky a nelogicky byl jediným „hagiografickým“ prvkem ve skutečném příběhu.

Rakovnický badatel se v posledních dvou verzích svého příspěvku snaží podepřít své pochybnosti i řadou dalších domněnek. Jejich svorníkem je autorovo přesvědčení, že kdyby redaktor textu F *SLČ* skutečně čerpal ze vzpomínek pamětníků Husovy doby a kdyby sám pamatoval konec vlády Václava IV. a husitskou revoluci, musel by ve svém díle uvést i některé další informace (např. Husův pobyt v Žatci) a nemohl by se ve svém výkladu dopouštět nesrovnalostí (kupř. datace odchodu mistra Jana do mimopražského exilu).¹¹³ V závěru obou článků dokonce Krško tvrdí, že pokud na základě zprávy starého letopisce přijmeme pobyt mistra Jana na Krakovci, musíme „zavrhnout“ Žatec, který v letopiscově výkladu uveden není, i další možná Husova působiště.¹¹⁴

Je však třeba si uvědomit, že přínos a zároveň i úskalí práce s texty E a F *SLČ* spočívá v tom, že jejich výklad o době vlády Václava IV.

111 J. Krško, *Krakovec*, s. 84.

112 K tomu nejnověji a precizně Petr Čornej – Alena M. Černá, *Žižkovo tažení do Uher a související texty*, in: Eva Doležalová – Petr Sommer (edd.), *Středověký kaleidoskop pro muže s hůlkou*. Věnováno Františku Šmahelovi k životnímu jubileu, Praha 2016, s. 454–494.

113 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 260–263; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 96–99.

114 Týž, *Nové poznatky*, s. 269; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 104.

a o husitské revoluci je založen na vzpomínkách pamětníků zaznamenaných s větším odstupem času. Popisované události jsou tedy reálné, ale často se stává, že jsou nepřesně datovány (např. podle textu F kázal Jan Hus v Betlémské kapli už od roku 1400¹¹⁵), že je porušen jejich chronologický sled (srov. kupř. výše uvedený výklad textu E o bitvě na Vítkově a o korunovaci Zikmunda Lucemburského ve svatovítské katedrále) nebo že dvě události, jež spolu nějak souvisejí, splývají v jednu (např. v textu E se prolíná výklad o prvním a druhém zajetí krále Václava IV.,¹¹⁶ ve verzi F byly identifikovány nesrovnalosti ve výkladu o univerzitních shromážděních Husovy doby¹¹⁷). Rovněž musíme brát v potaz skutečnost, že (nejen) texty E a F zachycují náhled na traktované události poplatný době vzniku kronikářských zpráv. Proto je kupříkladu bitvě na Vítkově, jak už víme, v těchto textech přisuzován větší význam, než jaký reálně měla. V obecné rovině je pak nutné připomenout, že žádné středověké historiografické dílo – a to ani v případě, že bylo psáno současně krátce po popisovaných událostech – není ani vyčerpávající, ani faktograficky bezchybné a že kombinování jednotlivých informací z více dostupných pramenů patří k rutinní práci každého medievisty.

Na poněkud specifický a díky tomu velmi poučný případ nedávno upozornil už mnohokrát vzpomínaný husitolog Petr Čornej.¹¹⁸ Celé generace historiků zabývajících se bitvou u Lipan v květnu 1434 se museli potýkat s ojedinělou zprávou obsaženou v kronice Bohuslava Bílejovského, podle níž Bedřich ze Strážnice spolu se třemi stovkami svých mužů opustil bojiště ještě předtím, než byla zahájena samotná bitva, a výrazně tak ovlivnil výsledek střetnutí v neprospěch husitských radikálů. Bílejovského kronika byla sepsána až v letech 1531–1532 a žádný jiný zdroj tuto informaci nepotvrzuje. Autorovo líčení husitského období má navíc kompilativní charakter a je zatíženo množstvím faktografických chyb. Nad věrohodností zprávy o Bedřichově odchodu od Lipan se proto vždy

115 MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 83r.

116 NK ČR, sign. XIX.C.21 (M), fol. 51r–52r.

117 MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 89r–90v. Srov. zvláště Václav Novotný, *M. Jan Hus. Život a učení I/1*, Praha 1919, s. 306, pozn. 5, a též, *M. Jan Hus I/2*, s. 96, pozn. 5.

118 Petr Čornej, *Kam sahá paměť („Zrádce“ Čapek a svědectví Bohuslava Bílejovského)*, Tábořský archiv 16, 2014, s. 7–28. Přetištěno in: též, *Husitství a husité*, s. 320–349.

vznášel velký otazník. Přijetí, či odmítnutí uvedené informace má přitom významný vliv na interpretaci celé bitvy. Až nyní Čornej tento údaj definitivně zařadil mezi historická fakta. Bílejovský se totiž v úvodu svého díla představil jako vnuk Jana Sýkory z Hlučína (též z Buku), a protože víme, že kronikářův děd patřil mezi muže Bedřicha ze Strážnice, je namístě závažné konstatování: „*Ústní podání o lipanské bitvě a o dějích, které s ní souvisely, žilo v Bílejovského rodině prokazatelně tři generace a přetrvalo nejméně sto let.*“¹¹⁹ Důležitá informace o Bedřichovi ze Strážnice se tedy až do 30. let 16. století uchovala pouze touto formou, nebyla zaznamenána do textů nejstarší vrstvy SLČ ani do žádných jiných dochovaných pramenů. Ty ovšem zase obsahují údaje, jež se nedočteme u Bílejovského, a teprve na základě jejich kombinace s kronikářovou zprávou (a nikoli odmítnutím jednoho, nebo druhého pramene jako nedůvěryhodného) bylo možné lipanskou bitvu věrohodně rekonstruovat a adekvátně interpretovat i zhodnotit.

Podobně problematický a zavádějící je Krškův názor, že pamětník konce vlády Václava IV. pravděpodobně v době vzniku archetypu textu F SLČ už nevykazoval „*mentální schopnosti*“ dostačující na to, aby mohl být jeho autorem.¹²⁰ Stačí připomenout proslulého kronikáře Kosmu, který svoji kroniku sepisoval na sklonku svého 80 let dlouhého života. Ale nemusíme ani chodit tak daleko, vždyť u redaktora textu E, jenž byl kolem roku 1410 univerzitním studentem a své dílo psal v letech 1459–1460, je nutné předpokládat věk kolem 70 let. Jako zcela irelevantní je pak třeba označit argumenty typu: „*Navíc stačí z celého větného celku vypustit slovíčko všech a sdělení má hned jiný význam.*“¹²¹ Takové hrátky s textem pramenů, vedené badatelovou snahou zbavit se závažného protiarumentu (v tomto případě nepochybné skutečnosti, že pisatel textu byl aktérem události v roce 1417),¹²² jsou ve vědecké práci nepřijatelné.

119 Tamtéž (2014), s. 20–21; tamtéž (2019), s. 338–339.

120 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 260–261; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 96.

121 Týž, *Nové poznatky*, s. 261; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 96.

122 Krškova poznámka se týká této věty v textu F SLČ: „*Ale však ne při všech těchto věcech sám sem byl, i v dole, i na hradě.*“ Viz MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 100v. P. Čornej, *Záhadný Jan Zvíkovec*, s. 104, k ní uvádí: „*Její autor tedy prokazatelně asistoval při jednáních pana Čeňka s faráři na tzv. rožmberské ‚synodě‘ v Českém Krumlově, konkrétně na hradě a ve městě.*“

V neposlední řadě je třeba upozornit, že žádný „systematicky prováděný orální výzkum“ ve středověku neexistoval a navzdory Krškovým tvrzením jsem nikdy neuváděl, že redaktor textu F takovou činnost vykonával.¹²³ Jak nejzřetelněji dokládají výzkumy Petra Čorneje, je zcela nepochybné, že redaktori textů druhé pražské redakce *SLČ* čerpali nejen ze starších verzí *SLČ* a z dalších písemných pramenů, ale i ze vzpomínek a z ústního vyprávění širšího okruhu osob.¹²⁴ Stěží si však jejich práci lze představovat jako analogii dnešní *oral history*. Čornejovými slovy: „*Tvůrci druhé redakce SLČ zřejmě zaznamenali to, co pochytili v rámci běžných rozhovorů.*“¹²⁵ I z toho důvodu nelze mechanicky pracovat s předpokladem, že pokud se redaktor od daného pamětníka dozvěděl určitou informaci, musela mu nutně být sdělena i informace jiná.

Snaha o zjištění konkrétního původce některého záznamu obsaženého v *SLČ* je zpravidla předem odsouzena k nezdaru. V textu F ale máme k dispozici záchytný bod v podobě doušky ke zprávě o událostech kolem *Dekretu kutnohorského*: „*To sú p[ra]vili, ještě živi jsúc, mistr Jan Příbram, Matyáš Lauda, Johannes Zviekovec a všickni se jednotajně sjednávali.*“¹²⁶ Možností, že letopiscovým zpravodajem byl v případě Husova pobytu na Krakovci mistr Jan Příbram, jsem se zabýval už dříve. Příbram byl Husovým stoupencem a bývalým žákem a v inkriminovaném roce 1414 mu pomáhal s přípravami na kostnický koncil, nelze však vyloučit, že kronikář chtěl uvedením jména známé autority pouze podpořit věrohodnost

123 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 260, pozn. 19, a znovu týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 96, pozn. 37: „*Kromě zmíněné věty připomíná Kozler i zprávy o tom, jak lidé pozitivně vzpomínají na vládu Václava IV. a arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Hazmburka. Tradovaný ohlas dávných časů však Kozler bere jako nezpochybnitelný důkaz, že autor rukopisu F systematicky prováděl orální výzkum.*“ Citovaná poznámka je dezinterpretací výkladu podaného v mém článku. Termín „orální výzkum“ v něm nepoužívám, pro pozdní středověk by totiž šlo o anachronismus (viz dále v hlavním textu), a Krškem zmíněná reflexivní pasáž o době vlády Václava IV. se v textu F vůbec neobjevuje. Najdeme ji až v textu P₁, jenž v posloupnosti verzí druhé pražské redakce *SLČ* následuje za archetypy E a F. Toto vyprávění, které podrobně rozebral P. Čornej, *Tajemství českých kronik*, s. 110–113, má charakter pověsti vzniklé s větším odstupem času a z pisatelovy díkce je zřejmé, že popisovanou dobu nezažil. Absence této partie v textu F je tedy v souladu s poznatkem, že jeho tvůrce konec vlády Václava IV. pamatoval. Viz D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 12–13.

124 Srov. zvláště P. Čornej, *Záhadný Jan Zvíkovec*, s. 110.

125 Tamtéž, s. 103.

126 MZA, fond G 10 – Sběrka rukopisů MZA, inv. č. 432, fol. 85v–86r.

svého výkladu.¹²⁷ Zaměřme se tedy na Jana Zvíkovce, který mezi známé osobnosti nepatřil a jehož Petr Čornej od počátku svého dlouholetého bádání nad souborem *SLČ* považuje za „muže, jehož vyprávění i vzpomínky původní strohou podobou pražských análů obohatily a rozšířily“.¹²⁸

Ze zprávy starého letopisce vyplývá, že v době bouřlivých událostí spojených s tzv. *Dekretem kutnohorským* studoval Zvíkovec na pražském vysokém učení. V matrice právnické univerzity z let 1372–1418¹²⁹ i v děkanské knize filozofické (artistické) fakulty z let 1367–1585¹³⁰ však jeho jméno hledáme marně. Z toho lze usuzovat, že Jan Zvíkovec v Praze studoval na třífakultní univerzitě, ovšem jen několik semestrů, takže nedosáhl žádného akademického gradu, jejichž udílení se do děkanské knihy zaznamenávalo. Ve standardních edicích a soupisech není tento Zvíkovec k nalezení, a proto Čornej nastínil několik variant, jak se s tímto badatelským problémem vypořádat. Jako první možné vysvětlení uvádí chybu opisovače, v jejímž důsledku bylo Zvíkovcovi přiřknuto mylné křestní jméno.¹³¹ Vezmeme-li však v potaz skutečnost, že se tento muž objevuje v celé řadě textů *SLČ*, mezi nimiž neexistuje přímá filiace, a že se v nich lze setkat s různými variantami téhož jména (*Johannes, Jan*), vysvětlení spočívající v omylu jediného písaře neobstojí. Reálněji vyhlíží druhá Čornejem uváděná alternativa. V pozdním středověku (a konkrétně v husitské Praze) nebylo nikterak výjimečné, že se příjmení či přízvisko výrazné osobnosti přeneslo na člověka, který sice nebyl jejím pokrevním příbuzným, ale žil s ní v jednom domě nebo získal její majetek. A tak se

127 D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 13–14 a 32. Na poslední citované stránce výslovně uvádím, že moje úvahy o možném podílu Jana Příbrama na výkladu obsaženém v textu *F SLČ* „nepřekračují hranici pouhé hypotézy“. Nikde netvrdím, že Příbram byl letopiscovým informátorem „s největší pravděpodobností“, jak mi podsouvá J. Krško, *Nové poznatky*, s. 258–259 a 261, a opět týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 94 a 96, aby následně mé údajné tvrzení mohl – i za pomoci mých vlastních protiargumentů – zpochybňovat.

128 P. Čornej, *Záhadný Jan Zvíkovec*, s. 104.

129 *Album seu matricula facultatis juridicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418 – Codex diplomaticus universitatis ejusdem*, Pragae 1834 (= *Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis II*), s. 1–215.

130 *Liber decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585 I*, Pragae 1830 (= *Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis I*).

131 P. Čornej, *Záhadný Jan Zvíkovec*, s. 109–110.

z jistého Jana Šenka, blízkého přítele Sezemy ze Zvíkovce, snad mohl stát Jan Zvíkovec.¹³² Nutno však podotknout, že mimo korpus *SLČ* tato změna Šenkova jména doložena není, a pohybujeme se tedy jen v rovině analogie s jinými případy známými z husitské Prahy.

Zcela novou možnost řešení uvedeného problému přinášejí prameny z pozdně středověkého Rakovníka. V nich se totiž jako představitel místní městské správy opakovaně připomíná muž jménem Jan Zvíkovský.¹³³ Na počátku 40. let 15. století byl členem městské rady¹³⁴ a k roku 1449 je doložen v úřadu rychtáře.¹³⁵ Víme také, že jeho stejnojmenný syn byl po roce 1480 v gruntovních knihách pravidelně označován jako „*dominus de Zwielowicz*“.¹³⁶ Za pozornost stojí rovněž Zvíkovcova promluva z roku 1449 dochovaná v soudních registrech, jejíž dikce nasvědčuje vyššímu vzdělání tehdejšího rakovnického rychtáře, ač se u jeho jména s žádným akademickým titulem nesetkáváme.¹³⁷ K rozhodnutí, zda rakovnického Jana Zvíkovského lze ztotožnit s Janem Zvíkovcem z druhé pražské redakce *SLČ*, bude ještě třeba provést zevrubnější rozbor. V každém případě jde o reálnou alternativu k dosavadnímu výkladu podanému Petrem Čornejem. A pokud byl letopiscovým informátorem skutečně Jan Zvíkovský z Rakovníka, je možné, že údaj o Husově pobytu na nedalekém Krakovci pochází právě od něj.

132 Tamtéž, s. 110.

133 František Levý, *Dějiny královského města Rakovníka*, Rakovník 1896, s. 16.

134 Srov. Kateřina Zenklová, *Městská správa a diplomatická produkce pozdně středověkého Rakovníka*, Sborník archivních prací 66/1, 2016, s. 44, pozn. 23, a s. 45, pozn. 25 (zápis v rakovnické památné knize k roku 1441).

135 Josef Emler (ed.), *Paměti Rakovnické od r. 1425 – 1639*, Věstník Královské české společnosti nauk, třída filosoficko-historicko-filologická 1894, č. IV, s. 1–43, zde s. 8; F. Levý, *Dějiny královského města Rakovníka*, s. 26 a 37.

136 F. Levý, *Dějiny královského města Rakovníka*, s. 232.

137 „*Vražda dětí jest vrchol tyranství! Protivít se přírodě. Příroda i v nemluvných zvířatech udržuje podivuhodný cit, že lahodně řečeno, vlastní plod zanedbávají a člověkem se obírají. Poukazují k ptačinám Penelopiným, k holubům Semiramidy. Však dějiny plny jsou toho příkladů. Hironyma, krále syrakuského, Pindara poetu včely mlékem a medem, Telefusa, syna Herkulova, laň, Rema a Romula vlčice, královnu Kamilu stáda, Cyra perského psi vychovali. Ulyssa a Ariona, na moře vypuzené, delfinové zanesli do přístavu a v Římě dítě otcem v Tiberu vržené pes vlnám vyrval a salvoval. Proto každý vrah horší jest zvířete. Ferina et rabies sanguine cum vulneribus gaudere.*“ Viz František Levý, *Židovská reminiscence*, Lumír. Časopis zábavný a poučný 18/11, 10. 4. 1890, s. 124–125.

Husův pobyt na Krakovci v zrcadle předbělohorského dějepiscectví a otázka existence místní tradice v raném novověku

Ve své monografii *Pět životů Jana Husa na Krakovci* otevřel Jan Krško i důležitou, ale dosud nedostatečně probádanou otázku reflexe tohoto Husova mimopražského pobytu v historiografických dílech vzniklých v předbělohorském období (1526–1620).¹³⁸ Bezesporu nejvýznamnějším z nich je proslulá *Kronika česká* Václava Hájka z Libočan. Víme, že její autor hojně čerpal ze *Starých letopisů českých*, byť konkrétní texty, které používal, se mezi dochovanými rukopisy identifikovat nepodařilo.¹³⁹ Z vyprávění starého letopisce vycházel Hájek i ve svém výkladu o vyhlášení interdiktů, o následném odchodu Jana Husa z Prahy a o jeho působení na venkově:

„Vtom vyšel od Jana, nejvyššího biskupa římského, interdikt (to jest zá-pověď), kteráž přinesena byla do Prahy, v nížto přikázáno bylo, aby žádný kněz mše nesměl sloužiti a nesloužil dotud, dokudž ten Jan z Husince v Praze jest. A tak se stalo, že nikdyž nesloužili mši svatých, krom na Vyšehradě. Z toho opět vyšly nové kyselosti a vády, také i mordové mezi lidmi, neb mnozí chválili mistra Jana i to, což on učí a káže, mnozí jej nadmíru haněli. On pak mistr Jan porozuměv tomu a maje zprávu, že se to pro jeho osobu děje, vyjel z Prahy na jednu tvrz nedaleko od Oustí Sezemova a v tom kraji mnoho lidu k sobě naklonil svým kázáním, neb vždycky kázal proti papeži a kardinálům i proti jiným osobám duchovním, pravě, že ,kněží nemají míti žádných zboží, ale mají býti chudí jako já. Teď vidíte, že svého nic nemám.‘

Po jeho odjezdu z Prahy opět v městech Pražských vznikly nové nevole a mnohé větší než prvé, neb mnozí po témž mistru Janovi a po jeho kázání velmi toužili a někteří pak, aby se do Prahy navěky nenavrátil, za to Pána Boha prosili. Mistr Jan pobyv v tom kraji Bechynském nedlouhý čas, obrátil se na hrad Krakovec a tu kázal po městečkách a po vseh, a zvláště kdež bylo posvícení aneb nějaká schůze, a všudy lidu po sobě svým kázáním potahoval, a lidé nových věcí slyšeti jsouce žádostivi, v velikých houfích jeho učení oblibujíc, za ním chodili.“¹⁴⁰

138 J. Krško, *Pět životů*, s. 21–24.

139 Alena M. Černá, *Hájkova kronika a Staré letopisy české*, in: Jan Linka (ed.), *Na okraj Kroniky české*, Praha 2015 (= *Studia Hageciana* I), s. 37–54.

140 Václav Hájek z Libočan, *Kronika česká*, ed. Jan Linka, Praha 2013, s. 863–864.

Podání dobře známé ze *Starých letopisů* pak Hájek doplnil příběhem nadepsaným *Sedlák se hádal s mistrem Janem z Husince*, s nímž se jinde nesetkáme: „Času jednoho, když kázal na jedné poušti (= samotě), kdež slove Na Chlístově, a velmi papeže haněl a kardinály, po vykonání téhož kázání přistoupil k němu jeden sprostný (= prostý) člověk a řekl jemu: ‚Milý poctivý pane mistře! Pověz nám česky, co jest papež neb kardinál aneb viděl-lis ty kdy kterého toho, o kterýmž nám rozprávíš.‘ A on řekl: ‚Milý dobrý muži! Jáť jsem papeže, jak jsem živ, neviděl ani kardinálův, aniž jich ještě žádám viděti.‘ I řekl jemu ten člověk: ‚Pročíž pak rozprávíš nám o tom a haníš to, čehož jsi sám nikdá nezkusil ani viděl? Já zajisté, když jsem byl někdy s mým otcem na pouti v Římě, viděl jsem papeže i některé kardinály a nad ty lidi ještě jsem nábožnějších nepoznal.‘ I řekl jemu mistr Jan: ‚Milý starý! Poněvadž se oni tobě tak dobře líbí, jdiž ještě do Říma a zůstaň tam s nimi.‘ A on odpověděl: ‚Milý mistře! Již jsem stár, já tam jíti nemohu, ale tys mlád, ty tam jdi, a což zde smíš o nich bez jich přítomnosti mluvit, mluv jim tam, ať slyší. Budeš míti na to slušnou odpověď.‘ To slyše pán jeho, rozkázal jemu, aby mlčel, a pojav mistra Jana na Krakovec k svému obědu, tu jej ctil poctivě.¹⁴¹

Husův životopisec Václav Novotný o tomto anekdotickém vyprávění napsal, že „nelze říci, kterého Chlístova se týká“,¹⁴² a dodnes se v odborné literatuře, jakož i v moderní edici Hájkovy kroniky můžeme setkat s názorem, že šlo o Chlístov u Prachatic.¹⁴³ Ze závěru citovaného příběhu však jednoznačně vyplývá, že ve skutečnosti měl Hájek na mysli stejnojmennou ves náležející ke krakoveckému panství, na jejímž místě později vyrostla vesnice Kostelík, dnes místní část městyse Slabce v okrese Rakovník. To už před vznikem Novotného monumentální monografie správně rozpoznal regionální badatel Václav Kočka.¹⁴⁴ Tentýž závěr nedávno vyřkl Petr Čornej¹⁴⁵ a nezávisle na něm, opíraje se o práce Kočkovy,

141 Tamtéž, s. 864.

142 V. Novotný, *M. Jan Hus I/2*, s. 324.

143 Srov. Jan Podlešák, *Jan Hus a Jeroným Pražský v Kronice české Václava Hájka z Libočan*, Zlatá stezka. Sborník Prachatického muzea 12–13, 2005–2006, s. 299–305, zde s. 302; V. Hájek z Libočan, *Kronika česká* (2013), s. 1321 (místní rejstřík k edici Hájkovy kroniky, sestavený Janem Linkou, heslo „Na Chlístově“).

144 Václav Kočka, *Dějiny hradu Krakovce (Červeného zámku)*, Rakovník 1912, s. 24–25, a později znovu týž, *Dějiny Rakovnicka*, Rakovník 1936, s. 428 a 464.

145 Petr Čornej, *Hájkův obraz husitské epochy*, in: J. Linka (ed.), *Na okraj Kroniky*

také Jan Krško.¹⁴⁶ Na interpretaci příběhu se však Čornej s Krškem neshodnou. Zatímco první jmenovaný jej pokládá za ohlas místní tradice o Husově pobytu na Krakovci,¹⁴⁷ rakovnický archivář ve své husovské monografii navrhuje jiný výklad. Připomíná vleklé soudní spory kronikáře Hájka s karlštejnským purkrabím Janem Bechyněm z Lažan, jehož předkem byl Jindřich Lefl z Lažan, a klade si otázku: „*Promítl Hájek své antipatie k Janovi i do dávné události z Husova života? Příběh možná primárně sepsal jako zesměšnění rodu Lažanských. Hus by se tak stal vedlejším činitelem, v jistém smyslu obětí.*“¹⁴⁸

Krškova interpretace je bezesporu zajímavá a nápaditá,¹⁴⁹ jejímu přijetí však stojí v cestě jedna nepřekonatelná překážka. Není pravda, že vedle Husa a starého sedláka vystupuje v příběhu „*majitel Krakovce Jindřich Lefl z Lažan*“.¹⁵⁰ Objevuje se zde jen bezejmenný vesničanův *pán*. V Hájkově kronice nacházíme Leflovo jméno pouze na jediném místě, kde figuruje ve výčtu šlechticů padlých 1. listopadu 1420 v bitvě před Vyšehradem, a jeho nositel je zde titulován jako „*pán na Bechyni*“.¹⁵¹ Čtenář tak ani po důkladném prostudování celého objemného díla nemá šanci zjistit, že oním káravým šlechticem má být právě Jindřich Lefl z Lažan.¹⁵² Lažanští navíc vlastnili Krakovec jen krátce (1410–1425/7) a s velkým časovým odstupem před vznikem kroniky,¹⁵³ takže nelze kalkulovat ani

české, s. 83–109, zde s. 93. S drobnými úpravami byla studie recentně znovu publikována in: P. Čornej, *Husitství a husité*, s. 368–406, zde s. 381–382.

146 J. Krško, *Pět životů*, s. 23.

147 Svoji interpretaci citovaného vyprávění představil Petr Čornej v rámci přednášky *Co víme o Husovi nového?*, pronesené 28. 4. 2016 na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Bez pochybností se o mistrově přítomnosti na Krakovci zmiňuje v obou verzích studie uvedené v pozn. 145.

148 J. Krško, *Pět životů*, s. 23.

149 Kladně ji hodnotí R. Novotný (rec.), *Pět životů*, s. 176.

150 J. Krško, *Pět životů*, s. 23.

151 V. Hájek z Libočan, *Kronika česká* (2013), s. 896–897.

152 Za zmínku stojí, že despotický šlechtic není jako Jindřich Lefl identifikován ani v Linkově edici – srov. tamtéž a heslo „Jindřich Lefl, *pán na Bechyni*“ v rejstříku na s. 1227.

153 August Sedláček, *Hrad Krakovec*, *Časopis Společnosti přátel starožitností českých* v Praze 21/2–4, 1913, s. 57–67, 97–104, 129–133, zde s. 61–64; V. Kočka, *Dějiny Rakovnicka*, s. 427–430.

s předpokladem, že šlo o všeobecně známou skutečnost, kterou nebylo třeba uvádět. Takové detailní faktografické znalosti nemohl Hájek od širokých vrstev čtenářů, pro něž svou kroniku psal, očekávat a možná je neměl ani on sám. Zesměšnění rodu Lažanských tedy nemohlo být cílem rozebíraného textu.

Příběh, jehož konkrétní obrysy nepochybně dokreslila kronikářova fantazie, je nejspíše opravdu ohlasem působení Jana Husa na Krakovci v roce 1414. Tomu, že ve 30. letech 16. století takové povědomí ve středních Čechách existovalo, nasvědčuje také zápisek v jednom z rukopisů Václava Rosy. Rosa zastával duchovenské funkce v různých částech Čech a jako utraktivistický kněz dlouhá léta působil i na středočeských farách.¹⁵⁴ V průběhu celého svého života přitom s velkým zaujetím sbíral rukopisy. Nashromáždil jich mnoho desítek¹⁵⁵ a jedním z nich byl i opis Husovy postily *Puncta*.¹⁵⁶ Ta sice patří mezi raná díla mistra Jana,¹⁵⁷ tento konkrétní opis je však datován rokem 1414,¹⁵⁸ a proto se v Rosově době tradovalo,

154 Ferdinand Menčík (ed.), *Zápisky kněze Václava Rosy*, Vídeň 1879, s. 4–9.

155 Karl Schwarzenberg, *Wenceslaus Rossius*, *Biblos. Österreichische Zeitschrift für Buch- und Bibliothekswesen, Dokumentation, Bibliographie und Bibliophilie* 18/3, 1969, s. 182–187, který navázal na práci Ferdinanda Menčíka, eviduje celkem 66 v dnešní podobě dochovaných manuskriptů (tj. o 24 více než jeho předchůdce). O rekonstrukci původní podoby Rosových rukopisů, jejichž části se dochovaly buď samostatně, nebo vevázané do jiných kodexů, se pokusil týž (ed.), *Katalog der kroatischen, polnischen und tschechischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*, Wien 1972 (= *Museion. Veröffentlichungen der Österreichischen Nationalbibliothek – Neue Folge, Reihe 4, Bd. 4*), s. 397–406.

156 Tento opis se dochoval rozdělený na dvě části. První byla vevázána do kodexu uloženého nyní v Österreichische Nationalbibliothek (Vídeň; dále ÖNB), Cod. 4283, fol. 216–226. Druhá, podstatně rozsáhlejší část je uchovávána samostatně tamtéž, Cod. 4310. V Rosově době byl tento opis ještě v celku a obě jeho dnešní části jsou opatřeny Rosovými poznámkami. Viz K. Schwarzenberg (ed.), *Katalog*, s. 80–82 (Cod. 4283), 101–103 (Cod. 4310) a 403 (rekonstrukce původního celku pod označením *Rossianus O*). Není tedy pravda, že Václav Rosa získal pouze část této Husovy postily, jak tvrdí J. Krško, *Pět životů*, s. 24.

157 Srov. nejnověji Pavel Soukup, *The 'Puncta' of Jan Hus: The Latin Transmission of Vernacular Preaching*, in: Pavlína Rychterová – Julian Ecker (edd.), *Pursuing a New Order II. Late Medieval Vernacularization and the Bohemian Reformation*, Turnhout 2019 (= *The Medieval Translator* 17.2), s. 91–126, s datací do let 1400–1401.

158 ÖNB, Cod. 4310, fol. 127v. Rukopis je v digitalizované podobě k dispozici online z <<http://data.onb.ac.at/rec/AL00175258>> [cit. 2018-04-10].

že byla *Puncta* napsána na Krakovci, kde Hus v uvedeném roce pobýval. „*Dicunt hos sermones esse compilatos a beato Joha[n]ne Hus in Krakowecz kastro tempore regis Wenceslai*,“ poznamenal si Rosa na pergamenovou listinu tvořící přední předsádku tehdy ještě kompletního manuskriptu.¹⁵⁹

Jan Krško uvádí, že informaci o Husově pobytu na Krakovci čerpal utrakvistický duchovní „s největší pravděpodobností ze *Starých letopisů českých* či z *Hájka*“, a namísto zdůvodnění svého názoru připojuje v následující větě kategorické tvrzení: „*Obraz dávné Husovy přítomnosti se do myslí obyvatel Rakovnicka vryl mnohem později*.“¹⁶⁰ Hlubší ponor do rukopisu a zohlednění dalších poznatků o Rosově knihovně však nabízí poněkud jiný pohled. Poznámka zapsaná na dvojstranu 44v–45r prozrazuje, že Václav Rosa, nazývaný Prešovský, vlastnil tento kodex s Husovými *Puncty* už od počátku své kněžské dráhy a k jejich textu se v průběhu života opakovaně vracel: „*S[acerdos] Wenceslaus Rossius Pressorovius habet libellum istum ordinis sui anno 1517, sed scripsit ista manu propria anno 1554 in Veneciis (...)*.“¹⁶¹ Na uvedené pergamenové listině nacházíme poznámky dvě. Jedna z nich je datována „*tohoto léta 1532*“¹⁶² a z téže doby nejspíše pochází i druhý, výše citovaný zápisek, v němž je zmíněn Husův pobyt na Krakovci. *Kronika česká Václava Hájka z Libočan* byla přítom dokončena v roce 1539, vytištěna byla o dva roky později a do rukou čtenářů se kvůli soudnímu sporu autora s nakladatelem dostala teprve roku 1543,¹⁶³ takže jako zdroj informací Rosovi posloužit nemohla.

159 Doslovné latinské znění poznámky Václava Rosy otiskl František Michálek Bartoš, *Domnělá kázání Husova pronesená na Krakovci*, Jihočeský sborník historický 17/4, 1948, s. 107, či K. Schwarzenberg (ed.), *Katalog*, s. 82.

160 J. Krško, *Pět životů*, s. 24.

161 K. Schwarzenberg (ed.), *Katalog*, s. 102; *Colophons de manuscrits occidentaux des origines au XVIe siècle V. Colophons signés P–Z (14889–18951)*, Fribourg 1979 (= *Spicilegii Friburgensis subsidia* 6), s. 515, č. 18718. Poznámku si Rosa zapsal v Benátkách nad Jizerou, jednom ze svých posledních působišť. Podle zápisů v jiných rukopisech byl vysvěcen na kněze v roce 1516 v italské Modeně, rok 1517 se patrně vztahuje k získání jeho prvního obročí – srov. F. Menčík (ed.), *Zápisky kněze Václava Rosy*, s. 4.

162 F. M. Bartoš, *Domnělá kázání Husova*, s. 107; K. Schwarzenberg (ed.), *Katalog*, s. 81–82.

163 Srov. kupř. P. Čornej, *Tajemství českých kronik*, s. 63.

Ani převzetí údaje o Krakovci ze *SLČ* se nezdá pravděpodobné. Rosovu knižní kolekci získal po majitelově smrti v 60. letech 16. století tehdejší královský místodržící Ferdinand II. Tyrolský, stala se součástí jeho knihovny na proslulém renesančním zámku Ambras a odtud se pak dostala do vídeňské dvorské knihovny, předchůdkyně dnešní Österreichische Nationalbibliothek.¹⁶⁴ Ačkoli je možné, že dosud nebyly identifikovány všechny Rosovy knihy nacházející se ve sbírce rukopisů a starých tisků této vídeňské instituce,¹⁶⁵ můžeme s jistotou konstatovat, že žádný rukopis *SLČ* mezi nimi není. V Rakouské národní knihovně, jejíž bohemikální manuskripty byly katalogizovány zásluhou Karla Schwarzenberga, totiž není uložen ani jeden rukopis obsahující text *SLČ*.¹⁶⁶

Zajímavá je okolnost, že ačkoli Rosa vlastnil kodex s Husovými *Puncty* už v roce 1517, poznámka se zmínkou o Krakovci si do něj zapsal teprve o patnáct let později, tedy v době, kdy už řadu let působil ve středních Čechách. Víme například, že v letech 1528–1529 sloužil v Novém Strašecí v dnešním okrese Rakovník, odkud se přesunul na faru v Ovčárech u Kolína, kterou si podržel do roku 1533.¹⁶⁷ Slovo *dicunt* na začátku citovaného zápisku navíc přímo odkazuje na ústní podání a Rosovy česky psané zápisky, které z tehdy známých rukopisů sebral a edičně zpřístupnil Ferdinand Menčík, názorně dokládají, že si autor skutečně zaznamenával informace nejrůznějšího charakteru, které pochytil při běžných rozhovorech. Menčíkova edice začíná příznačně vylíčením toho, co Rosovi

164 F. Menčík (ed.), *Zápisky kněze Václava Rosy*, s. 10.

165 Michal Dragoun – Adéla Ebersonová (edd.), *Soupis roudnických a sadských rukopisů*, in: Michal Dragoun – Lucie Doležalová – Adéla Ebersonová (edd.), *Ubi est finis huius libri deus scit. Středověká knihovna augustiniánských kanovníků v Roudnici nad Labem*, Praha 2015, s. 331–565, zde s. 548–549, nedávno upozornili na Rosovo vlastnictví kodexu ÖNB, Cod. 5512, který ve Schwarzenbergových soupisech není podchycen.

166 Srov. aktuální seznamy všech textů *SLČ*: J. Linka (ed.), *Na okraj Kroniky české*, s. 203–205 (soupis sestavila Alena Černá); A. M. Černá, *Zprávy o smrti Jana Husa*, s. 59–60. Pro snazší orientaci dodávám, že Palackého text N označuje autorka jako N₁ a dosavadní text Y nově jako N. V obou přehledech je také uvedena staronová, recentní identifikací filigránů potvrzená datace rukopisu s texty S₁ (neboli Sa) a S, jež klade jeho vznik do doby kolem roku 1510. Údaj o sepsání manuskriptu až kolem roku 1580, který mi pro účely mé předchozí studie (srov. D. Kozler, *Pobyť Jana Husa*, s. 17, pozn. 66) poskytl prof. Petr Čornej, byl mylný.

167 F. Menčík (ed.), *Zápisky kněze Václava Rosy*, s. 6–7.

vyprávěla jeho stará kuchařka, „*baba z Písku*“.¹⁶⁸ Zdá se tedy, že ve středních Čechách existovalo v inkriminované době povědomí o tom, že za časů krále Václava IV. pobýval a kázal na Krakovci mistr Jan Hus, a to někdy před svou cestou do Kostnice, tedy v roce 1414. Jméno Husova hostitele se v ústním podání zřejmě neudrželo a snad proto je i *pán* v Hájkově příběhu bezejmenný. Ač Jan Krško takovou místní tradici pro období raného novověku s rozhodností odmítá, právě rozebrané indicie její existenci přinejmenším výrazně nasvědčují.

Rakovnický archivář ve své knize tvrdí, že „*vedle Hájka spojuje v 16. století Husa s Krakovcem jen kališnický farář Václav Rosa*“.¹⁶⁹ Zmínky o přítomnosti mistra Jana na středočeském hradě však nacházíme i u jiných tehdejších autorů. Pomineme-li pozdní texty *Starých letopisů*, jedná se nejprve o Martina Kuthena ze Šprinsberka. V jeho *Kronice o založení země české a prvních obyvatelích jejích*, která vyšla tiskem v roce 1539 (tedy dříve než kronika Hájkova), čteme: „*Léta Páně M. CCCC. XIII. Interdikt, to jest záповěd, od papeže vydaná, takže po vši Praze služby obecní po kostelích jsou zastaveny, a to pro místra Jana Husi, kterýžto srozuměv tomu, vyjel pryč z Prahy a byl na Krakovci.*“¹⁷⁰ Mnoho údajů převzal Kuthen do své nevelké kompilace ze *SLČ*¹⁷¹ a i v tomto případě se jedná o zkrácenou verzi zprávy starého letopisce, jak ukazuje srovnání s výše citovanými úryvky z textů druhé pražské redakce. Za pozornost přitom stojí, že ze dvou mimopražských lokalit, jež starý letopisec uvádí jako Husova působiště, zařadil Kuthen do své kroniky pouze Krakovec. Není vyloučeno, že i v tomto případě sehrála svoji roli ústní tradice, z níž podle Petra Čorneje kronikář při tvorbě svého díla pravděpodobně také čerpal.¹⁷²

168 Tamtéž, passim, zde s. 14.

169 J. Krško, *Pět životů*, s. 24.

170 Martin Kuthen ze Šprinsberka, *Kronika o založení země české a prvních obyvatelích jejích*, Praha 1539, fol. M4r.

171 Srov. P. Čornej, *Staré letopisy*, s. 47, a týž, *Tajemství českých kronik*, s. 62. V partiích věnovaných 15. století rozpoznal závislost Kuthenova výkladu na *SLČ* už Josef Vítězslav Šimák, *O kronice Martina Kuthena ze Šprinsberka (Příspěvek k dějinám českého dějepisectví)*, Časopis Musea Království českého 88/4, 1914, s. 389–404, zde s. 403–404, za jediný zdrojový text ale mylně pokládal předlohu rukopisu M.

172 Srov. P. Čornej, *Tajemství českých kronik*, s. 62, podle něhož zaznamenal zřejmě Kuthen do své kroniky ústní podání o králi Václavovi IV. a o Janu Žižkovi.

Další historiografickou prací, která unikla pozornosti Jana Krška, je latinský historický kalendář s názvem *Rerum Boemicarum Ephemeris*, sestavený Prokopem Lupáčem z Hlavačova a vydaný roku 1584. Mezi událostmi, jež se odehrály 11. října, je tu zařazen i odchod Jana Husa do Kostnice: „A. D. 1414. Idem Hussius suapte sponte hoc die iter ingreditur è Cracovecio, arce baronum de N., profecturus ad concilium Constantiense et c[um] comitibus ipsi à Wenceslao, Boëmiaie rege, additis: D[omino] Wenceslao à Lestna et D[omino] Iohanne de Chlum, qua de re pluribus in eiusdem historia agitur.“¹⁷³ Lupáčovo dílo je pro sledování výkladu o Husovi a Krakovci v raně novověké historiografii důležité především tím, že zde vůbec poprvé došlo ke spojení údajů starého letopisce s datem Husova odjezdu na kostnický koncil, které uvádí Petr z Mladoňovic. Formulace „arx baronum de N.“, v níž zůstalo nedoplněno jméno rodu, pak potvrzuje naše výše uvedené konstatování, že v 16. století nebylo všeobecně známo, komu Krakovec v roce 1414 patřil, ba dokonce ukazuje, že to nevěděli ani sami dějepisci.

Zajímavé podání přinesl na sklonku předbělohorského období ve svém spise *Hussitenkrieg* (resp. latinsky *Bellum Hussiticum*) luteránský dějepisec a teolog Zacharias Theobald, rodák z Horního Slavkova na Sokolovsku. Hus podle něj po vyhlášení interdiktů v roce 1413 zamířil do jihočeského Husince, ve svém rodném kraji kázal lidu a napsal řadu knih. Posléze se přesunul na Krakovec, v jehož okolí pokračoval v kazatelské činnosti. V rámci příprav na cestu do Kostnice se načas vrátil do Prahy, ale na koncil pak 11. října 1414 odjel z Krakovce.¹⁷⁴ Z Theobaldova výkladu je patrná inspirace *Historií českou* Eney Silvia Piccolominiho, Hájkovou *Kronikou českou* i relací Petra z Mladoňovic, které autor na jiných místech jako své zdroje explicitně uvádí a jejichž údaje umně zkombinoval.

Jak jsme viděli, výskyt Krakovce v souvislosti s Janem Husem není v dílech předbělohorské historiografie nikterak ojedinělý. Naopak je čtenější než údaj o pobytu mistra Jana na Kozím hrádku, který z výše uvedených autorů uvádí pouze Václav Hájek z Libočan, a to ještě jen

173 Prokop Lupáč z Hlavačova, *Rerum Boemicarum Ephemeris, sive Kalendarium historicum*, Pragae 1584, fol. h3v.

174 Zacharias Theobald, *Hussitenkrieg*, Wittemberg 1609, s. 38–49. V pozdější latinské verzi: týž, *Bellum Hussiticum*, Francofurti 1621, s. 16–19

nepřímo („vyjel z Prahy na jednu tvrz nedaleko od Oustí Sezemova“).¹⁷⁵ V kronikách Bohuslava Bílejovského,¹⁷⁶ Johanna Cochläa,¹⁷⁷ Jana Skály z Doubravky, zvaného Dubravius,¹⁷⁸ a v *Kalendáři historickém* Daniela Adama z Veleslavína¹⁷⁹ pak nenajdeme ani jedno ze zmiňované dvojice Husových venkovských působišť. V této souvislosti je nicméně třeba upozornit na skutečnost, že při posuzování historicity Husova přebývání v různých lokalitách není rozhodující samotná frekvence jejich výskytu v pracích předbělohorských dějepisců, ale původ a geneze příslušných zpráv. Názorně to ilustruje případ mistrova rodného kraje. Prácheňsko nebo přímo Husinec uvádí jako místo mistrova pobytu po vyhlášení výše zmiňovaného interdiktu nejen Zacharias Theobald, ale také Cochläus, Dubravius, Lupáč či Veleslavín.¹⁸⁰ Jak ovšem konstatoval už Václav Novotný, projevil se tu silný vliv kroniky Eney Silvia, v níž se informace objevila poprvé, a k věcné správnosti této zprávy jsou moderní historikové velmi skeptičtí. Právě proto je v případě *Starých letopisů* nezbytná pečlivá, kritická a o důkladnou znalost dosavadního bádání opřená práce s jejich texty. Jedině takové nakládání se *SLČ*, jak jsme se v předchozí části příspěvku mohli přesvědčit, umožňuje věrohodnost jednotlivých zpráv náležitě posoudit.

Otázka smysluplnosti krakoveckého pobytu Jana Husa a problém lokalizace místa jeho odchodu do Kostnice

Důležitou roli hraje v posledních dvou statích Jana Krška hodnocení smysluplnosti Husova přebývání na Krakovci. Autor se v nich snaží doložit, že pobyt mistra Jana na středočeském hradě odporuje prosté logice, a své argumenty doplňuje ironickými, v odborném textu krajně

175 V. Hájek z Libočan, *Kronika česká* (2013), s. 863.

176 Ota Halama (ed.), *Bohuslava Bílejovského Kronika česká*, Praha 2011 (= Acta reformationem Bohemicam illustrantia VII).

177 Johannes Cochläus, *Historiae Hussitarum libri duodecim*, Apud S. Victorem prope Moguntiam 1549.

178 Jan Dubravius, *Historiae regni Boemiae... libri XXIII*, Prostantiae 1552.

179 Daniel Adam z Veleslavína, *Kalendář historický*, Praha 1578; Praha 1590².

180 J. Cochläus, *Historiae Hussitarum libri duodecim*, s. 62–63; J. Dubravius, *Historiae regni Boemiae... libri XXIII*, fol. Bb3r; P. Lupáč z Hlavačova, *Rerum Boemicarum Ephe-meris*, fol. R2v; D. Adam z Veleslavína, *Kalendář historický* (1590), s. 310.

nezvyklými otázkami a průpovídkami. Nejzávažněji přitom vyhlíží Krškovo tvrzení, že „*po většinu času Janova údajného pobytu vůbec nebyl v Čechách jeho hostitel*“.¹⁸¹ Rakovnický archivář připomíná, že Jindřich Lefl z Lažan byl členem poselstva vypraveného českým panovnickým dvorem ke korunovaci Zikmunda Lucemburského na římského krále, a uvádí, že Lefl „*již 26. září 1414 v Norimberku přijímá pozvání tamních radních*“. Následně si Krško klade otázku: „*Pokud na Krakovci nebyl jeho majitel, co zde asi dělal Jan Hus? Obdivoval blatouchy na březích dnešního Šípského potoka? Probíral náročné teologické disputace s hradní posádkou a své pachtíci se věrně nechával v Praze?*“¹⁸²

Jan Krško své konstatování dokládá odkazem na edici účtů, které si norimberská městská rada vedla v letních a podzimních měsících roku 1414, kdy ve městě pobýval nejen král Zikmund a jeho dvořané, ale i řada významných hostů a poslů.¹⁸³ Jedná se celkem o čtyři soupisy výdajů, z nichž nejdůležitější je pro nás seznam označený editorem číslem 3. Zhruba v jeho polovině totiž nacházíme Leflovo jméno.¹⁸⁴ Krško se mylně domnívá, že se všechny záznamy vztahují k 26. září, a z toho nesprávně vyvozuje Jindřichovu přítomnost v Norimberku v tento den. Ve skutečnosti jde o soupis příslušných výdajů norimberské městské rady za určité období a datum uvedené na začátku seznamu (středa před svátkem sv. Michala, tj. 26. září) udává, kterým dnem toto období začíná.¹⁸⁵ Už František Michálek Bartoš proto opakovaně upozornil, že „*účty norimberské městské rady, která uctila poselstvo obvyklými dary, se nedají přesně datovat nežli: po 26. září, takže bezpečná zpráva o poselstvu je teprve z 16. října, kdy odjíždí s králem z Heilbronn*“.¹⁸⁶ Jindřich Lefl a jeho druhové měli vedle svého oficiálního poslání ještě jeden úkol: zprostředkovat opětovnou žádost Jana Husa o vydání Zikmundova glejtu a zajistit

181 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 264; též, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 100.

182 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 264, a znovu, ale tentokrát už bez věty o obdivování blatouchů též, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 100.

183 Dietrich Kerler (ed.), *Deutsche Reichstagsakten VII. Deutsche Reichstagsakten unter Kaiser Sigismund. Erste Abtheilung (1410–1420)*, München 1878, s. 217–222, č. 156.

184 Tamtéž, s. 220.

185 Tamtéž, s. 219.

186 František Michálek Bartoš, *Příspěvky k dějinám Václava IV. Řada druhá*, VČAVU 53/2, 1944, s. 75–108, zde s. 99, pozn. 25, a opět též, *České dějiny II/6. Čechy v době Husově (1378–1415)*, Praha 1947, s. 384, pozn. 3.

její kladné vyřízení. To se skutečně podařilo, kýžený dokument byl vydán 18. října 1414 ve Špýru.¹⁸⁷ Lefl se tedy na cestu vydal zcela jistě později, než Krško předpokládá, a jeho zahraniční mise, dostatečně známá právě díky F. M. Bartošovi,¹⁸⁸ nesvědčí v neprospěch historicity Husova pobytu na Krakovci. K další námitce rakovnického archiváře, že „nemá smysl lézt do hospody, kde není výčepní“,¹⁸⁹ je pak třeba připomenout, že Hus pobýval na Krakovci s největší pravděpodobností už v červenci 1414¹⁹⁰ a že jeho letní jednání s majitelem hradu Jindřichem Leflem o cestě do Kostnice je doloženo dopisem samotného mistra Jana.¹⁹¹ Právě toto jednání je přitom všeobecně považováno za klíčový důvod, proč Jan Hus na Krakovec zavítal,¹⁹² a o jeho smysluplnosti lze stěží pochybovat.

Krško ve všech svých textech zdůrazňuje nutnost odborného zázemí při Husových přípravách na kostnický koncil a své tvrzení zdůvodňuje slovy: „Hus si pro koncil připravoval promluvy, které se snažil podložit přesnými odkazy na jednotlivé autority. K tomu potřeboval řadu rukopisných titulů.“¹⁹³ Skutečnost, že Krakovec mistru Janovi takové zázemí poskytnout nemohl, chápe autor jako další doklad toho, že by Husův pobyt na Leflově hradě byl nelogický a postrádal by smysl: „Určitě by ztrácel čas ve zdech zapadlého středočeského hradu, místo aby vyhledával prostory univerzitní knihovny?“¹⁹⁴

Rakovnický badatel se v této souvislosti opakovaně odvolává na knihu *Husova výzbroj do Kostnice*, v níž František M. Dobiáš a Amedeo Molnár zpřístupnili české překlady tří projevů, které si kostnický mučedník

187 Václav Novotný (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, Praha 1920, s. 209–210, č. 88.

188 Srov. např. František Šmahel, *Husitská revoluce II. Kořeny české reformace*, Praha 1996², s. 273 a 348, pozn. 215 s odkazem na výše citovanou Bartošovu práci z roku 1944.

189 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 264. V šesté, zatím poslední verzi Krškova textu byla tato věta vypuštěna – srov. týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 100.

190 Srov. D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 26–29 s odkazy na další literaturu.

191 V. Novotný (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, s. 197–199, č. 81.

192 Srov. kupř. F. M. Bartoš, *České dějiny II/6*, s. 379; F. Šmahel, *Husitská revoluce II*, s. 271–272; Pavel Soukup, *Jan Hus. Život a smrt kazatele*, Praha 2015, s. 158–159.

193 Cituji podle čtvrté verze Krškova husovského příspěvku: J. Krško, *Krakovec*, s. 81. Obdobné formulace však nacházíme už v jeho předchozích pracích: týž, *Otazníky* (2015), s. 121; týž, *Pět životů*, s. 14–15; týž, *Otazníky* (2016), s. 121.

194 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 263–264.

před osudnou cestou na koncil připravil.¹⁹⁵ V úvodní studii¹⁹⁶ přitom editoři upozorňují, že ve všech těchto textech Hus vydatně čerpal z děl Johna Wyclifa. Konkrétně v případě spisku „O postačitelnosti Kristova zákona“ (*De sufficientia legis Christi*) uvádějí, že „při shromažďování látky měl Hus nepochybně po ruce Viklefovo *Opus evangelicum* a první knihu jeho díla *De civili dominio*“ a že původnost Husova textu spočívá především v uspořádání shromážděné látky do formy kvestie.¹⁹⁷ K „Řeči o víře“ (*De fidei sue elucidacione*) pak editoři konstatují, že „dokladový materiál biblický a z autorit církevních otců vybral zde Hus vesměs z prvních kapitol svého spisu *O církvi*“.¹⁹⁸ Tyto poznatky výrazně nasvědčují tomu, že mistr Jan při svých přípravách rozsáhlou knihovnu nepoužíval a vystačil si s menším počtem spisů, jež měl po ruce. To je plně v souladu s názorem, že uvedené projevy vznikly na Krakovci, s nímž se čtenáři setkají už v textu na obálce citované knihy. Je proto zarážející, že Jan Krško tuto publikaci opakovaně používá jako doklad pro svá zcela opačná tvrzení.¹⁹⁹

Celouniverzitní knihovna v Husově době ještě neexistovala,²⁰⁰ a v poslední verzi své stati proto rakovnický archivář upřesňuje, že má na mysli knihovny univerzitních kolejí.²⁰¹ Nejstarší a nejbohatší z nich byla knihovna Karlovy koleje (dnešního Karolina), která sloužila nejen jako příruční bibliotéka kolegiátů, ale také jako výpůjční knihovna všech pražských profesorů a studentů.²⁰² V této souvislosti je třeba připomenout jednu důležitou skutečnost. Když mistr Jan v rámci příprav na koncil potřeboval právě v Karlově koleji, kde sídlil i rektor a administrativní aparát pražské univerzity, požádat o pořízení notářsky ověřených opisů

195 František M. Dobiáš – Amedeo Molnár (edd.), *Husova výzbroj do Kostnice*, Praha 1965.

196 Tamtéž, s. 7–54.

197 Tamtéž, s. 45–46.

198 Tamtéž, s. 47.

199 Naposledy J. Krško, *Nové poznatky*, s. 263, pozn. 36, a též, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 99, pozn. 54.

200 Srov. Michal Svatoš, *Univerzitní kniha před husitstvím a po něm (Bilance dosavadního výzkumu)*, Documenta Pragensia 10/1, 1990, s. 119–130, zde s. 121–122, či Jiří Pešek, *Knihy, knihovny, knihtisk a předbělohorská univerzita*, in: Michal Svatoš (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48–1622*, Praha 1995, s. 241–246, zde s. 241.

201 J. Krško, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 99.

202 M. Svatoš, *Univerzitní kniha*, s. 123.

dvou důležitých dokumentů, neučinil tak osobně, nýbrž tímto úkolem pověřil svého oddaného stoupence mistra Jana z Příbrami.²⁰³ Kdyby Hus na témže místě běžně trávil svůj čas, jak předpokládá Jan Krško, neexistoval by k takovému zprostředkování žádný důvod. Husovu nepřítomnost na všech pražských přípravných jednáních před cestou do Kostnice, na niž jsem upozornil ve své studii,²⁰⁴ vysvětluje Krško poněkud ahistoricky tím, že „v dnešní době se klienti advokátů také často neangažují při zajišťování potřebných písemností pro soudní přelíčení“.²⁰⁵ Jan Příbram ovšem – na rozdíl od Jana z Jesenice – vůbec nebyl právník. Navíc mezi dokumenty, které si Hus vzal s sebou do Kostnice, nacházíme i notářsky ověřenou listinu z 1. září 1411, jejíž pořízení si mistr Jan zajistil osobně.²⁰⁶ Rozdíl oproti jednáním a dokumentům z doby před odjezdem do Kostnice je nápadný. Jan Hus se v září ani na počátku října 1414 neúčastnil v Praze veřejného života a jeho přítomnost v hlavním městě v této době nelze doložit. Je proto možné, že z Prahy, kde pobýval asi od 6. srpna,²⁰⁷ odjel již na přelomu srpna a září zpět na Krakovec, jak soudil Václav Novotný.²⁰⁸ Právě uvedené skutečnosti neunikly pozornosti Jiřího Kejře, který rovněž zastával názor, že Hus v době přípravných prací dlel na Krakovci a sepi-soval své projevy, zatímco v Praze hájili jeho zájmy blízcí spolupracovníci v čele s Janem z Jesenice.²⁰⁹

203 Oba notářské instrumenty jsou nyní uloženy v Archivu Univerzity Karlovy (Praha), fond Listiny, sign. I/68 a I/69 (dostupné jsou rovněž online v Monasteriu: <http://monasterium.net/mom/home>). První z nich edičně zpřístupnil V. Novotný (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, s. 199–202, č. 83.

204 D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 35–37.

205 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 264; též, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 99.

206 V. Novotný (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, s. 95–100, č. 31. Dokument byl pojat do Mladoňovicovy relace: též (ed.), *Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy a paměti o M. Janovi Husovi a M. Jeronymovi z Prahy*, Praha 1932 (= *Fontes rerum Bohemicarum VIII*), s. 61–64.

207 Detailně D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 26–29.

208 V. Novotný, *M. Jan Hus I/2*, s. 348–349; též (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, s. 192–199, č. 75–81.

209 Jiří Kejř, *Jan Hus známý i neznámý (Resumé knihy, která nebude napsána)*, Praha 2009, s. 75–76.

V souladu se zprávou starého letopisce o Husově pobytu na Krakovci je nejen výše uvedená zmínka o jednání mistra Jana s Jindřichem Leflem z Lažan v létě 1414, ale také další doklady o jejich kontaktech.²¹⁰ Z nich bývá nejčastěji připomínáno poděkování obsažené v jednom z posledních Husových dopisů, který kostnický mučedník s vědomím brzké smrti napsal svým přátelům v Čechách asi 5. července 1415: „*Pane Henrichu Leffl, buď dobře živ s svú manželkú, a děkujit z dobroděstvie; bóh buď tvá odplata!*“²¹¹ Jan Krško všechny tyto doklady marginalizuje a konkrétně v případě kazatelova pozdravu adresovaného Leflově choti se domnívá, že jde pouze o projev Husovy křesťanské lásky k panu Jindřichovi a jeho bližním, a nikoli o doklad toho, že jeho manželku osobně znal. Obdobně tomu podle rakovnického archiváře bylo i v případě Jindřicha Škopka z Dubé a dalších Husových šlechtických příznivců.²¹² František Šmahel, jenž ve své husovské monografii rozebral martyřův vztah k ženám, ale ukázal, že nábožensky vnímavé ženy sehrály v počátcích reformace nezanedbatelnou agitační a komunikativní roli a že právě manželky Jindřicha Lefla z Lažan, Jindřicha Škopka z Dubé či Petra Zmrzlíka ze Svojšína možná pomohly svými přímluvami Husovi více než jejich mužské protějšky. Doložil také, že mistr Jan byl v kontaktu nejen se ženami ze šlechtických kruhů, nýbrž i s vlivnými měšťankami a zbožnými pannami.²¹³

Výše zmiňované doklady o Husových stycích s Jindřichem Leflem z Lažan je třeba hodnotit střizlivě a nepřeceňovat je, ale ani je nepodceňovat. Žádná z uvedených pramenných zmínek samozřejmě pobyt mistra Jana na Krakovci sama o sobě nedokazuje, ale ve svém souhrnu a v kombinaci s dalšími nepřímými doklady vytvářejí mozaiku, která vhodně doplňuje zprávu starého letopisce a dokresluje pozadí Husova pobytu, o němž není třeba pochybovat.

V recentně otištěném textu Jan Krško uvádí, že navzdory výkladu, který ve své marxisticky ukotvené regionální monografii podal Jaroslav Kos,²¹⁴ postrádá představa Rakovnicka jako ohniska reformního hnutí náležitou oporu v pramenech. Odkazuje přitom na svoji knihu *Pavlíkov*

210 Nedávno je přehledně shrnul D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 18–19.

211 V. Novotný (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, s. 335–337, č. 164.

212 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 264–265; *týž*, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 100–101.

213 F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 154 a 204–205.

214 Jaroslav Kos, *Rakovnicko v husitském revolučním hnutí*, Praha 1974.

v *proměnách času* z roku 2014, v níž se této problematice dotkl poprvé a na kterou nyní navazuje, a uvedený poznatek prezentuje jako své vlastní zjištění.²¹⁵ Sluší se však podotknout, že obdobně střízlivé hodnocení situace na Rakovnicku v letech předcházejících husitské revoluci najdeme už v *Knize o Rakovniku*, jež vyšla o dvanáct let dříve a kromě jiného obsahuje i moderní přehled středověkých dějin města. Vladislav Razím v něm výslovně píše, že po Husově upálení, kdy se nositelé jeho reformních myšlenek radikalizovali a vývoj rychle šel ke vzplanutí husitské revoluce, „*Rakovnicko leželo poněkud stranou hlavních center dění*“.²¹⁶

Na rozdíl od Razíma chápe Krško relativní netečnost regionu v před-revolučním období jako závažný argument proti historicitě Husova pobytu na Krakovci. Pokud by totiž mistr Jan na hradě opravdu pobýval a kázal v jeho okolí, bylo by podle Krška Rakovnicko „*nevděčné*“.²¹⁷ Autor tuto rezervovanost už od prvních písemných výstupů svého bádání staví do protikladu k rozvoji husitského radikalismu v jižních Čechách a zdůrazňuje, že „*odborný svět vidí spojitost mezi Husovým pobytem na Kozím hrádku a následnou revoluční vlnou v blízkosti budoucího Tábora*“.²¹⁸ Ve čtvrté verzi své stati připojuje ještě obdobné srovnání se Žatcem, kde betlémský kazatel také působil,²¹⁹ a ve verzi číslo pět pak v této souvislosti obecně konstatuje rozdíl mezi Rakovnickem a ostatními mimopražskými působišti Jana Husa.²²⁰

Moderní husitologie nicméně přinesla jiné vysvětlení vzniku husitského radikalismu, než je vděčnost obyvatel příslušných lokalit za působení kostnického mučedníka. Odborníci si totiž povšimli, že jeho rozvoj zaznamenáváme pouze tam, kde k tomu byly hlubší ideové předpoklady. Jedná se o tradiční oblasti lidového kacířství v jižních, severozápadních a východních Čechách, v nichž od první poloviny 14. století intenzivně působila inkvizice. Nonkonformistická tradice a nálada nakloněná

215 J. Krško, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 89–92.

216 Vladislav Razím, *Od počátku dějin města do roku 1526*, in: Richard Biegel et al., *Knihy o Rakovniku*, Rakovník 2002, s. 41–56, zde s. 43.

217 J. Krško, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 92 a 104.

218 Týž, *Otazníky* (2015), s. 123; týž, *Pět životů*, s. 24 (odtud citát); týž, *Otazníky* (2016), s. 123.

219 Týž, *Krakovec*, s. 89.

220 Týž, *Nové poznatky*, s. 268.

reformním myšlenkám, která v těchto místech panovala už za Husova života, byla po jeho upálení umocněna skutečností, že příslušníci hereckých sekt v čele s valdenskými vystoupili z illegality a začali otevřeně ovlivňovat zejména venkovany ve svém okolí. Slovy Petra Čorneje: „*Je víc než výmluvné, jak přesně se kryjí regiony zasažené ve 14. století valdenstvím s ohnisky vesnického husitského radikalismu v předvečer a počátcích revoluce. Oblast mezi Sezimovým Ústím a Jindřichovým Hradcem, kde se potomci původních valdenských z valné části počestili, Královéhradecko i etnicky nejednotné Žatecko se záhy nesmazatelně vepsaly do dějin husitství.*“²²¹ Svá působišť v jižních a severozápadních Čechách si Jan Hus pravděpodobně vybíral cíleně, protože v prostředí ovlivněném náboženským nonkonformismem oprávněně očekával příznivé přijetí.²²² Naproti tomu na Krakovec, v jehož okolí nejsou žádné případy kacířství známy, ho zavedla primárně jednání s majitelem hradu Jindřichem Leflem z Lažan. Mistrovo působení na jihu Čech a na Žatecku jistě přineslo reformně smýšlejícím věřícím určité povzbuzení, pro rozvoj husitského radikalismu však na rozdíl od vlivu lidového kacířství nebylo určující. Svědčí o tom případ Královéhradecka, které se stalo jedním z center radikálních husitů, ačkoli zde Hus nikdy pobýval.

Argumentace v posledních dvou statích Jana Krška, vedená všudypřítomnou snahou přesvědčit čtenáře o tom, že přebývání mistra Jana na Krakovci odporuje zdravému rozumu, místy přechází do roviny, jež nemá s vědeckou prací mnoho společného. Dočteme se například: „*Představa Husova pobytu v lůně líbezné rakovnické krajiny působí romanticky, a zřejmě i proto má ve společnosti takové zakotvení. Otázkou zůstává, zda měl Hus skutečně na nějaké ‚chalupaření‘ čas a chuť. Mistra Jana nelze personifikovat do role jakéhosi Oty Pavla již z toho důvodu, že vzhledem k fyzickým dispozicím měl s jízdou na koni problémy.*“²²³ Připomeňme však autentická slova Husova z *České nedělní postily*, sepsané v roce 1413 na jihočeském venkově: „*I já pohříehu jezdím a v tom svú nestatečnost*

221 Petr Čornej, *Velké dějiny zemí Koruny české V. 1402–1437*, Praha – Litomyšl 2010², s. 192–198, citát na s. 194. Obdobně Pavlína Cermanová, *Husitský radikalismus*, in: Pavlína Cermanová – Robert Novotný – Pavel Soukup (edd.), *Husitské století*, Praha 2014, s. 84–107, zde s. 84–85.

222 Soudí tak P. Soukup, *Jan Hus*, s. 151.

223 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 266; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 102.

vyznávám, že nechodím pěš kázat, jako j můj vykupitel chodil. Nevieť, pomôž-li mi to, že bych pěš tak daleko a tak brzo nemohl přijíti.“²²⁴ Kazatelské činnosti, jejíž vykonávání ve stopách Kristových bral velmi vážně, se Hus nevzdal ani na Krakovci. Svědčí o tom jak zpráva starého letopisce, byť rozsah a ohlas mistrova kazatelského působení je v ní možná poněkud nadsazený, tak příběh zachycený v kronice Václava Hájka z Libočan.

Na závěr se zastavme u problému lokalizace místa, odkud se Jan Hus se svým doprovodem ve čtvrtek 11. října 1414 vydal do Kostnice. V mé předchozí studii, jejíž závěry jsem shrnul v první části předkládaného příspěvku, byly Krakovec i Praha představeny jako rovnocenné alternativy. Pro každou z nich lze v pramenech i v literatuře najít určitou oporu, aniž bychom měli k dispozici rozhodující důkaz.²²⁵ Podle některých autorů (např. V. V. Tomek nebo B. Mareš) takový důkaz poskytuje Husův list Pražanům na rozloučenou, který měl být sepsán 10. října 1414 na Krakovci, důkladný rozbor ale recentně ukázal, že údaj o datu ani místě vzniku v původním listu obsažen nebyl a doplnil jej teprve na počátku 17. století Zacharias Theobald ve svém díle *Hussitenkrieg*, odkud se informace rozšířila do další literatury.²²⁶

Možnost, že se Hus vypravil na koncil z Prahy, přivedla Jana Krška k následující úvaze: „*Pokud odmítneme informaci o odchodu Husa z Krakovce, otevře se nám logická otázka: Má pak i zbývající část textu o Husovi na Krakovci ve Starých letopisech odpovídající váhu?*“²²⁷ K jejímu zodpovězení a k hlubšímu pochopení celého problému je ovšem třeba položit si nejprve dvě jiné otázky, jež v dosavadní diskusi ještě nezazněly: Jaký význam mělo místo, odkud Jan Hus odjel do Kostnice, pro současníky? A našlo toto místo jakožto počátek poslední cesty kostnického mučedníka uplatnění v rámci Husova předbělohorského kultu?

224 Jiří Daňhelka (ed.), *Česká nedělní postila. Vyloženie svatých čtení nedělních*, Praha 1992 (= *Magistri Iohannis Hus Opera omnia II*), s. 379.

225 D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 29–39.

226 Týž, *K problému data a místa sepsání Husova listu Pražanům na rozloučenou*, *Věstník Musejního spolku král. města Rakovníka a okresu rakovnického* 55, 2017, s. 25–29. K tam uvedenému výčtu badatelů, podle nichž vznikl Husův dopis Pražanům na rozloučenou 10. října 1414 na Krakovci, lze doplnit ještě Augusta Sedláčka, *Hrady, zámky a tvrze království Českého VIII. Rakovnicko a Slansko*, Praha 1891, s. 103.

227 J. Krško, *Krakovec*, s. 85, pozn. 31.

Ve zprávě o odjezdu mistra Jana na koncil není výchozí bod cesty konkretizován ani u Petra z Mladoňovic, ani u Mikuláše z Drážďan, ani v žádné z dochovaných verzí CB, a tudíž ani v textech nejstarší vrstvy SLČ. Jan Krško si proto v páté a šesté verzi své husovské stati položil otázku, „zda právě tato absence nepotvrzuje pražskou variantu“. Hlavní město mohl podle něj každý z pisatelů „považovat za natolik samozřejmé, že jej ani neuvedl“.²²⁸ Formulace ve stížných listech české a moravské šlechty proti Husovu uvěznění nicméně naznačují, že důvod spočívá spíše v něčem jiném. V protestním listu českých šlechticů adresovaném 12. května 1415 králi Zikmundovi se píše, že „pocitivý muž a kazatel věrný slova božieho mistr Jan Hus jel jest otsad k tomu svolanie dobrovolně, pro krivé nařčenie, kteréž jest jemu bez viny a skrze to všie České koruně a jazyku připisováno“.²²⁹ Vzhledem k tomu, že dokument byl vydán v Praze, by bylo možné domnívat se, že adverbium *otsad* odkazuje právě na hlavní město, a formulaci chápat jako doklad toho, že se Hus na kostnický koncil vypravil z Prahy. Jak ovšem upozornil už editor Václav Novotný, předlohou této písemnosti byl list moravských pánů vydaný ve Velkém Meziříčí v lednu 1415. Z něj byla doslovně převzata i formulace, že „mistr Jan Hus jel jest odsud...“²³⁰ *Otsad* tedy zcela jistě neodkazuje na Prahu ani na žádné jiné konkrétní místo, ba ani na České království, nýbrž na celou Českou korunu. Pro současníky bylo totiž klíčové, že Hus do Kostnice odcestoval dobrovolně a pod ochranou Zikmundova glejtu (byť doručeného až dodatečně), a přesto „jat jest v tom glejtu a u vězenie vsazen“.²³¹ Místo odjezdu pro ně už za života mistra Jana vůbec nebylo podstatné a posléze bylo ještě více zastíněno Husovou mučednickou smrtí, jak názorně dokládají nejstarší husovské písně a další písemné projevy úcty ke kostnickému martyrovi, jejichž přehled podal Ota Halama.²³²

V jagellonském období se pozornost Husových ctitelů začala obracet i k mistrovu „předkostnickému“ životu. Kněz Jiří Heremita, jehož

228 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 268; týž, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 104.

229 Václav Novotný, *Hus v Kostnici a česká šlechta. Poznámky a dokumenty*, Praha 1915, s. 52–54, č. 5.

230 Tamtéž, s. 43–45, č. 2.

231 Tamtéž, s. 44.

232 Ota Halama, *Svatý Jan Hus. Stručný přehled projevů domácí úcty k českému mučedníku v letech 1415–1620*, Praha 2015, s. 15–29.

spis *Život, to jest šlechtné obcování ctného svatého kněze, mistra Jana Husi, kazatele českého* ovlivnil takřka všechny pozdější Husovy životopisce, si tak kladl za cíl představit svému publiku legendu, která by obsáhla celý světcův život, počínaje už jeho narozením v Husinci u Prachatic.²³³

I v této nové legendě je ale zpráva o Husově cestě do Kostnice zformulována přesně ve výše popsaných intencích: „*Tehdy mistr Jan Hus, maje glejt od císaře Zikmunda, jel svobodně i dobromyslně do Konstancí; a přijevši, ihned ho jali a do žaláře vsadili.*“²³⁴ Ani v dalších životopisných sepsáních, husovských písniích či kázáních²³⁵ není počátek mučednickovy cesty lokalizován. Na rozdíl od míst, kde se narodil, kde kazatelsky působil (Betlémská kaple) a především kde byl upálen, tedy výchozí bod mistrovsky poslední pouti nenašel v Husově kultu uplatnění.

Právě nedůležitost tohoto údaje v očích Husových současníků i dalších generací jeho ctitelů je patrně skutečným důvodem, proč nebylo místo, odkud se vydal na koncil, konkretizováno ani ve většině analistických a kronikářských děl. Žádný obecně sdílený poznatek o místě mistrova odjezdu neexistoval, a nelze se tedy divit tomu, že v ojedinělých zmínkách, jež máme k dispozici, je ono místo lokalizováno různě. Opisovačova poznámka v muzejním rukopise Mladoňovicovy relace, která zní „*Hic continuatur recessus Magistri Johannis Hus de Praga ad Constanciam*“, uvádí jako výchozí bod cesty Prahu, aniž by bylo zřejmé, jaká je faktografická hodnota tohoto údaje. Příslušná část manuskriptu sice podle nejnovějších poznatků vznikla už kolem roku 1420,²³⁶ nevíme ale, kdo byl

233 Tamtéž, s. 36.

234 V. Novotný (ed.), *Historické spisy*, s. 379.

235 Reprezentativní soubor těchto textů otiskl Václav Novotný v edici citované v předchozí poznámce.

236 Od dob Václava Novotného byl vznik rukopisu kladen do 40. let 15. století (V. Novotný (ed.), *M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, s. XXIV; Týž (ed.), *Historické spisy*, s. XLVIII; Zdeněk Fiala, *O životě a díle M. Petra z Mladoňovic*, in: František Heřmanský (ed.), *Petra z Mladoňovic Zpráva o mistru Janu Husovi v Kostnici*, Praha 1965, s. 9–30, zde s. 28, pozn. 57) či méně konkrétně do poloviny 15. věku (Ivan Hlaváček (ed.), *Ze zpráv a kronik doby husitské*, Praha 1981, s. 10). Ve své studii *Pobyt Jana Husa*, s. 31, pozn. 171, jsem upozornil na možnost zpřesnit v budoucnu dataci kodexu na základě analýzy filigránů a posléze jsem o filigranologické posouzení rukopisu požádal Michala Dragouna. Podle jeho zjištění se manuskript z hlediska použitého papíru (stejně jako z hlediska paleografického) skládá ze dvou částí. V první části (s. 1–270), která obsahuje relaci Petra z Mladoňovic, se nacházejí dva filigrány, z nichž jeden se podařilo relativně

oním opisovačem a zda místo Husova odjezdu skutečně znal. Podrobný rozbor navíc ukázal, že věta je jedním ze záhlaví, jimiž opisovač předesílá obsah následující části relace, a to i za pomoci vlastní interpretace popisovaných událostí (např. „*Secuntur audiencie dicte, sed veraciter non audiencie, sed derisiones et blasfemie*“, tj. „Následují údajná slyšení, ve skutečnosti však výsměchy a urážky“). Formulace o Praze tak může být jen písařovým výkladem dopisu, v němž mistr Jan svým stoupencům vzkazuje, že se již vypravil do Kostnice, a vyjadřuje obavy, že v Praze ho před jeho smrtí už nikdy neuvidí.²³⁷

V úvahu připadá i jiná interpretace. Je možné, že spojení „*de Praga*“ se nevztahuje ke slovu *recessus*, nýbrž k Husovu jménu. V takovém případě by zde byl někdejší betlémský kazatel označen jako „*Magister Johannes Hus de Praga*“, tj. „mistr Jan Hus z Prahy“.²³⁸ Užívání takového obratu je pramenně doloženo, najdeme jej například ve spisu *Liber veritatum*, zkompilovaném v letech 1434–1457 oxfordským teologem Thomasem Gascoignem,²³⁹ nebo v narativním prameni označovaném jako *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*.²⁴⁰ Citovaná věta je vůbec prvním ze záhlaví, jimiž opisovač Mladoňovicovu relaci rozčlenil, a písař tak mohl záměrně zvolit co nejuplněnší označení kostnického mučedníka. Lze se také domnívat, že pokud by opisovač chtěl Prahu uvést jako místo odjezdu, zvolil by spíše formulaci „*e Praga*“, neboť předložka *e* (*ex*) se v tomto významu objevuje v latinských textech mnohem častěji.

V textu F SLČ se naopak píše, že Hus odcestoval na koncil z Krakovce. Jak už víme, letopiscův výklad o Husově době odráží vzpomínky pamětníků a nelze vyloučit, že informace o Krakovci pocházejí přímo od Jana

přesně určit. Jedná se o volskou hlavu, nad kterou je na jednoduché tyči lilie – těchto filigránů je doloženo poměrně málo a všechny se používaly kolem roku 1420. Nejpodobnější datované varianty jsou Piccard Online, č. 68087 (1421) a 68088 (1418). Za uvedené nové poznatky, jakož i za souhlas s jejich zveřejněním patří M. Dragounovi velké díky.

237 D. Kozler, *Pobyť Jana Husa*, s. 32–35.

238 Za upozornění na tuto dosud opomíjenou alternativu vděčím kolegovi dr. Dušanu Coufalovi.

239 James E. Thorold Rogers (ed.), *Loci e Libro Veritatum. Passages Selected from Gascoigne's Theological Dictionary Illustrating the Condition of Church and State 1403–1458*, Oxford 1881, s. 115.

240 Wilhelm Schum (ed.), *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*, in: *Monumenta Germaniae Historica – Scriptores XIV*, Hannover 1883, s. 361–486, zde s. 457.

Příbrama nebo od Jana Zvíkovce. Zároveň je však třeba připomenout, že vzhledem k většímu časovému odstupu obsahuje text i různé dílčí nesrovnalosti. Snadno se tak mohlo stát, že zde byl mistrův odjezd omylem přiřazen k jeho předchozímu působišti – Krakovci. Případný kronikářův omyl v lokalizaci počátku Husovy cesty, který za současného stavu poznání nelze ani potvrdit, ani vyloučit, ovšem nijak nesnižuje váhu informace o mistrově pobytu na Krakovci a nezakládá důvod k pochybnostem o jeho historicitě. Není ostatně náhodné, že žádný z mnoha výše zmíněných historiků, kteří vyjádřili pochybnosti o Husově odjezdu do Kostnice z Krakovce, nepochyboval samotný mistrův pobyt na Leflově hradě.

Petr Čornej se ve svém nejnovějším textu zdržel jednoznačného soudu a nezavrhuje ani jednu ze zvažovaných lokalizací.²⁴¹ Ve prospěch Krakovce hovoří závažná skutečnost, že Husova přítomnost není v Praze v září ani na počátku října 1414 vůbec doložena. Pro odjezd z Prahy naopak svědčí okolnost, že z hlavního města, kde byl 7. října 1414 vydán důležitý svědecký list českých šlechticů,²⁴² jež následně výprava vezla do Kostnice, bylo snazší jet přímo do Norimberka než s písemností zajíždět na Krakovec.²⁴³ Nelze ovšem vyloučit ani možnost, že datum Husova odjezdu se odvíjelo právě od doručení zmíněného dokumentu. Šlechtici v něm píšou, že „*poctivý mistr Jan Hus poslal jest list svůj nám, když sme byli v obecné radě s mnoha jinými pány*“.²⁴⁴ V případě, že Hus tuto svoji – bohužel nedochovanou – žádost odeslal z Krakovce, mu výsledná

241 „*Přímý doklad o Husově odjezdu z Krakovce není k dispozici, logická úvaha napovídá, že se na kostnický koncil mohl 11. 10. 1414 vydat z Prahy, byť ani ta není v žádném autoritativním pramenu (na rozdíl od data odjezdu) zmíněna.*“ Viz A. M. Černá – P. Čornej – M. Klosová (edd.), *SLČ. Východočeská větev a některé související texty*, s. 292, pozn. 202.

242 K okolnostem jeho vzniku nejnověji D. Kozler, *Pobyt Jana Husa*, s. 36.

243 O problému cestování mezi uvedenými lokalitami blíže J. Krško, *Nové poznatky*, s. 265–267, a též, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 101–103 (nikoli však v souvislosti s uvedeným dokumentem). V Norimberku Hus se svým doprovodem prokazatelně pobýval 19.–20. října. Mapku předpokládaného průběhu Husovy cesty z Prahy do Kostnice otiskl již Václav Flajšhans, *Mistr Jan řečený Hus z Husince*, Praha [1904], s. 369. Možnosti, kudy přesně mohla výprava jet v případě odjezdu z Krakovce, přehledně graficky znázornily Libuše Rösch – Blanka Zilynská, *Husova cesta do Kostnice – realita a tradice*, in: Jakub Smrčka – Blanka Zilynská (edd.), *Jan Hus. Odvaha myšlenky, odvaha víry, odvaha smrti*, Tábor 2015, s. 98–117, zde s. 102–103.

244 V. Novotný, *Hus v Kostnici*, s. 42–43, č. 1.

písemnost, na kterou čekal, mohla být adresována také tam. Po jejím doručení by následovaly poslední přípravy a odjezd do Kostnice. To mohlo zabrat právě ony čtyři dny. Chronologicky je naznačený scénář reálný a s doručením svědeckého listu na Krakovec počítá ve své husovské monografii i František Šmahel.²⁴⁵ Obě možnosti – Praha i Krakovec – se tedy jeví legitimní a záleží na tom, kterému prameni či argumentu přikládá konkrétní badatel největší váhu. S určitostí by mohl rozhodnout jedině přímý doklad v diplomatických pramenech nebo svědectví někoho z okruhu osob, jež místo odjezdu bezpečně znaly.

Závěr

Od vydání velké monografie Václava Novotného, která i takřka po sto letech stále tvoří důležitý opěrný bod pro husovské bádání, nedoznala pramenná základna k pobytu Jana Husa na Krakovci žádných změn. Vedle klíčové zprávy starého letopisce, jež Krakovec explicitně uvádí, ji tvoří řada nepřímých dokladů, které jsou s kronikářovou lokalizací Husova přebývání v souladu. Především víme, že mistr Jan jednal v létě 1414 o své cestě do Kostnice s Jindřichem Leflem z Lažan, tehdejším majitelem Krakovce, a v Husově korespondenci nacházíme i další zmínky o jejich kontaktech včetně mistrova poděkování za prokázané dobrodiní.

Těžiště výkladu, s nímž u příležitosti husovského jubilea v roce 2015 vystoupil Jan Krško, spočívalo v poukázání na „*kontroverzní charakter Starých letopisů českých*“²⁴⁶ a ve zpochybnění věrohodnosti letopiscovy zprávy. Ta měla být podle rakovnického archiváře obsažena pouze ve třech pozdních kompilacích a vůbec nemusela mít reálný základ. Krško proto usoudil, že mistr Jan na Krakovci možná nikdy nebyl, a tuto tezi razí dosud. Nový výzkum však ukázal, že se informace o Husově působení na Krakovci objevuje celkem ve dvanácti textech *Starých letopisů* a že ji poprvé nacházíme přesně tam, kde bychom ji očekávali – v tzv. druhé pražské redakci *SLČ*. Ta přinesla žánrovou přeměnu původního analistického textu v text kronikářský a podávaný výklad zároveň chronologicky

245 F. Šmahel, *Jan Hus*, s. 178.

246 Srov. J. Krško, *Pět životů*, s. 17; *týž*, *Vyjádření k recenzi Davida Kozlera*, s. 245; *týž*, *Krakovec*, s. 81; *týž*, *Nové poznatky*, s. 259; *týž*, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 94 (doslovný citát pochází z posledních dvou statí).

rozšířila i na dobu vlády Václava IV., do níž veřejné působení mistra Jana spadá. Nejstarším textem *SLČ*, kde se údaj o jeho přebývání na Krakovci objevuje, je text F, jehož redaktor čerpal informace o Husově době prokazatelně ze zpráv a vzpomínek jejich pamětníků. Následné Krškovy snahy o znevěrohodnění tohoto pramene nejsou opřeny o relevantní argumenty a vycházejí jednak z autorovy neznalosti dosavadních poznatků o genezi *Starých letopisů* a z řemeslně nezvládnuté práce s jejich rukopisy, jednak z neochoty opustit výklad, který mnohokrát představil na vědeckých konferencích, v odborné literatuře, v médiích i na přednáškách pro širokou veřejnost.

Podnětem pro Krškovo bádání byla podle jeho slov skutečnost, že zatímco v oblasti jihočeských působišť Jana Husa vzniklo jedno z center husitského radikalismu, na Rakovnicku bychom nějakou dobu Tábora hledali marně. Tento rozdíl je však ve skutečnosti logický a přirozený a jeho vysvětlení navzdory Krškovým apelům není třeba hledat v odmítnutí historicity Husova pobytu na Krakovci. Předmětné lokality na jihu Čech patřily – na rozdíl od Rakovnicka a středních Čech vůbec – mezi tradiční oblasti lidového kacířství, kde už od první poloviny 14. století intenzivně působila inkvizice. Existovala tam tedy určitá nonkonformistická tradice a nálada nakloněná reformním myšlenkám, díky nimž v těchto oblastech Husova kritika soudobé církve silně rezonovala. Novou dynamiku pak těmto tendencím dala změna poměrů po roce 1415, kdy všechny heretické sekty v českém prostředí vystoupily z ilegality. Svoji roli přitom sehrály i důsledky demografické krize, jež některé oblasti Čech včetně Táborska postihla v letech 1413–1415.²⁴⁷ Komplex právě vyjmenovaných faktorů, k nimž je třeba připočítat ještě nezanedbatelný rozdíl v délce Husova působení na Kozím hrádku a na Krakovci, umožňuje zmiňovanou odlišnost situace na Rakovnicku od dění v jižních Čechách za husitské revoluce přesvědčivě vysvětlit.

Ruku v ruce se zpochybňováním historicity Husova pobytu na Krakovci se Jan Krško snažil najít reálnou alternativu k této epizodě mučedníkovy života. Jím navržená hypotéza, že Jindřich Lefl nehostil někdejšího betlémského kazatele na svém středočeském sídle, nýbrž na Bechyni, se ale ukázala z chronologického hlediska nemožná, protože

247 Srov. Eduard Maur, *Příspěvek historického demografa k objasnění počátků lidového kacířství na Táborsku*, HT 4, 1981, s. 101–106.

Lefl v inkriminované době ještě majitelem Bechyně nebyl. Také novější Krškova domněnka, podle níž po většinu doby Husova pobytu na Krakovci nebyl jeho hostitel v Čechách, byla vyvrácena. Věcně správné není ani archivářovo tvrzení o chabé reflexi krakoveckého přebývání mistra Jana v předbělohorské historiografii. Husa v té době nespojuje s Krakovcem jen Václav Hájek z Libočan, ale také Martin Kuthen ze Šprinsberka, Prokop Lupáč z Hlavačova či Zacharias Theobald, a zmínky o krakovecké epizodě jsou tedy ve skutečnosti četnější než informace o jiných Husových mimopražských pobytech. Příběh v Hájkově kronice o Husově hádání se starým sedlákem na Chlístově nedaleko Krakovce a poznámka v jednom z rukopisů kališnického duchovního Václava Rosy navíc výrazně nasvědčují tomu, že ve třicátých letech 16. století existovala ve středních Čechách místní tradice o martyrově pobytu.

Z tezí publikovaných Janem Krškem si svou relevanci uchovává názor, že Hus odjel do Kostnice z Prahy, byť mnohé argumenty uváděné autorem ve prospěch této hypotézy byly v následné diskusi oslabeny či zcela vyvráceny. Nejedná se však, jak Krško v posledních dvou verzích svého příspěvku sám uznal,²⁴⁸ o nic nového. Podrobné rešerše totiž ukázaly, že pražská lokalizace počátku Husovy cesty se v české historiografii objevuje již od 16. století paralelně s krakoveckou variantou a frekventovaná je i v literatuře německé. Za současného stavu pramenné základny není možné tuto myšlenku s jistotou ani potvrdit, ani vyloučit. Pro současníky nebylo místo mistrova odjezdu podstatné a posléze nenašel výchozí bod mučednickovy poslední cesty uplatnění ani v rámci Husova kultu. Jak pro Krakovec, tak pro Prahu lze v pramenech najít určitou oporu, aniž bychom měli k dispozici rozhodující důkaz, a legitimní tak zůstávají obě alternativy.

Závěrem je třeba zdůraznit, že opakované zveřejňování stejných nebo velmi podobných textů, ironické průpovídky ani osobní útoky vůči oponentovi nemohou zvýšit důvěryhodnost Krškových tezí, naopak jde o závažné prohřešky proti publikační etice. Jsem přesvědčen o tom, že odborná diskuse má být vedena *sine ira et studio* – věcně, bez osobních výpadů, na základě poctivé badatelské práce a prostřednictvím relevantních a adekvátně zformulovaných argumentů. To ostatně zdůraznil i August Sedláček, když se nedlouho před smrtí rozhodl zasáhnout svou statí

248 J. Krško, *Nové poznatky*, s. 259; *týž*, *Nevděčné Rakovnicko?*, s. 94.

s příznačným názvem *Příčinky k životopisu M. Jana Husi* do tehdy probíhající pře o místo Husova narození: „Rozvířená jednání o rodiště Husovo mají mne k tomu, abych přičinil k tomu to, co nacházím ve svých zápiscích *sine ira et sine studio*. Nám všem se jedná o pravdu.“²⁴⁹

²⁴⁹ August Sedláček, *Příčinky k životopisu M. Jana Husi*, ČČH 30/2–3, 1924, s. 307–315, 546–560, zde s. 307.

Jan Hus and the Krakovec Castle.

On the historicity of his stay and the beginnings of local Hus tradition

DAVID KOZLER

Jan Hus ranks among historic figures who have always aroused passion. Since the birth of modern historiography in the 19th century historians have had disputes not only regarding Hus' teaching and the possibility of reviewing the Constance trial, but also regarding a number of other partial questions related to Master's biography. Hus' stay outside Prague between 1412–1414 was not an exception. While doubts about Master Jan's stay at the Kozí hrádek castle and in Sezimovo Ústí in South Bohemia which amateur historian Václav Lefler came up with in the early 20th century were strictly refused by professional historians, conclusions questioning the historicity of Hus' stay at the Krakovec Castle in Central Bohemia which were raised on the occasion of Hus' anniversary in 2015 by Jan Krško, an archivist from Rakovník, were neither refused nor accepted unilaterally. Krško has continued developing his theses, has responded to comments of his opponents and he has gradually published six versions of his text. Whereas the last three of them contain new, seriously looking facts. The presented essay intends to continue the previous discussion, thoroughly confront individual Krško's theses with period documents as well as available literature, and to clarify the relevance and correctness of Krško's interpretation.

The focal point of Krško's interpretation lays in pointing out at the "controversial content of *Old Bohemian Chronicles*" and in questioning the credibility of chronicler's report about Hus' stay at Krakovec. Krško's original statement that the information about Krakovec appeared only in three late compilations had been disproven before. The information actually appeared in twelve texts of the *Old Chronicles* of which text F was the oldest. In the last three versions of his essay the Rakovník archivist focused on this text F and brought arguments which were supposed to make it implausible. He claims that the text ends in the middle of a sentence and the sentence continues in younger manuscripts of the *Chronicles* from the Jagiello era, and therefore, it is probably an unfinished copy of one of them. Krško points out that the author of the text neither experienced Hussite wars nor based his narration on memories of Hus' contemporaries and that is why the information about Krakovec does not

have to be true, similarly as descriptions of the battles near Hořice and Malešov and Žižka's campaign to Hungary. The presented essay disproves these opinions and shows that text F is the second oldest version of the so called Prague issue of the *Old Bohemian Chronicles*. The archetype of the text was written during the reign of George of Poděbrady and its author gathered information from reports and memories of people who lived at that time; the author himself experienced the Hussite revolution and the reign of Wenceslas IV. It was proven that the statement about the end of the text in the middle of a sentence was a mistake based on Palacký's comprehensive edition of the *Old Bohemian Chronicles*. The sections focusing on military topics have a completely different genesis, they were only incorporated in the *Old Bohemian Chronicles* at a later time and are known just from the youngest L and M compilations. Therefore, we cannot see any analogies between these two cases.

Krško's statement that most of the time when Hus supposedly stayed at Krakovec his host was gone is also erroneous. Master Jan probably stayed at the castle from July 1414 and the owner of the castle Jindřich Lefl of Lažany provably travelled abroad only on 16th October and not on 26th September. Archivist's statement about weak reflection of Hus' Krakovec stay in pre-White Mountain historical texts is also wrong. Not only Václav Hájek of Libočany, but also Martin Kuthen of Šprinsberk, Prokop Lupáč of Hlavačov or Zacharias Theobald linked Hus with Krakovec, which means that mentions of Hus' Krakovec stay were more frequent than information on his stays at other places outside Prague. And moreover, texts that originated from the 1st half of the 16th century comprised valuable traces of the local tradition which Krško denied. The presented paper corrects a number of other less significant mistakes and distorted pieces of information.

Krško's statement that Jan Hus left for Constance from Prague can be considered relevant, even though a number of arguments presented by the author to support this hypothesis have been weakened or completely disproven in subsequent discussions. However, this is not a new fact. Detailed research has shown that not only Czech historiography, but also German literature have frequently located the starting point of Hus' journey to Prague instead of Krakovec since the 16th century. With written documents that are currently available, we can neither confirm nor deny this opinion. Hus' contemporaries did not consider the place of Hus'

departure important and the starting point of his last journey did not even become important as a part of his cult. Written documents bring certain arguments which can support both Krakovec and Prague, however, there is no determinative proof, which is why both alternatives have remained legitimate.

Plzeňské etudy Jana de La Croon

Městský velitel západočeské metropole ve víru posledních let třicetileté války

LUKÁŠ SLÁMA

Abstract:

The paper deals with Jan de La Croon and his relationship to the town of Pilsen in Western Bohemia. Jan de La Croon held the office of municipal captain from 1645. What did this office mean in the complicated system of imperial army logistics? Its holder was primarily in charge of military issues in the town. Jan de La Croon also managed construction works during the complex modification of the fortification system of the town of Pilsen. The construction of bastion strongholds around towns brought about a significant change in the social status for the estates in the post-White Mountain Bohemia. Jan de La Croon launched this process in Pilsen. For the rest of his life that ended in 1665 he held the office of military captain of the land of Bohemian Crown and his work duties included the construction of strongholds.

Key words:

Thirty Years' War, cities, Jan de La Croon, Pilsen, war logistics

Města představovala v průběhu třicetileté války zásadní ekonomické subjekty. Z nich plynoucí příjmy tvořily podstatnou část válečných kontribucí. Dále se využívala k zimnímu uložení vojsk a mimo to zastávaly úlohu pevností. I proto nesla podstatnou část materiální zátěže a stávala se častým terčem ničivých vpádů nepřátelských armád.¹ Následující příspěvek se zabývá problematikou městského vojenského velitelství na příkladu působení Jana de La Croon v Plzni a okolí mezi lety 1645 až 1650.

Západočeská Plzeň se po celou dobu třicetileté války zotavovala z ničivého obléhání provedené generálem Mansfeldem v jejích počátcích.² Navíc se během konfliktu uvnitř hradeb vystřídal celkem 45 různých vojenských těles, což pro okolí znamenalo jak finanční zátěž, tak ztráty na majetku způsobené průtahy vojsk zejména ve čtyřicátých letech 17. století.³ Plzeňským vojenským velitelem se Jan de La Croon stal počátkem roku 1645.⁴ Syn hostinského z nizozemského Weertu (provincie Limburg) zahájil svou vojenskou kariéru již v mládí, když se ve vojsku generála Ambrozia Spinoli zúčastnil obléhání Bredy (v letech 1624-1625). Následně jej nacházíme ve vojsku Albrechta z Valdštejna v bojích během dánské invaze do střední Evropy, či v tažení proti Gabrielu Bethlenovi. Pod velením Jana z Aldringenu bojoval ve válce o tzv. mantovské dědictví

1 Postavení českých měst v třicetileté válce shrnul Jan KILIÁN, *Města, třicetiletá válka a středoevropská historiografie uplynulého čtvrtstoletí*, in: Václav LEDVINKA – Jiří PEŠEK (edd.), *Documenta Pragensia XXXII/2*, Praha 2013, s. 125-138. Na příkladu Mělníka viz Týž, *Město ve válce, válka ve městě. Mělník (1618-1648)*, České Budějovice 2008. Hospodaření města na příkladu Göttingenu viz Norbert WINNIGE, *Wirtschaften im Dreißigjährigen Krieg: Das Beispiel Göttingen*, in: Benigna VON KRUSENSTJERN – Hans MEDICK (Hrsg.), *Zwischen Alltag und Katastrophe. Der Dreißigjährige Krieg aus der Nähe*, Göttingen 1999, s. 273-306.

2 Podrobně Jan KUMPERA, *Obležení a dobytí Plzně Mansfeldem na podzim 1618*, in: Nový Mars Moravicus aneb Sborník příspěvků, jež věnovali Prof. Dr. Josefu Válkovi jeho žáci a přátelé k sedmdesátinám, Brno 1999, s. 453-462.

3 Jaroslav DOUŠA – Marie MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ a kol., *Dějiny města Plzně 1. Do roku 1788*, Plzeň 2014, s. 542. K prvním letům konfliktu viz též Miloslav BĚLOHLÁVEK, *Plzeň, protireformace a české stavovské povstání*, in: Josef ŽEMLIČKA (ed.), *Folia Historica Bohemica 8*, Praha 1985 (dále jen FHB 8), s. 135-155; Jaroslav DOUŠA, *Plzeň v letech 1618-1621. (K postavení a vývoji města v době českého stavovského povstání)*, FHB 8, s. 157-209.

4 První zmínka v editovaných pramenech viz Václav LÍVA (ed.), *Regesta fondu militare. Prameny k dějinám třicetileté války VII. (1643-1645)*, Praha 1955 (dále jen Prameny VII.), s. 295. 7. února 1645.

a následující roky sloužil ve sboru Ottavia Piccolominiho. Za zlomový okamžik v La Croonově kariéře můžeme považovat den 28. srpna 1640, kdy se stal vlastníkem dragounského regimentu.⁵ Zkušenosti s logistikou vedení vojenského tělesa později uplatnil ve funkci vojenského velitele několika měst.⁶

Ve svém monumentálním topografickém díle Matouše Meriana upozorňuje autor na jistého *Cirila z Prahy* [...] *inženýra nebo vojenského stavitele*, jenž měl z Plzně vybudovat nepřemožitelnou pevnost.⁷ Je možné, že došlo ke zkomolení jména Croon, neboť přestože jej nelze klasifikovat jako *inženýra*, byl přestavbou části městské fortifikace pověřen právě on. Na dílo potřeboval velké peněžní částky, a jelikož vytvoření opěrného bodu v západních Čechách bylo žádoucí pro celou zemi, měla hlavní břemeno nést zemská pokladna.⁸ Reálně však byl s finančním zajištěním problém po celou dobu stavby.⁹ Plán byl zpočátku podobně jako u jiných klíčových měst v Čechách (Hradec Králové, České Budějovice a v neposlední řadě Praha) velkolepý a denně měla stavba zaměstnávat na 200 dělníků.¹⁰

5 Nejobsáhlejším pojednáním o životě La Croona viz Jozef HABETS, *Jan van Weert. Generaal der Beijersche- en Keizerlijke Kavallerie en Jan van der Croon, Goeverneur van Praag en Onderkoning van Bohemen*, Roermond 1862, s. 121an. U nás zatím nejpodrobněji J. DOUŠA – M. MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ a kol., *Dějiny města Plzně I*, s. 531. Některé životní osudy uvedeny v inkolátu z roku 1650. Srov. Národní archiv Praha, ČDK inv. č. 752, sign. IV D 1, Croon 1650, kt. 423.

6 K tomu obecně zejm. David PARROTT, *The Bussines of the War. Military Enterprise and Military Revolution in Early Modern Europe*, Cambridge 2012; Geoffrey PARKER, *The military revolution. Military innvation and the rise of the West 1500-1800*, Cambridge 1996; Jerzy MAROŃ, *Wojna trzydziestoletnia na Śląsku. Aspekty militarne*, Wrocław-Racibórz 2008.

7 Matthäus Merian, *Topographia Bohemiae, Moraviae et Silesiae*, Merian. Franckfurt am Mein 1650, s. 52. Použil pojem *unüberwindlich*. K rozdílu mezi inženýrem a stavitelem viz Andrej ROMANÁK, *Príspevek ke genezi pojmu „inženýr“ (ingénieur) a k dějinám vojenského inženýrství*, *Historie a vojenství* 50/4, 2001, s. 757-771.

8 Václav LÍVA (ed.), *Regesta fondu militare. Prameny k dějinám třicetileté války VIII. (1646-1648)*, Praha 1957 (dále jen Prameny VIII.), s. 61.

9 Peníze byly často připsány, ale nevydány. To je i náplní torza listu od Jana de La Croon ze dne 2. února 1648. AM Plzeň, RMR IX f14/47.

10 Prameny VIII., s. 88. 15. srpna 1648. Ferdinand III. čes. míst.

Na zásadní opravu plzeňské fortifikace arcikníže Leopold Vilém přiřkl sumu 3 000 zlatých, její vyplacení nicméně vázlo a tím se i zpomalila celá stavba tak důležité pevnosti v blízkosti hranic s Bavorskem.¹¹ Čeští místodržící údajně zdržovali jak vyplacení, tak i dodávky stavebního materiálu.¹² Takové komplikace doprovázely modernizace plzeňských hradeb až do konce války a ještě dlouho po ní.

Kromě zmiňovaného Mansfeldova obléhání, postihla Plzeň také pohroma v posledních letech války. Přepad švédské armády v roce 1647 způsobil zničení řady míst, mimo jiné padl za oběť i místní klášter.¹³ Teprve poté se mohla obnovit stavební činnost. Ke sledování průběhu stavby slouží poměrně detailní rozpis z období dubna až června roku 1648.¹⁴ Počet dělníků se různil. Nejvyšší počet ve sledovaném období přišel dne 25. května, kdy bylo po 7 krejcarech na osobu vyplaceno 272 řemeslníkům (šancknechtům).¹⁵ Celkový rozpočet na toto období činil 4 000 zlatých, přičemž pracovní síla tvořila jen část výdajů. Díky pečlivému vedení zápisů známe i některé stavbyvedoucí. Tak například na tzv. velké baterii měl rozhodující slovo Daniel Müller. Stavbu mostu pod touto baterií zase vedl jistý Zimmermann.¹⁶ Činnost nejvyššího La Croona se v těchto rejstřících odráží také, když například musel na přibližně 30 dní zajistit dva potahy pro budování šance.¹⁷

11 Tamtéž, s. 61. 29. dubna 1646; s. 63. 5. května 1646. Částka ale nebyla ještě v listopadu téhož roku vyplacena.

12 Prameny VIII., s. 95.

13 Johan Peter Lotichius, *Theatrum Europaeum. Fünffter Teil, Das ist... vom Jahr 1643 biß... 1647*, M. Merian, Franckfurt am Mein 1651, S. 1331. Nejnověji k průběhu třicetileté války ve městě J. DOUŠA – M. MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ a kol., *Dějiny města Plzně I*, s. 500 an. Zde i odkazy na další odbornou literaturu k tématu.

14 AM Plzeň, RMR IX b6/ 16a. Rejstřík nákladů na fortifikaci Plzně. Rozsáhlá komunikace v tomto období je též podchycena v rejstříku pozůstalostí po Janu de La Croon. Srov. NA Praha, NM kt. 137, C 75/1.

15 Tamtéž, s. 2. Celkově ten den bylo vyplaceno 31 zl. a 44 kr. Nejmenší počet dělníků přišel 27. června (35 lidí), tedy v čase začínajících žní.

16 Tamtéž, s. 7. Tato činnost se odehrávala v blízkosti Norimberské brány, posléze uzavřená a převedená do Nové. Srov. Robert ŠIMŮNEK a kol., *Historický atlas měst České republiky sv. 21. Plzeň*, Praha 2009, s. 10.

17 AM Plzeň, RMR IX b6/ 16a, s. 4. Cena pronájmu potahů činila přes 54 zl.

Rejstřík přes svou torzovitost přináší zajímavé podrobnosti o stavbě, nicméně jejich plná interpretace by předkládaný text zahltila.¹⁸

Velet městu v západních Čechách ve druhé polovině čtyřicátých let 17. století ale neznamenalo pouze řídit opevňovací práce, zahrnovala i střežení hraničních přechodů v širším okolí. Po celý rok 1647 zasílal La Croon týdenní hlášení Ottaviu Piccolomini o dění v Bavorsku, Čechách a Slezsku, což značí velký přehled o středoevropském bojišti.¹⁹ Není proto divu, že byl schopen poměrně rychle reagovat na Königsmarckův přeřepad vedoucí od hornofalckého Weidenu rozmístěním jednotek do strategicky důležitých oblastí. Podařilo se mu obsadit také kynžvartské šance, stejně jako dobře opevněný sokolovský zámek.²⁰ Po úporné, leč neúspěšné obraně posádky v Chebu, následovaly menší pevnůstky na cestě k Praze. Kynžvartské šance obsadili dragouni z pluku Jana de La Croon spolu s určitým počtem mušketýrů, dvěma těžkými děly a dvou moždířů. Švédská jednotka naopak bránila zbytky hradního jádra, které obsadila o dva dny dříve. Boje započaly po dvoudenních přípravách ve 4 hodiny odpoledne dne 25. října, výsledkem bylo vítězství Croonových dragounů.²¹

18 K plzeňským hradbám mj. Jan ANDERLE, *Opevnění Plzně v nálezech z poslední doby*, in: Dějiny staveb 2001. Sborník vybraných referátů z konference Dějiny staveb, Plzeň 2001, s. 206; J. DOUŠA – M. MALIVÁNKOVÁ WASKOVÁ a kol., *Dějiny města Plzně I*, s. 530-532. Zde odkazy na další literaturu.

19 Miroslav TOEGEL (ed.), *Documenta Bohemica bellum tricennale illustrantia. Tomus VII. Der Kampf um den besten Frieden (1643-1649)*, Praha 1981 (dále jen DBB-TI VII.), č. 1002, s. 327. Celkem odeslal 54 dopisů, jež jsou součástí fondu RA Piccolomini v SOA Zámorsk.

20 Prameny VIII., s. 252-252. 2. července 1648.

21 Johann Georg Schleder, *Theatrum Europaeum. Sechster Teil, Das ist. vom 1647 bis 1651*, M. Merian, Franckfurt am Mein 1663, (dále jen TE VI.) S. 16. Odtud i J. HABETS, *Jan de La Croon*, s. 131.

Ke kynžvartským šancím blíže Marie KOVANDOVÁ – Václav MATOUŠEK, *Terénní dokumentace švédské šance nad hradem Kynžvartem*, in: Sborník Chebského muzea, Cheb 2005, s. 61-66. K tomu též Zdeněk BUCHTELE, *Dobytí kynžvartského hradu*, České památky 1-2, 2001, s. 6-12. K opětovnému dobytí Švédy došlo během tří hodin. Srov. August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Království českého. Díl 13: Plzeňsko a Loketsko*, Praha 1905, s. 63.

Obdobná situace o několik měsíců později, na jaře roku 1648, na stejném místě naopak znamenala prohru císařských sborů a otevření Čech pro nečekané dobytí části Prahy.²²

Vojenské operace tvořily jen menší část náplně práce městského velitele v průběhu třicetileté války. Daleko častěji musel řešit logistické využití sídla. Definice města jako kolektivistického sociálního organismu v tomto období naráží na vysokou míru migrace obyvatelstva, nehledě na vysoké ztráty na životech v civilním sektoru.²³ Z pohledu vojenského plánování tak tvořilo především nejlepší možné řešení zimních kvartýrů, jinak velkého úskalí každého tažení. Návrhy na rozložení jednotlivých pluků musel schválit vrchní velitel vojsk. Teprve poté došlo k přesunům a ubytování na konkrétních místech. Zajištění uvnitř měst již měl na starosti pověřenec, tzv. kvartýrmistr.²⁴ Výdaje za výživu jednotek přebírala městská pokladna, avšak v řadě případů muselo přispět i širší okolí. Nemalé částky směřovaly i veliteli města.

„*My purkmistr a rada města Plzně známo činíme tímto listem [...] že níže psaní měšťané [...] nejvyššímu panu wachtmeisteru regimentu la Coronského za servicie na hotových penězích [vydali?]*“.²⁵ Zatímco běžnému vojákovu musel stačit chléb a přibližně litr piva na den, skládalo se na důstojníka (v tomto případě La Croona) i několik měšťanů najedou. Jsou zde uváděny sumy od 11 zlatých po 30 zlatých, přičemž si tyto výdaje měšťané nechávali radními potvrdit.²⁶ Jako náhrada za *servicie* měla plzeňská pokladna poskytnout 40 zl. měsíčně, přičemž již tak mu byl připsán plat

22 K tomu podrobně Anton GINDELY, *Geschichte des dreißigjährigen Krieges. Abt. 3, Der schwedische krieg seit Gustav Adolfs Tode und der schwedisch-französische Krieg bis zum westfälischen Frieden 1632 bis 1648*, Praha 1882, s. 164-173.

23 Jan KILIÁN, *Město ve válce, válka ve městě*, s. 33. K měštům v první polovině 17. století viz též Marek ĎURČANSKÝ, *Česká města a jejich správa za třicetileté války*, Praha 2013.

24 K soužití měšťanstva s vojenským živlem též Vít MIŠAGA, *Přichází přítel, nebo nepřítel? Venkovské obyvatelstvo za dánského vpádu v letech 1626 až 1627*, *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2011, č. 1, s. 47-55; Tomáš STERNECK, *Vetřelci, nebo partneři? Důstojníci v očích městské elity na příkladu Dona Baltazara de Marradas y Vique a Servatia Hurdome de la Fossa v Českých Budějovicích za třicetileté války*, tamtéž, s. 57-66.

25 AM Plzeň, RMR IX f15/66. 31. 3. 1648.

26 Tamtéž.

463 zlatých měsíčně.²⁷ Taková částka přibližně odpovídá platu *nejvyššího* pluku z roku 1630.²⁸ Pravděpodobně požitkářský La Croon často přecházel hranice únosnosti a proto se na jeho vystupování snesla kritika ze strany zemských úředníků. Požadoval údajně *zvýšenou kvótu* za to, že zastával více funkcí najednou, přičemž podle nařízení císaře Ferdinanda III. měl pobírat plat pouze za nejvyšší zastávanou hodnost. Za nižší pak jen naturální porce.²⁹ Croon se ohradil tím, že odjinud finance nelze pobírat kvůli přeplnění ostatních krajů vojskem.³⁰

Jan de La Croon opustil roku 1650 Plzeň,³¹ aby po dvou letech obdobné činnosti v Chebu započal strmý vzestup do nejvyšších pater organizace císařského vojska. Od sklonku roku 1652 až do své smrti v listopadu roku 1665, zastával velice prestižní úřad zemského velitele zemí Koruny české a velitele Měst pražských.

Problematika městského velitelství není bezesbýtku probádaným tématem. Není upřesněno, jaké měla tato funkce kompetence a postavení ve spleťtém systému stavovských a centrálních úřadů. Obecně lze říci, že se výkon vztahoval zejména na zajištění komplexní logistiky svěřených vojenských oddílů. V případě západočeské Plzně s tímto souvisí dohled nad děním při hranici s Bavorskem, včasné informování vnitrozemí o pohybu nepřátelských armád a užití města jako pevnosti k ochraňování zemské stezky. Současně dohlížel nad stavbou městského opevnění uzpůsobeného k modernímu vedení boje.³²

27 Prameny VIII., s. 89. Částka zahrnovala i obrok a píci pro koně. Servicie označuje prostředky k dennímu užitku. Tedy topivo, svíčky a jídlo. Srov. Ottův slovník naučný, díl 22 s. 887. Částka měla být upravena, neboť zastával funkce jak ve městě, tak v pluku.

28 Herbert LANGER, *Hortus Bellicus: Der Dreißigjährige Krieg – Eine Kulturgeschichte*, Leipzig 1978, s. 159.

29 Prameny VIII, s. 177. 29. března 1647. Místodržící hejtmanům plzeňského kraje.

30 Tamtéž, s. 179. 4. dubna 1647. Croon čes. místodržícím.

31 Několikrát sem však služebně zavítal, mj. byl přítomen při dokončení městské fortifikace. Srov. Jaroslav DOUŠA a kol., *Dějiny Plzně v datech. Od prvních stop osídlení až po současnost*, Praha 2004, s. 84. Jeho přítomnost a aktivní činnost na stavbě dokládá též zlomek účtů za fortifikaci z roku 1658. Srov. AM Plzeň, RMR, IX b6/16a.

32 Studie vznikla za podpory projektu SGS UJEP: *Proměna společnosti, kultura a každodennost v novověku*.

Pilsen Variations by Jan de La Croon

Municipal captain of the West-Bohemian metropolis in the swirl of the last years of the Thirty Years' War

LUKÁŠ SLÁMA

Towns were the key economic entities during the Thirty Years' War. The income originating from them was a significant part of military contributions. They were also used as winter shelters for the army, and in addition to that they functioned as fortresses. That was also why they were significantly burdened by financial requirements, and they frequently became the target of devastating invasions of enemy armies. This essay focuses on the issue of municipal military headquarters presented on the example of Jan de La Croon's work in Pilsen and its surroundings between 1645 and 1650. It focuses on Jan de La Croon and his relationship to the capital of Western Bohemia.

Jan de La Croon held the office of municipal captain in Pilsen from approximately 1645. What did this office mean in the complicated logistic system of imperial army? A captain was primarily in charge of organizing military matters in the town, such as providing winter housing for soldiers and food allowances in harmony with approved standards. Jan de La Croon's activities exceeded these duties; he also managed construction works during complex modifications of the municipal fortification system in Pilsen. The construction of bastion strongholds around towns brought about a significant change in the social status of the estates in the post-White Mountain Bohemia since municipal fortification walls - as one of symbols of town's importance - was not fully under control of the local community, it rather depended on decisions of the centralized government and the imperial military council. Jan de La Croon launched this process in Pilsen. For the rest of his life that ended in 1665 he held the office of military captain of the land of Bohemian Crown and his work duties included the construction of strongholds.

Výpovědi německých pozdně středověkých šermířských příruček o kultuře civilních duelů

ONDŘEJ VODIČKA

Abstract:

The paper attempts to fit the contents of late medieval fencing manuals in the period cultural context. Information available from the manuals themselves is confronted with and complemented by secondary sources, especially administrative and normative documents. Beside famous – however, very rare during the monitored period – court duels, the author paid special attention to frequently neglected sports features of some traditions connected with duels. The paper also focuses on the transfer of such traditions from the court environment to towns and summarizes spare documents originating from Bohemia.

Key words:

fencing, duels, trial by ordeal, historic martial arts, sports history, fencing manuals

Militaria a ozbrojené konflikty neodmyslitelně patří k ikonickým prvkům mozaiky představ o vývoji střední Evropy v pozdním středověku. Přestože – nebo možná právě proto, že – téma pozdně středověkých a raně novověkých evropských bojových umění skýtá značný popularizační potenciál, bylo mu však v odborné literatuře věnováno jen velmi málo prostoru.¹ Zejména v nedávné době pak „díru na trhu“ vyplnily množství se práce amatérských badatelů převážně z anglosaského

1 První a zároveň poslední vlnu zájmu o tento okruh otázek zaznamenala česká historiografie (resp. německá historiografie v Čechách) 19. a počátku 20. století v osobách šermířů a historiků šermu Gustava Hergsella a Jaroslava Tučka. Viz Gustav HERGSELL (ed.), *Talhoffers Fechtbuch (Ambraser Codex) aus dem Jahre 1459: gerichtliche und andere Zweikämpfe darstellend*, Prag 1887; týž, *Die Fechtkunst im XV. und XVI. Jahrhunderte*, Prag 1896; Jaroslav TUČEK, *Pražští šermíři a mistři šermu*, Praha 1927. Ze syntetických prací se tématu nepatrně dotknul Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906. Syntézy vojenských dějin nechávají problematiku civilních duelů z pochopitelných důvodů stranou. V několika posledních desetiletích se k tématu navrací západní historická věda, počínajíc soupisy pramenného materiálu, viz Martin WIERSCHIN, *Meister Johann Liechtenauers Kunst des Fechtens*, München 1965 (Münchener Texte und Untersuchungen zur Deutschen Literatur des Mittelalters 13); Hans-Peter HILS, *Meister Johann Liechtenauers Kunst des langen Schwertes*, Frankfurt am Main – Bern – New York 1985. V poslední době pak vznikají rovněž úzce specializované studie věnované jednotlivým rukopisům, jakož i obecnější syntézy sociokulturního rázu, viz např. Rainer LENG, *Andreas der Jude, Jost von der Neißer und Niclas Preuß: Drei verhinderte „Verfasser“ eines Fechtbuches*, in: Würzburger medizinhistorische Mitteilungen 19 (2000), s. 209–220; Christian JASER, *Der Bürger und das Schwert. Faktoren der städtischen Fechtschulkonjunktur im ausgehenden Mittelalter*, in: Lisa Deutscher – Mirjam Kaiser – Sixt Wetzler (edd.), *Das Schwert – Symbol und Waffe. Beiträge zur geisteswissenschaftlichen Nachwuchstagung vom 19. –20. Oktober 2012 in Freiburg/Breisgau, Rahden 2014*, s. 207–223; Eric BURKART, *The Autograph of an Erudite Martial Artist. A Close Reading of Nuremberg, Germanisches Nationalmuseum, Hs. 3227a*, in: Daniel Jaquet – Karin Verelst – Timothy Dawson (edd.), *Late Medieval and Early Modern Fight Books*, Leiden – Boston 2016, s. 451–480; Daniel JAQUET, *Die Kunst des Fechtens in den Fechtschulen. Der Fall des Peter Schwyzer von Bern*, in: edd. Uwe Israel – Christian Jaser (edd.), *Agon und Distinktion. Soziale Räume des Zweikampfszwischen Mittelalter und Neuzeit*, Berlin – Münster – Wien – Zürich – London 2016, s. 243–257. Ze syntetických prací viz např. raněmu novověku se věnující Ann B. TLUSTY, *The Martial Ethic in Early Modern Germany: Civic Duty and the Right of Arms*, London 2011. Vedle toho v současné době na českých univerzitách běží dva dizertační projekty, které se věnují historickým bojovým uměním a pramenům jejich poznání (Vojtěch Šlapák, *Ringens – středověké umění zápasu*, Univerzita Karlova; Karel Dobiáš, *Latinské šermířské příručky*, Masarykova univerzita).

prostředí.² Tyto práce se však často soustředí pouze na vybrané, zejména obsahové aspekty jednotlivých pramenů a nemají ambici zasadit získané informace do širších kulturních souvislostí. Tato studie si proto klade za cíl zrevidovat představy o šermu a šermířích s ohledem na kulturní kontext civilních duelů ve střední Evropě v období 14.–15. století s důrazem na městské prostředí.³

Primárními prameny pro studium kultury takzvaného „historického šermu“ dané oblasti a období představují samotné šermířské příručky. Ty byly psány až na dvě latinské výjimky německy a zahrnují poměrně pestrou paletu forem od osamoceně stojících mnemotechnických veršů či krátkých prozaických pouček přes glosované verše k iluminovaným rukopisům, ve kterých jsou vyobrazení šermířských technik doprovázena tu kratším, tu obsáhlejším komentářem.⁴ Pramenná základna do roku

2 Viz např. sborník John CLEMENTS – Jeffrey HULL (edd.), *Masters of medieval and renaissance martial arts. Rediscovering the western combat heritage*, Boulder Colorado 2008. Tyto práce se většinou omezují na reprodukci samotných pramenů a závěrů starších prací (M. Wierschin, H. P. Hills, viz výše). To však nijak neuměňuje přínos amatérských badatelů, kterým patří oprávněná zásluha za mnohé zajímavé objevy. Stranou nelze nechat ani české autory, např. Vladimír ŠINDELÁŘ, *Šermíři, rváči, duelanti: encyklopedie evropského šermu*, Praha 1994; Jiří KOVAŘÍK – Leonid KRÍŽEK, *Historie evropských duelů a šermu I: Od starověku k branám renesance*, Praha 2013. Tyto práce však pro období pozdního středověku reprodukuje mnohé nepřesné, neověřitelné a často velmi zavádějící informace.

3 Střední Evropu zde chápeme jako „středoevropský německý kulturní okruh“, tedy oblast střední Evropy osídlenou Němci, či s výrazným podílem německého obyvatelstva. Mimo samotného *regnum Teutonicum* sem patří také Země Koruny české, Polsko, Uhry, Rakousko a Švýcarsko.

4 Patrně nejstarší záznam mnemotechnické básně bez vysvětlující glosy představuje text v Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek Jena, MS G.B.f.18a, fol. 123v (*modus dimicandi magistri H. Beringois*). Srovnat lze s přibližně stejně starým záznamem části básně „dalších mistrů“ v Germanisches Nationalmuseum (dále jen GNM), Hs. 3227a, fol. 43r–48v. Krátké prozaické latinské poučky ohledně střehů viz University of Toronto Library, MS 01020, fol. 105r (*Hec sunt guardie in dimicatione videlicet*). Nejstarší známá glosa mnemotechnických veršů se nachází v rukopise GNM, Hs. 3227a, fol. 18r–40r. Spoře komentované iluminace se pak nachází v rukopisech spojovaných s Janem Talhofferem, např. Königsegg-Aulendorf Collection Königseggwald, MS XIX.17-3. Místy vůbec, místy bohatě komentované výjevy nabízí např. Universitätsbibliothek Augsburg, Cod.I.6.4°2 (tzv. kodex Wallerstein).

1350 čítá pouze jediný rukopis, do roku 1450 již 15 rukopisů a do roku 1500 přibližně 30 rukopisů.⁵

Přední místo mezi prameny zaujímá anonymní text, chybně avšak ustáleně nazývaný „Döbringerův fechtbuch“, který je tvořen několika textovými jednotkami v tzv. Norimberském Hausbuchu.⁶ Jedná se o nejstarší známý (nedokončený) pokus o vytvoření všeobjímajícího kompilátu šermířských nauk, který se mimo samotných šermířských technik hojně vyjadřuje také k taktice a širším souvislostem šermířských zápasů.⁷ Autor tohoto textu se pokusil skloubit dvě patrně nejstarší známé tradice šermu tzv. dlouhým mečem, a sice *Zettel* mistra Jana Lichtenauera a dílo tzv. „dalších mistrů“.⁸ Vedle těchto dvou složek chtěl do kompilátu integrovat rovněž nauku o použití pěstního štítku, hole, tesáku, dýky a zápasnických technik. K některým z témat se mu však nepodařilo shromáždit dostatek materiálu. Například text o boji tesákem zaujímá pouhá dvě folia, text o boji holí sestává z jediného nepřilíš obsažného odstavce a nauka o využití pěstního štítku zde zcela chybí.⁹

Koncepce dalších pramenů z první poloviny 15. století je o poznání skromnější a první rozsahem obdobný pramen nacházíme až v podobě rukopisů mistra Lewa a mistra Petra z Gdaňsku z padesátých let 15. století.¹⁰ Na českém území se žádný z pramenů nedochoval a stejně tak nelze

5 Přehled všech známých pramenů podává popularizační server Wiktenauer, věnující se historickým evropským bojovým uměním. Dostupné z: <http://wiktenauer.com/wiki/Treatises> (21. 3. 2018).

6 GNM, Hs. 3227a, 13v–89r. Název vznikl dezinterpretací vsuvky jména *Hanko Pfaffen Döbringers* mezi autory nauky tzv. dalších mistrů (*Ander meister gefechte*) na fol. 43r, která byla považována za vlastnickou poznámku.

7 Obsahovou a paleografickou analýzu této kompilační příručky šermu jsem podal ve studii Ondřej VODIČKA, *Origin of oldest fencing manual compilation (GNM Hs. 3227a)*, *Waffen- und Kostümkunde* 2019, Heft 1, s. 87–108.

8 Coby „další mistři“ jsou jmenováni *Hanko Pfaffe Döbringer*, *Andre Jude*, *Jost von der Nyssen* a *Niclas Prewsse*. Viz GNM, Hs. 3227a, fol. 43r.

9 GNM, Hs. 3227a, fol. 74r (pěstní štítek), 78r (hůl), 82r (tesák), 84r (dýka), 86r (zápas). Volná folia, která si autor původně rezervoval pro popis bojových nauk, později naplnil jinými texty, především zaklínadly a alchymistickými recepty. Nenaplněná, široce pojatá koncepce díla prozrazuje, že pisář nejprve dílo rozvrhнул a teprve poté si obstarával materiál k naplnění jednotlivých kapitol. Ten mu patrně poskytoval neznámý šermířský mistr, který mu jej diktoval k zápisu. Viz pozn. č. 16.

10 Universitätsbibliothek Augsburg, Cod.I.6.4°3 (tzv. Kodex Lew); Accademia

žádný z nich s českým prostředím ani přímo spojovat.¹¹ České země však vzhledem k intenzivní politické a obchodní integraci v rámci Svaté říše římské, početné menšině německého obyvatelstva a s tím spojeného užívání německého práva můžeme považovat za součást německému kulturnímu okruhu.¹² Lze tedy důvodně předpokládat, že ani v oblasti bojových umění se Čechy a Morava od okolních zemí nijak diametrálně nelišily.¹³

Fakt, že se s šermířskými příručkami v souboru dochovaných středověkých rukopisů setkáme pouze velmi vzácně, je patrně výsledkem souhry několika okolností. Šerm jako pohybová aktivita se tradičně předávala z generace na generaci především osobním kontaktem mezi mistrem a žákem a uchovával se v podobě mnemotechnických veršů.¹⁴ Přes postupně vzrůstající podíl gramotných obyvatel byla schopnost číst stále specifickou dovedností a pro psané příručky tedy existovalo jen úzce omezené odbytiště.¹⁵ Rovněž písemných předloh, podle kterých by bylo

Nazionale dei Lincei, Cod.44.A.8 (tzv. Kodex Danzig).

11 Jedinou volnou vazbou může být pravděpodobný slezský původ právě zmíněného rukopisu GNM, Hs. 3227a, jelikož Slezsko bylo v pozdním středověku inkorporováno ve svazku Zemí Koruny české. Viz Vodička, *Analýza GNM Hs. 3227a...* O. VODIČKA, *Origin*, zde zejm. s. 88

12 K německému obyvatelstvu v Čechách a tzv. středověké, resp. německé kolonizaci českých zemí viz např. Jan KLÁPŠTĚ, *Proměna českých zemí ve středověku*, Praha 2006; Josef ŽEMLIČKA, *Počátky Čech královských. Proměna státu a společnosti 1198–1253*, Praha 2002; též, *Němci, německé právo a transformační změny 13. století. Několik úvah a jeden závěr*, *Archaeologia Historica* 28, 2003, s. 33–46. K německému právu v českých zemích např. Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998; Josef ŽEMLIČKA, *K ujímání a formám německého práva v českých zemích*, *Marginalia Historica* 6, 2002, s. 7–38. K propojení evropských regionů obchodními trasami ve středověku např. Erika DREYER-EIMBKE, *Alte Strassen im Herzen Europas. Könige, Kaufleute, Fahrendes Volk*, Frankfurt a. M. 1989.

13 K tématu šíření historických bojových nauk doposud není k dispozici žádná odborná literatura. Jsme tedy odkázáni pouze na vlastní postřehy a úvahy.

14 Ilustruje to např. citát z GNM, Hs. 3227a, fol. 15r: *Auch merke das und wisse, das man nicht gar eygentlich und bedeutlich von dem fechten mag sagen und schreiben ader auslegen, als man is wol mag czeigen und weisen mit der hant*. Je pravděpodobné a obecně uznávané, že mnemotechnické básně, které jsou jádrem většiny dochovaných pramenů, se nejprve šířily ústně a teprve druhotně došlo k jejich zápisu a glosování.

15 Nejpozději ve 14. století přestala být v Čechách gramotnost výlučnou výsadou kléru. Koncentraci edukačních institucí nacházíme logicky především v sídlech

možné vytvořit nový opis díla, proto existovalo jen omezené množství. Ani plat šermířského mistra, který by v případě koncipování zholo nového textu společně s písařem dlouhé dny pracoval na takovém úkolu, nelze považovat za zanedbatelný.¹⁶ V neposlední řadě byla výroba takovýchto rukopisů – zejména v případě bohatě iluminovaných exemplářů – velmi nákladnou záležitostí.¹⁷ Rukopisné příručky poskytující podrobný seznam a popis jednotlivých technik tak byly zámožným šermířům jistě vítaným, avšak stěží nezbytným pomocníkem.

Podle vybavení bojovníků můžeme v rukopisech (zejména těch tzv. Lichtenauerovy tradice) rozlišit několikero souborových kontextů. Na prvním místě většinou stojí šerm bez použití ochranné zbroje, tzv. *Blossfechten* (někdy též v souvislosti s použitím dlouhého meče zváno *langes Schwert*). Jeho protipólem je potom tzv. *Harnischfechten* či *Kampffechten*, boj ve zbroji (někdy též vzhledem ke speciálnímu zkrácenému úchopu dlouhého meče – tzv. *Halbschwert* – zváno *kurtzes/gekurtztes Schwert*). Podle případného využití koní je v pramenech ještě rozlišováno *Rosssfechten* a *Fechten zu Fuss*.

Dalším hlediskem pro rozlišování bojového kontextu v daných pramenech je povaha, respektive účel ozbrojeného potýkání. Boj na život a na smrt je obvykle označován jako *Ernstfechten*, zatímco tréninkové či sportovní zápolení nalezneme pod pojmy *Schimpffechten* a *Schulfechten*. Vztah mezi oběma kontexty pak ilustrují citáty z tzv. Norimberského

městského typu. V samotném pražském souměstí existovala téměř třicítka nižších škol. Kapacita městských škol se většinou pohybovala v řádu nižších desítek. Základní výuka však patrně byla dostupná i na vesnici, kde ji v omezené míře ze své iniciativy vykonávali faráři a jejich střídníci. František ŠMAHEL, *Mezi středověkem a renesancí*, Praha 2002, s. 54–71.

16 Tímto způsobem patrně vznikala nejstarší pokus o kompilaci šermířských nauk v rukopisu GNM, Hs. 3227a. Nelze souhlasit s teorií o vzniku tohoto díla z pera „vzdělaného šermíře“, kterou publikoval E. BURKART, *The Autograph*. Tuto teorii jsem zpochybnil analýzou písařských chyb ve studii O. VODIČKA, *Origin*, zde zejm. s. 97–99.

17 Patrně proto v nejstarším období převažují příručky bez iluminací. Ani taková kniha však nebyla levná. Datem vzniku, formátem a výzdobou s jednoduššími *Fechtbücher* srovnatelná astronomická příručka, uchovávaná dnes v univerzitní knihovně ve Vratislavi, stála 53 grošů (42 grošů za práci a 11 za materiál). Tato částka v případě prostého dělníka představovala plat přibližně za dva měsíce práce a mírně převyšovala průměrnou cenu jedné krávy. Údaj o ceně dané knihy viz Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, Oddział Rękopisów (dále jen BUWr), Akc. 1948/1/207, zadní přídešti.

Hausbuchu. Samotné mnemotechnické verše mistra Lichtenauera radí: „Cvič [šermířské] umění s předstihem v *Schimpf*[fechten], aby sis jej vybavil i v hněvu.“¹⁸ Tato myšlenka je na jiném místě téhož pramene rozvedena v prozaické glose: „... a cvič se tím více v *Schimpf*[fechten], aby sis jej [tj. šermířské umění] tím lépe vybavil v *Ernst*[fechten]. Neboť cvičení je lepší nežli teorie, protože cvičení je prospěšné i bez teorie, zatímco teorie bez cvičení prospěšná není.“¹⁹

Zejména v kruzích amatérských badatelů lze často narazit na názor, že pokud šermířské příručky obsahují materii na téma šerm ve zbroji, mělo by se tedy jednat o šerm vojenský, někdy též zvaný bitevní. Termínem bitevní šerm zpravidla bývají označovány představy o použití pobočních zbraní při vojenské srážce. Existuje však pro takový závěr nějaká opora v pramenech? Popis jakékoliv válečné situace ve zkoumaném materiálu chybí.²⁰ Toto zjištění koresponduje s názorem, že poboční zbraně na bojišti pozdního středověku náležely k sekundárním bojovým prostředkům, zatímco prostředky primárními byly zbraně střelné, palné a tyčové.²¹ V mnohých popisech boje ve zbroji (ale i bez ní) naopak nalezneme zmínky o tom, že zápasníci „vstupují do kruhu“, respektive „do šraňků“, že mají být vyzbrojeni podle toho, „jak se domluví a také jak stanoví právo“, respektive jak mají být podle práva dlouhé zbraně.²²

18 GNM, Hs. 3227a, fol. 55r: *Übe dy kunst czu vorne / in schimpf, zo gedenkstu ir in czorne.*

19 GNM, Hs. 3227a, fol. 15r: *Dorumme tu of dyne synnen und betrachte is deste bas und ube dich dorynne deste mer yn schimpfe, zo gedenkestu ir deste bas in ernste. Wen ubunge ist besser wenne kunst, denne ubunge taug wol ane kunst, aber kunst taug nicht wol ane ubunge.*

20 Nenechme se zmást pojmem *krieg*, který se v popisu duelového šermu používal pro techniky, prováděné v kontaktní vzdálenosti, kdy se oba soupeři zbraněmi bezprostředně ohrožují, respektive ve vazbě, tedy při kontaktu obou čepelí. Viz např. úvod tzv. *Zettel* v rukopise GNM, Hs. 3227a, fol. 18r: *Übe ritterschaft und lere / kunst, dy dich czyret / und in krygen sere hofret.*

21 Naposledy přehledně Jan BIEDERMAN, *Vojenství husitského století*, in: *Husitské století*, edd. Pavlína Cermanová – Robert Novotný – Pavel Soukup, Praha 2014, s. 333–351, zde s. 337. Dokazují to také seznamy v bitvě raněných vojáků. Viz např. seznam raněných v bitvě u Lubáně (1428), BUWr, Mil II/230, fol. 55v. Ze zaznamenaných 23 případů se v 19 z nich jednalo o postřelení.

22 Herzogin Anna Amalia Bibliothek Weimar, MS Q.566, fol. 145r: *Nota zu dem kampff: So du zu dem ersten dritst in den kreiss, so nym swert und spis pey ein ander*

Aniž bychom tedy chtěli zpochybnit možnost využití těchto technik při jakémkoliv ozbrojeném střetu, zdá se, že autoři těchto šermířských příruček měli o okolnostech využití daných rad poměrně jasnou představu. Primárně se jim jednalo o situaci duelového charakteru, při které bylo dvěma shodně vybaveným soupeřům vyměřeno zápasíště (např. dřevěným zábradlím – tzv. „šraňky“, lanem položeným na zem do kruhu apod.) a jejich zápolení podléhalo určitým pravidlům. V rukopise Jana Talhoffera z roku 1459 je toto specifikováno: „Pamatuj také, jak jsi se s ním [tj. soupeřem] umluvil. To bude dodrženo, protože jinak meč nevyjeví právo, nýbrž jen vlastní svobodnou vůli.“²³ S ohledem na vymezené zápasíště mohl duel skončit i jinak než zraněním či smrtí jednoho ze soupeřů: „Pokud některý ze zápasníků opustí kruh dříve, než boj skončí, tedy pokud je svým soupeřem vyhozen nebo uprchne... má být odsouzen jako poražený.“²⁴ Tohoto pravidla pak využívají některé specifické techniky: „Pokud ti ale [soupeř] provede *Ansetzen*, chceš-li jej proti jeho vůli vyvést z kruhu, chytň jej za prsty levé ruky a zdvihni je nad sebe, nebo jej bodni do ruky, zdvihni tu ruku nad sebe a vyved jej z kruhu. To je dobré a tajné.“²⁵

und nim allweg, daz der wider ort kurczer sey dan daz hinder. Kunsthistorisches Museum Wien, MS KK5013, fol. 6v: *Merkch den anefang des kurczen swerts und wenn du in die schrenkenn bist kömen zu deinem veyntt...* Accademia Nazionale dei Lincei Rome, Cod.44.A.8, fol. 53v: *Merck, das ist ein ler: Man mag vechten in harnasch zu fuess und zü ross dar nach, als sich zwen verwilligent und auch was das recht ausweist.* GNM, Hs. 3227a, fol. 78r: *Wer do mit der stangen wil fechten lernen, der sal von aller ersten wissen und merken, das eyn stange von rechte sal czwelf spannen lang seyn...*

23 Det Kongelige Bibliotek Copenhagen, MS Thott.290.2°, fol. 1v: *Und merck eben, wie du mit im abredist, dann darby wirt es beliben, wan daz schwert hat sunst kain recht, dann daz es aigner und fryer will ist.*

24 Det Kongelige Bibliotek Copenhagen, MS Thott.290.2°, fol. 9v: *Item wolcher kempfer uss dem ring kumpt, ee denn der kampf ain ende haut, er werde daruss geschlagen von dem andern, oder fluche daruss, oder wie er daruss käme, oder aber ob er der sache vergicht, darum man in denn mit recht an gesprochen haut, den sol man sigeloss urtailen.*

25 Herzogin Anna Amalia Bibliothek, Weimar, sign. Q 556, fol. 145r: *Seczt er dir aber an daz sich yn, so magstu in wol auss furn auss deme creiss uber seinem dank, so greiff im nach dem finger seiner linken hant und prich uber dich, oder stich in in sein hant und er daz swert mit der hant dan ubersich und fur in auss dem creiss. Daz ist gut und verporgen.* Technika *Ansetzen* bývá pro *Harnischfechten* popisována jako zabodnutí hrotu do slabého místa soupeřovy zbroje, např. podpaždí, chráněného pouze kroužkovým výpletem, a vyvíjení tlaku na toto místo. Stejnou techniku na iluminaci zobrazuje rukopis

Jedna šermířská příručka však z duelového stereotypu přece jen vystupuje a lze jí přiznat několiké zmínky kontextu sebeobránného. Autor takzvaného norimberského hausbuchu na několika místech čtenáři radí, aby se vyhnul „hloupé domýšlivosti“ a „bláznovství“ a nepotýkal se s přesilou, respektive že není ostuda v takové situaci uprchnout, nebo alespoň vymyslet lest.²⁶ Slovo *not* (nouze, potřeba) se v tomtéž prameni vyskytuje i na jiných místech: „Použivej své umění v případě nouze, v souladu s právem a nikoliv jen tak nebo v bláznovství.“²⁷ Nelze však apriori předpokládat, že je tím myšlena sebeobránná situace. Naopak, vzhledem k okolo stojícímu textu se lze domnívat, že se zde jedná o nouzi právní, která jedince donutí podstoupit soudní souboj.²⁸ Takovéto situace „nouze v souladu s právem“ jsou dále popisovány: „Tak můžeš vždy obstat před jedním šermířem coby dobrý, nevinný člověk. Šerm byl vynalezen

Königsegg-Aulendorf Collection Königseggwald, MS XIX.17-3, fol. 15r.

26 GNM, Hs. 3227a, fol. 18r: *Tumkunheit meide / vier ader sechs nicht vortreibe... Is ist nicht schande / vier ader sechze flien von hande. / <Wen eyner nicht flien mag / zo tu her uch list, daz ist myn rat.>* Tamtéž, fol. 43r: *Der ander rat ist das, / den wil ich nu sagen bas, / das keyn man zo tump sal seyn, / wenne das selbe fechten brenget pyn, / der vier ader seche slaen wil, / der nymmet ofte schaden vil, / wenne im wirt ofte eyn slag, / den her nicht abe wischen mag, / den mus her im nu haben / schemde, gespötte und auch den schaden.* Tamtéž, fol. 43v: *Is ist nicht rechte kunheit, / zonder eyn grosse narheit, / der vier ader sechse wil bestan, / wirt im icht, daz mus her im han... Is kumpt ofte, das eyn man / vier ader sechze mus bestan. / Tut her denne ritterlich / ader kumpt von in witzcicleich, / der mag wol alle mal bestan / recht vor eynen künen man.* Tamtéž, fol. 45v: *Wen is ist nicht schande ader uner czuflien vier, seche ader mer.* V jednom z rukopisů Jana Tälhoffera se nachází iluminace šermíře s mečem, pěstním štítkem a dýkou, kterák čelí dvěma soupeřům, s popiskem „Správný nouzový postoj proti dvěma“. Vzhledem k umístění scény do šraňků a absenci bližšího popisu však scénu nelze jednoznačně interpretovat. Viz Det Kongelige Bibliotek Copenhagen, MS Thott.290.2°, fol. 119r: *Der recht not stand gen zwainen.*

27 GNM, Hs. 3227a, fol. 44r: *... und übe dyne kunst czu nöten, yn rechtvertikeit / und nicht umme züst ader yn narheit.*

28 Dále viz např. GNM, Hs. 3227a, fol. 43v–44r: *Du salt nicht dorüm lernn fechten, / das du eyme czu unrechte / mit dyner kunst wölst überlegen. / In sülicher weize saltu nicht pflegen / fechtens mit eynem fromen man, / is trete denne erhaftige not an, / mit dyner kunst üm zöst nymant dringen, / wiltu, das dir sölle gelingen* („Neměl by ses učit šermovat proto, abys soupeře svým uměním porazil neprávem. Takovým způsobem bys neměl šermovat proti zbožnému muži, leda by se jednalo o skutečnou nouzi.“). Významy německého významu *not* viz např. v Hildegard BOKOVÁ – Libuše SPÁČILOVÁ, *Stručný raně novohornoněmecký glosár k pramenům z českých zemí (Kurzes frühneuhochdeutsches Glossar zu Quellen aus den böhmischen Ländern)*, Olomouc 2003, s. 317.

proto, aby jej člověk používal v souladu s právem a opravdovou dvorností... Často se stává, že člověk musí proti jednomu [soupeři] bránit svou čest, zdraví a majetek. Zvítězí-li pak svým uměním rytířsky, v souladu s Bohem a právem, to chválím.²⁹

Všechny tyto zmínky o právních a dvorských kontextech nás tedy vedou směrem k soudním duelům, Božím soudům – tzv. ordálům. Ty pocházely z germánského zvykového práva a jejich podoba coby důkazního prostředku v právních sporech se ustálila do osmého století. Jejich společnými jmenovateli byla úprava souboje systémem pravidel, přítomnost autority, která na dodržování pravidel dohlížela a potvrzovala výsledek souboje, rovnost použité výzbroje a výstroje a rovnost urozenosti soupeřů. Souboj nemusel nutně skončit smrtí jednoho z bojujících, ale např. i výše zmíněným opuštěním zápasště či vzdáním se. Zlatým věkem úředně povolených soubojů tak byl vrcholný středověk a v pozdním středověku již lze mluvit o soumraku soudních duelů. K jejich ústupu však nedocházelo ve všech oblastech střední Evropy stejným tempem. Zatímco v západních oblastech se souboje jako důkazní prostředek přestávaly používat již ve 13. století, na východ od našich hranic, zejména v uherském království, byly ve značné oblibě až do závěru 15. století.³⁰

Dalším kontextem, ke kterému zmíněné indicie vedou, jsou exhibiční či sportovní zápasy, tzv. *Fechtschule*, organizované zpočátku zejména při panovnických dvorech. Ačkoliv se ve starší literatuře můžeme setkat

29 GNM, Hs. 3227a, fol. 44r: *So magstu alle mal bestan / vör eyn fechter als eyn guter gerechter man, / wen dorum ist derdocht fechten, / das man is sal üben in rechte / und in giter worer hobischeit / wen is brengt gelenkheit, list und klugheit. / Unde kumpt oft auch, das eyn man / eynen üm ere, leib und gut mus bestan. / Gesigt her denne mit syner kunst ritterlich, / mit Gote und mit rechte, daz lobe ich.*

30 Ústup soubojů v západoevropském prostředí od 13. století zmiňuje Jana JANIŠOVÁ, Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě. Edice rokové knihy zemského hejtmána Václava z Ludanic z let 1541–1556 : historická studie a edice, Brno – Olomouc 2007 (Prameny dějin moravských 14), s. 35. Pravidla a přípravu na soudní souboj v jednom ze svých rukopisů popsal Jan Talhoffer, viz Det Kongelige Bibliotek Copenhagen, MS Thott.290.2º, fol. 8r–10v. Matyáš Korvín v Uhrách zakázal souboje ve věci násilných činů a majetkoprávních sporů roku 1486. Daniela DVOŘÁKOVÁ, Súboj ako spôsob riešenia sporov o česť v stredovekom uhorskom práve, in: Tomáš Borovský – Dalibor Janiš – Michaela Malaníková (edd.), Spory o česť ve středověku a raném novověku, Brno 2010, s. 46–53, zde s. 47.

s pohledem na šermíře coby nevážené pobudy, prameny spíše naznačují, že postava mistra šermu měla své místo mezi zástupy dvořanů a tato zjevně dobře placená pozice, jejíž obsazení záviselo spíše na schopnostech než urozenosti uchazeče, tedy byla vysněným vrcholem kariéry mnoha neurozených šermířů.³¹ Z drobných indicií pak lze odvodit, že mistři šermu mohli působit i do poměrně pokročilého věku a někteří z nich se sdružovali rodinnými vazbami, jako to bylo obvyklé i u jiných profesí.³² Dvorské *Fechtschule*, při kterých byly střety patrně omezeny jistými bezpečnostními pravidly, pak představovaly ideální prostředí pro poměření sil a někdy až teatrální exhibici dominance jednoho ze soupeřů. V tomto duchu se nesou zejména některé zápasnické techniky, pomocí kterých lze soupeře (či více soupeřů) proti jeho vůli znehybnit či odvléci.³³ Vzácně lze nalézt i zmínku o tom, že daný chvat je vhodný, „pokud chce člověk soupeři působit bolest... což je často potřeba.“³⁴ Na tomto místě rovněž nelze nezpomenout techniku z díla Jana Lecküchnera, jejímž prostřednictvím

31 Ze starší literatury např. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 173: „Jiní tanečníci toulali se světem a náleželi k žertěřům a kejklířům. Stejně tak nevážení byli šermíři.“ Opak naznačují např. narážky na výši platu objevující se v některých pramenech, např. Universitätsbibliothek Salzburg, Ms. M.I.29, fol. 12r: *Merck, daz syn fünf verborgen hau. Wer die mit rechter kunst an schaden prechen kann, der wirt gelopt vor andern meinern und ist billich, daz im siner kunst bass gelonet soll werden, dann eym andern.* Nejstarším dokladem o přijetí mistra šermu ke dvoru je listina mohučského arcibiskupa Adolfa von Nassau-Wiesbaden-Idstein (1353–1390) z 3. července 1385, kterou potvrdil přijetí židovského mistra šermu Josefa Schirmera z Würzburku ke svému dvoru. Viz StA Würzburg, Mainzer Ingrossaturbücher Bd. 10, fol. 332r.

32 Obojí odvozujeme na základě analistické poznámky v rukopisu Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 5278, fol. 12r. Zde je krátce popsán soubor konaný v Basileji roku 1428. Jednoho z duelantů při této příležitosti vyučoval mistr Konrád Schirmaister, kterému tehdy údajně bylo 43 let. Zároveň je zde tento mistr jmenován coby zeť Bartoloměje Schirmeistera..

33 GNM, Hs. 3227a, fol. 59r: *Wilt aber dy masen / des vahens leicht von dir lasen, / ringens den fure / gevangen hin ane snüre.* Množství takovýchto „exhibičních“ chvatů proti více soupeřům se nachází v Universitätsbibliothek Augsburg, Cod.I.6.4^o.2, fol. 72r–74r, další např. Det Kongelige Bibliotek Copenhagen, MS.Thott.290.2^o, fol. 138v, 139r. Znehybnění ležícího při šermu na tesáky viz Bayerische Staatsbibliothek, sign. Cgm 582, fol. 53v, 54r, 91v.

34 Universitätsbibliothek Augsburg, Cod.I.6.4^o.2, fol. 74r: *Item aber gar ein gut unterhalten, als wen ainer gevangen hie, so magstu drey mann also halten, ob sy schon harnasch an hieten. Und ist auch ein grosse pein, ob man ainem gerne wee wolt thun, alz es hie gemalt stenn, des geschicht oft not.*

a za pomoci předem domluvených společníků lze soupeře pro pobavení diváků „strčit do pytle“.³⁵

Jelikož podrobný popis průběhu a pravidel sportovního šermířského utkání v rámci těchto nejstarších *Fechtschule* se zatím dohledat nepodařilo, nezbyvá než jejich podobu a specifika používaného šermu – *Schulfechten* – rekonstruovat z indicií nepřímých. Z výše uvedeného popisu „pytlové techniky“ mistra Lecküchnera lze odvodit, že podobně jako v případě soudního duelu se duelanti nacházeli v blíže nespecifikovaném zápasisti hustě obklopeni diváky.³⁶ Samotné šermířské techniky pro *Schulfechten* se pak od těch pro *Ernstfechten* výrazně odlišovaly. Domníval se tak alespoň anonymní autor norimberského hausbuchu, který ve svém díle popisovanou látku přímo rozdělil na dvě skupiny podle tohoto hlediska.³⁷ V úvodu komentáře k učení mistra Lichtenauera se dokonce vyjádřil ohledně tzv. falešných mistrů (*leichmeister*), kteří „zaujímají nebezpečně vyhlížející postoje a provádí seky ze široka a pomalu“. Takovéto efektní avšak pramálo efektivní konání podle něj „nepatří k *Ernstfechten*, ale k *Schulfechten* kvůli procvičování, pokud už to má být k něčemu dobré“.³⁸ Tímto negativním vymezením tedy autor implikuje, že na rozdíl od jiných příležitostí je při *Fechtschule* na místě, aby šermíř své umění předváděl s jistým teatrálním akcentem.

Tentýž pramen pak v samostatné kapitole mluví i o tom, jak takový sportovní střet řádně, respektive „krásně“ (*weydenlich*) zahájit, pokud chce šermíř „pěstovat radovánky a dvornost“. Dle návodu je třeba zkracovat (zpočátku patrně značnou) vzdálenost mezi soupeři okázalým

35 Bayerische Staatsbibliothek, sign. Cgm 582, fol. 92r: *Item wiltu in in eynen sack schyben mit dem egemelten stuck, so pestell heymlich etlich, dy eynen sack verporgen pey in haben auf der schull, dy hinter dem volck sten.*

36 Viz pozn. č. 35.

37 GNM, Hs. 3227a, fol. 44r: *Hie merke und wisse, das ich vil deser meister gefechte underwegen lasse dorumme, daz man sie gar und auch gerecht yn Lichtnawers kunst und fechten vor hat noch worhafter kunst, doch durch ubunge und schulfechtens wille wil ich etzliche stöcke und gesetze ires gefechtens mit schlechter und korczer rede schriben etc.*

38 GNM, Hs. 3227a, fol. 14r–14v: *... als man noch manche leychmeistere vindet, dy do... sich veyntlich stellen und weite und lange heue dar brengen, lanksam und trege, mit deme sy sich gar sere vorhauen und zeümen, und sich auch do mite vaste blos geben, wen sy keyne mosse yn iren fechten nicht haben. Und das gehört doch nicht czu ernstem fechten, zonder czu schulvechten durch ubunge und gebrauchunge wille, mochte is wol etzwas gut seyn.*

střídáním různých střehů, každý nejprve na jednu a poté na druhou stranu spolu s hlubokými kroky. Nelze se však domnívat, že by celá utkáni byla takto divadelně pojatá, natož předem domluvená či secvičená. V momentě dosažení bojové vzdálenosti totiž ustupuje veškerá teatralnost stranou a šermíř je nabádán řídit se poučkami, které platí i pro *Ernstfechten*. Jmenovitě pak je uvedeno, že je třeba získat iniciativu prvním úderem (*Vorschlag*), udržet ji sérií následujících útoků (*Nachschlag*) a usilovat primárně o zasažení horního odkrytí nad soupeřovým jílcem spíše než spodního pod ním. O zavádění bezpečnostních pravidel či pomůcek pro toto období nemáme zpráv, lze je však předpokládat analogicky k pozdějším pramenům, o kterých bude pojednáno níže. Jistě víme pouze tolik, že cílem bylo soupeře skutečně přemoci a zasáhnout: „A neustále prováděj rychle a odvážně jedno po druhém, pokud jedno selže, aby to další zasáhlo a uspělo.“³⁹

Neshody panují rovněž v otázce sociální identity čtenářů, respektive posluchačů při předčítání šermířských příruček.⁴⁰ Mezi zájemci o téma středověkého šermu lze narazit na celou paletu názorů, od výlučného přisuzování tohoto žánru nobilitě přes teorie o jeho původu a uplatnění v univerzitním prostředí až po velmi konkrétní, avšak nedoložitelné předpoklady týkající se například představených řemeslnických cechů.⁴¹ Samotné texty jsou na dedikace poměrně skoupé. Pokud již text nějakou dedikaci obsahuje, jedná se zpravidla o formulaci veskrze obecnou, přestože obvyklé jmenování nobility na prvním místě nelze přehlédnout. Tak například mnemotechnická báseň mistra Lichtenauera oslovuje jejího recipienta „mladý rytíři“ a ze všeho nejdříve jej dvorně nabádá „milovat Boha a ctít dámy“. Samotné bojové umění pak mistr řadí mezi „rytířské

39 GNM, Hs. 3227a, fol. 52v. Viz přílohu.

40 V celém textu rukopisu GNM, Hs. 3227a se nachází celkem 11 zmínek, parafrází na spojení „jak ještě uslyšíš dále“ (*als du bas hernoch wirst hören*). Ukazuje to na pro středověk obvyklou praxi předčítání knih posluchačům.

41 Teorii o vzniku žánru protnutím univerzitního prostředí s kastou mistrů bojových umění publikoval E. BURKART, *The Autograph*, s. 456, 477. Tuto teorii jsem zpochybnil ve studii O. VODIČKA, *Origin*. Shodně např. též D. JAQUET, *Die Kunst des Fechtens in den Fechtschulen*, s. 247–248. Mnohé další teorie mají svůj původ v diskuzích na sociálních sítích či v kuloárech akcí spojených s tzv. historickým šermem a nelze je proto citovat.

dovednosti“ (*ritterschaft*).⁴² Naproti tomu báseň tzv. dalších mistrů recipienta oslovuje neurčitě coby „hrdinu“ (*degen*) a poučuje jej, že šerm mečem je dvorská hra, jež přináší „mnoho radosti a potěšení rytířům a vojákům.“⁴³ Mistr Petr z Gdaňsku, který je autorem obsáhlého komentáře k Lichtenauerovým veršům, umění svého předchůdce určil „knížatům a pánům, rytířům a vojákům“, kteří by se jej měli naučit ovládat.⁴⁴

Další metodou pro upřesnění cílového prostředí příruček je analýza metatextů (vlastnických poznámek, marginálních přípisů atp.) a rozbor složení konvolutů. Některé příručky se totiž dochovaly v jednom svazku s dalšími texty a je otázkou, nakolik je toto spojení záměrné či náhodné. Míra dochování soudobých metatextů ve zkoumaném pramenném souboru je však natolik mizivá, že je pro účely výzkumu nevyužitelná.⁴⁵ Určité naděje vzbuzuje alespoň druhá navržená metoda, přestože počet konvolutů do roku 1500 je také velmi omezený: norimberský *hausbuch*⁴⁶, *Bonus et verus modus dimicandi*⁴⁷, *Blume des Kampfes*⁴⁸, *Hec sunt guardie*

42 Accademia Nazionale dei Lincei Rome, Cod.44.A.8, fol. 3r: *Junck ritter lere / Got lieb haben, / frauen io ere, / so wechst dein ere. / Ube ritterschafft und lere / kunst, dye dich zyret / und in kriegem zu eren hofiret.*

43 GNM, Hs. 3227a, fol. 43r: *Ist hie yndert eyn degem, / ... / wen is ist eyn höfeliches spil / und hat lüst und freuden vil / vor ritter und vor knechten, / is das her fichtet rechte...*

44 Accademia Nazionale dei Lincei Rome, Cod.44.A.8, fol. 39v: *Hye hebt sich an die glos und die aus legung der zetel der kunst des ross vechtens, die gedicht und gemacht hat Johannes Liechtenawer, der ein hoher maister in der kunst gewesen ist, dem Got genedig sey, und dar umb, das die kunst fürsten und herren, ritter und knechten zü gehört, das sy die lernen und wissen süllen.*

45 Například veškeré vlastnické poznámky ve sledovaném materiálu vznikly až se značným odstupem od vzniku samotného pramene.

46 GNM, Hs. 3227a. Datováno ca 1400–1430. Vedle šermířské příručky obsahuje množství magických zaříkad, alchymistických, lékařských a kuchařských receptů.

47 Thüringer Universitäts- und Landesbibliothek Jena, MS G.B.f.18a. Datováno ca 1418–1428. Vedle šermířské nauky obsahuje tituly z oblasti práva, astrologie, medicíny a militarií (požehnání zbraní apod.).

48 Österreichische Nationalbibliothek, Cod.5278. Datováno ca 1420–1425. Vedle šermířské nauky obsahuje tituly z oblasti militarií (kopie *Bellifortis*), astrologie (věštění budoucnosti) a alchymie.

*in dimicatione videlicet*⁴⁹, dva Talhofferovy rukopisy (1448⁵⁰ a 1459⁵¹), Wolfenbüttelský rukopis⁵² a *Die Meisterlieder des Hans Folz*⁵³. Většina těchto pramenů kombinuje šermířské traktáty s texty právní a astrologické povahy, což opět ukazuje na dvorské užívání ve spojení se soudními duely a předvídáním jejich výsledku. Často zastoupená *militaria* jsou vždy kopií či výtahem z *Bellifortis*, bohatě iluminovaného traktátu Konráda Kyesera o válečných strojích a taktikách. Toto spojení, které by přece jen mohlo naznačovat aplikaci šermířského umění ve válečné situaci, ale může být výsledkem prosté snahy o tematické členění svazků v knihovně. Výjimku z těchto pravidelností tvoří norimberský hausbuch a rukopis Hanse Folze. První jmenovaný však pravděpodobně vznikl až druhotným svázáním nedokončeného traktátu s nesouvisejícími texty.⁵⁴ Druhý rukopis je pak produktem literárně činného měšťana a zařazení takto tematicky odlišného textu mezi uměleckou literaturu nemusí odrážet žádný koncepční záměr.

Přestože dedikace a složení konvolutů ukazují spíše směrem k dvorskému prostředí, vágní formulace a paleta používaných výrazů nedovolují umění šermu přiřknout výlučně urozeným osobám. Vzhledem k bohatnutí a společenskému vzestupu městského patriciátu lze navíc uvažovat i o tom, že zvolený slovník konvenoval s nobilitačními ambicemi mnohých příslušníků této sociální vrstvy.⁵⁵ Měšťany totiž z recepce šermířských

49 University of Toronto, MS 01020. Datováno ca 1424. Obsahuje tituly z oblasti práva, astrologie a velmi krátký text o šermířských postojích.

50 Forschungsbibliothek Erfurt/Gotha, MS Chart.A.558. Datováno 1448. Vedle šermířské nauky obsahuje tituly z oblasti astrologie (Hartlieb: Über erhaltung sieges) a *militarij* (rovněž výňatek z *Bellifortis*).

51 Det Kongelige Bibliotek Copenhagen, MS Thott.290.2°. Datováno 1459. Vedle šermířské nauky obsahuje tituly z oblasti práva (popis soudního duelu) a astrologie.

52 Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel, Cod.Guelf.78. 2. Aug.2°. Datováno 1465–1480. Vedle šermířské nauky obsahuje rovněž výňatek z *Bellifortis*.

53 Herzogin Anna Amalia Bibliothek Weimar, MS Q.566. Datováno 1479. Vedle krátké šermířské nauky obsahuje především poetické a prozaické umělecké texty, pojednání o astrologii, alchymistické recepty a protizidovské texty.

54 Viz pozn. č. 7.

55 Shodně např. též D. JAQUET, *Die Kunst des Fechtens in den Fechtschulen*, s. 246, zde zejm. pozn. č. 15. Nobilitační ambice pražských měšťanů popsal např. Jaroslav MEZ-NÍK, *Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské*, Praha 1965.

traktátů nelze vyloučit pro jeden prostý fakt. Více napoví pohled na seznam doposud známých jmen šermířských mistrů do roku 1485:

<i>Johannes Lichtenawer</i>	<i>Lamprecht von Prag</i>	<i>Dietrich von Braunschweig</i>
<i>H. Beringer</i>	<i>Hanns Leyden</i>	<i>Ott Iud</i>
<i>Josep Schirmer von Würzburg</i>	<i>Andreas Liegnitzer</i>	<i>Hans Stettner von Mörn-sheim</i>
<i>Hanko Pfaffe Döbringer</i>	<i>Sigmund Ringeck</i>	<i>Paulus Kal</i>
<i>Andres Jude</i>	<i>Martin Huntzfeld</i>	<i>Hanns Leytner von Wesser-burg</i>
<i>Jost von der Nyssen</i>	<i>Philip Berger</i>	<i>Peter Faul von Ulm</i>
<i>Niclas Preusse</i>	<i>Hans Seidenfaden von Er-furt</i>	<i>Wendel Bopffinger von Lautterburg</i>
<i>Hanns Talhoffer</i>	<i>Jacob Liegnitzer</i>	<i>Rainhart Haubenborst von Schwabach</i>
<i>Peter Wildigans von Glac</i>	<i>Hartmann von Nürnberg</i>	<i>Jorg Krebs von Augspurg</i>
<i>Peter von Danczk</i>	<i>Hans Pegnitzer</i>	<i>Jobst Weiler von Memmin-gen</i>
<i>Hanns Spindler von Znaim</i>	<i>Virgili von Krakau</i>	<i>Hanns Blawbeyer, burger zu Augspurg</i>
<i>Jorg Braytttower</i>	<i>Cunrat Schirmaister</i>	<i>Bartolomeus Schirmaister</i>

Mnozí z těchto mistrů – a dost možná všichni – byli měšťanského původu. Bylo pouze přirozené, že s rozmachem měst ve střední Evropě se pěší šermířské duely záhy rozšířily i do tohoto prostředí. První zmínka o šermujících měšťanech údajně pochází z Londýna, kde bylo snad již v roce 1189 zakázáno vyučovat měšťany šermu.⁵⁶ Praxe používání soudních duelů coby důkazního prostředku ve vedení sporů byla záhy přejata také do městského práva. Ve střední Evropě nejdříve souboj kodifikovalo augsburské městské právo v roce 1276, následováno právy dalšími.⁵⁷ Některé právní tradice měšťanům coby neurozeným přisuzují jako duelové zbraně kye. Jiné tradice – například magdeburské právo – osobám na

56 Bez citace zdroje tak uvádí Jiří KOVAŘÍK – Leonid KŘÍŽEK, *Historie evropských duelů a šermu I. Od starověku k branám renesance*, Praha 2013, s. 104. Další příklad z Londýna k roku 1220 zmiňuje Ch. JASER, *Der Bürger und das Schwert*, s. 208.

57 Filip LAMPART, *Súdny súboj v spišskom práve*, Kultúrne dejiny 3-2, 2012, s. 198–212, zde s. 203.

městském právu umožňují souboj na meče.⁵⁸ Použití ochranných zbrojí bylo údajně výsadou šlechty, nicméně i zde lze očekávat regionální odchylky.⁵⁹ Zmínky o měšťanských soubojích ve střední Evropě lze datovat přinejmenším do první poloviny 13. století.⁶⁰ Autoři věnující se soudním duelům v uherském království docházejí k názoru, že vnímání soudního souboje se dokonce v průběhu času do jisté míry měnilo od ordálového důkazního prostředku k ritualizované formě odplaty.⁶¹ Projevuje se to například stále zřetelnějším ústupem přísahy na Písmo svaté, základního prvku ordálového procesu.⁶² Souboj byl navíc v mnohých případech nařizen osobě, jejíž vina byla všeobecně známa.⁶³ Dále zde docházelo ke zrušení pravidla rovnosti vybavení. Zatímco žalovaná strana byla nucena bojovat pouze v civilním oděvu, žalující měl dovoleno použít zbroj.⁶⁴ Zejména v měšťanských soudních duelech – ale patrně nejen v nich – se nejpozději počátkem pozdního středověku vyvinul institut profesionálních zástupců-šermířů (*pugil, renner*), kteří v duelu za úplatu hájili právo svého klienta. V případě těchto zástupných bojovníků mohli soudci dokonce nařídít, aby za jednu stranu nastoupil zkušený a za druhou nezkušený bojovník.⁶⁵ Jediný známý příklad ohledně odměny profesionálního bojovníka ukazuje, že její výše rostla s rostoucím rizikem újmy. Základní sazba, splatná i v případě předčasného zrušení souboje, se v případě zrušení souboje v den jeho konání zdvojnásobila a v případě vítězství dokonce zešestinásobila.⁶⁶

58 Tamtéž, s. 207.

59 Tamtéž, s. 211.

60 V roce 1238 Béla IV. vydal privilegium pro město Trnavu, obsahující mimo jiné i svobodu, aby měšťany žádný soud nemohl nutit k souboji. D. DVOŘÁKOVÁ, *Súboj ako spôsob riešenia sporov*, zde s. 50.

61 Těto problematice se ve specializované studii věnoval Filip LAMPART, *Súdny súboj v stredovekom Uhorsku – od ordálu k trestu?* Kuděj : časopis pro kulturní dějiny 15-1, 2014, s. 5–28, zde zejm. s. 15–22.

62 F. LAMPART, *Súdny súboj v spišskom práve*, zde s. 204–206, 210; též, *Súdny súboj v stredovekom Uhorsku*, zde s. 15.

63 F. LAMPART, *Súdny súboj v stredovekom Uhorsku*, s. 19.

64 D. DVOŘÁKOVÁ, *Súboj ako spôsob riešenia sporov*, s. 49.

65 Tamtéž, s. 50. V případě takového nařízení nezkušený bojovník údajně často zastupoval obžalovanou stranu.

66 Zmíněná odměna v tomto případě představovala půl hřivny, hřivnu a tři hřivny

Nejvíce dokladů o využití služeb profesionálních bojovníků v soudních duelech je k dispozici pro uherské království. Nelze se však domnívat, že by byl tento institut ryze uherským specifíkem. Sporé indicie o něm poskytují i archivy západoevropských měst.⁶⁷ Jako jedinou možnost jej připouští zápis o procesním právu soudních duelů města Gelnhausen poblíž Frankfurtu nad Mohanem z roku 1360.⁶⁸ V komplexním popisu celé soubojové procedury je vcelku jasně řečeno, že každá strana požádá o přidělení asistenta (*werner*), sudího (*griesswart*) a bojovníka (*renner*).⁶⁹ Žalující i obžalovaný poté vedou každý svého bojovníka třikrát kolem zápasíště a před přihlížejícími se přimlouvají za Boží pomoc, aby vyšla najevo pravda a právo. Každý z nich má před bojem svému bojovníkovi také dát pít svatojánské víno, které jim přinese štěstí. Zatímco se pak tito profesionální duelanti potýkají ve vymezeném kruhovém zápasíšti, žalobce i obžalovaný stojí každý sám ve svém vlastním kruhu. Vedle samotného zápasu pak může rozsudek ovlivnit i fakt, že se některý z nich ve vypjaté situaci neovládl a opustil jemu vyhrazený prostor.

Naproti tomu nejstarší doklady o měšťanských *Fechtschule* a při nich pořádaných sportovních duelech pochází až z patnáctého století. V pramenech městské správy se s nimi poprvé setkáváme v roce 1477

uherských denárů. Viz tamtéž, s. 51.

67 Christian Jaser cituje příklad z Cách z roku 1338, kde byli tito profesionálové dokonce v trvalém městském žoldu. Ch. JASER, *Der Bürger und das Schwert*, s. 208. Služeb profesionálních bojovníků před vydáním církevních zákazů údajně užívali i západoevropští církevní hodnostáři ve vzájemných majetkových sporech, viz F. LAMPART, *Súdny súboj v stredovekom Uhorsku*, s. 8.

68 Heinrich REIMER (ed.), *Hessisches Urkundenbuch II. Urkundenbuch zur Geschichte der Herren von Hanau und der ehemaligen Provinz Hanau 3 (1350–1375)*, Leipzig 1894, s. 373–375, č. 330. Na pramen upozornil a na svém blogu (žel s mnohými chybami) v anglickém překladu publikoval Jens Peter Kleinau. Viz *Hans Talhoffer – A Historical Martial Arts blog by Jens P. Kleinau* [online], dostupné z <https://talhoffer.wordpress.com/> (10. 1. 2019).

69 Zatímco na interpretaci prvních dvou termínů panuje shoda, třetí z nich bývá někdy vykládán jako „poseł“. Dle *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm* však tento pojem může označovat také „den turnierkämpfer, den wettreiter oder den rosselenker beim wettfahren“, což se v daném kontextu jeví jako vhodnější překlad. Další popis situace totiž např. udává, že žalobce (*kläger*) opouští zápasíště, zatímco jeho bojovník (*des klägers kempfer*) zůstává bojovat. Srov. *Wörterbuchnetz* [online], heslo *renner*, dostupné z <http://www.woerterbuchnetz.de> (10. 1. 2019).

(Norimberk).⁷⁰ V narativních pramenech se objevují již o tři dekády dříve. Kronika Michaela Eisenharda popisuje duel dvou mistrů roku 1444 v městě Rothenburg.⁷¹ Druhý velmi podobný případ se udál v roce 1466 ve Würzburku a je popsán v kronice rady tohoto města.⁷² Oba záznamy hovoří podobným jazykem a můžeme se proto domnívat, že vypovídají o obecně platné terminologii. V obou případech přišel do města cizí šermířský mistr a vyhlásil pořádání *Fechtschule* (*hat ein fechtschul; hilt schule*) tím, že (patrně po předchozí domluvě s radními) vyvěsil ve veřejném prostoru obnažený meč (*hing ein blosses schwert aus; hing ein schwerdt aus*). V obou případech bylo ale vyzyvatelem zpochybněno mistrovství organizátora, a to jak v symbolické, tak i slovní rovině. Oba vyzyvatelé totiž odejmuli mistrův vyvěšený meč (*hieb dem obengenanntem... sein schwert ab; hueb ihm das schwert ab*) a slovně napadli jeho kompetence (*meint er sollt kein fechtmeister seyn; sprechend, er wer kein meister*). Tyto symbolické akty následovala výzva k duelu ostrými meči (*er wolle mit ihm scharf fechten; er wolt mit ihme scharf darumb fechten*). Žádný z duelů však podle záznamů neskončil jasným vítězstvím jedné strany. V Rothenburku byl souboj ukončen po údajně nečestném zásahu do zápěstí, zatímco ve Würzburku se oba protivníci posekali na hlavách i jinde na těle.

Z těchto dvou vcelku podrobných záznamů lze odvodit jistá bezpečnostní a organizační opatření, která podobné měšťanské duely beze zbroje provázela. Podobně jako v případě soudních duelů bylo v Rothenburku vymezeno zápasíště lanem položeným do kruhu a souboji přihlíželi biřící v plné zbroji. V případě würzburského duelu jsme informováni o tom, že oba soupeři složili přísahu před radními, patrně ve smyslu podřízení se pravidlům a respektování výsledku souboje. Cílem patrně bylo

70 První záznam o povolení pořádat *Fechtschule* v Norimberku roku 1477 publikoval Georg Wolfgang Konrad LOCHNER, *Zur Geschichte der Fechtschulen*, Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit, Neue Folge, Siebenter Jahrgang, 1860, No. 11, s. 407–408.

71 Rukopis díla Chronik des Michael Eisenhard se nachází v UB Erlangen, sign. B 188 (Irm. 1449). Popularizační vydání viz Franz Joseph VON HORMAYR, *Taschenbuch für die vaterländische Geschichte Bd. 6*, Braunschweig 1835, s. 307–308. Na oba uvedené příklady na svém blogu upozornil Jens Peter Kleinau. Viz *Hans Talhoffer – A Historical Martial Arts blog by Jens P. Kleinau* [online], dostupné z <https://talhoffer.wordpress.com/> (10. 1. 2019).

72 Wilhelm ENGEL (ed.), *Die Ratschronik der Stadt Würzburg. Quellen und Forschungen zur Geschichte des Bistums und Hochstifts Würzburg*, Würzburg 1950, s. 29.

způsobit soupeři krvácející ránu co nejvýše na těle.⁷³ Přestože se jednalo o šerm ostrými zbraněmi, byly jisté techniky pro jejich vysokou nebezpečnost, respektive „nečestnost“ zakázány. Jednalo se patrně zejména o bodné útoky, jejichž účinnost byla v Rothenburku omezena také tím, že byly oběma mečům odlomeny hroty (*mit abgebrochenen spitzen*).⁷⁴ Dále se jednalo o útoky směřující na zápěstí a pěst, které ohrožovaly profesní způsobilost zasaženého. V mnoha případech totiž byli šermíři zároveň učedníky či mistry některého z cechů. V případě záznamu o würzburkém duelu byli účastníci uvedeni včetně svých profesí: krejčí a štolba. Tato bezpečnostní pravidla konvenují s výpovědí pramenů šestnáctého století, kdy již souboje dlouhým mečem díky nástupu rapíru ztratily svůj praktický význam a byly zachovány jako oblíbená sportovní kratochvíle měšťanstva.⁷⁵

73 Bylo patrně tradičním způsobem rozhodnutí o výsledku duelu, že vítězství bylo přisouzeno tomu šermíři, který soupeře zasáhnul výše na těle. Srov. D. JAQUET, *Die Kunst des Fechtens in den Fechtschulen*, s. 254. Tato praxe je zmíněna též v Pořádku pražských šermířů, viz V. ŠINDELÁŘ, *Šermíři, rváči, duelanti*, s. 189–194 (Pořádek šermířů), zde s. 193.

74 Vyšší účinek bodných technik v *Ernstfechten* mimo samotných šermířských příruček naznačují i další prameny. Viz např. Bibliotheca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 1888, fol. 108r: *In dem streit tüt ein stich mer wan ein grosser slag, und vorbedacht redelichen sulche ordenung macht der widerteil grosse arbeit enwicht. Also wil ich roten in dem büch, wie man sich weren und auch mit synnen mag stechen*. Bibliotheca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 1994, fol. 1v: *In bello punctim melius est ledere cesim. Alia manu: Im stritt ist besser stechen dan hauen*.

75 Učebnice šermu sepsaná Joachimem Meyerem na dvou místech zmiňuje zákaz použití bodných technik v sportovních utkáních, a to i retrospektivně. V kapitole o šermu dlouhým mečem, který se ostatně pro útok omezuje výhradně na seky, autor píše, že mezi současným a „starým“ uměním meče je velký rozdíl, neboť dříve se v „ostrých“ duelech používaly jak seky, tak i body (... *wie bey unsern vornhahren und uralten im gebrauch gewesen ein grosser unterscheid... wie sie beide mit hauwen unnd stechen scharpff gefochten...*), a že o tom bude pojednáno na jiném místě. Viz Joachim MEYER, *Šerm mečem*, Praha 2015, s. 68. V úvodu kapitoly o šermu rapírem pak doslova uvádí, že ačkoliv staří mistři šermu (označení používá pro mistry 15. století) používali bodné techniky pro *Ernstfechten*, v *Schimpffechten* toto nebylo a do Meyerových časů stále není povoleno (... *dann ob wol bey unsern voreltern in ernstlichen sachen, gegen dem gemeinen feinde das stechen auch zugelassen, so haben sie doch solches in schimpfflichen übungen nicht allein nit zugelassen, sondern auch solches in keinen weg iren zusammen geschworen kriegsleuten oder andern, so ausserthalb des gemeinen feindts zwiträchtig zusammen gerathen gestatten wollen, welches dann noch heutiges tags bey ehrlichen kriegsleuten unnd anderen burgerlichen Teutschen gehalten werden solle*). Viz Joachim MEYER, *Šerm rapírem*, Praha 2016,

Dějiny duelů v českých zemích zahajují statuta Konráda Oty z roku 1222, které stanovují konání soudního souboje v případě sporu s cizincem.⁷⁶ Tento fakt by mohl potvrzovat domněnku o šíření daného důkazního prostředku pomocí německé kolonizace a s ní přinášeného práva. Duelová praxe záhy zdomácněla také na půdě českých měst. V Jihlavě je prvně zmíněna v polovině 13. století, jeho koncem pak i v případě Německého, dnes Havlíčkova Brodu. Rožmberská právní kniha z přelomu 13. a 14. století pak dokládá užívání souboje v zemském právu českého království v případě prohřešku proti panovnickému majestátu (*crimen lessae maiestatis*). Městské právo pak také započalo jako první tuto důkazní praxi opět opouštět. Přibližně v polovině 14. století přestal být souboj uznáván před brněnským městským soudem a lze předpokládat, že tomu tak bylo i v případě dalších měst. V rovině zemského práva je souboj zmíněn ještě v *Maiestas Carolina*, je však opět vyhrazen pouze pro případ přečinů proti panovníkovi a podmíněn souhlasem jak panovníka, tak sporných stran. Umožňuje rovněž využití výše zmíněného institutu *pugiles* v podobě nasazení stejně urozeného služebníka. Poslední zmínku o souboji coby vysloveně reliktu „starého práva“ nalezneme v právní knize nejvyššího zemského sudího Ondřeje z Dubé (přelom 14./15. stol.). Tato praxe je zde zmíněna pouze v případě vraždy a znásilnění a podmíněna rozhodnutím zemského soudu, který mohl užít i pokrokovějších procesních postupů.⁷⁷

Můžeme pouze předpokládat, že vzhledem k povinnosti přechovávat v měšťanské domácnosti zbraně pro případ obrany města byli měšťané v jejich ovládní nějakým způsobem instruováni. Zároveň byly v průběhu 14. století v rámci snah o předcházení konfliktům s fatálními následky mezi výnosy městských rad přijímány i zákazy nošení zbraní na veřejnosti uvnitř města. V Praze byl v roce 1315 přijat a v roce 1332 opakovaně zákaz veřejného nošení mečů a dýk.⁷⁸ O další tři roky později bylo v novém

s. 16. *Privilegium pro pražské šermíře* z roku 1597 zase zmiňuje použití rukavic *pro ochranění prstův, jakož předešle pro řemeslníky bejvalo*. Viz V. ŠINDELÁŘ, *Šermíři, rváči, duelanti*, s. 189–194 (Pořádek šermířův), zde s. 192.

76 Verze statut z r. 1229 upřesňuje, že se jednalo o souboj kyjem. V následujících dekadách je souboj (resp. i jiné formy ordálu) zmiňován coby možnost řešení sporů v některých privilegiiích pro církevní instituce. J. JANIŠOVÁ, *Šlechtické spory o čest*, s. 38.

77 Tamtéž, s. 33–35, 38–40, 42.

78 Archiv hlavního města Prahy (dále jen AHMP), Sbirka rukopisů, č. 986 (Liber

nařízení zakázáno nosit nejrůznější (podrobně vyjmenované) zbraně do pútek a bitek.⁷⁹ V Litoměřicích patrně bylo ještě v roce 1346 nošení po-bočných zbraní (mečů a dýk) na veřejnosti povoleno, jelikož jej tehdy městský soud zapověděl dvěma narušitelům míru z řad vlastních měš-ťanů.⁸⁰ V privilegii pro pražské kušínky z roku 1360 pak Karel IV. vy-hradil právo nosit veřejně „meče, dýky a zbroj“ a spolu s tím i obrannou a policejní funkci výlučně jim.⁸¹ Zdokonalování se měšťanů v zacházení se zbraní tedy patrně bylo organizováno, nebo přinejmenším posvěceno městskou radou. Pro období pozdního středověku zatím nebyl nalezen doklad, který by vydal svědectví o pravidelnosti takové výuky. Analogic-ky se situací v raném novověku lze nicméně předpokládat, že k tréninku a cvičným zápasům byly vyhrazeny dny pracovního klidu, tedy neděle a svátky významných světců.⁸²

vetustissimus), fol. 22r; edičně vydala Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Liber vetustissimus anti- quae civitatis pragensis 1310–1518*, Praha 2011 (=Documenta Pragensia Monogra- phia 25), s. 239–240. Opis téhož viz AHMP, Sběrka rukopisů, č. 993/1 (Kniha pamětní), pag. 182. Opakování zákazu tamtéž, č. 986 (Liber vetustissimus), fol. 63r; edičně vydala H. PÁTKOVÁ (ed.), *Liber vetustissimus*, s. 277.

79 AHMP, Sběrka rukopisů, č. 993/1 (Kniha pamětní), pag. 182–183. Zde patrně vy- jmenován nejčastější arzenál měšťanských domácností: kuše, různé typy tyčových zbra- ní, kroužkové zbroje a hrudní pláty, „špičaté“ meče, puklíře, železné klobouky, plátové a kroužkové rukavice, jakož i „skryté rukavice“ (*verporgen hantsuchen*).

80 Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích, Archiv města Litoměřice, Kniha statutů (1341)–1562, fol. 3r–3v. Vydáno v Barbora KOCÁNOVÁ – Jindřich TO- MAS – Helena HASILOVÁ – Karel KUČERA (edd.), *Městská kniha Litoměřic (1341) – 1562 v kontextu písemností městské kanceláře*, Ústí nad Labem, 2006, s. 97–98. Ve Zhořel- ci bylo nošení zbraní uvnitř města patrně povoleno ještě v roce 1380. Postihováno bylo jen jejich tasení pro jiné než obranné účely. V daném roce byl jistý Hickeram vypovězen z města za tasení meče a dýky. Viz BUWr, Akc. 1948/I/119 (stará sign. L III 433), Liber proscriptio-num der Stadt Görlitz 1372–1445 (1455), fol. 11v.

81 Originál se nedochoval. Opis je vložen do konfirmace krále Václava, která byla opsána do konfirmace císaře Zikmunda z roku 1436. Národní archiv Praha, fond Archiv České koruny, inv. č. 1542.

82 Viz např. nařízení rady města Kremnice z roku 1537, aby se měšťané o nedělích a svátcích zdokonalovali v šermířském a zápasnickém umění. Pramen zmiňuje Filip LAMPART, *Formy súdného súboja na príklade uhorských středověkých právnych zbierok*, in: Anton Kohutovič (ed.), Tyrnhaw 2011: víkend európskych bojových umení, zbor- ník prednášok [online], s. 40–47, zde s. 46, dostupné z <http://tsc.sk/images/stories/tr- nava2011/tyrnhaw2011.pdf> (10. 1. 2019). Obdobně i v pražských artikulích pro šermíř- ské spolky z roku 1597 (tzv. Pořádek šermířův) a v privilegii Rudolfa II. Pro pražské

Vedle těchto normativních pramenů jsme o šermířských mistrech, školách a turnajích v českém království zpraveni jen výjimečně. Šermířského mistra Jošta působícího na dvoře Václava IV. – pohříchu bez udání pramene – zmínil Zikmund Winter.⁸³ Nepřímo pak na přítomnost „šermířské kultury“ ukazují také pomístní a osobní jména, případně lidová pořekadla. V dokumentu, kterým 6. listopadu 1419 množství šlechticů a dalších významných osob vyhlásilo husitské Praze válku, nalézáme též jistého Mikuláše Šerméře z Prahy.⁸⁴ V berních knihách Starého Města z let 1427–1434 pak můžeme najít dům „U Šermířů“ (*Ad Dimicatores*).⁸⁵ V jednom z listů tzv. tepelského kopiáře si neznámý pisatel adresátovi stěžuje na podlomené zdraví a velké bolesti. Svůj povzdech doprovodil pořekadlem, že „moc železo lomí a proti palici není šermu“, čímž patrně vyjadřoval marnost boje proti chorobě a nevyhnutelné smrti.⁸⁶ Přítomnost „šermířské kultury“ potvrzují také vyobrazení šermujících dvojic v právní knize Václava z Jihlavy přibližně z poloviny 15. století, v latinsko-německo-českém slovníku, který vznikl v roce 1453 v Praze, a na brněnském nálezů kachle z druhé poloviny 15. století.⁸⁷ Jediný doposud nalezený doklad o soubojích v Praze představují dva rozsudky novoměstského soudu z let 1408 a 1409. V prvním z nich byli šermíři Ehard a Reinhard a jakýsi Borš zbaveni všech svých práv a vyhnáni z města za usmrcení šermíře Petra Teuffel. O rok později byli kvůli smrti Mikuláše vyhnáni šermíři

Federfechttyre z roku 1607. Obojí vydal V. ŠINDELÁŘ, Šermíři, rváči, duelanti, s. 189–194 (Pořádek šermířův), s. 195–198 (privilegium Rudolfa II.).

83 Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 173: „Ojedinělá zpráva zachovala se o šermíři Jodkovi při dvoře r. 1399...“

84 František PALACKÝ (ed.), *Archiv Český 4*, Praha 1846, s. 375–377, č. 35, zde s. 377.

85 Hana PÁTKOVÁ (ed.), *Berní knihy Starého Města pražského 1427–1434*, Praha 1996, s. 22. Bylo by však přehnané vidět v této nemovitosti např. sídlo první šermířské organizace v Praze. Daleko spíše se jednalo o obyčejný dům, na jehož domovním znamení byli vyobrazeni potýkající se šermíři.

86 Archiv Pražského hradu, Archiv metropolitní kapituly u sv. Víta, cod. VI-3, fol. 10v-11r: ... *nebt mocz železo lomí a proti paliczy nenie šermu*.

87 Právní kniha Václava z Jihlavy: Archiv města Brna, Sběrka rukopisů a úředních knih, inv. č. 5, fol. 209r. Slovník: Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. lat. 1787, fol. 67v. Nález kachle publikovali Irena LOSKOTOVÁ – Petr ŽÁKOVSKÝ, Šerm ve středověkém Brně z pohledu jednoho kamnového kachle, Brno v minulosti a dnes : sborník příspěvků k dějinám a výstavbě Brna 21, 2008, s. 375–399.

Reinhard a Jakub.⁸⁸ Není samozřejmě jisté, že k těmto úmrtím došlo při praktikování šermu – řekněme nedodržením bezpečnostních pravidel při *Fechtschule* či důsledkem nějakého ilegálního duelu – avšak vzhledem k jmenování většiny účastníků coby šermířů je to přinejmenším vcelku dobře možné. Vzácně lze narazit rovněž na zmínky o loupežných přepadeních za použití mečů, avšak vzhledem k charakteru takových situací zde patrně k šermu docházelo jen v minimální míře.⁸⁹

Přítomnost dvou s českými zeměmi spojených jmen (Hans Špindler ze Znojma a Lamprecht z Prahy) v seznamu takzvané Lichtenauerovy společnosti pak někdy bývá vydávána za doklad toho, že i na českém území bývalo praktikováno Lichtenauerovo *Kunst des Fechtens*. Je to samozřejmě vcelku dobře možné, ale nelze zde neuvést kritický dovětek. To, že se jistá osoba psala dle nějaké lokality, ještě nutně nemusí znamenat, že tato osoba v dané lokalitě působila. V diskutované době bylo poměrně rozšířeným zvykem, že se nově příchozí měšťan psal dle města, ze kterého do svého nového domova přišel.⁹⁰ Ani to však neplatí vždy. Další potíž způsobuje neznámý charakter Lichtenauerova společenství. V daných rukopisech se dochoval pouze jmenný seznam s uvedením, že dané umění „vynalezl a používal mistr Lichtenauer se svým společenstvím“.⁹¹ Jednalo se tedy o přímé žáky mistra – zakladatele, o kontinuální řadu mistrů a jejich žáků, nebo složitěji strukturovanou organizaci? Z chronologického hlediska nejpravděpodobnější se zdá varianta, že se jednalo o několik přímých žáků Jana Lichtenauera a jejich další žáky. Rovněž kde přesně společenství působilo a kam se jeho umění šířilo, lze pouze

88 AHMP, Sběrka rukopisů, č. 2071 (Soudní kniha pŕuhonů a nálezů Nového Města pražského z let 1377–1467), pag. 244–245.

89 Příkladem toho budiž přiznání jakéhosi Blažka, který v Praze na Koňském Trhu (dnes Václavské náměstí) v noci přepadl a ranou mečem do hlavy zabil jakéhosi panoše a odebral mu meč s rukavicemi. Viz AHMP, Sběrka rukopisů, č. 2096 (Kniha útrpných vyznání a testamentů z let 1402–1455 a 1489–1490), pag. 14.

90 Například bohatý kupec a katolický exulant z husitské Prahy se v Praze před husitskými válkami podle svého dřívějšího bydliště psal Reinhard z Remeše. Za husitské revoluce přesídlil do Vratislavi, kde byl znám pod jménem Reinhard z Prahy. Viz Ondřej VODIČKA, „*und ap es geschege, das es wieder gut zu Behem wurde*“. *Katoličtí exulanti z husitských měst*, in: *Colloquia mediaevalia Pragensia* 19, ed. Martin Nodl [v tisku].

91 Bayerische Staatsbibliothek, sign. Cgm 1507, fol. 2r (ca 1470); Biblioteca Universitaria di Bologna, Ms. 1825, fol. 2v–4r (ca 1460–1480); Kunsthistorisches Museum Wien, Ms. KK5126, fol. 9r (ca 1480).

odhadovat podle sekundárních indicií. Vzhledem k nutnosti šermířského mistra cestovat za významnými žáky na dvorech panovníků a šlechty je snad i zbytečné pokoušet se toto společenství přesněji lokalizovat. Spokojme se tedy s obecným tvrzením, že Lichtenauerova společnost pravděpodobně nejčastěji působila na území Svaté Říše římské severně od Alp a snad i v sousedních východních královstvích (Polsko, Uhry). Je tedy patrně bezpředmětné hledat uvedené „české mistry“ s krásnými německými jmény přednostně v pramenech českého království, stejně dobře mohou být informace o nich ukryté v kterémkoliv zahraničním archivu v rámci dané oblasti.⁹²

Závěrem nezbyvá než konstatovat, že navzdory zájmu veřejnosti problematika pozdně středověkého šermířského umění stále představuje poměrně málo probádanou oblast, před jejímž výzkumem stojí mnohé kruciólní úkoly. Ediční zpřístupnění a analýza šermířských příruček doposud vykazují značné mezery. Rovněž na poli heuristiky sekundárních pramenů se nabízejí doposud jen málo využitě možnosti. Jedině s jejich pomocí pak bude možné zasadit samotný obsah *Fechtbücher* do náležitého kulturního kontextu a po důkladné komparační analýze přistoupit k syntéze podrobnějších tezí o jeho vývoji. Na základě doposud shromážděného materiálu lze vyslovit pouze předběžné závěry, které je v budoucnu nutné ověřit širěji koncipovanou prací.

Středověká tradice samotného duelového šermu je mnohem starší, než by naznačovalo dochování šermířských traktátů. Za zlatý věk soudních duelů lze nejspíše označit období 13. století, ve století 14. již byla tato praxe ve většině sledovaných zemí na ústupu. Počátky statutu šermířských mistrů snad můžeme hledat v institutu najímaných zástupců pro soudní duely (*pugil, renner*). V případě zastoupení taková osoba za svého klienta nastoupila do duelu, v případě osobní účasti jej toliko

92 Za „české mistry“ a „příslušníky českého národa“ je ve své studii označují Irena Loskotová a Petr Žákovský. Podobně i jejich chronologické zařazení těchto mistrů na přelom 14. a 15. století se zdá být poněkud unáhlené. Tito autoři rovněž vyvozují závěry ohledně „významu“ a „věhlasu“ daných mistrů podle jejich pořadí v seznamu (dle Bayerische Staatsbibliothek, sign. Cgm 1507, fol. 2r: Lamprecht údajně třetí, Hans Spindler ve druhé polovině). Podíváme-li se však na další verze tohoto seznamu (viz výše), zjistíme, že mnichovská verze byla opsána po řádcích a nikoliv sloupcích. Boloňská a Vídeňská verze naopak v jednom sloupci uvádí shodně Hanse Spindlera na čtvrté a Lamprechta na páté pozici. Srov. I. LOSKOTOVÁ – P. ŽÁKOVSKÝ, Šerm ve středověkém Brně, s. 378.

vycvičila a k duelu doprovázela.⁹³ Své umění mistři tradičně komprimovali do kryptických veršovaných skladeb. Souběžně s ústupem soudních duelů však sílila nová tradice. Rostoucí obliba šermířského tréninku, jeho všeobecná prospěšnost pro fyzickou kondici a touha po více či méně bezpečném sportovním poměřování sil vedly k ustálení *Fechtschule* coby nejprve patrně především dvorského, nejpozději od 15. století ale také městského pěšího šermířského turnaje s rituálními prvky.

Zdá se, že šermířské příručky coby specifický typ pragmatických písemností vznikaly právě v této přelomové době. Trvalá přítomnost mistrů u panovnických a panských dvorů spolu se stále rozvinutější literárností dvorských kruhů vyústili ve vznik samostatného žánru na základě známého schématu vysvětlujícího glosování, v některých případech pak s podrobnými iluminacemi. Avšak i při (omezeném) rozmachu žánru byly příručky vzácným zbožím, určeným podle dedikací a dochování v konvolutech především pro panovnické a panské dvory. Nelze je však přisuzovat výlučně nobilitě, v úvahu přicházejí i neurození dvořané a postupem času stále více také bohatší měšťanské vrstvy. Až na vzácné výjimky tyto prameny zachycují výhradně šerm duelového typu, tedy zápolení dvou shodně vybavených soupeřů v ohraničeném zápasišti podle daných pravidel. Látka v nich popisovaná je přísně rozdělena dle vybavení na boj v plné zbroji a bez ní, na koni a pěšmo, a dle celkového kontextu na šerm bojový a sportovní. Bojový šerm, přímočarý a efektivní, byl primárně určen pro soudní duely, sportovní šerm – s jistým prostorem pro okázalost a teatrálnost – pak pro příležitost sportovních soutěží a šermířských slavností. Přestože oba druhy šermu vycházely z týchž principů a základních pouček, rozdílné určení a zejména bezpečnostní pravidla sportovních utkání je od sebe výrazně odlišovaly. V této sportovní podobě se šerm dlouhým mečem, jednoručním mečem, tesákem, jakož i boj holí a dřevcovými zbraněmi v městském prostředí německého kulturního okruhu tradoval po dlouhá staletí bezmála až k branám moderních dějin, aby jej v nedávné době oživily spolky a sdružení věnující se historickým bojovým uměním.

93 Tento názor již dříve publikoval Ch. JASER, *Der Bürger und das Schwert*, s. 208.

Information about the Culture of Civil Duels that is to be Gained from German Late Medieval Fencing Manuals

ONDŘEJ VODIČKA

Fencing manuals are the primary source of information about late medieval fencing duels within the German cultural community. Approximately thirty of them have survived from the period 1300-1500. The fairly low number of survived manuals probably reflects the low number of issues of such books since fencing as a practical skill was more frequently communicated by means of practical presentations and oral traditions in the form of mnemonic rhymed poems.

The survived manuscripts usually comprised explanations of such poems, sometimes complemented with pictures. Very detailed sorting of the described topic according to fencer's equipment and martial or sports contexts along with dedications and introductory texts suggest that the art of duel fencing was intended for two purposes. First, the court duels – a tradition that was taken over from German law and gradually subsided in the late Middle Ages, and second, the increasingly popular tradition of sports matches which showed certain features of dramatic behavior and their dangerousness was diminished by a series of safety rules. Such exhibition duels enabled skilled persons of ignoble origin to enter the court environment where they were employed as professional fencers and fencing instructors.

Most of the famous fencing masters who lived in the late Middle Ages were burghers. Documents bringing information on organizing burgher fencing tournaments in the mid-15th century suggest that this originally court tradition rooted down in the municipal environment at the end of the Middle Ages at the latest. In spite of the fact that none of the retained primary sources can be linked with the Czech Lands, we can assume, based on information obtained from rare secondary sources, that the court and later on the municipal culture of fencing duels blossomed in our region as well.

Příloha

Návod na obřadné zahájení sportovního šermířského duelu. Germanisches Nationalmuseum, Hs. 3227a, fol. 52v.

Wiltu weydenlich czu eyne gehen in schulvechten, zo du schimpf und höbscheit gerest treiben, so schöte czum ersten dyn swert muticleich und valle czu hant in dy schrankhute czu beyden seiten und süche dy leger weydlich von eyner seyten of dy ander mit schreten. Dornoch kom in dy ünderhengen auch czu beyden seiten mit schreten. Dornoch kom in dy überhengen czu beyden seiten mit schreten. Dornoch kom in dy twer heue czu beyden seiten mit schreten, alzo, wen du der egnanten gefechte eyns fürest czu eyner seiten, das du do mete schreitest. Fürest du is czu der linken seiten, zo setze den rechten fus vor et econtra. Und das vollbrenge als e du czu ieme komest als underwegen. Wen du den czu ieme kumpst, zo treib denne etzwas redlichs, was do czu schimpfe taug etc. Und reme io liber der obern blossen den der undern und var im als ober dem gehilcze yn und gedanke der vorgeschreiben lere. Vor allen sachen alzo, das du den vorslag gewynnest, und als bald du den tust, zo tu czu hant den nochslag dornoch an underlos und an zümenüss, recht zam du sy mit eynnander wollest tuen, ab is möglich were. Und treibe ummermer eyns noch dem andern rischlich und künlich, ab eyns vele, das das ander treffe und vorgank habe, und das io iener mit nichte czu slage kome.

Husitství v díle irského františkána Anthonyho Bruodina *Propugnaculum Catholicae Veritatis*

ZDENĚK ŽALUD

Abstract:

Franciscan monk Anthony Bruodin (Tadhg MacDaire MacBrody) who arrived in Prague from Ireland, as a Catholic expatriate, in May 1650, became a significant theologian. In his book 'Defence of the Catholic Truth' (Propugnaculum catholicae veritatis) – his largest work published in Prague – he described all kinds of heresy of the Catholic Church from the formation of the Church till his times. In several chapters of the first volume he dealt with the Hussite Movement which he introduced from its beginning at Prague University, via the Constance Council and Hussite wars and ended with the defeat of field troops in 1434. The author significantly simplified the history of the Hussite movement at the time after 1419 and completely skipped negotiations with Hussites at the Basil council. He mentioned the development of Utraquism in the Bohemian Lands only vaguely; the reason why was probably the fact that this information was not important for his essay which was to peak with the English reformation and persecution of Catholic Irishmen

Key words:

Anthony Bruodin – Hussite movement - heresy - reformation – Aeneas Silvius - Petr of Mladoňovice manuals

Nedávno vydaná kniha Jana Pařeze a Hedviky Kuchařové *The Irish Franciscans in Prague 1629–1786* (známá již dříve v české verzi *Hyberni v Praze. Dějiny františkánské koleje Neposkvrněného početí Panny Marie v Praze 1629–1786*)¹ připomněla život a dílo významného učence Anthonyho Bruodina (Tadhg MacDaire MacBrody), který jako katolický emigrant přišel v květnu 1650 do Prahy. Záhy se zapojil do učitelských závazků českých hybernů: snad od konce roku 1651 vyučoval filosofii v Olomouci a poté v Jindřichově Hradci. Roku 1654 se vrátil do Prahy, kde vedle působení na františkánské škole vyučoval šest let v arcibiskupském semináři. Jeho aktivity se však neomezovaly na výuku: od roku 1668 zveleboval klášter u Panny Marie Sněžné na Novém Městě, přispěl k rozvoji františkánského konventu v Hostinném, konal vizitace, neúspěšně kandidoval na post provinciála české řádové provincie (1675) a sepsal několik teologických děl. Vedle nedokončeného *Armamentarium theologicum* (Teologická zbrojnice) a menšího spisku o španělském františkánském světci Pedrovi de Alcántara byl pro středoevropský stejně jako irský teologický okruh čtenářů určen spis *Propugnaculum Catholicae Veritatis* (Záštita katolické pravdy).² Na knize pracoval v letech 1667–1668 a věnoval ji Václavovi, Janovi a Ignáci, hrabatům ze Šternberka. Dílo vydané roku 1669 v jezuitské univerzitní tiskárně v Praze je věnováno evropským heretickým (kacířským) hnutím. Z původně plánovaných deseti knih se do tisku dostalo pouze pět, označených jako „*Historická část*“. První kniha se věnuje povaze hereze, pojetí kacíře, bludům a všem herezím od počátku světa (!) až do 15. století, kde je zvláštní prostor věnován vzniku a zániku „*Husitů a Táboritů*“. Přestože právě tyto pasáže budou hlavním objektem našeho zájmu, je pro úplnost vhodné připomenout, že druhá kniha je věnována herezím 16. století, zejména „*sektám luteránů, zwingliánů*“

1 Jan PAŘEZ - Hedvika KUCHAŘOVÁ, *The Irish Franciscans in Prague 1629–1786*, Praha 2015; v české verzi od týchž autorů *Hyberni v Praze - Éireannaigh i bPrág. Dějiny františkánské koleje Neposkvrněného početí Panny Marie v Praze 1629–1786*, Praha 2001.

2 Anthony BRUODIN, *PROPUGNACULUM CATHOLICAE VERITATIS, LIBRIS X. CONSTRUCTVM, In duasque Partes divisum. PARS PRIMA, HISTORICA, In quinque Libros secta. OPUS PLANE NOVUM, UTILE, LECTUQVE PERJUCUNDUM, (ut ex sequenti rerum contentarum brevi Elencho colligere fas est) in gratiam veritatis indagatorum, ac confusionem in malo obsistinatorum, nunc primo editum, & in lucem publicam. Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societ. JESU ad S. Clementem, 1669* (dále citováno jako BRUODIN, *Propugnaculum*).

a *kalvinistů*“, ale i christianizaci Mexika sv. Martinem z Valencie; třetí kniha se věnuje náboženskému vývoji druhé půle 16. století v Anglii, Skotsku a Irsku; čtvrtá referuje o tamních válkách, bludech i blasfémích puritánů a o irských katolických mučednících. Pátá kniha popisuje historii a současnost Irska a je doplněna genealogiemi irských králů a irské nobility.³

Třebaže Bruodin chtěl středoevropskému publiku důkladně popsat hlavně irskou politickou, náboženskou i kulturní situaci, zejména soudobé utrpení Irů pod anglickou nadvládou, přece nechtěl - či nemohl - ignorovat tradici českého utrakvismu, a proto se v první knize věnoval jeho kořenům. Pro české barokní spisovatele 17. a 18. století byli hlavními zdroji pro vyličení husitství Kronika česká Václava Hájka z Libočan a Historie česká Eneáše Silvia Piccolominiho (jehož latinské dílo se v letech 1475–1707 dočkalo pětadvaceti vydání). Jejich syntetická líčení Bruodin doplnil četbou Dubravia (který ostatně vychází z Hájka a pro Ira je to *pervetustus ac veridicus Scriptor Historiae Bohemicae*)⁴ a Pavla Stránského ze Záp (jemuž Bruodin dává naopak titul *profugus* a *Calvinista*). Že Dubravia četl opravdu důkladně, dokazuje zmínka o výskytu flagellantů v Čechách za vlády Přemysla Otakara II. Bruodina zaujal jak jejich nezvyklý zjev, podobný starořímským Luperkům, tak i nekompromisní likvidace těchto osob českým králem.⁵ Irský františkán čerpal také z relace Petra z Mladoňovic o Janu Husovi, z níž ostatně vycházeli již

3 Údaje o autorovi a díle zpracovali J. PAŘEZ a H. KUCHAROVÁ, *The Irish Franciscans*, s. 76-85; před nimi Benignus MILLETT, *The Irish Franciscans 1651-1665*, Roma 1964, s. 245-250; Stanislav SOUSEDÍK, *Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvícenstvím*, Praha 1997, s. 142, 220; zmiňuje ho také Zdeněk V. DAVID, *The White Mountain, 1620: An Annihilation or Apotheosis of Utraquism?*, *Communio Viatorum. A Theological Journal* XLV, 2003, 1, s. 32. Naposledy psal o A. Bruodinovi Luke McINERNEY, *A most vainglorious man: the writings of Antonius Bruodin*, *Archivum Hibernicum* 2017, s. 202-283; tento autor se však soustředí na Bruodinovy kontroverze ohledně Irska a jeho mimočeské působení.

4 K historické hodnotě Dubraviova díla naposledy Lucie STORCHOVÁ, *Dubraviovy Historiae Regni Bohemiae Libri XXXIII jako historické dílo*, in: Celostátní studentská vědecká konference Historie 2000, České Budějovice 5.-6. prosince 2000, České Budějovice 2001, s. 9-33.

5 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 85; Johannes DUBRAVIUS, *Historiae Regni Boemiae (...) libri XXXIII*, s. CVIII.

autoři 16. století Petr Codicillus, Prokop Lupáč z Hlavačova a Jan Rosacius, kteří ji zprostředkovali barokním dějepiscům.⁶

Čeští dějepisci se výkladu irského františkána o husitství až do publikací J. Pařeza a H. Kuchařové vůbec nevěnovali. Zřejmě to vycházelo ze skutečnosti, že *Propugnaculum* opomněl zmínit jinak velice pečlivý a sečtělý Arnošt Kraus.⁷ Následující analýze Bruodinova výkladu husitství můžeme předeslat několik obecných postřehů: autor mnohdy nebyl a vzhledem ke svým pramenům ani nemohl být originální, nicméně více než husitským válkám se věnuje Husovu případu v univerzitním, zemském i mezinárodním kontextu. Podobně jako čeští barokní spisovatelé akcentuje protiněmecké ostří, podobně jako oni vnímá husitské války jako zhoubný důsledek hereze, kterou je potřeba čtenářům náležitě - v duchu Eneáše Silvia - zošklivit a odsoudit, ale jinak si tyto boje nezaslouží podrobnější líčení. Nicméně právě to, jak Bruodin tuto revoluční historii literárně zakončuje, je pro českého čtenáře poněkud překvapivé.

Líčení českých dějin husitské éry Bruodin vyhradil 24.-27. kapitolu I. knihy, nadepsané *Saeculi XV. De Origine Hussitarum* (O původu husitů v 15. století), *De Hussitarum erroribus* (O bludech husitů), *De Hussii & Hieronymi factis & morte* (O činech a smrti Husa a Jeronýma) a *De reliquis Saeculi XV. erroribus & Haeresiarchis* (O ostatních bludech a kacírských vůdcích 15. století). Na počátku běd českého království v 15. století stála podle irského františkána pražská univerzita, kterou prý Karel IV. založil podle vzoru pařížské univerzity a za Václava IV. prý měla 40 000 žáků a učitelů, nicméně od počátku tam měli hlavní úřady a hodnosti Němci. Čeští učenci to těžce nesli a Bruodin zde projevuje zřejmě sympatie s pokusem o rovnováhu mezi Čechy a Němci na univerzitě, o níž Hus a jeho kolegové usilovali. Podle autora „*toto soupeření o Karolínskou katedru přivedlo do arény Husa, který vystoupil proti římské církvi a přivínil se k wiklefskému kacírství.*“⁸ Zde Ir zřetelně navazuje na 35. kapitolu

6 Ivana ČORNEJOVÁ, *Kacírská tradice v rekatolizované metropoli*, in: Petr Čornej - Václav Ledvinka (eds.), *Praha Husova a husitská 1415-2015. Publikace k výstavě Clam-Gallasův palác 25. září 2015 - 24. leden 2016*, Praha 2015, s. 159-172.

7 Arnošt KRAUS, *Husitství v literatuře zejména německé, část I. Husitství v literatuře prvních dvou stoletích svých*, Praha 1917; *část II. Husitství v literatuře barokní a osvícenské*, Praha 1918.

8 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 101: *Et haec Carolinae Cathedrae emulatio in arenam Hussium contra Romanam Ecclaesiam produxit & ad amplectendam Wicleffistarum*

II. knihy Silviovy Historie české, odkud čerpá zprávu, že jistý Faulfisch dopravil do Prahy Wicleffovy rukopisy. Nebyl to sice Petr Faulfisch, jak uvádí Bruodin, nýbrž Mikuláš Faulfisch z Budějovic, nicméně pro Ira je aktuálně významné, že toto zlo přichází právě z Anglie.⁹ Bruodinovi bylo také sympatické Husovo napadání německých profesorů, neboť cítil analogii mezi zápasem Irů s Angličany a antagonismus Čechů a Němců, který sehrál roli i při jeho již zmíněné kandidatuře na pozici provinciála české řádové provincie proti slezskému Němci Bernardu Sannigovi. Zcela v duchu Silviovy Historie české se Husův protiněmecký wiklefishmus spojuje s Dekretem kutnohorským; Bruodin pouze ještě nadsazuje Silviovy počty odešlých Němců (z cca 5000 udělal 24000), kteří pak v Lipsku založili univerzitu, která prý později dosáhla mezi luterány takového věhlasu, jaký mělo pro katolický svět pařížské vysoké učení.¹⁰ Jan Hus, který poté získal na univerzitě nebývalý vliv - zmiňuje se jeho rektorát a dokonce profesura teologie (!) – se prý se svým poradcem Faulfischem rozhodl překládat Wicleffovy spisy do češtiny a jeho myšlenky šířit ve veřejných kázáních v Betlémské kapli. Odtud oslovil a zaujal odpadlého strahovského premonstráta Jana (*Apostata Monasterii Strahoviensis professor, Joannes dictus*; zřejmě záměna za Jana Želivského) a Jeronýma Pražského. V tomto momentu Bruodin ztrácí vůči českým kacířům sympatie, což je patrné ve výběru jeho stylistických prostředků. Wiklefovo učení je nyní zcela nekompromisně označeno za „Wiklefovu smrtonosnou nákazu“.¹¹

Bruodin se však, dle svého vyjádření, snaží nepsat historii heretiků, nýbrž jejich bludů.¹² Proto, podobně jako Silvius, pokračuje výkladem

Haeresim accendit.

9 BRUODIN, *Propugnaculum*, tamtéž; k postavě Mikuláše Faulfische Michael VAN DUSSEN, *From England to Bohemia. Heresy and Communication in the Later Middle Age*, Cambridge 2012, s. 61.

10 Toto hodnocení pochopitelně od Silvia převzít nemohl; srv. BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 102.

11 Od neutrálního označení Husova kázání pro lid: *Wicleffi doctrinam (...) ejus conversationem (scilicet) populo commendabat* autor záhy přechází k pejorativnímu vyjádření: *insuper in summum Pontificem totumque Clerum, scommata inaudita subinde evomebat* a posléze prý Hus *plebem quasi universam, plurimosque etiam Ecclesiasticos & Magnates mortifera Wicleffi lue infectos esse experiretur*; srov. BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 103.

12 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 103: *At ne Historias Haereticorum & non errores,*

husitských bludů, zde však nečerpá z Historie české, nýbrž takřka doslovně z relace Petra z Mladoňovic.¹³ Lze říci, že tím se jeho výklad stává teologicky hlubším (např. když vysvětluje Husovo pojetí církve jako společenství predestinovaných) a odvrací se od Silviova podstatně stručnějšího popisu husitské, či ještě více tábořské náboženské praxe.¹⁴ Kromě toho, co bylo vůdci české reformace vytýkáno kostnickým koncilem, irský františkán akcentuje ještě Husovo pojetí dvou substancí v knězem proměněné hostii, neplatnost církevních úkonů kněze ve stavu smrtelného hříchu a neplatnost papežských odpustků.¹⁵ Pak se opět přimyká k Silviovu výkladu české historie („*poslouchejme dále husitské komedie v Čechách*“): začleňuje do děje arcibiskupa Zbyňka Zajíce, který dal spálit wiklefské knihy a Husa odklidil z Prahy. Bruodin zde využil českého významu Husova příjímí a uvedl, že jihočeský mistr ve svých kázáních neustále napadal papeže a další preláty „*svým husím kejháním (anserino suo clangore) a různými posměšky*“.¹⁶ Irský mnich i nadále sleduje výkladovou linii Eneáše Silvia, která dává laickému přijímání z kalicha vzniknout z rozhovoru Petra z Drážďan s Jakoubkem ze Stříbra. Kromě toho zde františkán zdůrazňuje, kolik požárů, svárů a krutých bojů v celé Evropě a zejména v Říši vyvolala nová nauka o přijímání pod obojí, z níž měli husité tak nevýslovnou radost.

Irský františkán se rozchází se svou literární předlohou jen výjimečně, a tak čteme *de facto* parafrázi Silviova díla až do okamžiku, kdy Bruodin popisuje průběh a výsledky pisánského koncilu jako předeheru ke koncilu v Kostnici. Po tomto výkladu z neznámého zdroje se Ir navrací ke 36. kapitole Historie české. Je mu známo, že Istitivý Jeroným, tušící nebezpečí, z Kostnice tajně uprchl do Prahy, že však byl prý donucen k návratu. Také

ut proposui, scribere videar; ante alia errores & dogmata ab Hussio recepta, & protunc praedicata, fideliter in sequentibus referam.

13 Petr z MLADOŇOVIC, *Petri de Mladoniowicz relatio de Magistro Johanne Hus*, in: *Fontes rerum Bohemicarum VIII. Petri de Mladoňovic opera historica nec non aliae de M. Johanne Hus et M. Hieronymo Pragensi relationes et memoriae*, s. 25–120. Ed. Václav Novotný, Praha 1932, zde s. 83–102; BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 104–107.

14 AENEAE SILVII *Historia Bohemica* - ENEA SILVIO, *Historie česká*, eds. Dana Martínková, Alena Hadravová, Jiří Matl, Praha 1998, s. 92–95.

15 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 107–108.

16 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 108–109.

Hus se prý pokusil o útěk, ale byl během něj chycen a uvězněn.¹⁷ V Irově výkladu jsou oba Češi vyslýcháni takřka současně a také současně odsouzeni, opět v duchu Silviovy Historie.¹⁸ Při Husově upálení Bruodin akcentuje jeho modlitbu k Panně Marii¹⁹, poté připomíná několik letopočtů z Husova života a přechází k Jeronýmově popravě. Oba popravení prý před smrtí statečně zpívali litanie k Panně Marii. Hus prý také každý den sloužil mši svatou podle ritu římské církve, uctíval eucharistii a věřil, že je v ní pod způsoby chleba a vína obsaženo skutečné tělo a krev Kristova. Bruodin zde Husa nepřímou očistuje z žaloby ohledně tzv. remanence, která mu byla - zřejmě neprávem - kladena za vinu před kostnickým koncilem.²⁰

Autor pak upozorňuje na pošetilost Theodora Bezy a tvrdí, že kalvinisté porůznu označují všechny odpadlíky od římské církve za Boží syny a Kristovy mučedníky a že berou jen malé ohledy na to, čemu tito „mučedníci“ věřili, jen když pohrdají papežem.²¹ Následuje pozoruhodná myšlenka, že „*ďábel totiž měl své [služebníky] stále k tomu, aby napodobovali Krista a má je ve skutečnosti jako mučedníky.*“ Odkazuje zde na chování donatistů, kteří si přímo říkali o mučednickou smrt na bohoslužbách pohanů a cituje pasáž sv. Bernarda (z Clairvaux) týkající se ďábových mučedníků (*de Diaboli martyribus*), aby ukázal jejich přetvářku: „*Mnozí žasli, vidouce nejen jejich obdivuhodnou trpělivost, ale i to, s jak radostnou tváří pospíchali k popravě a do ohně. Nevěděli totiž, ti ubožáci,*

17 Tuto epizodu neuvádí Silvius, nýbrž Johannes COCHLAEUS, *Historiae Hussitarum libri duodecim*, Apud S. Victorem prope Moguntiam 1549, s. 107.

18 AENEAE SILVII *Historia Bohemica*, s. 100-101.

19 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 114.

20 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 115: *In hoc Scriptores omnes qui de illis [scil. o Husovi a Jeronýmovi] agunt, solis haereticis exceptis, conveniunt, quod ambo in supplicii loco animose Litanias de Beatissima Virgine Maria cantarint, & quod Hussius diebus singulis Sacrum juxta ritum S. Romanae Ecclesiae celebrabat, ac Eucharistiam adorabat, in eaque sub speciebus panis & vini, verum Christi corpus & sanguinem contineri credebat.*

21 Bruodin zde naráží na skutečnost, že kalvinista Theodor Beza, vůdce ikoklastického hnutí, zařadil Jana Husa mezi Williama Tyndale a Jeronýma Pražského do první skupiny svých *Icones*, souboru portrétů „protestanských mučedníků“, jako představitele reformace křesťanství. Katolíci, zejména jezuité, Bezu kvůli tomuto využití obrazů ostře napadali. Srov. Zdeněk V. DAVID, *The Interpretation of Jan Hus from the Beginning through the Enlightenment*, in: Ota Pavlíček - František Šmahel (eds.), *A Companion to Jan Hus*, Leiden - Boston 2015, s. 364-365.

*jak velikou moc měl ďábel nad jejich těly i nad jejich dušemi, nad nimiž si vždy nárokoval svou nadvládu.*²² Kdo se prý chce seznámit s více příklady „mučednictví“ hanebných adamitů a fanatických novokřtěnců, nechť podle Bruodina studuje jím doporučené autory (mezi nimi opět Eneáše Silvia). Podle irského františkána začal prý husitské bludy z části probouzet (*ex parte excitare incepit*) Girolamo Savonarola, za což byl na příkaz papeže Alexandra VI. kolem roku 1499 zardoušen a spolu se svými dvěma druhy veřejně upálen. Podle výkladu Tomáše Černušáka, který Savonarolovy teologické názory nedávno analyzoval, je nicméně sporné, do jaké míry byl florentský dominikán obeznámen s díly husitských myslitelů - ačkolik krátce cituje Jana Husa - a zda vědomě přejímal některé ideje husitského hnutí.²³

Poslední neboli 27. kapitola výkladu o husitské herezi je zahájena exkurzem k jinému kacíři, Janovi z Weselu (správněji k Johannu Rucherathovi von Oberwesel - *Johannes de Wessalia*), jenž se prý také „podepsal“ pod husitské bludy, které pro něj byly minulostí (*respicieus retro, Hussitarum erroribus subscripsisset*).²⁴ Bruodin zmiňuje jeho střet s mohučským arcibiskupem (1477), nikoli však jeho odvolání bludných názorů, k němuž byl donucen inkvizicí roku 1479; ví jen o spálení jeho kacířských spisů. Ir potom vyjmenovává jednotlivé bludné názory, jež Jan z Weselu zastával a přímo přechází k situaci v Čechách po Husově a Jeronýmově upálení.²⁵ Opět se přimyká k výkladu Eneáše Silvia v 36. kapitole, do ní však vnáší začátek 38. kapitoly, kde Silvius představuje Jana Žižku. Ten se v Irově textu stává vůdcem husitů, kteří ničí křesťanské kostely a kláštery a sužují duchovenstvo. Běsnění husitů františkán klade do protikladu k mimořádné hojnosti a výstavnosti českého království co do chrámů, oltářů a kostelního vybavení - zde Silvia cituje doslovně. Na rozdíl od této předlohy však z Irovy výkladu zmizel nejen umírající Václav IV., ale dokonce i Zikmund Lucemburský a jeho snaha zasahovat

22 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 116.

23 Jan CHLÍBEC - Tomáš ČERNUŠÁK, *Savonarola a Florencie. Jeho působení a estetické názory*, Praha 2008, s. 93.

24 Adolf BRECHER, „Rucherath, Johann“, in: *Allgemeine Deutsche Biographie* 29 (1889), s. 777 [Online-Version]; URL: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd100956777.html#adbcontent> [navštíveno 16. 3. 2019]. Citát viz BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 117.

25 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 117-118.

do českých záležitostí. V Bruodinově pojetí husitských válek stojí na jedné straně Žižka (později Prokop Holý a Bedřich ze Strážnice) a husité, od nichž se oddělí táborité, na druhé straně pak čeští katoličtí šlechtici. Z české protihusitské šlechty ovšem uvádí jen pana Petra ze Šternberka, předka aristokratů, jimž bylo *Propugnaculum catholicae veritatis* dedikováno. Irský řeholník neopomene patřičně zveličít početnost Žižkova vojska (40 000 lidí) a oproti své předloze se zde dopustí fikce, když popisuje střet Petrova vojska s husity. Zatímco Eneáš Silvius o střetnutí u Ostrova svatého Benedikta píše jako o nerozhodné bitvě (*aequo Marte proelium diremit*), Bruodin vypráví, že „nejjasnější pan Petr ze Šternberka, který Žižku a jeho husity, ačkoli co do počtu vojáků byli ve velké přesile a zdržovali se v hradech a na opevněných místech, nadmíru šťastně porazil v řádné bitvě.“²⁶ Snad v tom lze vidět pouhé *captatio benevolentiae*.

Irský autor se nehodlá zaplést do mimořádných politických okolností let 1419 a 1420, avšak drží se svého antihrdiny, který i po porážce od Šternberka obnoví své vojsko a zřídí mu základnu na Táboře, vysoké hoře, kterou opevní trojitou hradbou. Tam prý 30 tisíc husitů přijímalo pod širým nebem u 300 obětních stolů oltářní svátost pod obojí. „Poté, jako by byli božím zásahem proměněni v něco lepšího, přecházejí od husitského vyznání k takové víře, která se téměř shoduje s valdenstvím, horu na památku toho skutku nazvali Táborem, sousední velký rybník Jordánem a sobě na příště říkali bratři Táborští.“ Bruodin si - po Silviově vzoru - správně spojuje jméno Tábor s evangelijní horou Proměnění Páně, avšak míchá do popisu tohoto husitského sídliště zprávu od Pavla Stránského ze Záp o existenci Jordánu, jenž je doložen až roku 1492.²⁷ Hanebný, prohaný kalvinista a uprchlík Stránský, který si dovolil kritizovat Enáše Silviu, je mu ostatně vítaným cílem nenávistného výpadu, který se týká názvu husitské základny. Stránský prý odvozuje název Tábor od vojenského tábora a Tábor prý latinsky znamená vojenské ležení (*a Castris derivatio*

26 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 119. Nejspíše se jednalo o bitvu u Živohoště 4. 11. 1419, kde jak Staré letopisy české, tak Vavřinec z Březové uvádějí v čele katolické šlechty Petra Konopištského ze Šternberka. Zatímco první pramen hodnotí střetnutí jako nerozhodné, Vavřinec z Březové při střetnutí akcentuje husitské úspěchy. Srov. František ŠMAHEL, *Husitská revoluce III. Kronika válečných let*, Praha 1996 (2. vyd.), s. 16.

27 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 119-120. K dataci nádrže Jordán Rudolf TECL, *Nové datum ke vzniku staré tábořské vodárny*, Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích XXX, 1993, č. 3, s. 197-198.

illa sumpta est, Thabor enim bohemicæ, latine castra significat, sicut et Thaborssti castrenses), v čemž ovšem nemá pravdu, jelikož „castra“ v češtině znamená „Leženj“ a „castrenses“ lze přeložit jako „Wogensstí“; Tábor, jak Ir (po šestnácti letech v Čechách) hrdě oznamuje, totiž není české slovo.²⁸ K této literární polemice by dnešní historik mohl dodat také odkaz na ikonografii tábořské husitské pečeti, na níž je hora zobrazena, a konec konců je výmluvné i označení „Hradiště hory Tábor“, známé z diplomatických pramenů.²⁹

„Čistší“ husité prý litovali oddělení táboritů od jejich společenství a snažili se opět sjednat jednotu, avšak táborité údajně zpyšněli neustálými vítězstvími pod Žižkovým vedením a pohrdali přátelstvím se šlechtici a s husity. Po vyplnění Rakouska však došlo i na ně: Žižku zachvátil mor a po cestě umírá. Nicméně i zde nalézáme pikantní echo Bruodinoва vzoru, Eneáše Silvia, kterým autor ilustruje husitské barbarství: Žižka táboritům odkazuje svou kůži k natažení na buben a oni nad městskou bránu umísťují obraz Žižky a anděla držícího kalich.³⁰ Při následných poradách o výběru nového vojevůdce se pak táborité prý rozštěpili do dvou skupin, z nichž jedna si zvolila Prokopa Holého, „bezbožného kněze a darebáka s ničemnou drzostí“, zatímco druhá se rozhodla pro jakéhosi Moravana Bedřicha (zřejmě Bedřicha ze Strážnice). Tato druhá strana přijala název Sirotki ve vztahu ke zesnulému Žižkovi. Irský františkán zde poněkud upravil 47. kapitolu III. knihy Historie české, kde Silvius jako vůdce Sirotků jmenuje nejprve Prokopa příjmením Menšího (kněze Prokúpk). O něco dále však Silvius jako vojevůdce orebitů skutečně uvádí kněze Bedřicha ze Strážnice, který svými nájezdy ničil Slezsko.³¹

28 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 120 (na této straně chybně uvedeno číslo „110“).

29 K ikonografii původní husitské pečeti Hradiště hory Tábor srov. Václav VOJTÍŠEK, *O tábořských pečetech a erbech*, Praha 1931; František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora, I. díl, 2. svazek*, České Budějovice 1990, s. 499; naposledy Karel MARÁZ, *Erbovní listina Zikmunda Lucemburského pro Tábor z 25. ledna 1437 z pohledu (nejen) pomocných věd historických*, in: Zdeněk Vybíral – Zdeněk Žalud (eds.), *Zikmund Lucemburský a Hradiště hory Tábor*, Tábor 2018, s. 100, 106-107.

30 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 120 (na této straně chybně uvedeno číslo „110“); AENEAE SILVII *Historia Bohemica*, s. 138-139.

31 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 121; AENEAE SILVII *Historia Bohemica*, s. 138-141.

U Anthonyho Bruodina se tedy husitské strany nazývají Husité, Táborité a Sirotcí (*Orbitae seu Orphanitae*) a nechává je běsnit mj. na Moravě, v Rakousku, Slezsku, Lužici, Polsku, Francích a v Uhrách. Do jeho výkladu se rozhodně nehodila skutečnost, že tito „sektáři“ byli pozváni na basilejský koncil a že zde jednali s církevními otci pod autoritou Písma Svatého. Snad proto zamlčel nejen válečné a diplomatické aktivity Zikmunda Lucemburského, ale i koncilní diplomacii vedoucí ke vzniku panské jednoty. Svůj úsporný popis husitských válek zakončil abruptně, bez nadměrného vysvětlování: *„Česká šlechta, která vzala v úvahu zločiny a kruté barbarství Táboritů a Sirotků, se chopila zbraně a pod vedením nejjasnějšího Menharta ve vzdálenosti pěti mil od Plzně porazila mocné vojsko Táboritů a Orebitů i s jejich zločinným vojevůdcem Prokopem Holým a zcela je vyhladila. To je vše, co jsem chtěl v této první knize říci o původu, rozvoji a zániku husitů (od jejichž zhoubné hereze, jakož i od každé další podobné nákazy, byly Čechy a Morava osvobozeny a očištěny jedinečnou Boží prozíravostí a svrchovaně zbožnou láskou Ferdinanda II. a Ferdinanda III., římských císařů a českých králů slavné paměti).“*³² Tímto konstatacím, které ve zkratce shrnuje i pobělohorskou rekatolizaci, považoval irský františkán svůj úkol za splněný. Je pozoruhodné, že o nějakém doznívání husitských idejí po porážce husitů „u Plzně“ vůbec neuvažuje ani na počátku II. knihy svého díla, kde zahajuje těmito slovy: *„Po přemožení husitského šílenství, po pohřbení Táboritů a Sirotků, po vypuzení všech dalších herezí a heretických vůdců z území Evropy, po naprostém vykořenezení jejich falešných a jedovatých spisů a zhoubných nauk, za hlubokého míru a pokoje a svrchované náboženské svornosti, zatímco celý křesťanský svět v Evropě užíval předlouhého období v prastaré Věře a každý se uklidnil, jsa bez ohrožení záluďným nepřitelem, hle, na počátku šestnáctého století od Kristova narození, je Kristově snoubence vyhlášena nová válka...“*³³

32 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 121: *Boëmiae Nobilitas, consideratis sceleribus ac crudeli barbarie Thaboritarum, & Orbistarum, arma sumpsit, & sub ductu Illustrissimi Mainardi, quinque milliaribus Pilsna, validum Thaboritarum, & Orbistarum exercitum profligavit, ac cum eorum scelerato Duce Procopio Raso, funditus delevit. Et hoc est, quod de Hussitarum origine (a quorum pestifera haeresi, sicut & ab omni alia infectione simili, Boëmia, & Moravia, singulari Dei providentia, & Ferdinandi II. & III. gloriosae memoriae, Romanorum Imperatorum, & Boëmiae Regum, summo pietatis affectu liberata est & munda) successu & interitu, in hoc primo libro dicere volui.*

33 BRUODIN, *Propugnaculum*, s. 122: *Superata jam Hussitarum rabie, & sepultis*

Utrakvismus a zápasy o kompakтата nebo o Českou konfesi pro něj zkrátka nebyly relevantním tématem v době, kdy se po Evropě šířily a mohutněly konfesijní proudy vycházející z německé reformace a kdy Bruodin toužil popsat především truchlivou situaci svého rodného Irska, k níž reformace 16. století tvořily logickou předehru. Nepřekročil tedy limity svých pramenů a o husitství neřekl takřka nic, co bychom neznali odjinud, snad kromě zmínky paralel husitských idejí u G. Savonaroly a Jana z Weselu. Bruodin se také nevyhýbá polemickým šlehům vůči Theodoru Bezovi a Pavlu Stránskému, dle svých slov však nepíše historii heretiků, nýbrž jejich bludů. Jeho pojetí husitství zajímavě dokresluje naše znalosti o bohemikální barokní historiografii, do níž vstupovali jako domácí autoři, tak poučení imigranti.

Thaboritis & Orphanitis, ac cuncta alijs Haeresibus, & Haeresiarchis de Finibus Europae expulsis; suisque falsis ac virulentis scriptis & pestilentibus doctrinis, penitus extirpatis, profunda pace ac quiete, summaque Religionis concordia, dum universus Christinus Orbis in Europa fruebatur, & in avita Fide longissimi temporis tractu, sine periculo insidiantis inimici unusquisque acquievisset; ecce tibi sub initium decimi sexti a Christo nato Saeculi, novum inducitur Sponsae Christi bellum...

**The Hussite movement in Franciscan Anthony Bruodin's work
*Propugnaculum Catholicae Veritatis*****ZDENĚK ŽALUD**

The paper introduces chapters dealing with the Hussite movement in the work 'Defence of the Catholic Truth' (*Propugnaculum catholicae veritatis*) by the renowned Irish Franciscan monk Anthony Bruodin (Tadhg MacDaire MacBrody) who arrived in Prague in May 1650 as a Catholic expatriate.

The author was not original in many respects, however, he focused on Jan Hus and Jerome of Prague rather than Hussite wars. Like other Czech baroque writers he accented the anti-German edge, perceived Hussite wars as a harmful consequence of heresy and his task was to make readers loathe the Hussite movement. Bruodin gathered historic information from the *Bohemian History* by Aeneas Silvio, from *Relatio de Magistro Johanne Hus* by Petr of Mladoňovice and also from books by Pavel Stránský of Zápy and Jan Dubravius.

Having been inspired by Silvio's *Bohemian History* the author monitored the Bohemian reformation from its beginning till the Constance council and the outburst of revolution. Bruodin stated that Hus influenced Florence Dominican monk and preacher G. Savonarola and Johann Rucherath von Oberwesel. In the 27th chapter of the book Anthony Bruodin left out Emperor Sigismund from the history of Hussite wars and placed Czech Catholic noblemen opposite the Hussites; he distinguished three fractions – Hussites, Táborers and Orphans. Bruodin highlighted Petr of Šternberk and dedicated the book to his descendants. This chapter does not comprise a single notice of Hussite negotiations at the Basil council; the author noticed the defeat of field troops (without more accurate location), but he made ambiguous statements about the existence of post-Hussite Utraquism. On one hand, Bruodin speaks about its eradication and about complete absence of heresy until the outburst of German reformation, and on the other hand he states that Hussite heresy was only rooted out in the Czech lands by emperors Ferdinand II and Ferdinand III. The author did not find Utraquism and fights for Compacts or Bohemian confession relevant for the period when confession streams based on German reformation were spreading around Europe. In subsequent chapters of the book Bruodin described especially the grim situation in his native Ireland to which the 16th century reformation movements formed a logical prelude.

PRAMENY:

Anthony BRUODIN, PROPUGNACULUM CATHOLICAE VERITATIS, LIBRIS X. CONSTRVCTVM, In duasque Partes divisum. PARS PRIMA, HISTORICA, In quinque Libros secta. OPUS PLANE NOVUM, UTILE, LECTUQVE PERJUCUNDUM, (ut ex sequenti rerum contentarum brevi Elencho colligere fas est) in gratiam veritatis indagatorum, ac confusionem in malo obsistorum, nunc primo editum, & in lucem publicam. Pragae: Typis Universitatis Carolo-Ferdinandae, in Collegio Societ. JESU ad S. Clementem, 1669.

AENEAE SILVII Historia Bohemica - **ENEAS SILVIO**, Historie česká, eds. Dana Martínková, Alena Hadravová, Jiří Matl, Praha 1998.

Pavel STRÁNSKÝ, Respublica Bohemiae, Lugduni Batavorum 1634.

Petr z MLADOŇOVIC, Petri de Mladoniowicz relatio de Magistro Johanne Hus. In: Fontes rerum Bohemicarum VIII. Petri de Mladoňovic opera historica nec non aliae de M. Johanne Hus et M. Hieronymo Pragensi relationes et memoriae. S. 25–120. Ed. Václav Novotný, Praha 1932.

LITERATURA:

Petr ČORNEJ, Jan Hus v proměnách šesti století, *Studia Theologica* 2015, roč. 17, č. 4, s. 19-35.

Ivana ČORNEJOVÁ, Kacířská tradice v rekatolizované metropoli, in: Petr Čornej - Václav Ledvinka (eds.), *Praha Husova a husitská 1415-2015*. Publikace k výstavě Clam-Gallasův palác 25. září 2015 - 24. leden 2016, Praha 2015, s. 159-172.

Jan CHLÍBEC - **Tomáš ČERNUŠÁK**, Savonarola a Florencie. Jeho působení a estetické názory, Praha 2008.

Jan PAŘEZ - **Hedvika KUCHAROVÁ**, The Irish Franciscans in Prague 1629–1786, Praha 2015. titíž, *Hyberni v Praze. Dějiny františkánské koleje Neposkvrněného početí Panny Marie v Praze 1629–1786*, Praha 2001.

Stanislav SOUSEDÍK, Filosofie v českých zemích mezi středověkem a osvětenstvím, Praha 1997.

Michael VAN DUSSEN, From England to Bohemia. Heresy and Communication in the Later Middle Age, Cambridge 2012.

Adolf BRECHER, „Rucherath, Johann“ in: *Allgemeine Deutsche Biographie* 29 (1889), S. 777 [Online-Version]; URL: <https://www.deutsche-biographie.de/pnd100956777.html#adb-content> [navštíveno 16. 3. 2019].

II. ARCHEOLOGIE (ARCHEOLOGY)

Příspěvek k poznání podoby domu v české středověké ikonografii

1. část - dům venkovský

MILOŠ DRDA

Abstract:

Medieval and early medieval iconography comprises large numbers of representations of both residential and farming houses and also other facilities which used to be a part of dwellings. The topic is divided into two parts: a rural house and an urban house. The first part deals with rural houses. It is a simpler house, usually owned by lower social classes and closely related to farming. Beside residential houses, iconographic materials show farming buildings such as cowsheds, stables, barns and other facilities necessary for farm operation, such as wells or ovens. Some of these structures were obviously incorporated not only in rural dwellings, but also in urban houses. However, since they were typical of rural areas, and also in order to balance the scope of the essay, they are presented in this part.

Key words:

house, timbered/wickered houses, roof trussing, thatches, shingles, cowshed, barn, well, fireplace, oven

Je známo, že středověký a raně novověký ikonografický materiál nabízí širokou pramennou základnu pro studium každodenního života společnosti a částečně i její struktury. Vypovídací schopnosti tohoto zajímavého druhu pramenů však nebyly dosud naší historiografií plně využity. Roli plnohodnotného, nikoli pouze ilustračního pramenného zdroje, pokrývajícího zároveň celou oblast každodenního života, hraje pouze v prvních dvou svazcích Dějin hmotné kultury.¹ Podrobnějšího tematického zpracování se pak dostalo jen určité části tohoto souboru, týkající se dějin oděvu, zbroje a zbraní² a pracovní tematiky.³ O využití ikonografie jako plnohodnotného historického pramene pro vývoj mlýnského kola hřebenáčového typu se v souvislosti s nálezy ve veselských pískovnách pokusil i autor tohoto článku.⁴

Neméně důležité doklady však přináší středověká ikonografie i pro ostatní oblasti hmotné kultury a každodenního života tohoto období. Jednou z nich je podoba středověkého domu. Pouze v některých pracích je pohled na problematiku domu a obydlí z ikonografického hlediska v celku i detailech podrobnější a vyčerpávající.⁵

Hranice mezi venkovským a městským domem je velmi neurčitá a oba typy se často prolínají, jak v reálu, tak v ikonografii. Přesto je mezi typickým domem vesnickým a typickým domem městským nezanedbatelný rozdíl, který spočívá v kontrastech mezi chudobou a výstavností, základním způsobem obživy, tedy činností jeho obyvatel, často pak v použití stavebního materiálu, v neposlední řadě pak není často jasné, o jaký dům vlastně na obraze jde. Proto bylo nutné vytvořit dělicí schéma, v němž jsou do první části zařazeny domy výslovně v prameni jmenované,

1 Josef PETRÁŇ a kol., *Dějiny hmotné kultury I(1), I(2)*, SPN Praha, 1985.

2 Eduard WAGNER – Zoroslava DROBNÁ – Jan DURDÍK, *Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské*, Praha Naše vojsko 1956; Petr KLUČINA, *Zbroj a zbraně – Evropa 6. - 17. století*, Paseka, Praha Litomyšl 2004.

3 Čeněk ZÍBRT – Zikmund WINTER, *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy*, Praha, Šimáček 1893; Zoroslava DROBNÁ, *15. století v zrcadle Jenského kodexu*, ČL 39, 1952, s. 5-9.

4 Miloš DRDA, *Středověké mlýny u Veselí nad Lužnicí*, HT 22, 2018, s. 118 - 194.

5 Zdeněk HAZLBAUER, *Jednoduché obytné stavby v ikonografii českých gotických reliéfních kachlů*, AP 4, 1983, s. 263-276; Zdeněk SMETÁNKA, *K ikonografii středověké vesnice*, AR XXXVII, 1985, s. 319-333; Petr CHOTĚBOR – Zdeněk SMETÁNKA, *Panské dvory na české středověké vesnici*, AH 10, 1985, s. 47-56.

jako vesnické, domy jednodušší, či stavebně primitivnější, hospodářské stavby spjaté se zemědělstvím, mlýny a studny se zařízením na čerpání vody. Všechny tyto objekty se pochopitelně vyskytovaly i ve městech, ale pro vesnici byly typické. Z praktického hlediska pak šlo také o rozsahovou vyváženost obou částí.

Při rozboru středověkých ikonografických dokladů hmotné kultury je třeba počítat s tím, že zobrazené reálie netvoří střed či osu uměleckého díla, ale pouhý doplněk, jehož význam a myšlenková vzdálenost od vlastního jádra výjevu se případ od případu liší. Tato skutečnost však nemusí být a často také není vůbec na škodu vypovídací schopnosti díla, co se hmotné kultury týče. Při běžném používání předloh a konvenčním zobrazování obsahové kompozice se právě v těchto doplňcích mohl projevit umělcův pohled na reálnou skutečnost, kterou viděl kolem sebe v každodenním životě. Reálie, kolem nichž malíř denně chodil, které běžně brával do ruky, automaticky vkládal do svých obrazů, aniž by porušil závazný kánon.

Je třeba však mít na paměti, že k žádnému středověkému vyobrazení nelze přistupovat jako k dokumentační kresbě, oproti níž dosahuje vždy ať už většího či menšího zkreslení, způsobeného různými činiteli. Nikoli zanedbatelnou roli zde hrají určité potíže s plošným zachycením perspektivy a znázorněním trojrozměrného prostoru, s nimiž se malíř potýkal téměř po celý středověk. Často se setkáváme s kombinací os dvou na sebe kolmých pohledů. Postava je např. nakreslena z pohledu horizontálního, ovšem ruční mlýnek, jímž mele obilí na mouku, z charakterističtějšího pohledu vertikálního, takže na plošném obraze připomíná spíše kolo od vozu.⁶ Někdy jsou však kombinovány všechny tři osy trojrozměrného prostoru, což může obraz zkreslit podstatně více.⁷

Jiným problémem je nerespektování reálného měřítka, zejména při kontaktu jednajících postav s většími objekty. Neúměrně velké osoby pak často zvětšují části objektů (okna, dveře), v nichž se vyskytují. Charakteristickým příkladem je Theodorikova svatá Alžběta, krmící lžící nemocného v chudobinci (**Obř. 1**).⁸ Dveře, v nichž nemocný klečí pak

6 Liber depictus, ÖNB Wien, Cod. 370, fol.34r. Svatováclavská a svatoludmilská legenda,

7 Srov. Miloš DRDA, *Středověké mlýny u Veselí nad Lužnicí*, HT 22, 2018 s. 108-194.

8 Rudolf CHADRABA (ed.), *Dějiny českého výtvarného umění I/1*. Praha, Academia

mnohonásobně přesahují výšku oken v patře domu a konec konců i dřevěná lžice je větší než kamenné kružbové okno.

Dalším činitelem, působícím zkreslení, je stupeň řemeslných schopností umělce, projevující se hlavně v miniaturách. Tento problém je dobře zachytitelný především v iluminovaných rukopisech značného rozsahu, na jejichž výzdobě se podílelo více iluminátorů. V jiných případech se naopak umělecky dokonalejší dílo zaměřuje na celkové řešení kompozice, pohybu, či tváří jednajících postav, doplňky děje ve formě reálií pak potlačuje a schematizuje. Vedle toho může současné dílo nižší umělecké úrovně projevovat daleko větší smysl pro zobrazení hmotné kultury v celku i detailu. Mám na mysli *Velislavovu bibli* z Národní knihovny v Praze a sborník legend *Liber depictus* z Rakouské národní knihovny ve Vídni.⁹

Výše uvedená zkreslení však nejsou v celkovém pohledu na středověké výtvarné umění natolik výrazná, abychom naproste většině malířů, kteří do svých děl pojali, byť okrajově, širší záběr prezentace skutečnosti formou reálií každodenního života, upřeli realistický pohled a jejich dílům značné vypovídací hodnoty. Většinu zkreslení lze obvykle dobře rektifikovat, především pomocí etnografických analogií, prostorově i časově mnohdy značně vzdálených, či přímo dobových a raději geograficky blízkých archeologických nálezů.

Přesně totéž požaduje Elisabeth Vavra z Institutu für Mittelalterliche Realienkunde Österreichs v Křemži, jednoho z předních vědeckých ústavů Evropy v tomto oboru, k verifikaci vypovídací hodnoty ikonografických zobrazení reálií.¹⁰ Zde bych chtěl připomenout, že nejde pouze o verifikaci, ale, a to zejména, o rekonstrukční možnosti, které ikonografie nabízí.

Ikonografie, samozřejmě v kombinaci s etnografií, totiž velmi často ukazuje to, co archeologie zamlčuje. Nebo, lépe řečeno, nedokládá,

1984, obr. 50.

9 Srov. *Velislai biblia picta*, *Cimelia bohemika* vol. XII. Karel STEJSKAL ed., 1970 a *Krumauer Bildercodex*, ÖNW cod. 370, *Codices selecti*, vol. XIII. Graz 1967.

10 Elisabeth VAVRA, *Kunstwerke als Quellenmaterial der Sachkultur Forschung*, VI-MRÖ, Bd. 4, 1980, s. 217: „Möglichkeiten, ihren Quellenwert zu verifizieren, bieten sich an: zum einen ein Vergleich mit erhaltenen Originalobjecten, der sicher aussagekräftigste Beweis; zum anderen der schwierige Weg, bei jedem einzelnen abgebildeten Gegenstand zu überprüfen, wieweit künstlerische Vorlagen ausgewirkt haben...“.

protože se to prostě nezachovalo. V případě domu je to nadzemní, viditelná část. S určitou nadsázkou by se tedy dalo říct, že to podstatné. V tomto případě se ovšem snižuje i negativní dopad pověstného přebírání motivů od jiných malířů či malířských vzorníků. Vždyť etnografické analogie poslouží Středoevropanovi stejně dobře z jižní i severní části kontinentu. Něco podobného lze konstatovat i u problematiky častého užívání výtvarných symbolů. Abych použil slova Harryho Kühnela, musel umělec znázornit jako symboly ty objekty, které byly v místě a převažující společenské vrstvě známé a používané.¹¹

Co se vzorníků tzv. „Musterbuchů“ týče, sloužily zejména méně schopným malířům jako předloha a malíř nemohl použít něco, co by se vymykalo realitě prostředí. Obraz musel být srozumitelný. Pokud by zobrazení hmotného prostředí postrádalo realitu, ztrácelo by zároveň smysl a také účinnost na cíleného pozorovatele, jímž byl často prostý člověk, realitou obklopený ze všech stran. Měl-li uvěřit věcem duchovním, obrazem předkládaným, nemohl cítit rozpor mezi realitou věcí hmotných, které viděl na obraze, a těch, které viděl ve skutečnosti.

Jako příklad paralelního použití ikonografického a etnografického materiálu při rekonstrukci archeologické nálezové situace může dobře posloužit jedna z variant podoby důležité součásti domovního interiéru, otevřené ohniště. V polozemnici ze 13. století v Táboře, Dlouhé ulici, čp. 334 (**Obr. 2 a**) bylo dokumentováno excentricky umístěné, mírně nad podlahou vyvýšené ohniště kruhového půdorysu, asi z poloviny porušeno zdí mladšího sklepa. Těsně vedle zachované části byla zjištěna kúlová jamka (**Obr. 3 f**).¹² První rekonstrukční úvahy směřovaly k předpokladu, že jde o zakotvení jedné ze dvou vidlic pro opření rožně. Druhá mohla být zničena s polovinou ohniště.

11 Harry KÜHNEL, *Abbild und Simbild in der Malerei des Spätmittelalters*, VIMRÖ, Bd. 4, 1980, s. 97: „Die Künstler waren offensichtlich bemüht, nur solche Gegenstände als Symbole zu verwenden, die in einer gewissen Landschaft bekannt waren und von der Mehrheit einer gesellschaftlichen Schicht auch benützt wurden.“

12 Miloš DRDA, *Urbanistická tradice v zástavbě středověkého Tábora*, HT 6-7, 1983 – 1984, s. 16-18, Obr. 7.

Kombinace ikonografických a národopisných analogií však nabízejí další, možná i přijatelnější rekonstrukční variantu s podobou „kumháru“, sloužícího k zavěšení kotle (**Obr. 3a-e**). Iluminátor Graduálu Mistra Václava dokládá ve scéně adorace děcka výše zmíněné zvýšení ohniště někdy po roce 1400 jen s tím rozdílem, že malované ohniště není ohraničené kameny a má kvadratický půdorys. Na ohništi přidržuje sv. Josef pánev na třech nožičkách a pro Ježíška v ní míchá kašičku. Tulej se širším límcem prodloužil iluminátor o dřevěnou násadu jako ochranu proti popálení ruky plamenem. Tato malovaná trojnožka je podstatnými rysy téměř identická s trojnožkou ze zánikového horizontu Sezimova Ústí, tedy z doby před rokem 1420 (**Obr. 4**). Pokud věříme v realitu obrazu trojnožky včetně její prodloužené rukojeti, která se nezachovala, protože byla ze dřeva, nemáme důvod nevěřit realitě košatinových jeslí, které se nám také v archeologických nálezech nikde nezachovaly. Stejným způsobem jistě odráží skutečnost i stavba chléva s nárožními stěnovými sochami a šindelovou střechou v téže iluminaci.

Chronologické vymezení níže předváděného ikonografického materiálu je zhruba polovina 14. až polovina 16. století, tedy období asi dvou set let, či o něco málo výše, které se z větší části kryje s obdobím pozdního středověku, či vrcholného a pozdního období gotiky a časně renesance. Určité náznaky vývoje během tohoto poměrně dlouhého období vysledovat v ikonografii lze, ale těžiště s největším množstvím použitelných kreseb je časově širší přelom 14. a 15. století s velkými uměleckými díly jako jsou *Bible Václava IV.* z Vídeňské národní knihovny, soubor iluminací patrně k *Vavřincovu překladu Mandevillových cest* z Britské knihovny, *Měsíční cyklus fresek z tridentského hradu Castello Buonconsiglio* od českého malíře Wencezlaa de Boemia aj. Chronologický posun, který se na domu a jeho příslušenství v analyzovaném souboru projevuje, znamená spíše postupné rozšiřování, či ústup určitých konstrukčních principů, nikoli náhradu jedněch druhými. Proto nebude v předkládané stati postupováno podle časových úseků, ale podle různorodých pohledů na dům, či usedlost a v této struktuře budou připomínána i zjištění chronologická.

Ke stavebně nejjednodušším a nejprostším domům českého středověku patřily zemnice a polozemnice. Zpočátku to byla obydlí trvalá, zejména v rustikálním, či sociálně slabším prostředí, později se stávají

spíše provizorii. Zemnice, respektive polozemnice, jsou známy z mnoha lokalit¹³ a specifickou roli sehrály v Táboře¹⁴.

Původně byly vykopány ve 13. století a měly sloužit nějaký čas jako provizorní příbytky nových obyvatel patrně královského města Hradiště nebo jejich předchůdců z lokality vítkovské. Postupem doby se podle ekonomické situace vlastníků měly měnit ve sklepení větších, snad alespoň částečně kamenných domů nebo být zasypány, pokud bylo výhodné sklep umístit jinam.¹⁵ Tomuto procesu však historické události zabránily a nově se rodící město bylo patrně v průběhu vzpoury Vítkovců proti Přemyslovi II. roku 1276 zničeno. Přesto došlo k poměrně hojnému druhotnému využití zpustlých, částečně zasypaných zahloubených objektů, ovšem až po jednom a půl století, roku 1420, během vzniku husitského Tábora.

Jelikož byly původně vytesány do značné hloubky ve zvětřalém skalnatém podloží, celá plocha tábořské ostrožny byla v roce 1420 doslova poseta velkými dolíky, či terénními depresemi podobnými těm, jaké můžeme dodnes vidět na některých zaniklých středověkých osadách v okolí, např. na Kravíně nedaleko Kozího hrádku (**Obr. 2 b**)¹⁶. Novým obyvatelům ostrožny přišly velice vhod. Stačilo tyto dolíky vyčistit od naplavené hlíny, případně podle potřeby rozšířit, vyložit zahloubené stěny dřevem s hlínou a překrýt střechou.¹⁷ Několikadenní práce na obydlich mohla být rychle ukončena a pracovní síla přesunuta na opravu a dostavbu

13 Srov. Miloš DRDA, *Archeologický výzkum čp. 279 v Táboře*, AR XXX 76 – 86, 1978, s. 120. Jan KLÁPŠTĚ – Tomáš VELIMSKÝ, *Příspěvek ke studiu počátků města Mostu*, AR XXVII, 1975, s. 251 – 672; Jan KLÁPŠTĚ – Tomáš VELIMSKÝ, *Mostecké zemnice 13. století*, AH 3, 1978, s. 121– 129; Jan KLÁPŠTĚ – Jan MUK, *Studie o středověkém domě z Mostu (čp. 226)*, PA LXXIX, 1988, s. 231. Miroslav RICHTER, *Hradištko u Davle – městečko ostrovského kláštera*, Praha, Academia, 1982; Rudolf KRAJÍČ, *Současný stav poznání hmotné kultury středověké vesnice na Tábořsku*, HT 6-7, 1983 – 1984, s. 47-82; Zdeněk DRAGON, *K otázce vztahu středověkých zahloubených obytných objektů a románských domů*, Documenta Praensia IV, 1984, s. 73-82 a řada dalších.

14 Miloš DRDA, *Urbanistická tradice v zástavbě středověkého Tábora*, HT 6-7, 1983 – 1984, s. 7-46.

15 Srov. Jan KLÁPŠTĚ – Tomáš VELIMSKÝ, *Mostecké zemnice*, s. 121-129.

16 ZSO Kravín, ZSO Kavčí, ZSO Potálov.

17 Srov. Rudolf KRAJÍČ, *Příspěvek k dějinám osídlení Tábora ve 13. a 15. století* (Výzkum čp. 261 v Truhlářské ulici), AVJČ 5, 1988, s. 109-116.

opevnění.¹⁸ Teprve dlouho potom začalo postupně docházet k přeměně zahloubených staveb ve sklepy nadzemních domů.

Domy nejsou nejčastějšími objekty výtvarného zpracování středověku, přesto nejsou tak výjimečné ani v knižní malbě, na freskách ani v malbě deskové. Otázkou je, zda se také výše zmíněné stavby se zahloubenou podlahou promítly do projevů středověkého výtvarného umění. Musíme si odpovědět, že ano, i když v malé míře. Rukopis *Životy svatých otců* z Národní knihovny ČR (sign.VII D 36) je dokladem, že i v české kotlině¹⁹.

Prostředí provizorní stavby je svou jednoduchostí snadno zaměnitelné s obydlím chudým, venkovským nebo obydlím askety. Proto se také patrně objevuje v souvislosti s poustevníky jako v posledně zmíněném rukopise. Jediný obrázek rukopisu předvádí dva prosté domky, z nichž horní (**Obr. 5a**) má košatinové stěny, průčelní patrně omítnutou hlínou. Uprostřed ní je těsně nad terénem prolomeno okno, jímž se dívá ven hlava vousatého muže. Pokud si představíme podlahu v úrovni terénu, musel by muž ležet na břiše na zemi s hlavou nepřírozně prostrčenou okenním otvorem, což zní poněkud absurdně. Neexistuje tedy jiné vysvětlení, než výrazně zahloubená podlahu, na níž poustevník stojí, případně klečí. Pro částečně zahloubenou stavbu hovoří i pohledově nízké dveře v okapové stěně, taktéž pletené z košatiny. Šikmé ukončení zeleného trávníku jako by naznačovalo umístění vstupní šije. Střecha je pokryta došky. Jde tedy o zemnici, příbytek askety, který si dobrovolně zvolil život v odříkání a chudobě. Tento jediný obrázek v rukopisu ilustruje i text na úvodních stránkách.²⁰

Druhý domek na iluminaci (**Obr. 5b**) patrně ukazuje tříprostorovou stavbu se třemi různými způsoby konstrukce. První místnost v průčelí

18 Již při několika záchranných archeologických výzkumech byl u městské hradební zdi, považované obvykle za husitskou, zjištěn základový vkop pod regulérní vrstvou 13. století. Ostatně o stojících zdech města Hradiště mluví ve své *Husitské kronice* i Vavřínek z Březové.

19 Za laskavou pomoc při hledání rukopisu srdečně děkuji paní PhDr. Miladě Svobodové z oddělení rukopisů a starých tisků Národní knihovny v Praze.

20 „A proto bydlechu na te pussti druh od druha oddalen gsuce ale milosrdím druh k druhu przichyleni biechu a proto w swych chalupkach podal biechu...“ fol.1v. „...neb ti otcy swieti su w prziedmiesty przybywali. Druzy w skaly a gieskynie za domy miewali...“ fol. 2r.

se vstupem by mohla být síní, jejíž stěny jsou ze svislých fošen s malými prolomenými okénky. Štít nad vstupem je prázdný. Iluminátor neopomněl nakreslit střešní latě z pohledu. Snad neměla síň ani strop, Zadní trakt je dvoupodlažní s plochostropou roubenou dymnou jizbou a pyramidovou sestavou větracích okének hned nad terénem²¹. Podle nízkého umístění dvojice spodních otvorů je pravděpodobné, že i tato dymná jizba, měla zahloubenou podlahu. Jde tedy o obytné jádro domu. Druhé podlaží s košatinovou konstrukcí by mohla být komora či jiný podstřešní skladovací prostor, nejspíše přístupný po žebříku nebo schůdkách ze síně. Jiný důvod pro navýšení roubené jizby nenalézám. Tomu svědčí i košatinová stěna, která je bezesporu vzdušnější než roubení. Jde tedy o dvojdílný, nicméně tříprostorový objekt, který by mohl být dalším vývojovým stupněm jednoprostorového domu se zahloubenou podlahou, tedy zemnice a zároveň alternativním, byť třeba i neúspěšným řešením přechodu k trojdílnému domu.

V každém případě jsou i z pozdějších období známy a dokumentovány komory či sýpky v patře, tzv. „výšky“, nejen na druhé straně síně,²² ale i přímo nad jizbou či světnicí. Řada se jich najde např. v širším moravsko-slovenském pomezí.²³

Vydeme-li z premisy, že zobrazení poustevníka obydlí představuje dům chudý či provizorní, pokusíme se nalézt v tomto prostředí další obrázky zahloubených staveb. Řada středověkých vyobrazení sv. Kryštofa ukazuje nejen světce, nesoucího malého Ježíška na rameni, ale v pozadí i poustevníka, který obrátil Kryštofa na víru. Stojí před svým obydlím a svítí symbolickou lucernou na cestu.

V ikonografickém vyhledávací programu *Corsair Pierpont Morgan Library* v New Yorku se podařilo nalézt 38 obrázků sv. Křištofa s poustevníkem. Pocházejí z iluminovaných rukopisů různých zemí Evropy a jsou datovány do 15. a počátku 16. století. Tři z nich sice neukazují žádné obydlí, všechny ostatní však ano. Za zdůraznění chudoby lze s jistotou

21 Pyramidová sestava větracích okének je sice charakteristická pro dymné jizby s roubenou valenou klenbou, nicméně v reálu se vyskytnou i plochostropé sruby s touto větrací soustavou. Viz Jiří ŠKABRADA, *Poznámky k pokračujícímu průzkumu domu čp. 2 v Lučici*. Ke vzniku středověkého domu s trojdílným půdorysem, AH 12, 1987, s. 203-214.

22 Srov. Jiří ŠKABRADA, *Základní rysy prostorové a konstrukční struktury domu zemědělské usedlosti pozdního středověku v Čechách*, AH 11, 1986, s. 395-407.

23 Václav MENCL, *Lidová architektura v Československu*, Praha 1980, s. 41-56.

pokládat jeskyni, či skály, které poustevníka obklopují a skalní příbytek spíše naznačují. Ve čtrnácti případech stojí stařec před nadzemním domkem, ve čtyřech před nebo ve stavbě zahloubené. Pouze jeden z nich je však naprosto zřetelný. Vznikl patrně v Rouanu mezi léty 1420 - 1430 (**Obr. 5c, d**). Poustevníku kouká ze dveří pouze hlava, a to těsně nad terénem. Tedy obdobně, jako ve zmíněném českém rukopisu **Životy svatých otců**. Jinde je poustevník zobrazen před domem, spodní část těla mu zakrývá jakýsi val a zdá se, jakoby stál před chatou, která je postavena v jámě o větších rozměrech, než je její vlastní půdorys. Myslím, že jde o jisté nepochopení ze strany iluminátora. Rukopis vznikl v Paříži v první polovině osmdesátých let 15. století (**Obr. 5e**). Podobná situace je v dalších Hodinkách z Paříže a roku 1475 (**Obr. 3f**). Výše uvedené příklady ukazují, že zahloubená obytná stavba byla v 15. století kladena do nejnižší sociální úrovně srovnatelné s životem v pouhé jeskyni, či lehkém přístřešku pod skalou, jak ukazují Hodinky Jindřicha VIII. s postavou poustevníka Antonína Velikého z Tours ve Francii, cca 1500, (**Obr. 6a**) nebo jiné, o necelé století mladší Životy svatých otců z Národní knihovny v Praze (**Obr. 6b**). Ostatních několik obrázků téhož rukopisu (**Obr. 6 c-f**) předvádí různé techniky stavby chudobného, či vesnického domu. Převládá dřevěná konstrukce s výpletem a případně mazanicovou omítkou, došková či šindelová střecha. Na **Obr. 6 c** poněkud zaráží kovový, snad i zdobný zadlabací zámek na dveřích. Stěny i dveře byly iluminátorem pojaty nejspíše jako košatinové.

O něco vyšší technologické úrovně dosahoval dům, který si stavěl na mořském břehu sám svatý Kryštof v již zmiňovaném rukopisu Liber depictus z doby kol. 1350. Tentokrát jde o nadzemní stavbu, jejímž konstrukčním materiálem bylo dřevo, proutí a hlína. Kryštofova postava také názorně předvádí hlavní nástroje potřebné pro takovou práci- sekeru na opracování dřevěných konstrukčních prvků a nebozez na vyvrtání děr pro spojovací čepy. Z rozestavené části Kryštofova domu, i když je pojata poněkud chaoticky, lze také jasně vyčíst nejdůležitější principy konstrukčního spojování dřeva. Vedle využití prosté rostlé rozsochy, do jejíž vidlice je uložen horizontální vazný trám, je vidět rozsochu tesařsky upravenou pro zasazení tesaného hranolového trámu, i princip křížení lemžící nad vrcholovou vaznicí. Výstižně je zobrazeno i tesařské spojení přeplátováním, používané nejen při rohovém ale i podélném spojování trámů, stejně jako užití dřevěných válečkových čepů (**Obr. 7b**).

S takto konstruovaným domem se také setkáváme na iluminacích, které zobrazují stavby venkovské či vesnické a jsou to opět obrázky z krumlovského rukopisu *Liber depictus* (**Obr. 7 a, c, d**). Že jde o vesnici a to patrně nejstarší české vědomé zobrazení, dokládá i doprovodný text mariánské legendy „Marie a rytířův syn.“²⁴ Ukazují stěny z roubené kulatiny ukončené roubenou, valenou klenbou, tedy opět dymnou jizbu, tentokrát již povrchovou.²⁵ Tento způsob zastropení však nebyl jediný, neboť hned vedlejší srubová stavba roubenou klenbu nemá. Zda byl tento srub zastropen nebo pouze překryt střechou, není z obrázku zřejmé. Osobně se přikláním k možnosti druhé. Otázkou pak zůstává, zda takto pojatá stavba mohla mít obytný nebo jen hospodářský charakter. Vedle roubené konstrukce byla často užívána košatina, jejíž výplet mohl a nemusel být izolován hliněnou omítkou. Chceme-li důvěřovat ikonografii, jsou to jak štítové, tak okapové stěny, na nichž zůstává košatina bez výmazu (**Obr. 7b**), což udržuje tradice alespoň u hospodářských staveb i na našem území hluboko do novověku (**Obr. 21, 22, 23**).

V *Liber depictus* je také nejstarší zachovaný obrázek jedné z nejcharakterističtějších dřevěných konstrukcí štítu vesnické architektury, lomenice²⁶ s překříženými ostřešnicemi ve formě rohatin. Je na nejspíše zděném, patrovém domě se sedlovou střechou krytou šindelem (**Obr. 7c**). I rohatiny přežily do novověku, a to nejen na vesnici. V Tábože ve Filipovské ulici je možné takové rohatiny, i když v umírněné velikosti vidět dodnes. (**Obr. 8b**).

Řadu vesnických staveb, většinou roubených, můžeme pozorovat na některých freskách velkolepého cyklu měsíců v Orlí věži tridentského hradu Buonconsiglio, který je připisován českému malíři Wencezlau di Boemia. Mistr Václav se zřejmě vyučil v českém prostředí a v jeho díle jsou spatřovány silné vlivy Bible Václava IV. a díla Mistra třeboňského oltáře. „Pojetí krajiny, architektury i postav vesničanů naznačuje české

24 „*Hic pellunt predam*“, na obrázku rytíři drancují vesnici ohrazenou pleteným plotem (fol. 100v); „*Hic crematur ville*“. Na obrázku rytíři zapalují pochodněmi vesnické domy, fol. 101r.

25 Problematikou roubené valené klenby nejen v ikonografii se zabýval zejména Jiří ŠKABRADA, *Roubená valená klenba ve vývoji středověkých obytných staveb*, Acta polytechnica – práce ČVUT v Praze I – i 1974, s. 55.

26 Srov. Václav FROLEC – Josef VAŘEKA, *Lidová architektura*, Praha 1983, s. 117.

školení v okruhu iluminátorů rukopisů Václava IV.²⁷ Mistr Václav vyzdobil Orlí věž souborem vzájemně výtvarně propojených fresek, předvádějících měnící se život šlechty a zejména poddaných, ale i měšťanů v průběhu roku a jeho období.²⁸ Pracoval pro tridentského biskupa Jiřího z Lichtensteina, příslušníka moravského šlechtického rodu v době mezi lety 1393/7 až 1407. Zda zůstal v pojetí reálií věrný českému prostředí, je otázkou. Avšak vzhledem k tomu, že objednatel byl moravský šlechtic, dá se předpokládat, že do značné míry.

V cyklu fresek jsou na několika místech namalovány venkovské domy. Na fresce měsíce června dokonce shluková usedlost (**Obr. 9b**) ze třech srubů a jedné stranou stojící stavby, omítnuté patrně mazanicí. Hliněnou omítku mohla mít košatina i roubení. Dva ze srubů jsou otočeny k diváku průčelím, v jednom případě prolomeným okénkem, ve druhém zárubní dveří. Střechy domů jsou sedlové, pokryté došky. V případě prostředního domu, otočeného okapovou stranou, by mohlo jít i o šindel²⁹. Štíty jsou plné, roubené až po hřeben. I stranou stojící domek má plný, omítnutý štít a doškovou střechu. V areálu usedlosti se pohybují čtyři ženy, dojící a zpracovávající mléko.

Měsíc červenec je malován ve znamení senoseče. V pravém horním rohu fresky seče několik mužů kosami trávu, ostatní dřevěnými hráběmi pohrabují. V levém rohu jeden z nich kosu na „babce“ naklepává. Sedí před dvěma domky (ze třetího je vidět pouze hřeben střechy). Přední domek je opět omítnut mazanicí (**Obr. 9a**). Došková střecha překrývá zápraží a v rohu je podepřena dřevěným sloupem. Ve štítové stěně jsou dveře a sklopné okénko³⁰, přímo ve štítu dvě okénka oblouková. Podobná jsou ve štítové stěně druhého, z větší části zakrytého domku.

Velice zajímavý je obraz srpna, který ukazuje venkovskou faru (**Obr. 9c, 9d**). Podle velmi světlé barvy jde o omítnutý zděný dům

27 Romana CHALUPNÁ MELUZÍNOVÁ, *Mistr Václav, český malíř v jižním Tyrolsku*, Grantová agentura Univerzity Karlovy, projekt č. 76214, Čechy, Jižní Tyrolsko a tridentské biskupství kolem roku 1400. Reflexe krásného slohu v malířství, s. 230. Ústav dějin křesťanského umění Katolické teologické fakulty KU. Odtud převzaty také ostatní údaje týkající se Mistra Václava.

28 Obrázky převzaty z internetu pod heslem: *Il ciclo dei mesi*.

29 Obrázek není zcela jasný.

30 Sklopná okenice je běžně používaná na domech v české ikonografii. Ostatně se nepodařilo nalézt žádný prvek, který by českému prostředí odporoval.

s předzahrádkou, oplocenou zahrocenými prkny a vstupními vrátky ve dřevěné budce. Pod štítem je dřevěný balkon, podepřený dvěma obloukovými dřevěnými nosníky. Jde o způsob, který se celkem běžně vyskytuje v ikonografii a užívá se do současnosti. Vstup do objektu je z okapové stěny. Na sedlové střeše, podle barvy keramické, je v předním traktu umístěn komín s hlavicí, v domě tedy byla kamna. Ve dveřích či okně štítové stěny je postava kněze, pozorujícího sklizeň obilí na přiléhajícím, košatinou oploceném poli a čtoucího knihu. Za vlastní farou je několik, patrně hospodářských budov. Příčně k ní je postaven dům obdélného půdorysu se sedlovou střechou, krytou došky, ve štítové stěně dole jsou otevřené dveře a nad nimi pod štítem sklopné okénko. V okapové stěně, blíže rohu je pod střechou okénko obloukové. Větší část stavby je zakryta farou. Také dvě další stavby s doškovými střechami jsou z větší části zakryty. Pouze v částečně viditelném štítu je patrné kruhové větrací okénko. Vedle fary je podstatně menší kostelík.

Další usedlost se nachází patrně na druhé straně kostela. Nejvíce o sobě vypovídá stodola (**Obr. 9e**). Jde o dům obdélného půdorysu s plnými stěnami, snad hliněnými s košatinovou kostrou. Jeho štít je prázdný. Nad průčelní stěnou je patrný vazný trám a na něm stojící polosocha, což by předpokládalo vrcholovou vaznici, která na obdobných obrázcích mírně přečnívá. Vzhledem k tomu, že polosocha není rostlá a rozvidlená, mohlo být spojení provedeno tesařsky, u čehož přesah slemena nebyl nutný. Vedle stodoly stojí žebříňák, z něhož podává muž pomocí vidlí snop do okénka v patře. Další vůz plný snopů čeká na vyložení.

Nejvíce různorodá je malá vesnička s kostelíkem a studnou s vahadlem na návsi v levém horním rohu fresky, znázorňující duben (**Obr. 10a**). Ze sedmi domů, seřazených v půlkruhu a otočených průčelím ke kostelu, jsou dva téměř zakryty skaliskem a vidět jsou pouze střechy. Ostatních pět se vzájemně konstrukčně, možná i funkčně liší, jakoby šlo o různé stavby jedné usedlosti. I ležící pes mezi domy, jakoby odpočíval na dvoře, nikoli na návsi.

Hned první stavba zprava za kostelem, jejíž okapová stěna je pleťna z košatiny, má v průčelí, hned pod štítem široké, trámkou orámované okno a nad ním ve štítě kulaté větrací okénko. Nabízí se určitá podobnost se stodolou na srpnové fresce. Vedlejší stavba zleva, jakoby si konstrukčně protiřečila. Dole v průčelí jsou prolomena tři okénka v pyramidové

sestavě, což nejen v ikonografii, ale i v reálu, jak prokázal Jiří Škabrada,³¹ znamená dymnou jizbu. Nad případným větracím otvorem je však další okno se sklopnou okenicí a ještě výš, ve vrcholu štítu, opět kruhové větrací okénko. Na první pohled se zdá, že okna v průčelí signalizují dvě podlaží interiéru. Tomu ovšem neodpovídá vysoký, zřejmě vstupní otvor v okapové stěně, sahající téměř až pod střechu. Možná však jde jen o chybu ve vyměření možného průběhu stropu a nad dymnou jizbou chtěl malíř znázornit komoru pod střechem. Třetí stavba se zavřenými dřevěnými dveřmi na železných závěsech, patrně i s petlicí je nejspíše obytným domem. Snad právě proto před ní leží pes.

Další dům je opatřen dvěma vstupy, obloukovitým z boční strany a obdélným, orámovaným trámkovou zárubní z průčelí. Ve štítě je také orámované obdélné okénko. Velmi zajímavá je poslední stavba, dům se dveřmi na krátkých závěsech, pootevřenými dovnitř. Nedosahují však na úroveň terénu. Na střeše je otevřený vikýř. K zadnímu průčelí je přisazen přístavek s pultovou střechem, který slouží jako prasečí chlívek. Stavba sama tedy mohla sloužit jako chlév pro dobytek. Střechy domů jsou doškové, na hřebenech opatřené řadou slaměných vrčkočů, nebo drnů kvůli zamezení průniku vody v místě styku horních partií došků. U některých z domů jsou na okapové straně těsně pod střechem malá větrací okénka. Podle tmavě hnědé barvy je velice pravděpodobné, že malíř měl na mysli hliněnou omítku nejspíše košatinové konstrukce

Zdá se, že umělec chtěl obrazem zachytit dvě scény najednou, vesnici s kostelem a obecní studnou na jedné straně a funkční charakter jednotlivých částí usedlosti, které naznačují zároveň typy činností potřebných v hospodářství. Nevyhnul se tedy určitému zkratkovitému symbolismu

Řadu vesnických staveb ukazuje i soubor ilustrací³² k Mandevillovu cestopisu, respektive k překladu pořízenému Vavřincem z Březové před

31 Srov. Jiří ŠKABRADA, *Roubená valená klenba ve vývoji středověkých obytných staveb*, AP, Práce ČVUT 1, 1974, s. 55- 71; Jiří ŠKABRADA, *Základní rysy prostorové a konstrukční struktury domu zemědělské usedlosti pozdního středověku v Čechách*, AH 11, 1986, s. 395-407; Jiří ŠKABRADA, *Význam domu čp. 22 z Živohoště pro poznání vývoje obytné místnosti pozdního středověku*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 18, 1977, s. 175-203.

32 Vzhledem k vyčerpávajícímu rozboru Zdeňka SMETÁNKY, *K ikonografii středověké vesnice*, AR XXXVII, 1985, s. 319 - 333, nepovažuji za účelné vesnickou problematiku tohoto díla dále komentovat.

rokem 1420. Vyčerpávajícím způsobem ho analyzoval Zdeněk Smetánka³³ brzy potom, co Josef Krása zpřístupnil tento bohatý materiál širokému okruhu badatelů.³⁴ Smetánkova analýza potvrzuje, že ještě na počátku 15. století měly v českém vesnickém stavitelství velký význam pletené košatinové objekty, ne vždy omazané zvenku hlínou, což platí i pro stavby obytné. Objekty byly obdélného, čtvercového i kruhového, případně oválného půdorysu. Stále se držela pravěká technika sochového krovu s hřebenovou vaznicí o níž se opíraly „lemězy“. Jako krytina střech převažovaly došky. Centrální půdorys byl patrně typický pro objekty hospodářské (**Obr. 10b - 10g**).

Venkovský motiv nacházíme v nejstarší vedutě Prahy od M. Wohlgemuta a W. Pleydenwurfa z roku 1493 (**Obr. 12a**). Veduta sice neukazuje příliš ze zástavby města. Soustřeďuje se na Pražský hrad a několik kostelů, přesto lze nalézt v pravém dolním rohu skupinu domků kolem kostelíka, tedy v okrajové části Nového Města. Celý výjev má spíše venkovský charakter s přízemními domky (snad krom jednoho), se sedlovými, případně valbovými střechami s největší pravděpodobností krytými došky nebo rákosem. Konstrukce domku vlevo od kostela by mohla být roubená, dva domy v popředí jsou zřetelně hrázděné. Na návsi je zakreslena studna s vahadlem na čerpání vody.

K venkovským stavbám také patřily mlýny, i když je samozřejmě známe i z městského prostředí.³⁵ V české středověké ikonografii se objevují několikrát. Obrázek z *Liber depictus* (**Obr. 11a**) ukazuje pravděpodobně zděnou stavbu se složitějším kamenicky provedeným oknem, krytou šindelem či prkny. Má dvě mlýnská kola na spodní vodu - hřebenáče, k nimž je přístup po dřevěných schůdkách a lávce.³⁶

Dřevěný mlýn v podhradí z vojenského teoretického díla Bellifortis od Konrádfa Kyesera z roku 1405 (fol 84r), tentokráte s vodním kolem na

33 Zdeněk SMETÁNKA, *K ikonografii středověké vesnice*, AR XXXVII, 1985, s. 319 - 332.

34 *The Travels of Sir John Mandeville. A Manuscript in the British Library*, Josef KRÁSA (ed.), George Braziller, New York 1983.

35 Srov. Martina MAŘÍKOVÁ, *Středověké mlýny v českých zemích*, MHB 10, 2005, s. 89-148.

36 Miloš DRDA, *Středověké mlýny u Veselí nad Lužnicí*, HT 22, 2018, s. 108-194.

vrchní vodu, jehož stěny byly tvořeny vertikálními prkny, případně trámky, o nichž by spíše svědčila síla, patrná na boku obdélného vstupu v průčelní stěně. Oba štíty jsou zdobeny ostřešnicemi překříženými do rohatin. Za střešní krytinu mohly sloužit buď šindele poněkud neobvyklého tvaru nebo destičky břidlice, jež by nakreslenému tvaru lépe odpovídaly. Na druhé straně ke dřevěným stěnám by se lépe hodila lehčí krytina šindelová. Vzhledem k tomu, že se obojí krytina přibíjela hřebíky, které jsou do kresby pojaty, je těžké přiklonit se k té, či oné možnosti (**Obr. 11b**).

Mlýn z Českého Nového zákona ze třicátých let 15. století má hřebenačové kolo na spodní vodu. Konstrukce domu (mlýnice) je patrně zděná s podstřešními větracími otvory a valbovou střechou. Podle barvy by měla být krytina keramická, ale značná stylizace brání v přesnějším určení.

Použití vertikálně přibíjených prken či trámů se objevuje na některých stavbách rustikálního charakteru od nejnižší sociální úrovně, jako již zmiňovaný domek z Života svatých otců, po úroveň nižší šlechty. Dokládá to vyobrazení z Bible Václava IV. z posledního desetiletí 14. století 1. svazek, fol. 172v, (**Obr. 11d**). Petr Chotěbor a Zdeněk Smetánka v něm identifikovali rezidenční panský dvorec.³⁷ Je ohrazen jakousi pseudopalisádou ze zahrocených fošen s brankou s momentálně otevřenými vraty. V oválném prostoru uvnitř je zděná věž s roubeným podstřeším, jedna obytná a dvě zřejmě hospodářské budovy. Přízemí objektů jsou zděná, v případě věže, která patrně úmyslně nemá nakreslen přízemní vstup, je zděné i první patro, prolomené okénky. Patrové části ostatních budov jsou z vertikálně kladených prken, přibíjených či začepovaných do trámové kostry stavby. I zde jsou prolomená okénka. Hospodářská stavba má prázdný štít. Střecha věže je kryta patrně keramickými taškami - bobrovkami, dvě velké budovy šindelem, jedna patrně došky.

Dispozičně velmi podobná rezidenčnímu dvorci z Bible Václava IV. je stavba několika budov zobrazená v Českém Novém zákoně ze třicátých let 15. století (**Obr. 11e**). Budovy se opět nachází na oválné ohrazené ploše, tentokrát však spíše oplocené, a to košatinou. Budovy jsou patrně zděné, a to zejména věž. Jsou rozestavěny podél oplocení, takže mezi nimi vzniká plocha dvora. Jedna z nich je štítová se sedlovou střechou. Rozložení oken ve štítu by mohlo připomínat pyramidovou sestavu

37 Petr CHOTĚBOR – Zdeněk SMETÁNKA, *Panské dvory na české středověké vesnici*, AH 10, 1985, s. 47-56.

větracích okének. Ostatní budovy, včetně brány mají střechy valbové. Věž a dvě další budovy jsou opatřeny podstřešními větracími okénky, připomínajícími cimbuří. Poněkud nesourodě působí zděná brána v košatínovém oplocení. Kresba může zachycovat snad provizorní stav nebo jde o více méně záměrnou rustikalizaci či pauperizaci, jev, s nímž se v tomto rukopisu ještě setkáme.

Dalším podobným stavebním útvarem, připomínajícím rezidenční dvůr, je patrový, zřejmě zděný dům s přístavkem, podobně jako obrázek z Bible Václava IV. obklopený dřevěnou ohradou ze zahrocených fošen, zevnitř spojených horizontálními svlaky. Je zachycen na oltáři velmistra Puchnera, deska se stigmatizací sv. Františka z roku 1482. Dům má sedlovou, podle červené barvy keramickou střechu a v patře okapové zdi jsou prolomena dvě sdružená okna, ve štítu pak okno další. Přístavek přizděný ke štítové stěně je zakryt střechou pultovou. Také ten je opatřen dvěma sdruženými okénky a vstupním otvorem. U ohrady se krčí snad dvě miniaturizované stavby, velmi nesměle načrtnuté a podle barvy patrně dřevěné. Dispozice je částečně zakryta korunami stromů a částečně vybíhá z okraje obrazu. Přesto je zachycena část branky s keramickou stříškou (**Obr. 11f**).

I chronologicky druhá nejstarší veduta Prahy od Jana Kozla a Michaela Peterla z roku 1562 nabízí pohled na venkovské usedlosti. Jde v první řadě o dva statky či dvorce na levém břehu Vltavy, stojící před hradbami města. Přestože jsou oba částečně zakryty skupinami stromů, můžeme v nich rozeznat i patrové budovy, někdy téměř věžového charakteru. Konstrukčně jde o kombinaci roubení a hrázděného zdíva, velmi pravděpodobný je i kamenný portál. Co však oběma dvorcům dominuje, jsou vysoké komínové střechy samostatně stojících černých kuchyní. Stěny kuchyňského objektu severního dvorce jsou roubené (**Obr. 12c**), jižní dvorec má kuchyň hrázděnou. Navíc má zde dlátková střecha věžovitě stavby dokonce ještě jeden komín vnitřní černé kuchyně (**Obr. 12b**). Viditelné ohrazení ani jeden z těchto dvorců nemá.

Venkovskou usedlost s dvorem, bezesporu vyšší sociální úrovně, připomíná i objekt uvnitř hradeb, někde v místě Újezda. Ve dvoře opatřeném renesanční branou s obloučkovou atikou je několik budov, většinou hospodářského charakteru a množství složeného stavebního dřeva. Částečně hrázděná obytná budova s komínem stojí v JZ rohu. Dominantou dvora je vysoká dřevěná věž. JV roh usedlosti je patrně vyčleněn na zahradu.

Specifickou skupinou zobrazovaných venkovských staveb jsou díky betlémské křesťanské tradici chlévy. Obvykle jde o lehké kůlové stavby s doškovou, případně šindelovou střechou. Vzhledem k prázdným štítům máme ve většině případů možnost nahlédnout pod střechu a poznat techniku stavby krovu. Až na několik výjimek, kdy iluminátor zcela ignoroval, či nepochopil realitu a střešní latě namaloval pod lemězy, či krokvemi, (takovou stavbu by vůbec nebylo možné vztyčit), lze rozeznat dva hlavní typy krovů. Sochový či polosochový, kdy jsou lemězy opřeny o vrcholovou a okapové vaznice a odlehčují tak stěnám. Dále krokvový, kdy jsou lemězy nahrazeny vzájemně se vzpírajícími krokvemi a vrcholová vaznice chybí. Víme, že sochový krov má tradici sahající hluboko do pravěku a krokvový je daleko mladší. V průběhu dvou století, jichž se tato úvaha týká, se však vyskytují spíše vedle sebe. Konec konců sochový či polosochový krov se v některých regionech užíval téměř do současnosti.

Krom prázdného štítu jsou pro některé z těchto staveb charakteristické i zcela nebo jen částečně otevřené stěny umožňující úplný průhled do interiéru (**Obr. 13 - 18**). Není pravděpodobné, že by absence stěn chlévů na některých středověkých obrazech měla jen výtvarně liturgický smysl - nezakrývat Svatou rodinu. V těchto případech často chybí i stěny zadní a celá konstrukce obvykle nepostrádá logiku. Konec konců i takovéto stavby jsou doloženy národopisným materiálem (**Obr. 20a, 21a**). Jde tedy skutečně o pouhou střechu zdviženou na rohových či obvodových kůlech, často sochách (**Obr. 20e, 20f**). V jiných případech se objevují pletené, prkenné, či půlkulatinové stěny pouze do poloviny výšky stavby, jakoby jen nahrazovaly oplocení. Výjimečně se objeví i zdivo, a to spíše v mladším úseku sledovaného období, či jako znak vyššího sociálního prostředí, jako na karlštejnské fresce (**Obr. 13d**). Někdy bývá obestavěna pouze část půdorysu členěného uvnitř příčkou, jak to vidíme např. na Budapeštské adoraci děcka od Mistra Nesení kříže z Vyššího Brodu (**Obr. 15d**).

Jesle pro dobytek jsou zobrazovány několika způsoby. Buď jako malá košatinová ohrádka, vyplněná senem (**Obr. 13c, 13d, 14a, 15c**) nebo jako dlabané koryto zasazené do dvou rostlých rozvidlených rozsoch (**Obr. 13e, 17a**), případně opatřené čtyřmi nožičkami (**Obr. 18a**). Mohly mít však i podobu truhlíku, sesazeného z prken (**Obr. 15a, 17c, 17d**), případně koryta kamenného tesaného. O něco méně pravděpodobná je kombinace košatinové ohrádky a na ní položeného koryta (**Obr. 13f**). V tomto případě jde spíše o dva samostatné objekty, a to jesle na seno a žlab

na vodu, které iluminátor spojil dohromady. Velice věrně jsou zachyceny jesle na seno v Liber depictus (**Obr. 19a, 19d**), kde sice nejde o betlémský chlév, zato jesle jsou dobře srovnatelné s etnografickými objekty, zachovanými dnes spíše už jen ve skanzenech, např. v Hoferské chalupě z Leskovce v Rožnově pod Radhoštěm (**Obr. 37b**). Naznačené klenby na obou obrázcích svědčí o vyšší sociální úrovni majitelů chléva a stáje. Poněkud svérázně vyznívá obrázek betlémského chléva v Českém Novém zákoně ze třicátých let 15. století, pokud jej srovnáme s palácem krále Heroda Agripy (**Obr. 17a, b**). V tomtéž rukopise přináší králi Salome ukázat hlavu popraveného Jana Křtitele, kterou si vyžádala za úchvatný tanec. Konstrukce obou objektů jsou naprosto stejné. O co věrohodněji působí pravděpodobný rezidenční dvorec z téhož rukopisu zmiňovaný výše.

V ikonografii máme zobrazeny i další objekty pro chov domácích zvířat. Jde zejména o prasečí chlívky, vyskytující se ovšem v jiných tématických okruzích středověké malby, než jsou betlémské scény. Zejména kalendária se často věnují vepřovému dobytku. Známé jsou především scény pastvy prasat v lese a zimní zabíjačky. V oseckém kalendáriu jde ovšem o krmení prasat zavřených ve zděném chlívku s kovanými dveřmi, zadlabacím zámekem a keramickou střechou. Otvorem u země prostrkují hlavy ke korytu, do něhož hospodář z velké mísy nalévá krmení. Podobná situace je znázorněna na fresce měsíce dubna v Orlí věži zámku Buonconsiglio. Prasečí chlívek je přístavek k zadní části vesnického domu, u něhož můžeme určit pouze pultovou střechu a otvor při zemi, kterým prase prostrkuje hlavu ke korytu. Vstupní otvor ze strany pohledu není namalován. Jiný potencionální prasečí chlívek by snad mohla být lehčí, patrně dřevohliněná stavba na kruhovém, či oválném půdorysu s kuželovou doškovou střechou z Mandevilových cest. Je ovšem otázkou, zda vepř, stojící před ní je dostatečným kritériem pro takové konstatování.

O ikonografii kurníků a chovu slepic bylo pojednáno ze širšího hlediska na jiném místě.³⁸ V rámci českých pramenů se podařilo nalézt pouze jeden kurník, a to v rytířském románu Willehalm. Kurník je tvořen košatinovou budkou, nasazenou na relativně vysokém kůlu, a přistaveným žebříčkem. Zda je tato „kůlová“ stavbička záměrnou ochranou před

38 Srov. Petr ZBYTOVSKÝ – Miloš DRDA, *Rozbor osteologického materiálu z cisterny v čp. 7 v Táboře*, HT 21, 2017, s. 117 – 141.

predátory, ať už v reálu, či iluminátorově fantazii,³⁹ nebo má v sobě prvky holubníku, je těžké posoudit. Ostatní obrázky kurníků však vypadají jinak.

Jinak ovšem vypadají i ostatní obrázky holubníků v českých ikonografických pramenech. Zdá se, že bývaly umístěny v podkroví staveb a na venek měly tvar vikýře s vystrčenou tyčí, sloužící holubům jako hřad. Asi nejvýstižněji to dokládá Adorace děcka budapeštská. Na tyči vystrčené z vikýře doškové střechy sedí dva holubi a kolem nich pět dalších.⁴⁰ Stejnou funkci snad mohly mít i malé budky na střechách některých dalších chlívů, i když v těchto konkrétních případech postrádají vystrčený hřad.

Další hospodářskou stavbou, kterou česká středověká ikonografie připomíná, je stodola se střechou výškově posuvnou na čtyřech kůlech. Jde o známý obrázek oborohu z Velislavovy bible (**Obr. 24d**). Tento důmyslný středověký vynález, který je znám i z jiných rukopisů (**Obr. 25c**)⁴¹ se dodnes vyskytuje na různých místech Evropy. U nás a na Slovensku (**Obr. 25a**) zřejmě už jen ve skanzenech, ještě i v reálném exteriéru v Polsku, na Ukrajině, či v Chorvatsku, kde má mimořádně silnou tradici. V horách na Istrii se používají takovéto oborohy v klasické dřevěné formě s doškovou střechou, ale i jejich věrné napodobeniny vyrobené z kovu, včetně železných trubek místo rohových kůlů, plechové střechy, ocelového lana, a železných navijáků (**Obr. 26**).

Z vedlejšího zařízení domu jsou zobrazovány zejména studny, které kvůli několika biblickým událostem patří k častým námětům středověkých výtvarníků. Velmi rozmanité bývají konstrukce nadzemních částí. Půdorysy jsou kruhové, čtyřhranné i polygonální. K jejich stavbě býval použit lomový i tesaný kámen (**Obr. 27a, 28b**), v některých případech bylo naznačeno i bosování (**Obr. 28c, 28d**). Pokud nejde o opomenutí iluminátora při vykreslení struktury nadzemního roubení studny, můžeme se domnívat, že některé byly i omítány (**Obr. 28a, 28f**).

39 O častých útocích lišek na domácí drůbež svědčí mimo jiné množství iluminátorových ztvárnění.

40 Srov. Zdeněk SMETÁNKA, *K ikonografii středověké vesnice*, AR XXXVII, 1985, s. 330.

41 Otto PÄCHT – Ulrike JENNI, *Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der ÖNB, Band 3, Holländische Schule: Historienbibel des Evert van Soudenbalch, Cod. 2771, fol. 153v*, (Rut leží u nohou Bózových, v pozadí oboroh), Verlag der ÖAW, Wien 1975.

V Bibli Václava IV. je zobrazena studna s osazenou trubkou, sloužící k vytékání pramene (**Obr. 28a**). U zděných válcovitých studní s setkáváme i s poklopem, jako ho zobrazují Krumlovský sborník a Bible Václava IV. (**Obr. 28e, 29b**). V Bibli Václava IV. jde patrně o kruhovou jednoduchou desku s kovovým usazeným kruhem, opřenou vedle studny. Krumlovský sborník předvádí poklop dvojitý, dokonce s otvory pro čerpací lano na kladce. Takovéto zařízení a patrně trvalé překrytí studny však předpokládá boční přístup k čerpané vodě, případně pumpu. Ani jedno však zobrazeno není. Vzhledem ke své barvě na iluminacích jsou poklopy spíše kamenné než dřevěné. Vedle kamene bylo k bednění nadzemní části studny používáno také dřevo, ať už v surovém stavu kulatiny či tesaných trámů s rohovou vazbou (**Obr. 27d, 29d**).

Čerpací zařízení je v podstatě trojího druhu. Vědro s vodou mohlo být vytahováno pomocí rumpálu s klikou či klikami, otáčejícího se v dřevěných stojkách, zasazených do terénu vně tělesa studny (**Obr. 27a**). Druhý způsob vytahování vědra usnadňovala kladka, zavěšená na kladí podepřeném jedním či dvěma sloupky, na vrcholu břevna ohnutého do oblouku, či dokonce pod stříškou (**Obr. 27d, 28c, 28e, 28f**). Některá vyobrazení dávají tušit, že se na laně přes kladku pohybovala dvě vědra, na každém konci jedno. Třetím nejdůležitějším čerpacím zařízením je vahadlo (**Obr. 29**), pohybující se v rozsoše či tesaném kloubu vertikálního sloupku. Způsob upevnění vědra na vahadlu je dvojitý. Buď přes dřevěné táhlo s kovaným závěsným hákem na tuleji⁴², nebo prostě na provaze. Různé modifikace vahadel jsou vidět zejména na mnoha iluminacích Bible Václava IV.

Důležitou součástí studně bývala různá koryta či žlaby, ať už volné nebo bezprostředně ke studni připojené. Pro vyšší dobytek a koně byly žlaby zvýšené a upevněné do dvou masivních rozsoch (**Obr. 27c**). Konstrukčně podobné jsou žlaby a koryta krmná, případně jesle na seno, které se vyskytují často jako součásti chlívů a stájí. Poněkud zvláštní je obrázek z Velislavovy bible (**Obr. 29f**), který ukazuje setkání Jáka s Ráchel

42 Reálný nález dřevěného kovaného vědra na háku s tulejí a s ohořelým zbytkem táhla byl učiněn u studny na levobřežním předměstí Sezimova Ústí. Srov. Ladislav HRDLIČKA – Miroslav RICHTER – Zdeněk SMETÁNKA, *Výzkum v Sezimově Ústí v r. 1965*, AR XVIII, 1966, s. 663-680; Miroslav RICHTER – Rudolf KRAJÍČ, *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 2. Levobřežní předměstí - archeologický výzkum 1962-1988*, Praha – Sezimovo Ústí – Tábor, 2001, s. 26, 27.

u studny při napájení dobytka. V originálním biblickém textu se několi-krát hovoří o odvalení krycího kamene při napájení a opětném přiklo-pení studny.⁴³ Bylo by tedy možné půlkruh nad studnou považovat za odvalený poklop, opřený ze zadu o roubení, podobně jako v Bibli Vác-lava IV. (**Obr. 29b**). Ve zkráceném textu, který obrázek v bibli doprovází se však nic o krycím kamenu neříká.⁴⁴ Naskytá se otázka, zda malíř znal úplný biblický text a zda půlkruhem nad studnou nemyslel něco jiného. Při známých problémech, které měli malíři 14. století s perspektivou, do-cházelo často ke kombinaci čelního horizontálního pohledu s pohledem vertikálním shora. Jako typický příklad lze uvést ruční mlýnek na obilí, kterým sv. Václav mele mouku na hostie v *Liber depictus* (**Obr. 29g**). Do horizontálního pohledu na knížete a poněkud ornamentalizovaného po-hledu na spodní část ručního mlýnku iluminátor vsunul horní vertikální pohled na vlastní žernov, který tím dostal do zcela nefunkční polohy. Pak by půlkruh nad studnou s tmavým kotoučem uprostřed mohl znamenat vertikální pohled, do něhož se promítlo dno s odkalovačem, jaký byl např. zachycen archeologickým výzkumem na ZSO Kravín ve studni 13. stole-tí (**Obr. 30b, 30c**).

Ostatní nevýrobní vybavení usedlostí se na středověkých vyobrace-ních vyskytuje zřídka. Výjimku tvoří oplocení zahrady, která na ilumi-nacích sice nebývá obvykle viditelně spojena s usedlostí, nicméně jejich podobu lze vztahovat i na ohražené plochy bezprostředně s domem sou-visející. Nejčastěji je oplocení provedeno horizontální košatinou prople-tenou mezi kůly zaražené do země (**Obr. 7a, 7d, 32b, 32c, 32e**). Jde o tra-diční techniku užívanou od raných období pravěku až do současnosti v oblastech bohatých na dřevo (**Obr. 33**). Dřevěný plot z vertikálně při-bitých prken je jistě záležitostí technologicky náročnější, předpokládající tesařskou úpravu dřeva (**Obr. 32d, 32g**). Nahoře zahrocené fošny či kula-tina připevněná na horizontálních nosnících tvoří palisádu, která má již více méně obranný charakter (**Obr. 7c, 32a**).

Na kresbách v *Liber depictus* ohraničuje statek (curia), jmenova-ný v textu, v Bibli Václava IV. rezidenční panský dvůr. Zděná ohrada

43 Genesis, Kap. 29, v. 3: „Shánívána pak tam bývala všecka stáda, a teprv odvalovali kámen ten od vrchu té studnice a napájeli dobytky; potom zas přivalovali kámen navrch studnice, na místo jeho“.

44 Za laskavou pomoc při překladu doprovodného textu děkuji kolegovi Žaludovi.

ukončená dokonce cimbuřím je zachycena mimo jiné v ilustraci Krumlovského sborníku (Zrcadlo lidského spasení). Že nelze tento způsob ohraničení spojovat s domem lidových vrstev je celkem nabíledni. Branka bývá obvykle kryta sedlovou, případně valbovou stříškou, nesenou dvěma nebo čtyřmi vertikálními sloupky. Pokud lze identifikovat na obrázcích krytinu, bývá to většinou šindel. Vrátka mohou být košatinová (**Obr. 32c**), ale bývají i ve spojení s pleteným plotem prkenná (**Obr. 32e**).

Z vnitřního nemobilního vybavení domu zobrazuje středověká ikonografie především různé typy topenišť. Otevřené, mírně zvýšené ohniště patřilo v této době k základním zdrojům tepla, potřebného pro vlastní temperování obytných místností i k přípravě potravy (**Obr. 4a, 14a**). Stejně tak jako ohniště i kupolovité pece s postranním sopouchem jsou zobrazovány v souvislosti s tepelnou úpravou pokrmů. Mohly být prostou součástí interiéru místnosti, ale i kryty samostatným přístřeškem, jak ukazuje obrázek ženy pečící chléb v Bibli Václava IV. (**Obr. 34c**). Tyto pece jsou často zobrazovány na nízkém soklu s ústím odsazeným od země (**Obr. 34a**). Téměř identické pece se objevují v materiálu etnografickém (**Obr. 35**) a jejich základy často dokládá archeologie.

Liber depictus předvádí obdobnou kupolovitou pec s obloukovitým otvorem a postranním sopouchem vysunutou na kůlech. Scéna sice neukazuje žádnou přípravu pokrmu, ale pálení sv. Víta, není však důvod tomtuto zařízení odmítnout prvotně potravinářský charakter. Vždyť použití různých kuchyňských zařízení jako prostředků tortury není naprosto ve středověké ikonografii výjimečné. K mučení sv. Vavřince byl použit tvarově běžný kuchyňský rošt, Sv. Jirí byl vařen ve velkém kuchyňském kotli apod.

Jinou otázkou je, zda bychom neměli považovat konstrukci těžké hliněné pece na kůlech (**Obr. 34b**), zjevně dřevěných, za poněkud fantastickou. Myslím, že ne. Předně se domnívám, že jen velmi málo zobrazených předmětů nemá reálný podklad. Naprostá většina iluminací odráží v tomto druhotném, méně důležitém pohledu na obvykle svatou scénu skutečnost a praxi denního života. Jestliže krom toho známe z několika rukopisů Richentalovy kroniky pece na vozících, není důvod, proč bychom zmíněné konstrukci neměli přiznat charakter reálie.

Jiný pohled na vlastní interiér venkovského domu, či domu nižší sociální úrovně se v české středověké ikonografii nalézt nepodařilo. Výjimku tvoří snad jen lůžko; nikoli postel. V Bibli Václava IV. je u příležitosti

starozákonní liturgické očisty ženy znázorněn porod za pomoci porodní báby. Porod probíhá na pletené rohoži (**Obr. 36a**). Na podobné rohoži, jakožto symbolu chudoby, leží i Panna Maria v betlémském chlévě na deskové malbě Narození Krista z Kremsmünsteru (**Obr. 36b**).

Z předloženého materiálu je názorně vidět, že středověk nebyl takovou dobou temnoty, jak se někdy říká. Podstatná většina technik, konstrukcí, či způsobů stavby a úpravy domu jako příbytku a základny rolnické činnosti, které byly v této stati prezentovány, přetrvala v užívání, ať už na širším území nebo regionálně hluboko do novověku. Jinými slovy je možné konstatovat, že úroveň hmotné kultury, která vládla českému rolnickému prostředí na prahu průmyslové revoluce, byla v mnoha směrech dosažena již v průběhu vrcholného, či pozdního středověku. To ovšem na druhé straně znamená i potvrzení kvalitních vypovídacích schopností ikonografických pramenů.

Paper Contributing to Cognizance of the Design of Houses in Bohemian Medieval Iconography

MILOŠ DRDA

Rich iconographic materials originating from the Bohemian Gothic era have been used for the reconstruction of everyday life of medieval society unevenly and seldom. The same applies to the house which this paper deals with. The use of such sources of information is rather specific. They cannot be considered fully realistic, however, in spite of that we can get very close to the actual situation if we study them. It is nothing but a message by an artist. A similar one to a message by a chronicler. However, it is not a superficial message. A painter primarily communicates biblical or other religious or historical stories. A painter attempts to persuade viewers that the stories are true even though we have to admit that they are frequently hard to believe. His work would have much less impact shall the story be placed in an environment which viewers would not find familiar.

There is a rural house in the first section. It means it is a house for lower or the lowest social class, except for mills and manorial courts where people did not suffer from poverty. However, there is no accurately defined difference between a rural and urban house. If we wanted to make a partition line, it would be very vague and would run somewhere between distinctive types of both the categories. A number of structures that are typical of rural environment appear in towns as well.

The author of this essay used iconographic materials from a board painting, from book illuminations and from murals originating approximately from the mid-14th till the mid-16th centuries. For the sake of verification and more accurate reconstruction the author used ethnographic materials originating from approximately the 18th century till today and obviously also archaeological artifacts from the peak and late Middle Ages. In spite of that we need to point out that borders between individual parts of the paper are not firm and cannot be fully identified with historical classification since they mostly depend on ideas and messages communicated by the medieval artist.

The simplest medieval residential object in our region was a dugout shelter or a semi-dugout shelter – a hut whose floor was situated more or less under the ground. In the Czech manuscript called *Lives of Saint*

Fathers a dugout shelter is documented from the environment of hermits as an independent object and probably also as a three-sectional object comprising a smoke-room, a hall and a chamber. We can notice such a shelter in a painting describing the life of ascetic people even outside the Bohemian territory. Probably the oldest Czech representation of rural houses is to be found in the manuscript of *Liber Depictus* originating from Český Krumlov currently deposited in the Austrian National Library. There are timbered structures; the residential ones have a timbered vaulted vault and a pyramid shaped set of ventilation windows. We can also find wickerwork structures, both bare or covered with soil plaster, or possibly structures made of bricks and covered with plaster (it is hard to distinguish a soil plaster from mortar, unless it is highlighted with colour). Gables can be made of boards or they can be timbered like the rest of the house. Roofs are mostly thatched, less frequently made of shingles and are frequently equipped with a dormer.

Further valuable information regarding the rural house is available from frequently analysed drawings that accompany the translation of *The Travels of Sir John Mandeville* from the British library. We have also used the *Cycle of the Months* from the Eagle Tower of the Buonconsiglio Castle in Trento made by Czech painter Wenceslas that has not been analysed from the point of view of material culture in the Czech literature yet. We have not discovered any features that would be in contradiction with the Bohemian environment. Rural houses are either timbered or wickered, either with surface soil cover or without it. Only a village parish is probably made of brick. Roofs are mostly thatched, some are also made of shingles. Houses are of both types - residential and farming. Farming facilities include barns, animal sheds, a well and other unidentified structures. Higher social class structures pictured in the Czech iconography include manorial courts and possibly also mills.

Cowsheds form a specific group of structures due to the strong Bethlehem tradition. They were mostly light structures made of stakes with special types of roof trussing, like the one pictured in the Antiphonary of the Franciscan Monastery. Their walls frequently reach only to half of the height and often commemorate of a pure fence. Roofs are frequently thatched or made of shingles. Bricked cowsheds appeared in higher social environment or only at the end of the monitored period. Great attention was logically paid to hay racks. Pigeon lofts and possibly also

henhouses were often located in the attic of cowsheds. In any case it is apparent that people strove to protect poultry against harmful predators.

As regards other farming structures – there are light barns with movable roofs – hay barracks which have had a remarkable tradition till the present day in some places of Europe. Frescoes in the Italian city of Trento made by painter Wenceslas of Bohemia show fixed barns as well. A polygonal Gothic barn is nicely painted in one of coats of arms in the vault of St. Barborá's Cathedral in Kutná Hora.

Buildings or gardens were usually encircled with wicker fences. However, we can also find pale or board fences. Gates were usually roofed and gates could be made of wicker or boards.

Wells used to be an important facility for both individual settlements as well as villages which is apparent from the frequency of their representation. Water was pumped by a winch, a lever beam, a hoist or just a bucket on a rope. A picture of a well from *Velislav's Bible* is rather controversial. It can show either a horizontal view of the brandreth and a lid leaning against it, or a combination of the horizontal view of the brandreth and the upper vertical view of the bottom of the well with a sludge bed.

The iconography does not bring much specific information about the interior of rural houses. It might include a domelike oven, but the oven could also be situated outside which is documented by archaeological research and ethnographic materials. It is beyond doubt that there were beds inside houses, however, in poor environment people would sleep just on a mat, not a bed. Even childbirths took place on such mats.

A detailed view of medieval iconography of houses has proven that the standard of living in rural areas as we know it from the beginning of the industrial revolution was mostly achieved as early as during the peak Middle Ages.

Seznam použité literatury a vydaných pramenů

- DRAGOUN Zdeněk, 1984:** K otázce vztahu středověkých zahlobených obytných objektů a románských domů, *Documenta Pragensia IV*, s. 73-82.
- DRDA Miloš, 1980:** Archeologický výzkum Tábora, *AH 5*, s. 107-114.
- DRDA Miloš, 2018:** Středověké mlýny u Veselí nad Lužnicí, *HT 22*, s. 118-194.
- FROLEC Václav – VAŘEKA Josef, 1983:** Lidová architektura, Praha.
- FROLEC Václav, 1975:** K otázce vztahů mezi archeologickými a etnografickými doklady vesnického obydlí, *AR 27*, 342-345.
- FROLEC Václav, 1987:** Vesnická stavební kultura mezi středověkem a novověkem, *AH 12*, s. 47-83.
- FUHRMANN Horst, 1980:** Der Adamsapfel oder die Wirklichkeit im Bild,
- VIMRÖ, Bd. 4.** Europäische Sachkultur des Mittelalters, Wien, s. 21-28.
- HAZLBAUER Zdeněk, 1983:** Jednoduché obytné stavby v ikonografii českých gotických reliéfních kachlů, *AP 4*, s. 263-276.
- HLAVSA Václav, 1984:** Praha očima staletí – pražské veduty 1493 – 1870, *Panorama*, Praha.
- HOMOLKA Jaromír – KRÁSA Josef – MENCL Václav – PEŠINA Jaroslav – PETRÁŇ Josef, 1978:** Pozdně gotické umění v Čechách 1471 - 1526, Praha, Odeon.
- HUSA Václav – PETRÁŇ Josef – SCHUBERTOVÁ Alena, 1967:** *Homo faber*, Praha Academia.
- CHADRABA Rudolf (ED), 1984:** Dějiny českého výtvarného umění I/1-2, Praha, Academia.
- CHOTEK Karel, 1954:** Pletené stavby na Slovensku, *Slovenský národopis II*, s. 237-284.
- CHOTĚBOR Petr – SMETÁNKA Zdeněk, 1985:** Panské dvory na české středověké vesnici, *AH 10*, s. 7-56.
- CHOTĚBOR Petr, 1990:** Rekonstrukce obytné místnosti tvrze v Sudkově Dole, *AH 15*, s. 217-222.
- KLÁPŠTĚ Jan – VELIMSKÝ Tomáš, 1978:** Mostecké zemnice 13. století, *AR XXVII*, s. 651-672.
- KLÁPŠTĚ Jan – VELIMSKÝ Tomáš, 1975:** Příspěvek ke studiu počátků města Mostu, *AH 3*, s. 121-129.
- KLÁPŠTĚ Jan – MUK Jan, 1988:** Studie o středověkém domě v Mostu (čp. 226), *PA LXXIX*, s. 199 – 240.
- KLÁPŠTĚ Jan – SMETÁNKA Zdeněk, 1986:** Poznámky k využití ikonografických pramenů v archeologii středověku, *PA LXXVII*, s. 269-272.
- KLUČINA Petr, 2004:** Zbroj a zbraně – Evropa 6. - 17. století, Praha Litomyšl, Paseka.
- KRAJÍC Rudolf, 1988:** Příspěvek k dějinám osídlení Tábora ve 13. a 15. století (výzkum čp. 261 v Truhlářské ul.), *AVJČ 5*, s. 109-116.

- KRÁSA Josef, 1971:** Rukopisy Václava IV., Praha.
- KRÁSA Josef, 1990:** České iluminované rukopisy 13. - 16. století, Praha Odeon.
- KROPÁČEK Jiří, 1995:** Pražské veduty. Proměny obrazu města 1493 – 1908, Praha.
- KRUMAUER BILDERCODEX, ÖNB, Cod. 370, Codices selecti XIII, Akademische Druck – und Verlagsanstalt, Graz 1967.** Faksimile.
- KOZÁK Jan – SZYKULA Krystyna, 1995:** Prag 1. 5. 6. 2. Von Jan Kozel und Michael Peterle nach dem Exemplar der Universitätsbibliothek Wrocław/Breslau, Weissenhorn.
- KÜHNEL Harry, 1980:** Abbild und Sinnbild in der Malerei des Spätmittelalters, VIMRÖ, Bd. 4.
- KÜHNEL Harry a kol., 1985:** Alltag im Spätmittelalter, Graz Wien Köln, Styria.
- KYESER CONRAD AUS EICHSTÄTT, Bellifortis VDI – Verlag GMBH Düsseldorf 1967,** Faksimile.
- MARTIROLOGIO DE USUARDO, 1998:** ed. Maria Rosa Ferrer i Dalga, Barcelona M. Moleiro Editor SA, Faksimile.
- MATĚJČEK Antonín, 1938:** Česká malba gotická – Deskové malířství 1350 – 1450, Praha Melantrich.
- MENCL Václav, 1956:** Pravěké tradice v stavební tvorbě našeho lidu, ZPP XVI, s. 82-89.
- MENCL Václav, 1980:** Lidová architektura v Československu, Praha.
- MĚCHUROVÁ Zdeňka, 2015:** Středověký kalendář rolnických prací z pohledu archeologie, etnografie a evropské ikonografie, ČMM C/1, s. 137-160.
- MELUZÍNOVÁ Romana, 2017:** Krásný sloh a jižní Tyroly. Nakladatelství LN, Praha.
- MJARTAN Ján, 1963:** Posledné sochové domy na južnom Slovensku, in: Ľudové staviteľstvo a bývanie na Slovensku, s. 69-138, Bratislava.
- MUK Jan, 1987:** Výsledky výzkumu městského domu se zřetelem k vesnickému obydlí, AH 12, s. 215-217.
- OD GOTIKY K RENESANCI, Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550, 4 díly (ed. Chamonikola Kalioپی, Hlobil Ivo).**
- PEŠINA Jaroslav, 1950:** Česká malba pozdní gotiky a renesance, Praha, Orbis.
- PEŠINA Jaroslav, 1965:** Obraz krajiny v české knižní malbě kolem r. 1400, Umění XIII, s. 233-289.
- PEŠINA Jaroslav, 1982:** Mistr vyšebrodského cyklu, Praha, Odeon.
- PETRÁŇ Josef - PETRÁŇOVÁ Lydie, 2000:** Rolník v evropské tradiční kultuře, Praha 2000.
- PETRÁŇ Josef a kol., 1985:** Dějiny hmotné kultury I(1), I(2), SPN Praha.

- PLESINGEROVÁ Anna, 1963:** Vývoj topeniště, jeho využívání a význam ve slovenských obcích pod Javorníky, SNM, řada A, Hist. Sv. XVII, č. 4-5, s. 149-236.
- PLESINGEROVÁ Anna - VAŘEKA Josef, 1982:** Objev vyobrazení českého roubeného domu z konce 15. století, ČL, LIX, s. 210-218.
- PRAŽÁK Vilém, 1984:** Vývojové epochy a stupně topenišť v českém a slovenském obydlí, ČL, LXXI, s. 321-348.
- RICHTER Miroslav - VOKOLEK Vít, 1995:** Hradec Králové – Slovanské hradiště a počátky královského města, Muzeum V Čech v Hradci Králové, AÚ AV ČR Praha.
- RICHTER Miroslav - KRAJÍČ Rudolf, 2001:** Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého poddanského města 2. Levobřežní předměstí -archeologický výzkum 1962 - 1988, Praha - Sezimovo - Ústí - Tábor.
- SKRUŽNÝ Ludvík, 1980:** Několik poznámek k otázce vývoje a funkce pece ve slovanských, středověkých a novověkých objektech i mimo ně, AH 5, s. 221-242.
- SKRUŽNÝ Ludvík, 1988:** Willenbergův „strahovský skicár“ z r. 1602 jako významný pramen poznání vzhledu a uspořádání staveb ve městech, na předměstích a v podhradích vrcholného středověku, AH 13, s. 145-154.
- SMETÁNKA Zdeněk, 1985:** *K ikonografii středověké vesnice*, AR XXXVII, s. 319-333.
- SCHMIDT Leopold, 1980:** „Sankt Joseph kocht ein Müselein“. Zur Kindelbreiszene in der Weihnachtskunst des Mittelalters, VIMRÖ, Bd. 4, s. 143-166.
- STEJSKAL Karel - VOIT Petr, 1991:** Iluminované rukopisy doby husitské, Praha.
- SVATOŠ Michal, 1976:** *Graduale Magistri Wenceslai*, Universitas Carolina Pragensis.
- ŠKABRADA Jiří, 1974:** Roubená valená klenba ve vývoji středověkých obytných staveb, Acta polytechnica – práce ČVUT v Praze I – i, s. 51.
- ŠKABRADA Jiří, 1977:** Význam domu čp. 22 z Živohoště pro poznání vývoje obytné místnosti pozdního středověku, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka, 18, s. 175-203.
- ŠKABRADA Jiří, 1978:** Sýpky domů v Pfaffenschlagu ve světle struktury vesnického domu jihočeské oblasti, AH 3, s. 355 – 369.
- ŠKABRADA Jiří, 1978:** Objev a zánik domu čp. 22 z Živohoště, ČL LXV, s. 233-238.
- ŠKABRADA Jiří, 1986:** Základní rysy prostorové a konstrukční struktury domu zemědělské usedlosti pozdního středověku v Čechách, AH 11, s. 395-407.
- ŠKABRADA Jiří, 1987:** Poznámky k pokračujícímu průzkumu domu čp. 2 v Lučici (Ke vzniku středověkého domu s trojdílným půdorysem), AH 12, s. 203-214.

- ŠTIKA Jaroslav, 1967:** Ohniště v karpatských salašnických kolibách, ČL 64, s. 267-284.
- The Travels of Sir John Mandeville -** A Manuscript of the British Library sig. Add. Ms. 24189, Josef Krása ed., New York 1983, faksimile.
- VAŘEKA Pavel, 1991:** Příspěvek k problematice vypovídacích možností konstrukčních reliktnů středověkého vesnického domu, AR XLIII, s. 585-592.
- VAŘEKA Pavel, 2013:** Příspěvek k podobě vesnického domu ze sklonku středověku na Českobudějovicku, AVJČ, 19, s. 207-236.
- VAVRA Elisabeth, 1980:** Kunstwerke als Quellenmaterial der Sachkultur-forschung, VIMRÖ, Bd. 4, s. 195-232.
- Velislai biblia picta,** Cimelia bohemia vol. XII. 1970: Karel STEJSKAL ed., Faksimile.
- VODĚRA Svatopluk - ŠKABRADA Jiří, 1986:** Jihočeská lidová architektura, České Budějovice.
- WAGNER Eduard - DROBNÁ Zoroslava - DURDÍK Jan, 1956:** Kroje, zbroj a zbraně doby předhusitské a husitské, Praha Naše vojsko.
- Wenzelsbibel,** ÖNB, Cod. Vindobonensis 2759 - 2764, 1998, Codices selecti LXXX, Graz ADEVA. Faksimile.
- Wenzelsbibel,** Hrenberger edition, Bibliophilen Taschenbücher.
- ZBYTOVSKÝ Petr - DRDA Miloš, 2017:** Rozbor osteologického materiálu z cisterny v čp. 7 v Táboře, HT 21, s. 117-141.
- ZÍBRT Čeněk - WINTER Zikmund, 1893:** Dějiny kroje v zemích českých od počátku století XV. až po dobu bělohorské bitvy, Praha Šimáček.

Seznam zkratek

AP	Acta polytechnica
AÚ AV ČR	Archeologický ústav Akademie věd České republiky
HM	Tábor Husitské muzeum Tábor
HT	Husitský Tábor
KNM	Knihovna Národního muzea
NG	Národní galerie
NSSUB	Göttingen Niedersächsische Stats- und Universitätsbibliothek
NK ČR	Národní knihovna České republiky
NPÚ	Národní památkový ústav
ÖGB	Österreichische Galerie Belvedere, Wien
ÖNB	Wien Österreichische Nationalbibliothek Wien
PML	Pierpont Morgan Library New York
SZ	státní zámek
VIMRÖ	Veröffentlichungen des Instituts für mittelalterliche Realienkunde Österreichs
ZSO	zaniklá středověká osada

Obr. 1: Mistr Theodorik, sv. Alžběta, NG Praha.

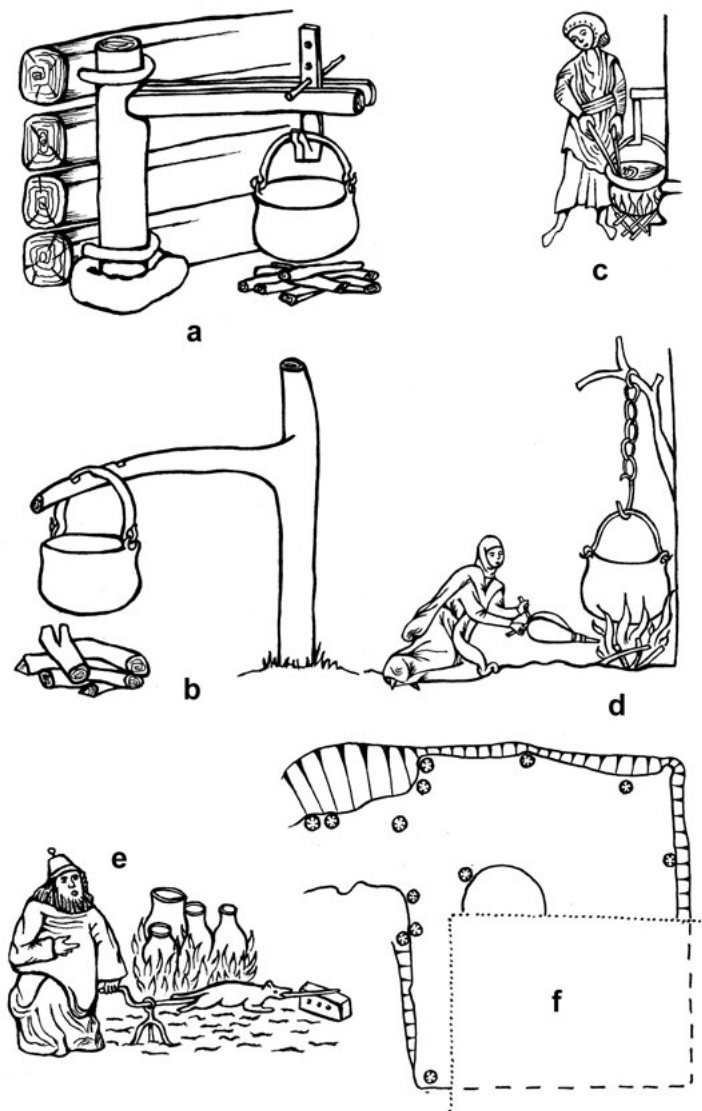

a

b

Obr. 2: *Zemnice po archeologickém výzkumu a před ním a) Tábor, čp. 334, obj. 20, zemnice 13. st. se zachovaným ohništěm na soklu, původně obloženým kameny na nepropáleném obvodovém pásu. Propálené kameny nalezeny v zásypu objektu. b) Současný vzhled zahloubených staveb na ZSO Kravín okres Tábor (dosud neprozkoumáno).*

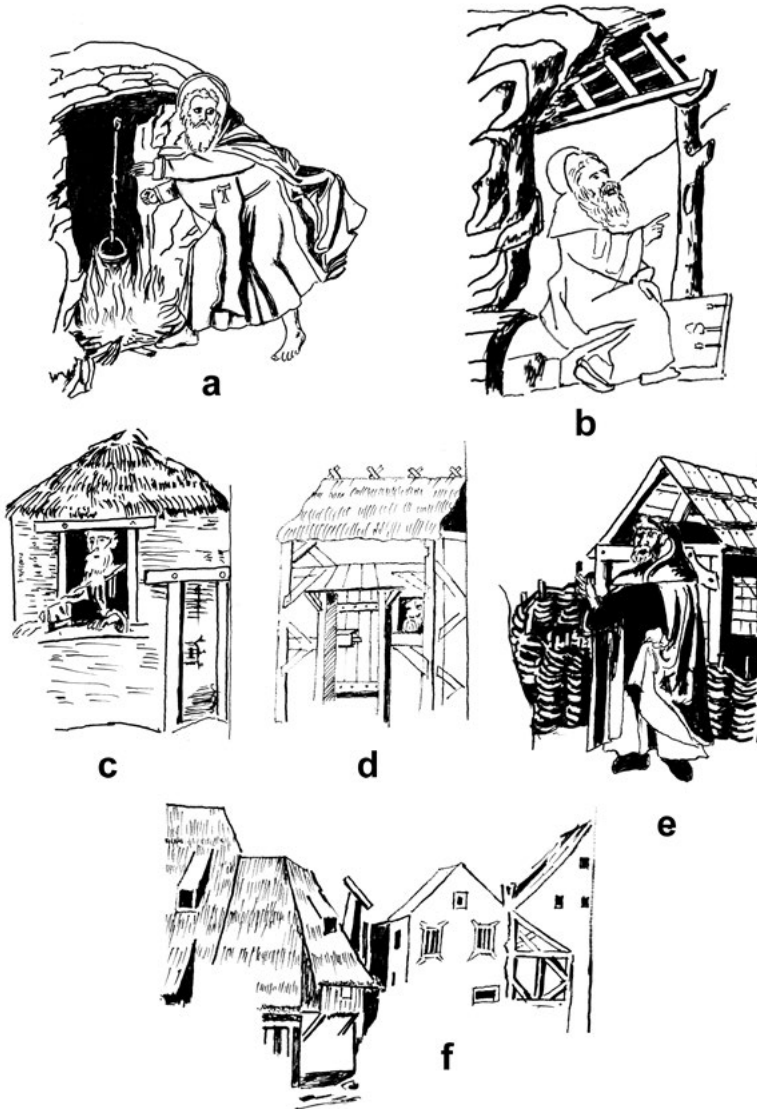
Obr. 3: Etnografické a ikonografické analogie k rekonstrukci ohniště z Tábora čp. 334. a, b) Karpatský „kumhár“ (převzato z Štika J, 1967); c) Rainer Musterbuch, fol. 2v, (převzato z faks.); d) Codex Manesse, fol. 18v, (převzato z faks.); e) Bible Václava IV., 3. sv., fol. 112v. (převzato z faks); f) Nálezová situace obj. 20 Tábor, Dlouhá čp. 334.

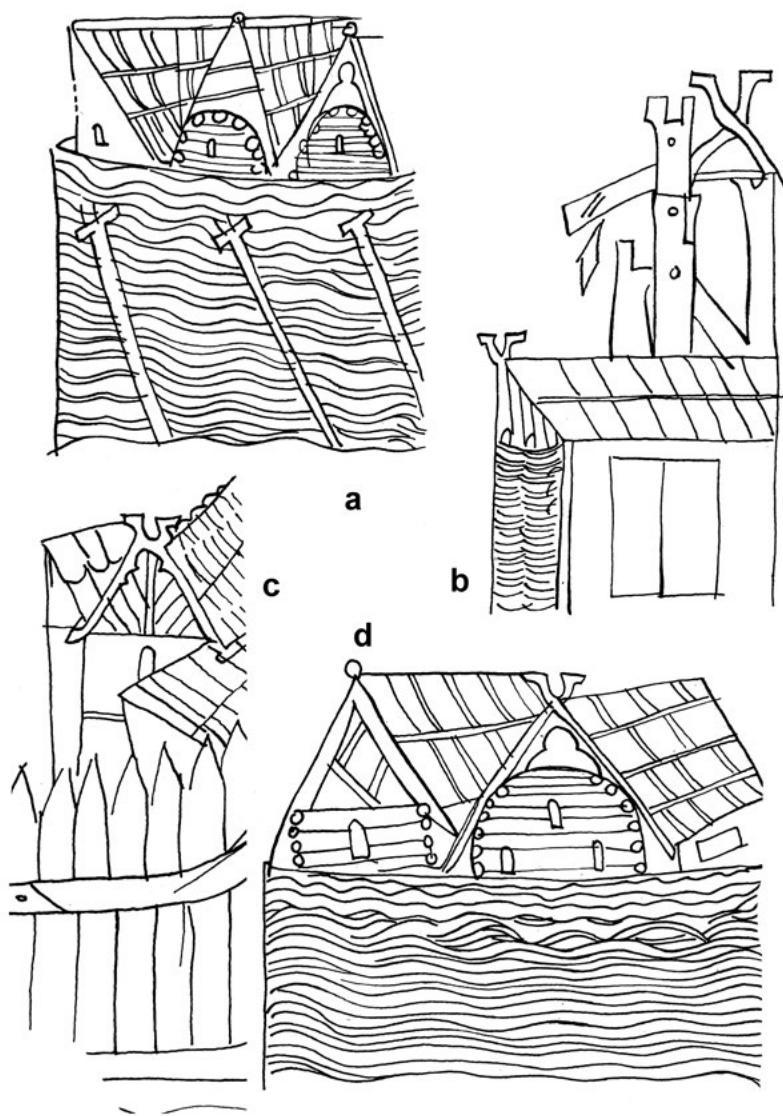
Obr. 4: Příprava stravy v pánvi - trojnožce na otevřeném ohništi : a) Sv. Josef míchá na ohni kašičku pro Ježíška (detail), *Graduál Mistra Václava, Mistr Pavlových epištol, Adorace děcka*, fol. 20v., po 1400, převzato z Svatoš M., 1976. b) Pánev trojnožka ze zánikového horizontu Sezimova Ústí před 1420 doplněná o prodloužené držadlo, HM Tábor, i.č. SA 28856.

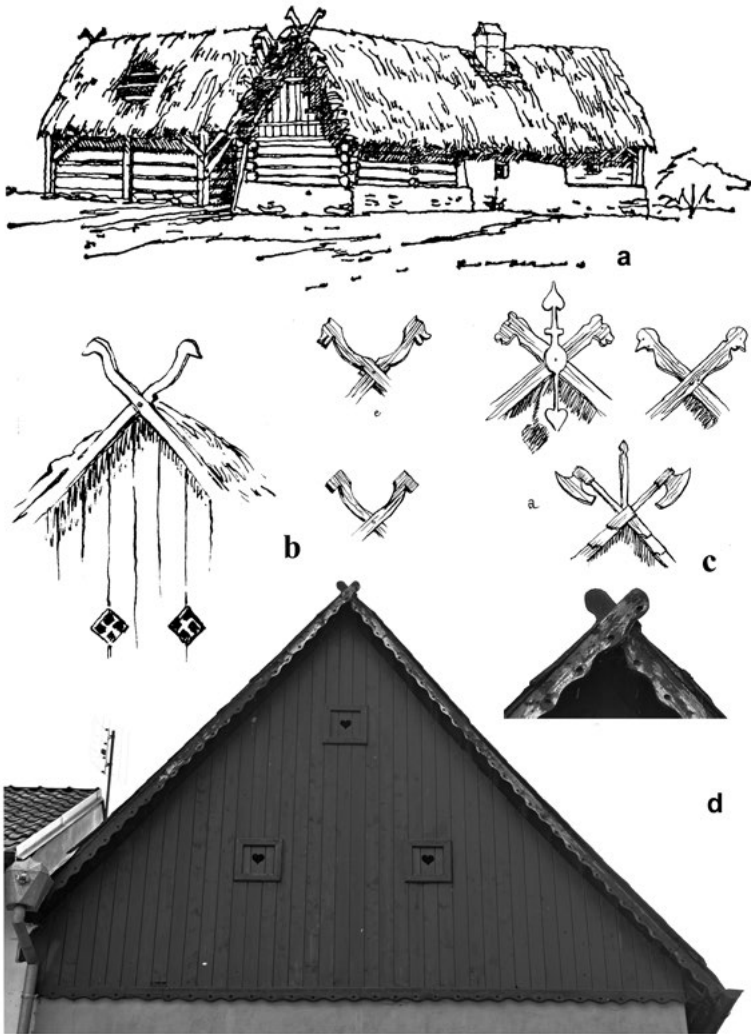
Obr. 5: Zemnice a zahloubená obydli: a, b) Životy svatých otců, NK ČR sig. VII D 36, fol.2v, 1400 - 1420, zemnice, poustevník se dívá z okénka těsně nad zemí Pravděpodobně zahloubená dymná jizba s roubenými stěnami a pyramidovou sestavou větracích okének. Pod střechem snad komora a zepředu přistavená síň. (převzato z *Manuscriptorium*); c, d) Hodinky patrně z Rouan, 1420 - 1430, PML sig. MS M 27, fol. 161r: Sv. Kryštof přenáší Ježíška, poustevník s lucernou v zahloubené chýši (pouze vousatá hlava nad terénem), detail (převzato z *Corsair*); e) Hodinky Paříž, 1480 - 1485, PML sig. MS M 231, fol. 199v, Sv. Kryštof přenáší Ježíška, poustevník s lucernou před chýší v zahloubeném prostoru; f) Hodinky Paříž, 1475, PML sig. MS S 5, fol. 196r, Sv. Kryštof přenáší Ježíška, poustevník s lucernou před chýší v zahloubeném prostoru.

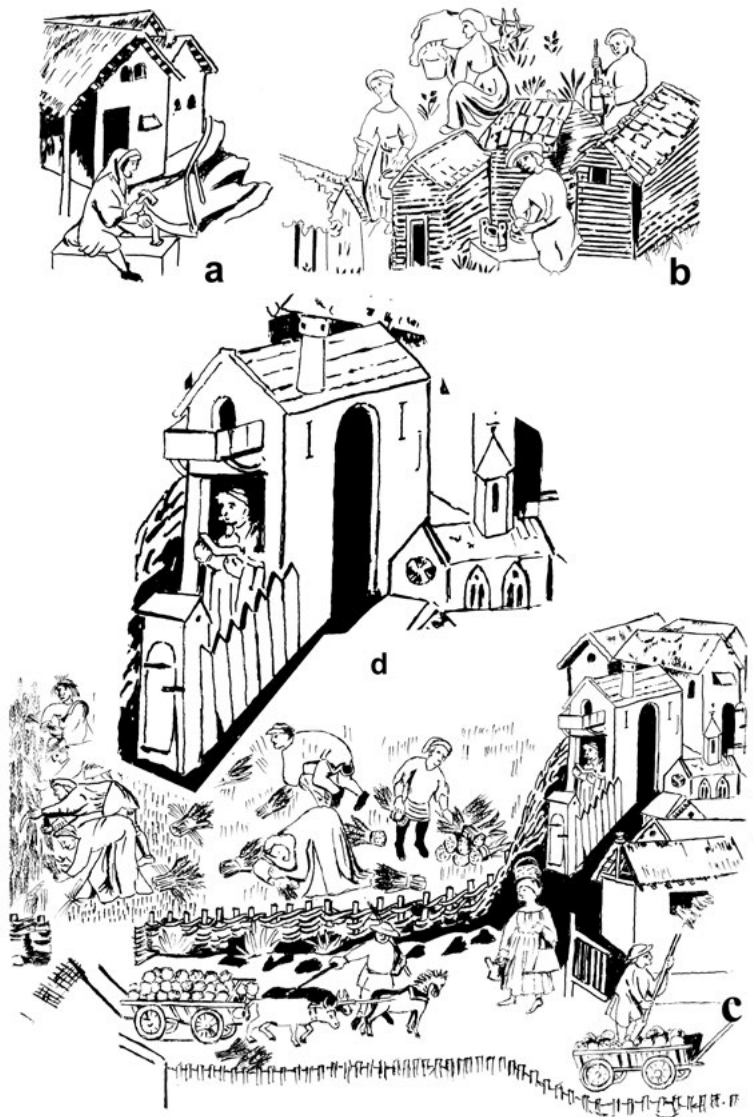
Obr. 6: Poustevníci II. Skální obydlí, chatrče a) Hodinky Jindřicha VIII., PML MS H 8, fol. 183 z Tours ve Francii, cca 1500, (převzato z Corsair); b, c, d, e, f) Životy svatých otců, 1516, NK ČR VII A 2, fol. 29r; fol. 32v; fol. 17r; fol. 18r; fol. 180r, (převzato z orig.).

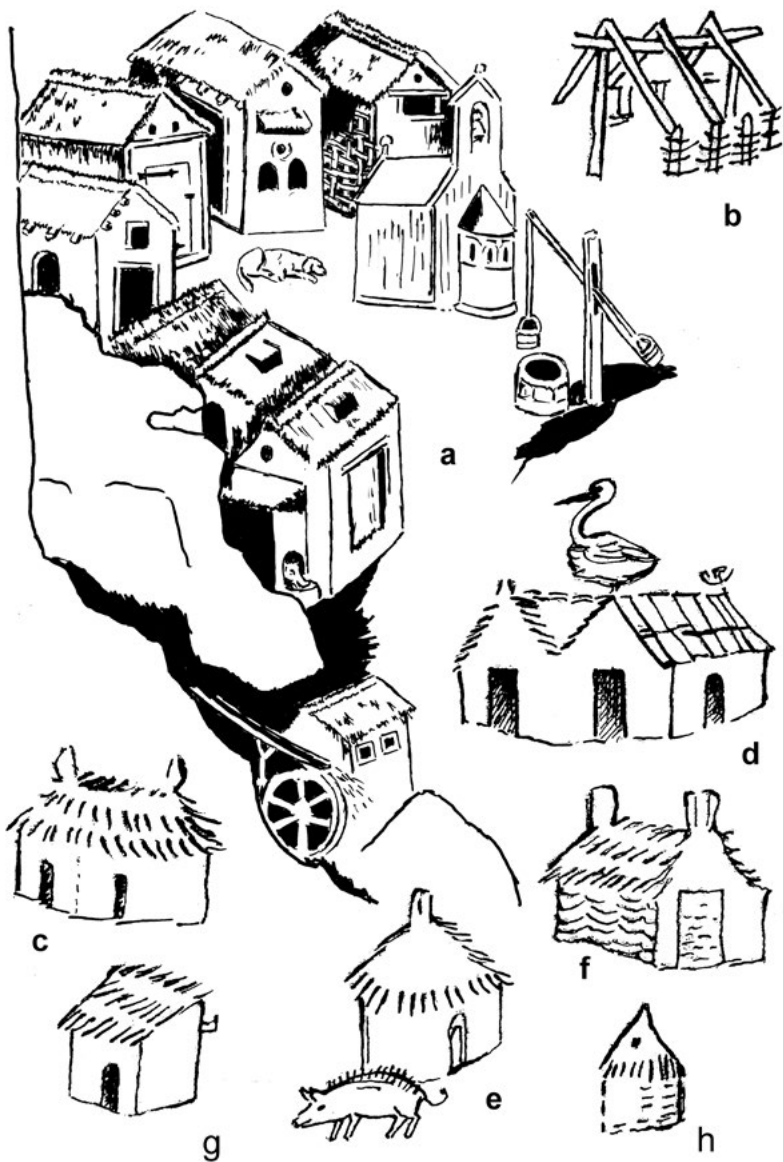
Obr. 7: Venkovské domy z *Liber depictus*, Český Krumlov, před 1350 ÖNB Wien, Cod. 370 (převzato z faks.); **a)** Domy s dymnými jizbami fol. 101r; **b)** Sv. Kryštof si staví dům, fol. 51r; **c)** Štít domu s lomenicí a rohatinami, fol. 161r; **d)** Dymná jizba - rohatiny, fol. 100v,

Obr. 8: Rohaticy, a) Nežetice, obec Trhové Sviny čp.11, o. Č. Budějovice, poč. 19. st., (převzato z Voděra S. - Škabrada J. 1986) **b)** Mohuřice, o. Č. Budějovice, (převzato z Frolec V. - Vařeka J. 1983); **c)** Různé typy rohaticy ze Šumavy(Frolec V. - Vařeka J. 1983); **d)** Tábor, Filipovská (foto: Z. Prchlík). čp. 76.

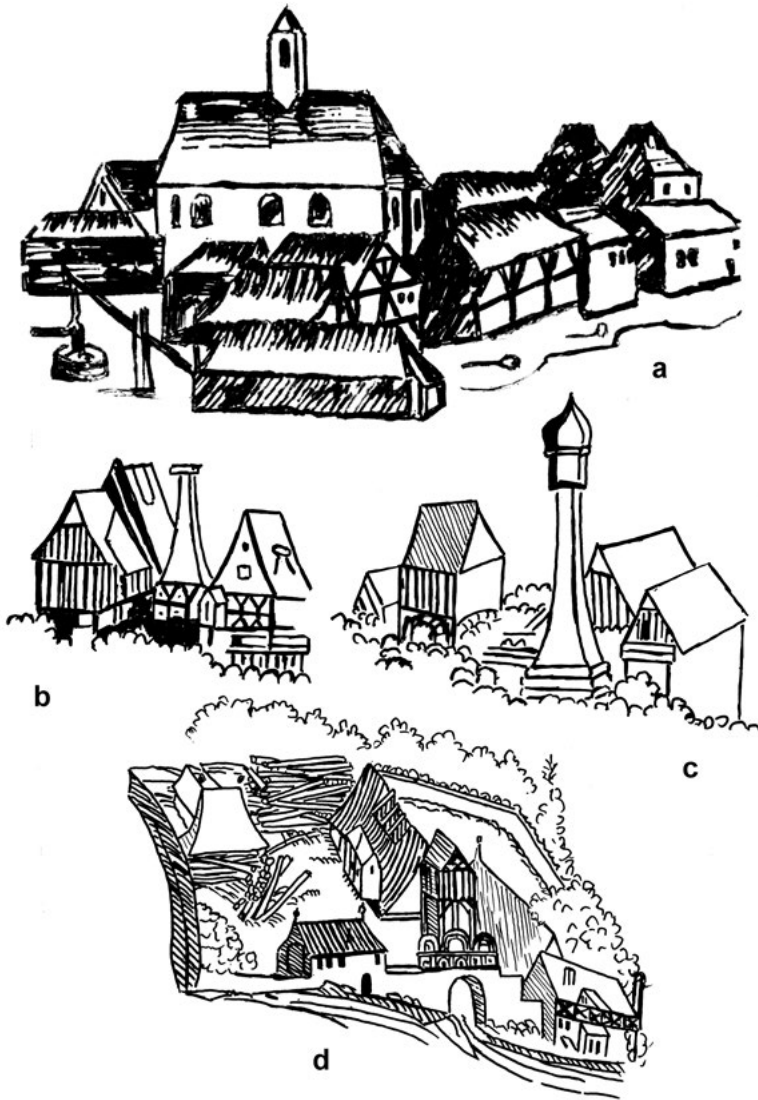
Obr. 9: Venkovské domy z fresek v Orlí věži Tridentského hradu Buonconsiglio, Wenczelus de Boemia, 1391 - 1407: a) červen, b) červenec, c) srpen, d) říjen, (převzato z internetového hesla „Il ciclo dei mesi“).

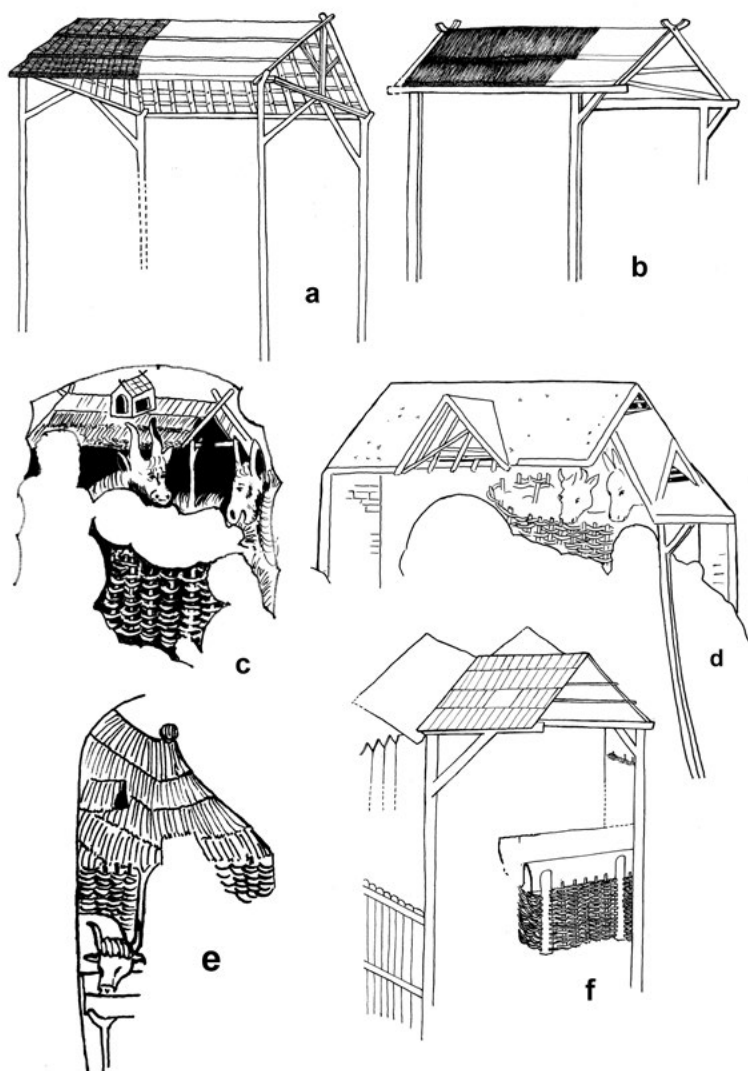
Obr. 10: a) vesnice na fresce v Orlí věži duben, (převzato z internetového hesla „Il ciclo dei mesi“); Mandevillovy cesty, vesnické domky: b, h) fol. 9r; c, d, e, f, g) fol. 3v, (převzato z faksimile).

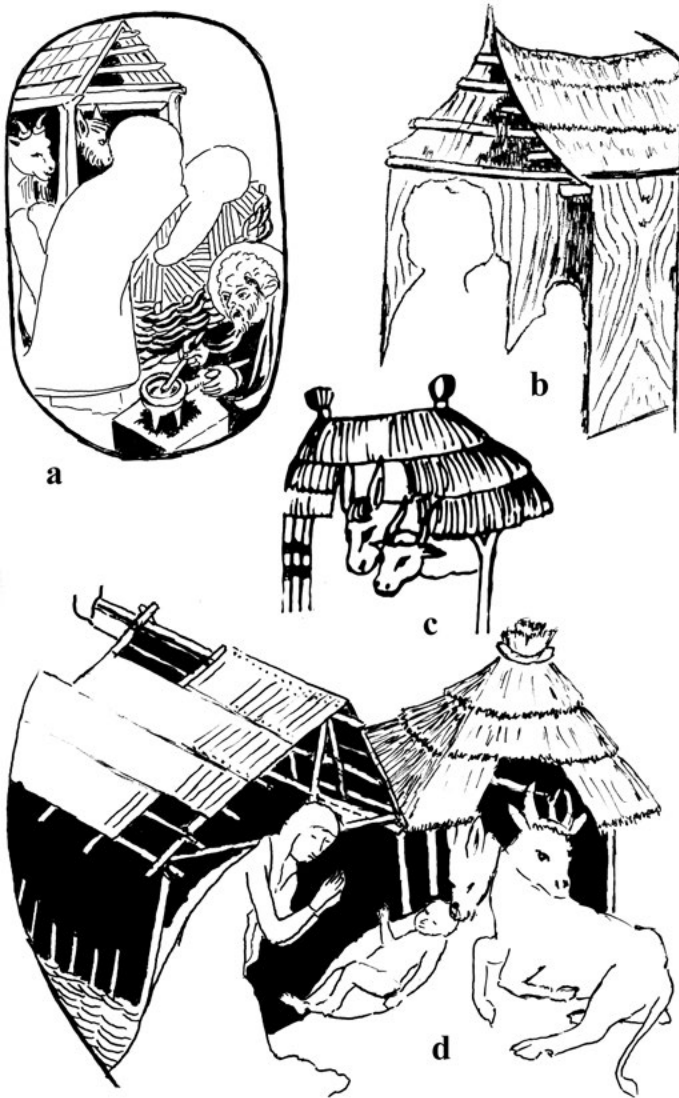
Obr. 11: Mlýny a panské dvory: a) Liber depictus, Český Krumlov, mlýn, před 1350, fol.128v (převzato z faks.); b) Conrad Kyeser, Bellifortis, Praha 1405, Mlýn v podhradí, fol. 84r, NSSUB Göttingen, Cod. Ms. philos. 63,(převzato z faks.); c) Bible Václava IV., svazek 2, Hospodářská stavba fol.102v, (převzato z faks.) d) Bible Václava IV., Bůh určuje muže, kteří mají rozdělit zemi, rezidenční panský dvůr, Praha, 90. léta 14. století. ÖNB Wien, Cod. 2759 - 2764, 1. svazek, fol.172v (převzato z faks.); e) Český Nový zákon, Česko, 1430 - 1440, ÖNB, Cod.485, fol. 47v, (převzato z Chamonikola K, 1999); f) Oltář velmistra Puchnera, Stigmatizace sv. Františka, Rezidenční panský dvůr, 1482, NG Praha sig. O 1247 (převzato z Pešina J. 1950).

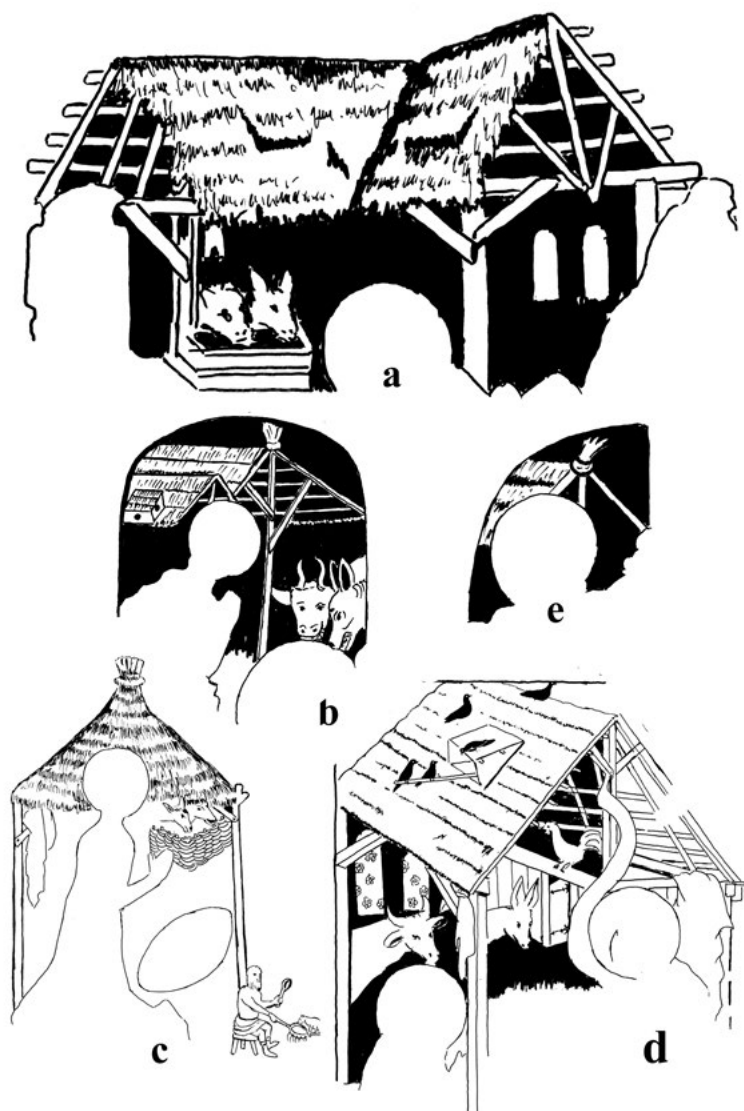
Obr. 12: Veduty Prahy a) M. Wohlgemut-W. Pleydenwurf, *Veduta Prahy*, 1493, dřevorez in Hartmann Schedel, *Buch der Chroniken und Geschichten*, Nürnberg 1493. Osada s kostelíkem J od kláštera Na Slovanech, (převzato z Hlavsa V., 1984); b, c, d) Jan Kozel a Michael Peterle, *Veduta Prahy* 1562, *Dvorce J od malostranských hradeb*, (převzato z Kozák Jan – Szykula Krystyna, 1995).

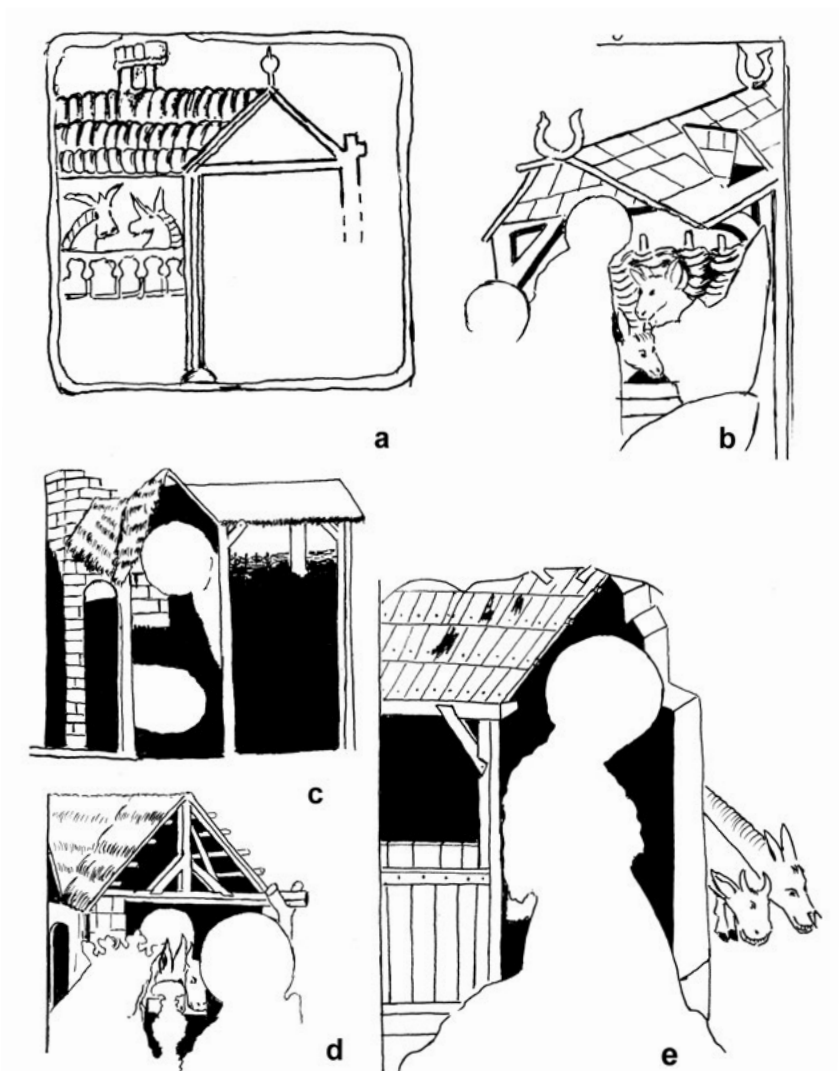
Obr. 13: Chlévy I a) Mistr vyšebrodského oltáře, Narození Krista, před 1350, NG Praha, i.č. O 6787; (převzato z Pešina J., 1982) b) Morganův diptych po 1355, PML-Corsair; c) Misál Jana ze Středy, inic. P, Narození Krista, po 1364, Kapitulní knihovna, cim 6 (Převzato z Krása J., 1990); d) Adorace děcka, freska, Karlštejn - kape sv. Kříže, 1365; e) Antifonář ze Seitenstetten, 1405; f) Mistr třeboňského oltáře, Adorace děcka z Hluboké, před 1380, NPÚ České Budějovice.

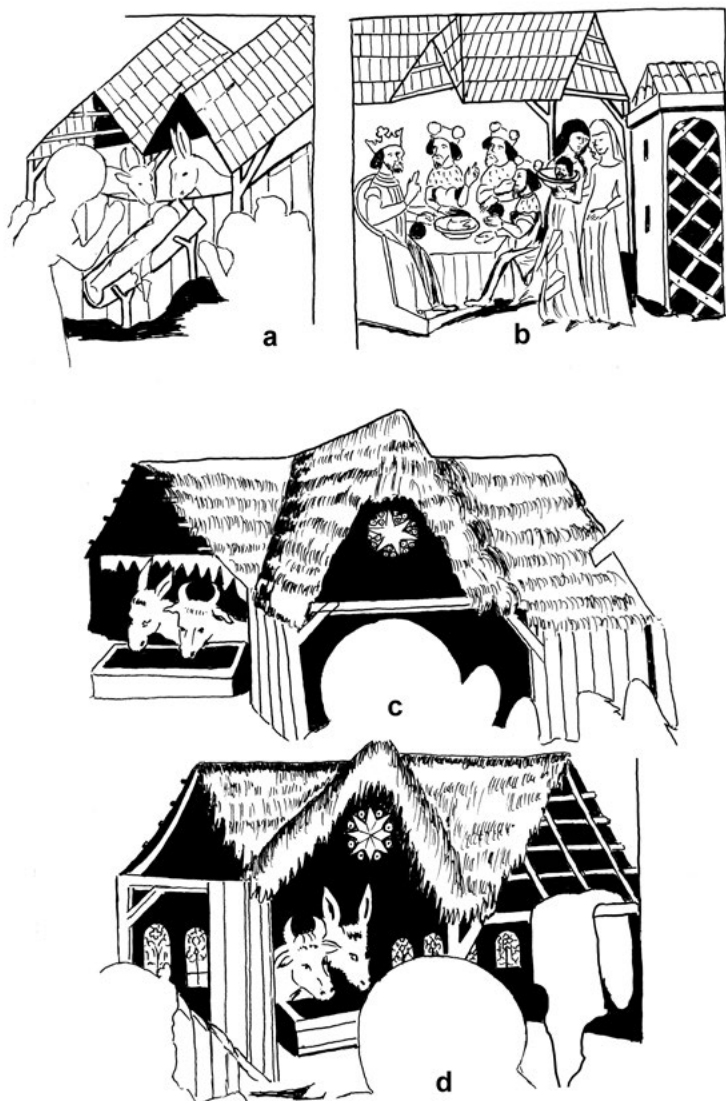
Obr. 14: Chlévy II a) *Mistr Pavlových epištol, Graduál mistra Václava, Adorace děčka, fol. 20v, po 1400, AUK; b)* *Brněnský misál, 1415 - 1420, Archiv m. Brna, SK č. 21/11; c)* *Mistr Zlaté bully, Adorace děčka, kol. 1410, Praha, NG sig. K 7305 d)* *Boskovická bible, Adorace děčka, po 1415, VK Olomouc, sig.M III / 3, fol. 428r; (převzato z Manuscriptorium).*

Obr. 15: Chlévy III a) Adorace děčka českobudějovická, 1. čtvrtina 15. st., AJG; b) Antifonář františkánského kláštera, po 1450, SVK Olomouc, MIV, 6, inic. H s Adorací děčka; c) Madona doudlebská, Adorace děčka, kol. 1430; NG d) Mistr Nesení kříže z Vyššího Brodu, Adorace děčka budapeštská, kol. 1430; e) Misál z Louky, Iniciála E s Klaněním tří králů, 1483, PNP sign. DG III 14, (převzato z Krása J., 1990).

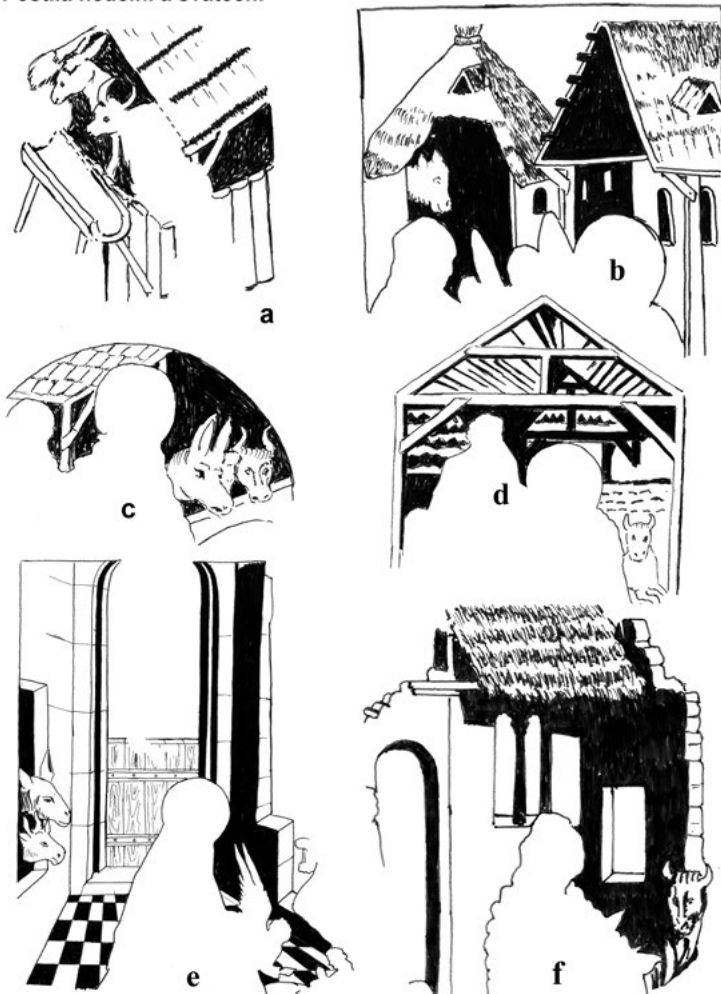

Obr. 16: Chlévy IV a) Kachel s Klaněním králů, Starý Bydžov, 2. pol. 15. st. (převzato z Hazlbauer Z., 1983); b) Křídla oltáře z Telče, Narození Krista, Morava kol. 1450, SZ Telč, inv. č. 969/1407; c) Madona jindřichohradecká, po 1460; d) Mistr kroměřížského oltáře, kol. 1495, SZ Kroměříž; e) Oltář z Orlové, benediktýnský kostel, 4. čtvrtina 15. st., deponace v břevnov. klášteře.

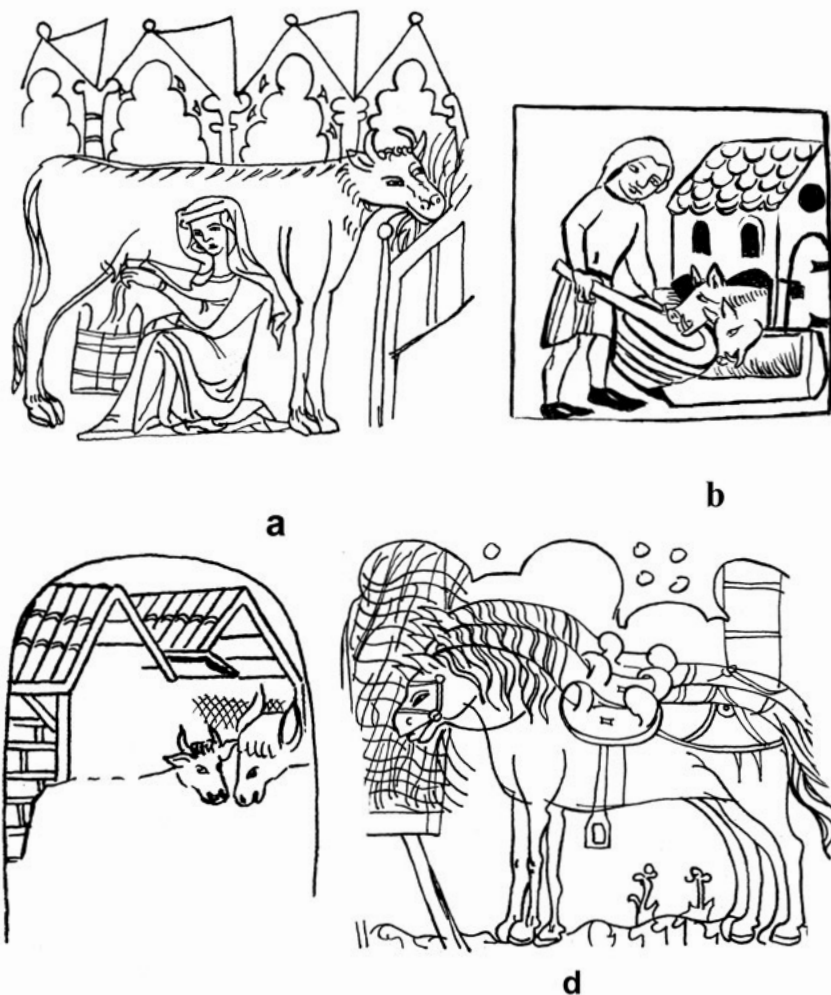

Obr. 17: Chlévy v a) Český Nový zákon, Adorace děčka, ÖNB Wien, Cod. 485, fol. 5r;
b) Český Nový zákon, Salome s hlavou Jana Křtitele, fol. 25v; **c)** Svatojakubský oltář, Adorace děčka, Rajhrad, 1430-1440, Kunsthistorisches Museum, Wien sign. i.č. GG A 123;
d) Svatojakubský oltář, Klanění králů, Rajhrad, 1430-1440. NG Praha i.č. O 1485;

Postila nedělní a sváteční

Obr. 18: Chlévy VI a) Misale Ulrici de Krumlov, Adorace děčka, 1423, Brno, AMB (Jakubská K., č. 7), fol. 13v, (převzato z Stejskal K. – Vojt P., 1991) b) Mistr svatojiřského oltáře, Svatobarborský oltář kol. 1480, Chrám sv. Barbory, K. Hora, (převzato z Pešina J., 1950); c) Misál, J. Morava, 1483, Strahovský premonstrátský klášter, sign. DG III 14; d) Mistr Svatojiřského oltáře - dílna, Oltář s Madonou mezi světicemi, kol. 1480, NG Praha i.č. O 1416, (převzato z Pešina J., 1950); e) Rakovnický oltář, Narození Krista, dílna Mistra Křivoklátského, 1496, Křivoklát, hradní muzeum (převzato z Homolka J. - Krása J. - Mencil V. - Pešina J. - Petráň J., 1978); f) Oltářní křídlo z Doudleb, 1494, AJG.

Obr. 19: Chlévy VII a) Liber depictus, fol. 88v, převzato z faks.; b) Osecké kalendarium (převzato z Menclová D., 1973); c) Knihovna metropolitní kapituly, sign. 85, fol. 11r; d) Liber depictus, fol. 96v, (převzato z faks.).

a

b

c

d

e

f

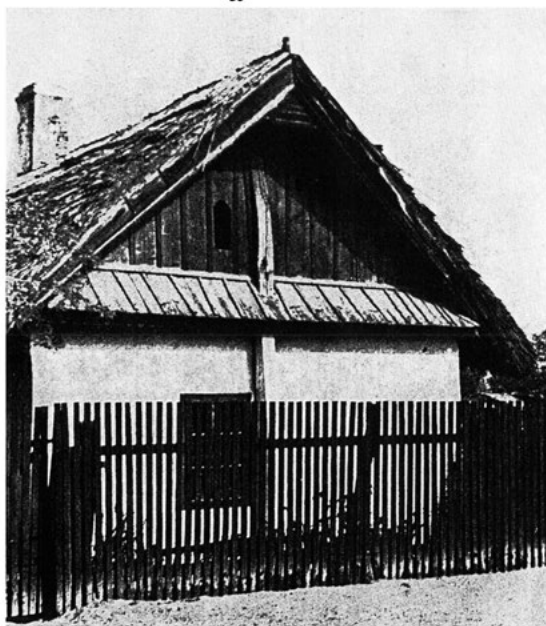
Obr. 20: Lidové sochové stavby **a)** Letní stáj, Modrany, č. 413, o. Komárno, (převzato z Mjartan J. 1963).; **b)** Dům se sochovým krovem, doškovou střešou a vyplétaným štítem, Martovce čp. 211, o. Komárno, (převzato z Frolec V. - Vařeka J. 1983).; **c)** Sochová konstrukce hospodářské stavby Svätý Peter, o. Komárno, (převzato z Mencl V., 1980); **d)** Sochový plevník, Martovce o. Komárno, (převzato z Mencl V., 1980); **e)** Sochový krov, Svätý Peter, o. Komárno, (převzato z Frolec V. - Vařeka J., 1983); **f)** Polosochový krov, Vojnice o. Komárno, (převzato z Frolec V. - Vařeka J., 1983).

a

b

c

Obr. 21: Lidové sochové stavby: a) Plevník, Sv. Peter, o. Komárno, (převzato z Mencl V., 1956); b) Vinný sklep, Sv. Peter, o. Komárno (převzato z Mencl V., 1980); c) Obytný dům, Búč, o. Komárno, (převzato z Mjartan J., 1963).

a

b

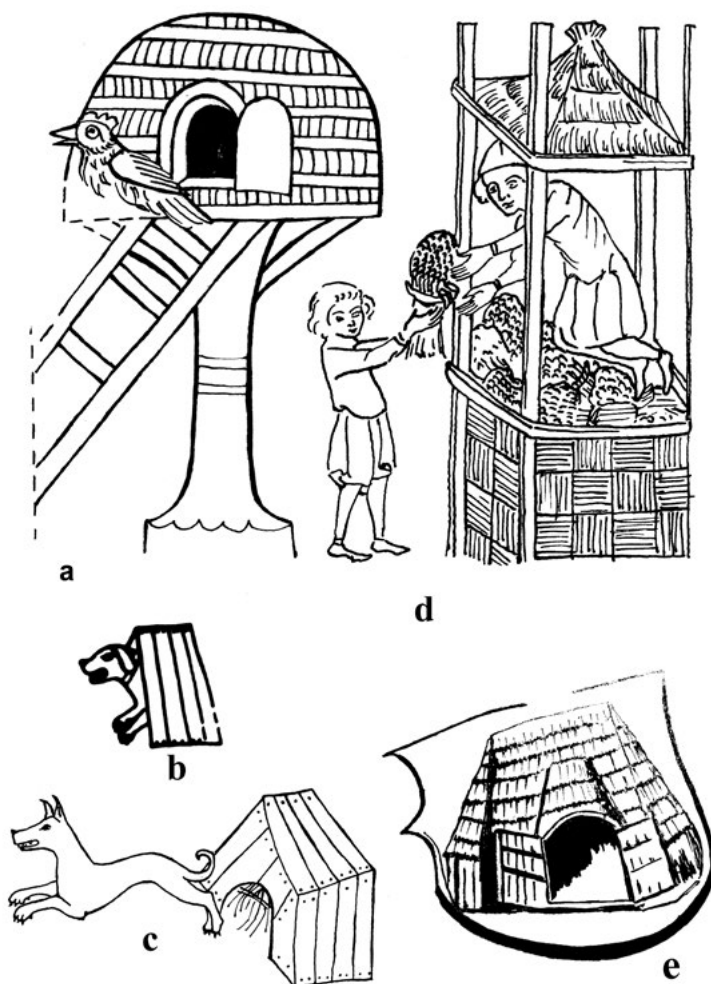
c

Hontový plot; Tvrdonice, o. Břeclav

Obr. 22: Lidové pletené stavby: a) Hospodářský objekt mimo vlastní expozici, Strážnice - skanzen, (foto M. Drda); b) Štít se zavěšenou střechou, vyplétaný rákosem, Imel čp. 14, o. Komárno, (převzato z Mencl V., 1956); c) Hontový plot, Tvrdonice o. Břeclav (převzato z Frolec V. - Vařeka J., 1983 a Mencl V., 1980).

Obr. 23: Stodola z r. 1845 hrázděná se stěnami proplétanými proutím a špány, Dehtice u čp. 226, o. Trnava, (převzato z Mencl V., 1980).

Obr. 24: Další hospodářské stavby: a) Willehalm, rytířský román, rkp. 1387⁴⁵, ÖNB, Cod SN 2670, fol. 388, b) Velislavova bible, Josef Egyptský dohlíží na ukládání sklizně – oboroh, fol. 43v (převzato z faks.); c, d) Conrad Kyeser, Bellifortis, Praha 1405, Boudy strážných psů u hradu NSSUB Göttingen, Ms philos. 63, (převzato z faks.)

45 Ve stati Petr ZBYTOVSKÝ – Miloš DRDA, *Rozbor osteologického materiálu, obr. 4* došlo omylem k tiskové chybě v datování rukopisu Willehalm české provenience, ÖNB Wien Cod, SN 2670, správně je 1387.

a

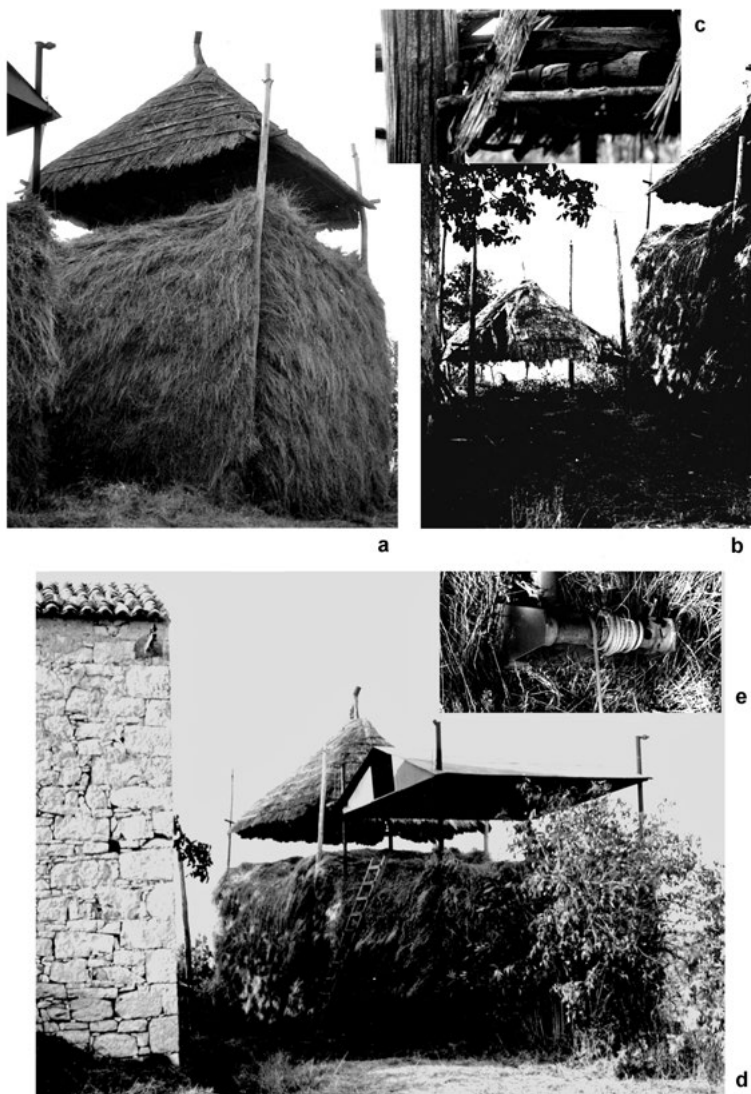

b

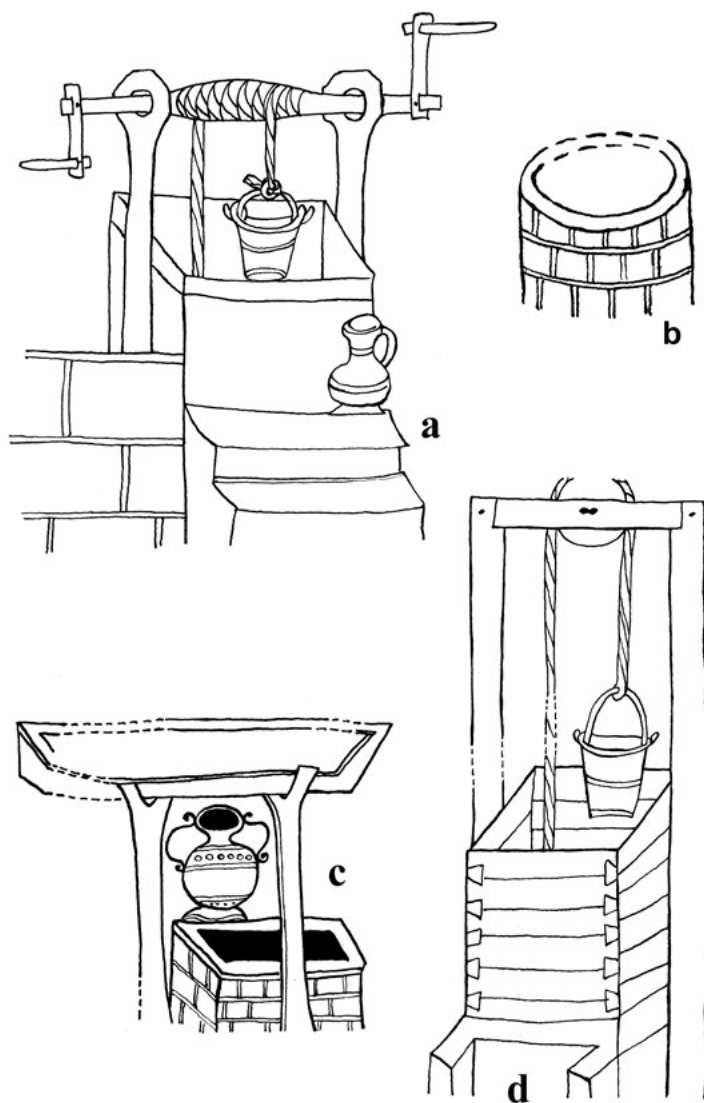

c

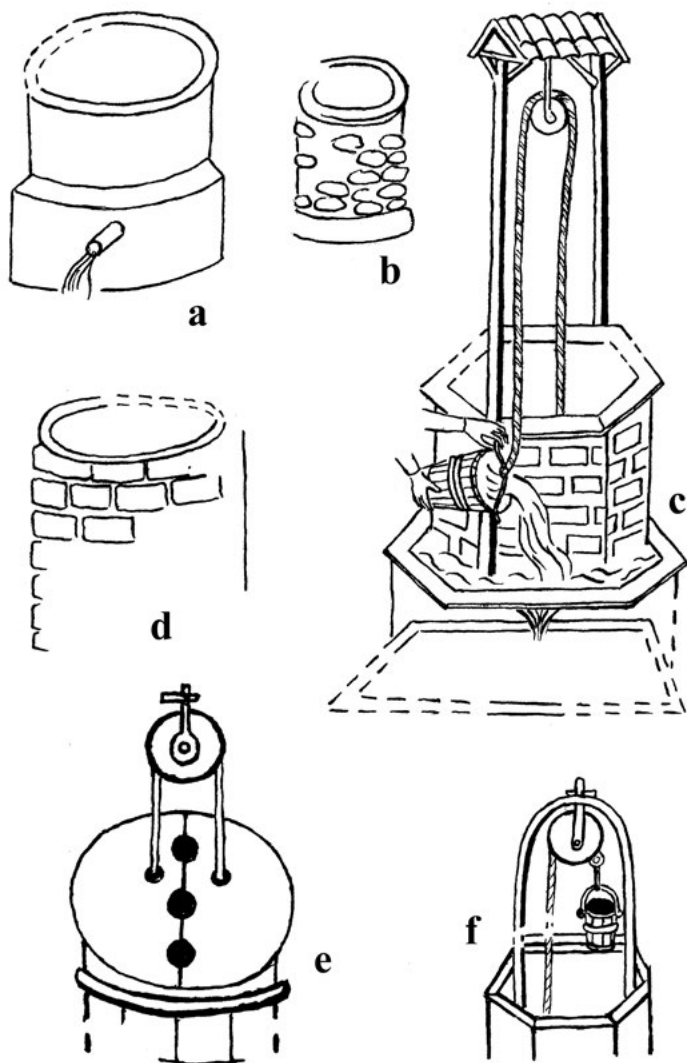
Obr. 25: OboroHy: a) Oboroh (převzato z Mencl V. 1980; b) Současný oboroh na Ukrajině (převzato z internetu); c) Historienbibel des Evert van Soudenbalch, Rūt leží u nohou Bosových, v pozadí oboroh, fol. 153v, (převzato z Pächt O. - Jenni U., 1975).

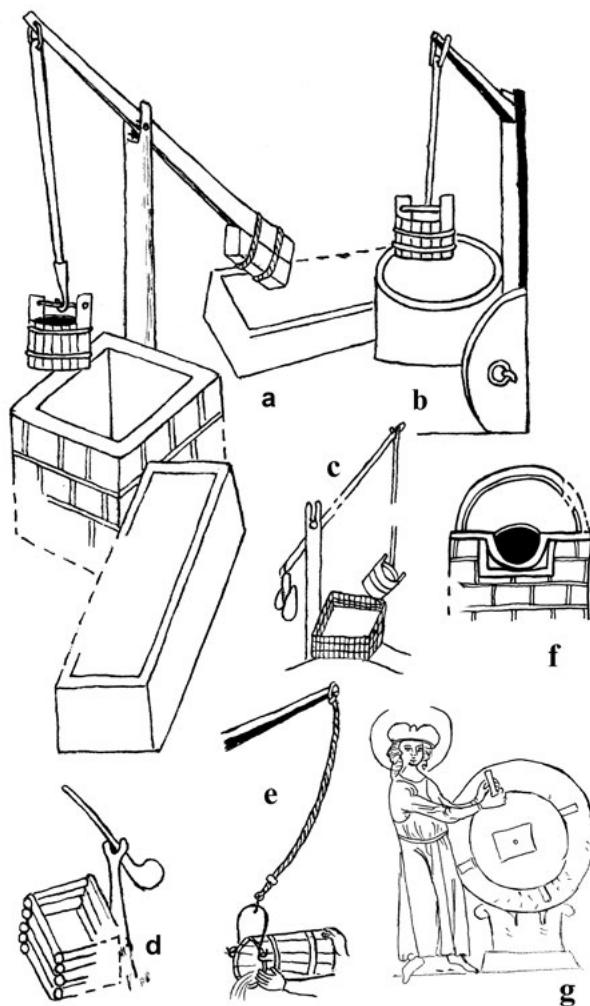
Obr. 26: Oborohy Istrie vnitrozemí, Zajci u Pičanu č. 31: a) Tradiční dřevěný oboroh se zdviženou střechou; b) Tradiční oboroh se spuštěnou střechou; c) Dřevěný naviják tradičního oborohu s navinutým konopným lanem; d) „Moderní“ kovový oboroh s trubkovými sloupky a plechovou střechou; e) Kovový naviják „moderního“ oborohu s ocelovým lanem; (foto M. Drda).

Obr. 27: Studny I, rumpál a) Velislavova bible, Ježíš u studně, fol. 141v, (převzato z faks.); **b)** Josef uvržen bratřími do studny, potom prodán, fol. 38r; **c)** Velislavova bible, Rebeka dává napít Abrahámovu služebníkovu a velbloudům, fol. 24r, (převzato z faks.); **d)** Velislavova bible, Sv. Václav čerpá vodu na hostie, fol. 184r, (převzato z faks.).

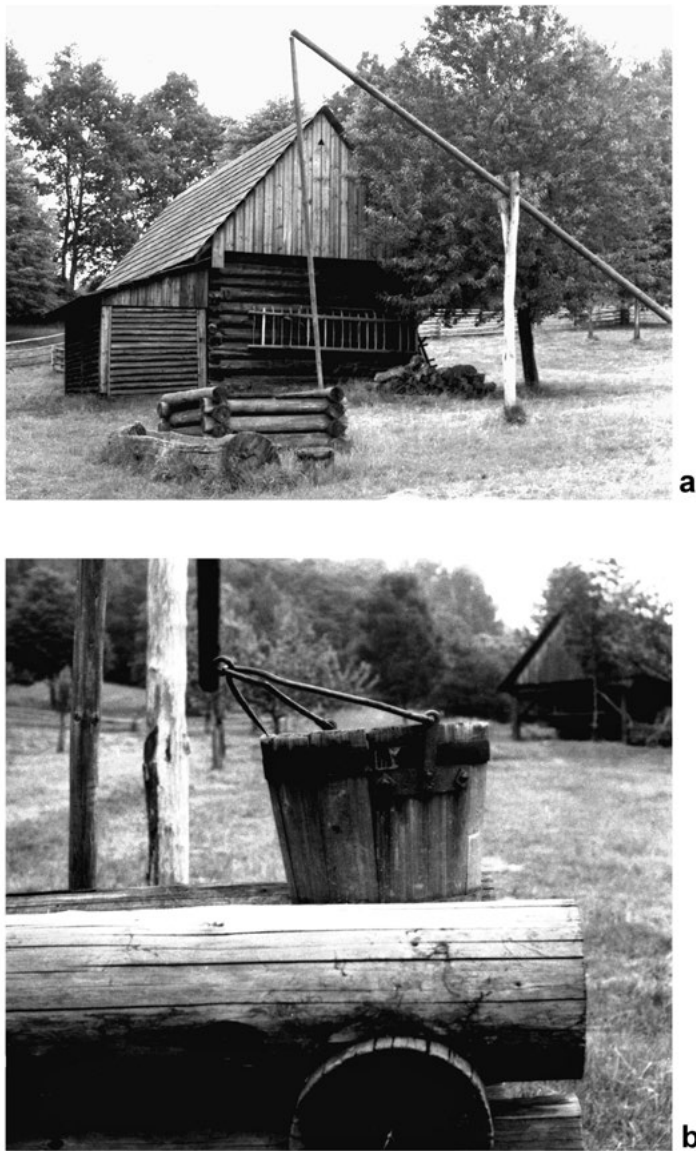
Obr. 28: Studny 2, kladky a) Bible Václava IV, svazek 2, Poslové k Davidovi u studny, studna s trubkovitou výpustí, fol. 96v; **b)** Bible Václava IV, svazek 2, Ženy čerpají vodu ze studně před městem Ramath, fol. 42v; **c)** Bible Václava IV, svazek 1, Jethrovy dcery a Mojžíš u studně, fol. 55r (převzato z faks.) **d)** Bible Václava IV, svazek 2, vraždění, Jehu, fol. 163v (převzato z faks.); **e)** Krumlovský sborník, fol. 4b, KNM, **f)** Ruralium comodorum libri decem, fol. 176.

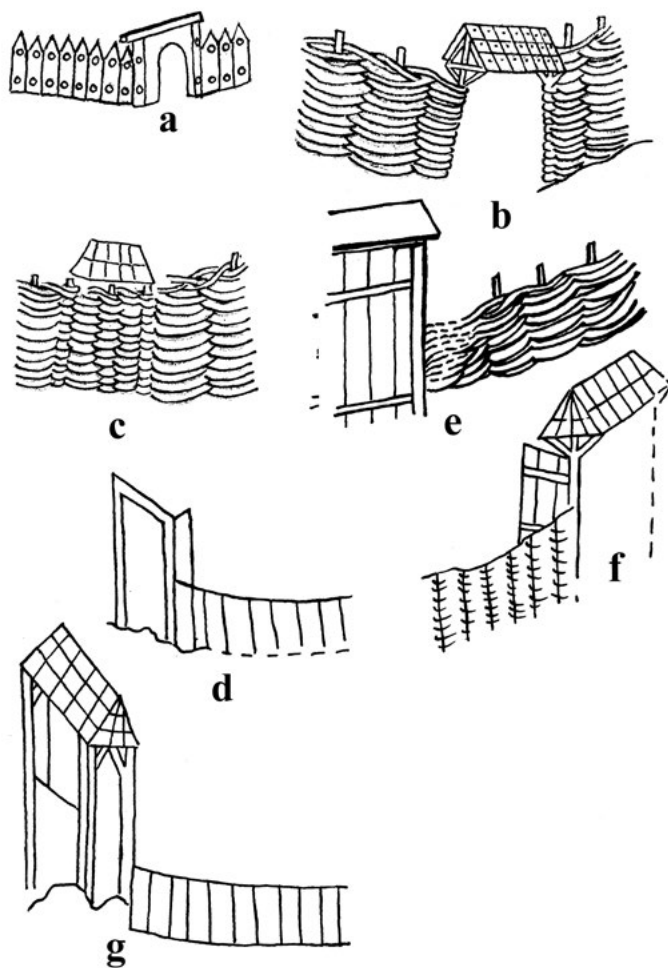
Obr. 29: Studny 3, vahadlo a) Bible Václava IV, svazek 1, Jákob s dobyt看em u studně, fol. 30r, (převzato z faks.); **b)** Bible Václava IV, svazek 1, Jákob potkává Rachel u studny, fol. 28r, (převzato z faks.); **c)** Bible Václava IV, svazek 3, Boj mezi Židy Filištinci, děti čerpají vodu a dávají napít Davidovi, fol. 15v; **d)** Bible Václava IV, svazek 2, David a Betsabě, Betsabě se nekoupe, ale pere prádlo u studny; fol. 86r; **e)** Bible Václava IV, svazek 1, Abrahámův sluha napájí velbloudy u mezopotamské studny, fol. 21r; **f)** Velislavova bible, Jákob a Rachel se stádem se potkávají u studny, fol. 29v, (převzato z faks.); **g)** Liber depictus, Sv. Václav mele mouku na hostie, fol. 34r.

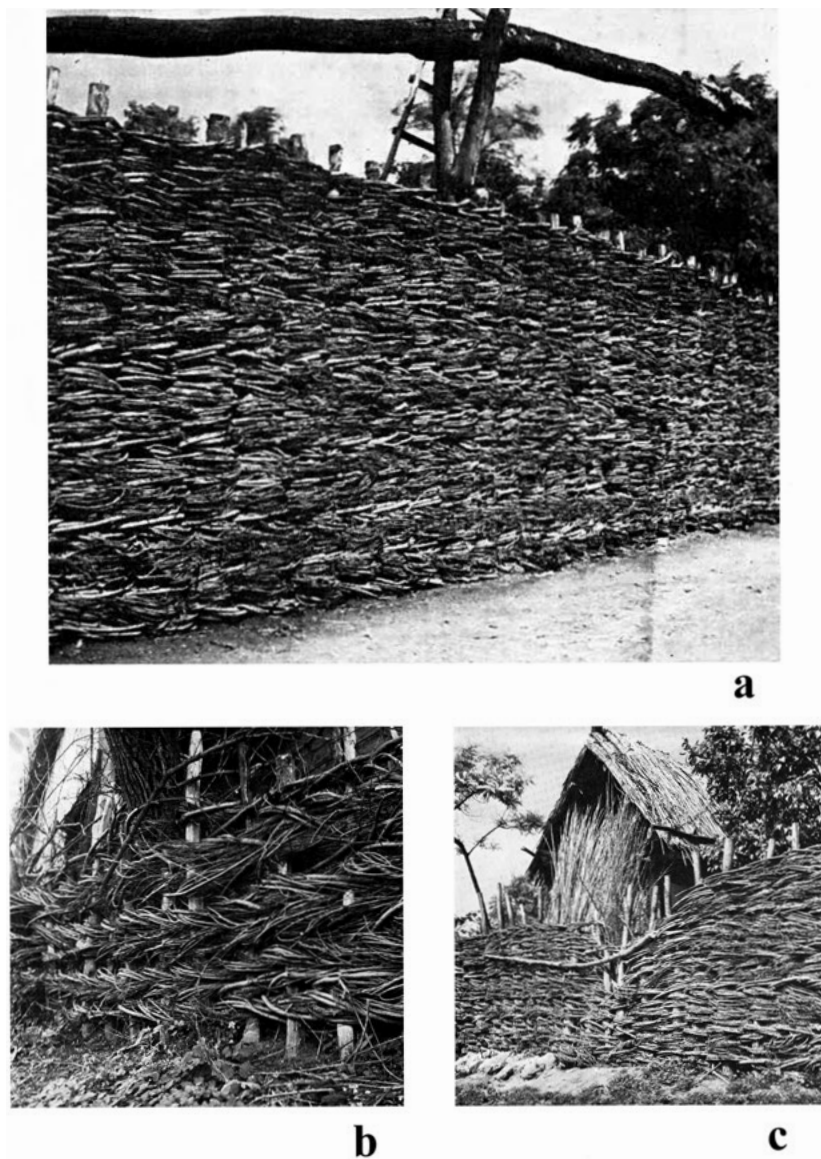
Obr. 30: a) Sezimovo Ústí - levobřežní předměstí, Výzkum AÚ AVČR, Miroslav Richter, Nález studny s povrchovým dřevěným roubením, kovaným okovem zavěšeným na táhlu vahadla opatřeného hákem s tulejí, usedlost II, (bývalá expozice HM, Život a práce středověké společnosti, rekonstrukce studny, foto Z. Prchlík); b, c) ZSO Kravín, kat. Turovec, výzkum Rudolf Krajíc, studna 13. stol. s odkalovačem na dně, řez a foto dna Z. Prchlík.

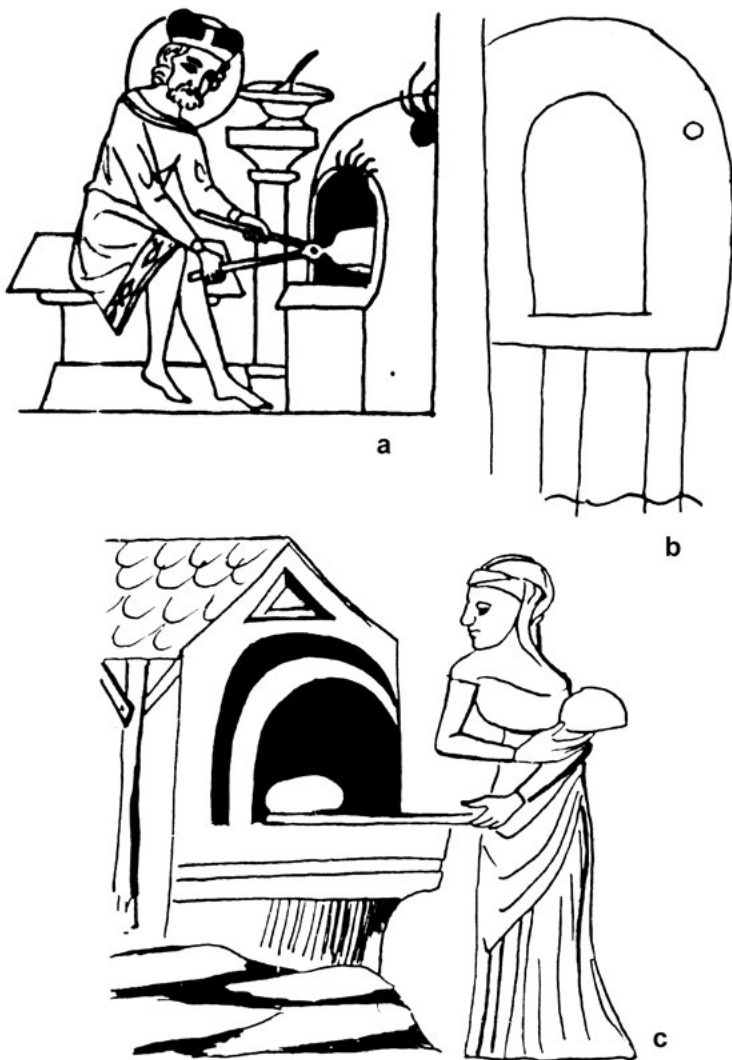
Obr. 31: a) Valašské muzeum v přírodě Rožnov pod Radhoštěm, p. č. 314 Lužná, b) Studna s povrchovým dřevěným roubením, kovaným okovem a vahadlem s táhlem (foto M. Drda).

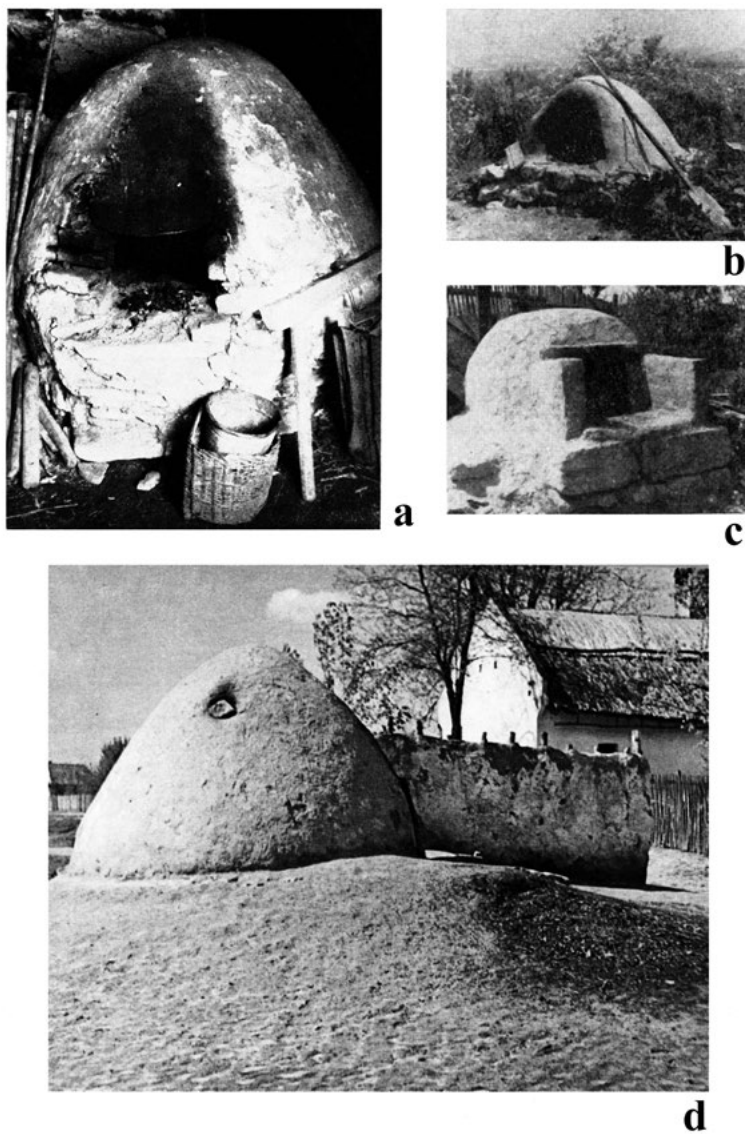
Obr. 32: **a)** Bible Václava IV., *Bůh určuje muže, kteří mají rozdělit zemi, rezidenční panský dvůr*, Praha, 90. léta 14. století. ÖNB Wien, Cod. 2759 - 2764, I. svazek, fol. 172v (převzato z faks.); **b)** Bible Václava IV., svazek 1, *Liturgický příkaz o čtyřleté lhůtě považovat ovoce stromů za nečisté, sad ohraničený pleteným plotem s brankou*, fol. 119r (převzato z faks.); **c)** *Liturgický příkaz o svěcení jubilejního 50. roku, vinohrad se zavřenou pletenou brankou*, fol. 125v (převzato z faks.); **d)** *Rajhradský oltář, Kristus na hoře Olivetské*; **e)** Český Nový zákon, fol. 39v; **f)** Český Nový zákon, fol. 35v; Český Nový zákon, fol. 50r; **g)** Hradec Králové, Velké náměstí, čp. 143, 144, druhý horizont osídlení (poslední čtvrtina 13. st.), objekt ohraničený pleteným plotem (převzato z M. Richter – V. Vokolek, 1995).

Obr. 33: Recentní pletené ploty: a) Gabčíkovo, o. Dunajská Streda, Slovensko, plot vodorovně pletený z proutí, (převzato z Mencl V. 1980); b) Parchovany, o. Trebišov, Slovensko, plot pletený z proutí, (převzato z Mencl V. 1980); c) Martovce, o. Komárno, Slovensko, plot pletený z proutí a stavba s rákodovou střechou, (převzato z Mencl V. 1980).

Obr. 34: Pece: a) Velislavova bible, Sv. Václav peče hostie, b) Liber depictus, Český Krumlov, před 1350, ÖNB Wien, Cod. 370, (převzato z faks.). Legenda o sv. Vítu, ohnivá pec, z níž vyšel sv. Vít nedotčen, fol. 57v; c) Bible Václava IV., Praha, 90. léta 14. století. Ženy pečou a váží chléb, ÖNB Wien, Cod. 2759 - 2764, 1. svazek, fol. 172v (převzato z faks.).

Obr. 35: Recentní kupolové pece: a) Výborná, č. 53, z r. 1872, o. Kežmarok, Slovensko, kupolová pec v zadní části síně, (převzato z Mencl V. 1980); b) Cranevo u Albeny, Bulharsko, kupolová pec na soklu s předsunutým ohništěm, (převzato z Skružný L., 1980); c) Cranevo, venkovní kupolová pec, (převzato z Skružný L., 1980); d) Bodíky, o. Dunajská Streda, Slovensko, kupolové pece na návsi, (převzato z Mencl V., 1980).

Obr. 36: spací rohože: a) Bible Václava IV., svazek 1, Liturgický zákon o očištění ženy po porodu, rodící žena s porodní bábou na pletené rohoži, fol. 110r; **b)** Narození Krista z Kremsmünsteru, 1393, Österreichische Galerie Belvedere, Wien.

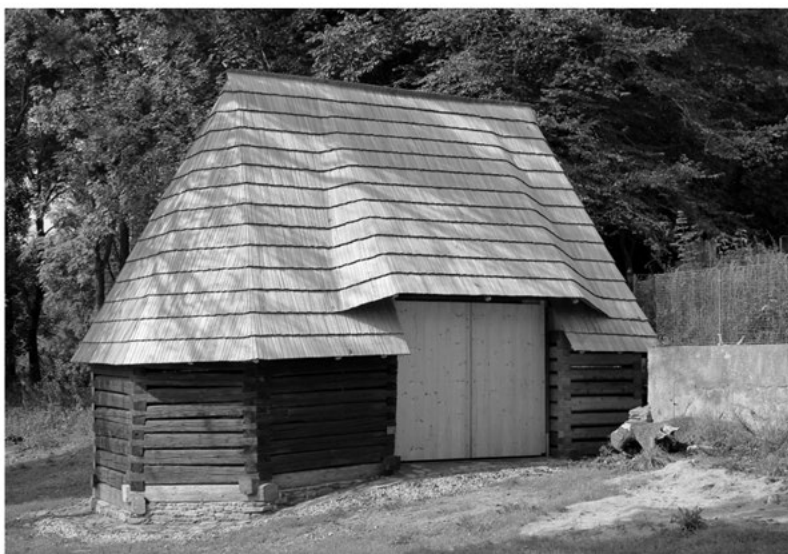

Obr. 37: Další recentní analogie: a) Muzeum vesnice JV Moravy, objekt E 13, vikýř na doškové střeše (foto M. Drda); b) Valašské muzeum v přírodě Rožnov pod Radhoštěm, Leskovec, hoferská chalupa, jesle (foto M. Drda)

a

b

Obr. 38: Recentní polygonální stodoly: a) Skanzen Kouřim, Durdice u Votic, polygonální stodola z r. 1648; b) Těchobuz na Vysočině, polygonální stodola

III. DISKUSE A RECENZE (DISCUSSIONS AND REVIEWS)

Petr Čornej, Jan Žižka.

Život a doba husitského válečníka,
Praha – Litomyšl, Paseka, 2019, 856 s.

ZDENĚK VYBÍRAL

Jan Žižka z Trocnova patří mezi nejznámější postavy našich dějin s výrazným přesahem do obecných evropských dějin. Žižkova osobnost silně dominuje v české historické paměti tématu husitství. Povědomí o Janu Žižkovi proniklo i do zahraničí, kde zdatně konkuruje historickému odkazu Jana Husa. Paradoxně se k Žižkovi váže poměrně málo pramenů a to ještě většina z nich postihuje poslední čtyři roky Žižkova života, kdy stál v čele husitských vojsk.

Zpracování Žižkovy biografie proto znamená velkou výzvu, jež představuje prubířský kámen pro dovednosti a schopnosti každého historika, který by se takového tématu ujal. Klade enormní nároky nejen na znalost dostupných pramenů, historický kontext Žižkova života, ale především na schopnost interpretace pramenných svědectví a způsobilost využívat vhodné metodické postupy. Proto i v minulosti se k Žižkově biografii odhodlali především nejlepší historikové svých generací. Uvedme za všechny příklady alespoň Václava Vladivoje Tomka, Rudolfa Urbánka, Josefa Pekaře a Františka Šmahela.¹ Nelze pominout ani hodnocení Jana Žižky

1 Václav Vladivoj TOMEK, *Jan Žižka*. Praha: V Ráji, 1993 (reprint vydání z roku

z pera Františka Palackého, jakkoli je obsaženo nikoli v samostatné biografii, nýbrž v příslušném dílu Palackého Dějin národa českého v Čechách a v Moravě. Právě s Palackého soudy se vyrovnával Josef Pekař a na tuto pomyslnou diskusi museli reagovat i jejich následovníci.

Nejnovější pokus podnikl Petr Čornej, donedávna vědecký pracovník Ústavu pro jazyk český Akademie věd ČR. Čornejovo široce respektované dílo není třeba blíže představovat. Od poloviny osmdesátých let 20. století do nynější doby je tvoří desítky knižních monografií a stovky studií v odborných periodikách.² Pro charakter Čornejovy historické práce je příznačný hluboký ponor do vnitřního myšlenkového světa původců pramenných svědectví, ať již šlo o vzdělané kronikáře, autory úředních listin, či osobních pramenů. Jeho porozumění době pozdního středověku mu umožňuje „číst mezi řádky“ písemných svědectví. Tedy i v případech, kdy disponujeme pouze nedostatečnými či mezerovitými údaji, dokáže konstruovat hypotézy, jež zůstávají v souladu s hodnotovými souřadnicemi dané doby.

Své podání Žižkovy osobnosti vystavěl Petr Čornej v zásadě chronologickým způsobem. U biografii lze sotva postupovat jinak. Zároveň ale každá kapitola zasazuje určitou část života Jana Žižky do souvislosti vývoje pozdně středověké společnosti. Věnuje se tedy analýze řady problémových témat, jež s Žižkou bezprostředně i poněkud volněji souvisí. Jinak ani nelze dospět k pochopení jeho činů a logiky historických událostí, v jejichž středu se často ocital.

První část zahrnuje období Žižkova mládí a pobytu v jižních Čechách. Představuje Žižkovu činnost od jeho počátků jako trocnovského zemana, tedy hospodáře na nevelkém a nepřilíš výnosném pozemkovém majetku, až po přechod do lapkovské družiny Matěje vůdce. Následuje Jana Žižku i na tažení do Polska, kde důkladně rozebírá českou účast ve válce polsko-litevské unie proti řádu německých rytířů, včetně bitvy u Grunwaldu. Pomocí pravděpodobných hypotéz se snaží překlenout

1879); Rudolf URBÁNEK, *Jan Žižka*. Praha: Mánes, 1925; Josef PEKAŘ, *Žižka a jeho doba*. Praha: Odeon, 1992; František ŠMAHEL, *Jan Žižka z Trocnova. Život revolučního válečníka*. Praha: Melantrich, 1969.

2 Prozatím poslední položku v pomyslném soupisu představuje soubor aktualizovaných sond do kultury široce pojímané husitské doby Petr ČORNEJ, *Husitství a husité*. Praha: Karolinum, 2019.

i značné mezery v pramenech, z nichž se Žižka ztrácí především v 80. letech čtrnáctého století.

Řešení obtíží, způsobených mezerovitou pramennou základnou, čekalo autora také v následující druhé části. Ta začíná rozbořem situace, v níž se nacházelo České království na přelomu 14. a 15. věku. Tato nutná ouvertura představuje Čornejovu interpretaci okolností a podmínek vzniku českého reformního hnutí. Seznamuje čtenáře s rozpory uvnitř vládnoucí lucemburské dynastie, s konflikty, s krizovými jevy, jež narušovaly hospodářskou, společenskou a politickou stabilitu českého státu. Značnou vynalézavost při heuristice a následné pramenné analýze musel autor prokázat při překlenutí dalších dvou bílých míst v Žižkově životaběhu. Pobýval Jan Žižka po návratu z Polska v Praze? Pokud ano, za jakých okolností? Autor staví předpoklad, že Žižka mínil strávit podzim života v Praze materiálně zabezpečen službou vrátného na královském dvoře, na ještě pevnější základy. Čornejovy vývody potvrzují dosavadní mínění Pekaře a Šmahela, opírají se přitom o detailní rozbor majetkových poměrů na Starém Městě pražském, stejně jako o dosud nedocenené souvislosti klientských sítí kolem úředníků a služebníků královského dvora. Nelze ani podcenit tradici, která velmi brzy (ještě v 15. století) fixovala v historické paměti obraz Žižky – nebeského klíčníka.

Z hlediska velkých evropských dějin přitahuje pozornost domněnka Žižkovy účasti ve stoleté válce a zejména bitvě u Azincourtu. Domněnka patří do kategorie jevů, jež nelze ani vyvrátit ani potvrdit. Nicméně zmínky o Žižkově pobytu v zahraničí po roce 1415 mají natolik chatrné odůvodnění, že seriózní historická věda je může i nadále považovat za pouhé spekulace.

Třetí část knihy mapuje počátky husitské revoluce. V tomto obecnějším rámci se zejména soustřeďuje na přeměnu starého žoldnéře v člověka prodchnutého představou, že je nutné všechny zbývající síly oddat reformnímu hnutí. Plastické vykreslení Žižkova duševního vývoje, podložené pečlivým zvažováním možných posunů mentálního světa nastávajícího husitského hejtmana, patří k největším přínosům Čornejovy knihy. Neslibuje sice žádné překvapivé závěry, ale umožňuje mnohem lépe porozumět pravděpodobným motivům Žižkova konání.

Čtvrtá a pátá část pokrývají více méně události první či druhé poloviny roku 1420, ať na jihočeském venkově, kde Žižka krvavě budoval základy tábořského svazu, nebo v Praze ohrožené první kruciátou.

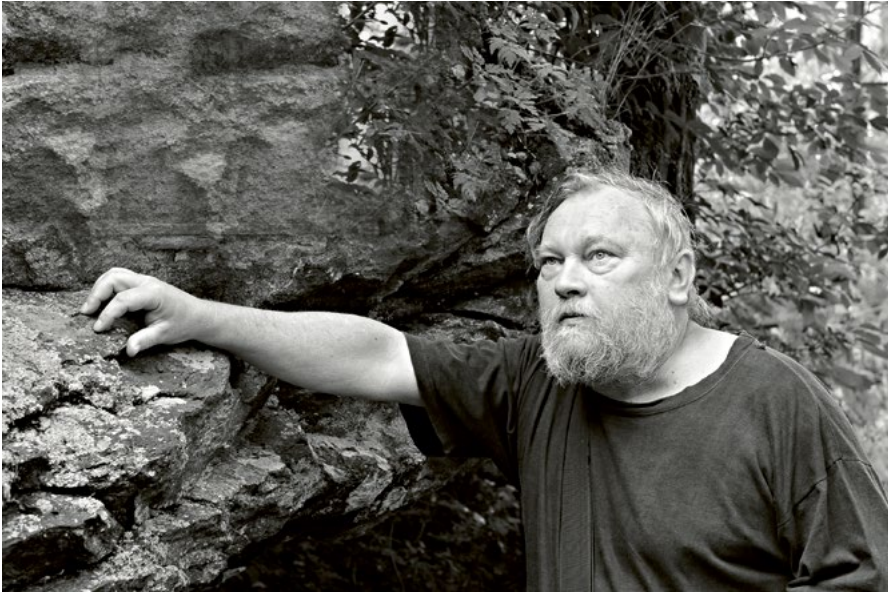
Přesvědčivostí výkladu vyniká zejména obraz tábořského zástupu útočícího na okolní (dosud) katolické opěrné body a násilně úctujícího s jejich obyvateli. Opět jsme svědky důvtipné psychologizace, vycházející z vědomí síly biblických motivů v chování Žižkova vojska i hejtmána samotného. Bezpochyby zaujme také výklad poměru předních husitských činitelů ke královské moci a k poslednímu Lucemburkovi. Trochu rozpaky z hlediska proporcí výkladu vyvolávají podrobné analýzy dění v pražských městech, někdy jakoby suplující dějiny husitské Prahy.

Následující dva oddíly se týkají vrcholného období Žižkovy kariéry od Časlavského sněmu po ustanovení východočeského husitského svazu, následnou Žižkovu snahu prosadit svou cestu husitské reformy, až po smrt u Příbyslavi. Ačkoli se jedná o události v českém (nejen) dějepisceví hojně popisované a promyšlené, autor i zde nachází nepovšimnuté nebo málo akcentované souvislosti a interpretace. Uvedme alespoň stále ještě nevyjasněné okolnosti sjezdu v Německém Brodě, či posun v chápání Žižkova vojenského řádu jako neoficiální „charty“ jeho východočeského svazu. Za pozornost stojí význam Žižkových spolubojovníků. I v předchozích kapitolách autor zdůrazňuje, že mnohá husitská vítězství, ale vlastně i zavedení vozové hradby jako nejproslulejšího taktického prvku husitského válečnictví, nelze připisovat pouze Janu Žižkovi. Jakkoli se Žižka použití bojových vozů nezříkal, jeho taktické mistrovství vycházelo spíše z jiných prvků jako využití momentu překvapení a příhodného terénu, nečekaná improvizace atd.

Poslední část knihy představuje analýzu Žižkovy postavy v historické paměti. Autor ukazuje, jakým způsobem Žižku interpretovala bezprostředně se vytvářející tradice utrakvistická i katolická, jaký odkaz zanechal i modernímu českému národu. Podobné exkurzy byly podniknuty i v předchozích kapitolách, především v souvislosti s významnými bitvami či jinými klíčovými událostmi Žižkovy doby. U historické osobnosti, jež se posléze proměnila v mnohonásobně využívaný symbol, je zkoumání její „tváře“ v myšlení následujících generací zákonité. Hluboké ponory do této problematiky odhalují nejen význam Jana Žižky pro národní dějiny a jeho „odkaz“ současnosti. Vypovídají rovněž svědectví o vztahu k minulosti, o způsobu, jakým dějiny hodnotíme a někdy i přetváříme v souladu s vlastními postoji a hodnotami.

Petr Čornej si byl vědom, že ani on se nemůže zcela oprostít od určitého anachronického vidění svého tématu. V závěrečném neformálním

doslovu si toto omezení, postihující jakéhokoli historika ve větší či menší míře, uvědomuje. Jeho snaha vyhnout se ideologickým schématům a podívat se na husitství i Jana Žižku „zevnitř“ znamená především co nejvíce pochopit dobu samotnou a logiku jednání tehdejších lidí. Nejen v tomto smyslu je Čornejova kniha o Žižkovi zdařilým pokusem.

Vzpomínka na Petra Brátka

3. 2. 1951 – 15. 10. 2019

MILOŠ DRDA

Jedním z prvních děl táboorského výtvarníka Petra Brátka po jeho nástupu do táboorského muzea byla pamětní medaile ke 100. výročí založení této instituce. Její obraz zdobí obálku čísel 1-10 sborníku Husitský Tábor. Na přelomu října a listopadu 2019 nás kolega, přítel, talentovaný umělec a zejména spravedlivý člověk Petr Brátka opustil.

Byl jednou z nejvýraznějších osobností muzea, v němž prožil více než třetinu století. A byl to tvůrčí život, plný energie, věnované Táboru, jeho dějinám a kultuře.

Petr Brátka se narodil 3. února 1951. Po maturitě vystudoval obor výtvarná výchova na Pedagogické fakultě v Českých Budějovicích, kterou absolvoval roku 1973. Po ukončení studia krátkou dobu učil a po té se stal inspektorem odboru kultury ONV Tábor. Měl vynikající umělecký cit nejen pro malbu, která se stala hlavní doménou jeho činnosti. V roce 1977 zorganizoval výstavu jednomu ze světově proslulých táboorských fotografů, jehož jméno však v té době, a to zejména v Táboře platilo, co "persona non grata". Výstava nesměla být otevřena a Petr Brátka za tuto akci zaplatil ztrátou zaměstnání. Skončil v muzeu, což, jak se záhy ukázalo, bylo velkým přínosem pro táboorskou kulturu.

Byl pozoruhodným malířem s osobitým stylem. Nevyhýbal se však ani grafice, ilustroval deset knižních titulů a uměl se ponořit i do tajů

plastických výtvarných disciplin. Jeho práce pronikly do řady zemí světa od Dánska a Německa, přes Polsko, Itálii a Rumunsko až do Egypta, Ruska a Číny. Uspořádal více než padesát samostatných a na čtyřicet kolektivních výstav doma i v zahraničí. Byl nositelem řady prestižních ocenění, propůjčených mu českými i zahraničními uměleckými institucemi. Osobně si velice vážil bronzové medaile, kterou získal v Pekingu v roce 1998. Byl členem Asociace jihočeských výtvarníků a volného sdružení Setkání.

Každý, kdo se aktivně účastnil sametové revoluce v našem městě má jistě v paměti jeho postavu s tehdy ještě československým praporem v rukou, jak kráčí v čele pracovníků muzea demonstrovat na Žižkovo náměstí. Byl jedním z iniciátorů změny jména Muzea husitského revolučního hnutí na Husitské muzeum, což rozhodně nemělo zastínit bojového ducha české reformace, ale ukázat, že husitství bylo fenoménem daleko širším a zejména duchovním. Hned také vytvořil logo, které Husitské muzeum užívá dodnes.

I město Tábor Petru Brátkovi vděčí za mnohé. Když uvidíte při slavnostních příležitostech na radnici městský prapor, věnujte vzpomínku i jeho tvůrci. Zapsal se i do dějin dnes už legendárních Táborských setkání. Pokud zastavíte auto na parkovišti u pivovaru, v místě zbourané synagogy nebo když pojedete přes Písecké rozcestí a budete míjet místo nacisty vyvráceního hřbitova, vzpomeňte nejen na bývalé židovské spoluobčany našeho města, ale i na tvůrce pomníků jim věnovaných. To vše jsou však jen útržky bohatého tvůrčího života táborského umělce Petra Brátky, jehož dílo se vrylo do života města nezapomenutelným způsobem. Budiž čest jeho památce.

Corrigenda

Doplnění k článku Alexandry Kaar, Business as usual? Sigismund's trade privileges for the royal towns of Bohemia z 22 čísla Husitského Tábora

Nedopatřením nebyla v článku Alexandry Kaar uvedena níže otištěná informace o financování výzkumu autorky z veřejných zdrojů. Redakce HT se rozhodla pochybení technického rázu napravit alespoň dodatečně. Čtenářům se za uvedený nedostatek omlouváme.

The present study was funded by the project GA15-14758S „Emperor Sigismund's Party in Hussite Bohemia“. In the following, the royal towns of Moravia are treated together with the towns of Bohemia, insofar as they were subject to Sigismund's rule as King of Bohemia.

Do 23-24. čísla Husitského Tábora přispěli
(Vol. 23-24 – List of authors):

Mgr. et Mgr. Klára Andresová

Historický ústav AV ČR; Vojenský historický ústav Praha
andresova@hiu.cas.cz

PhDr. Miloš Drda, CSc.

Husitské muzeum v Táboře
drda@husitskemuzeum.cz

Mgr. David Kozler

Centrum mediévistických studií, Praha
Ústav českých dějin FF UK, Praha
kozler@flu.cas.cz

Mgr. Lukáš Sláma

Národní památkový ústav Ústí nad Labem
slama.lukas@npu.cz

Mgr. Ondřej Vodička, Ph.D.

Masarykův ústav a archiv AV ČR
vodicka@mua.cas.cz

PhDr. Zdeněk Vybíral, Ph.D.

Husitské muzeum v Táboře
vybiral@husitskemuzeum.cz

Mgr. Zdeněk Žalud, Ph.D.

Husitské muzeum v Táboře
zalud@husitskemuzeum.cz

**HUSITSKÉ
MUZEUM
V TÁBOŘE**

VEDOUCÍ REDAKCE (EDITOR-IN-CHIEF): ZDENĚK VYBÍRAL

VÝKONNÁ REDAKCE (MANAGING EDITORS):

JAKUB SMRČKA, ZDENĚK VYBÍRAL

ADRESA REDAKCE (ADDRESS OF EDITORIAL BOARD):

HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

NÁM. MIKULÁŠE Z HUSI 44, 390 01 TÁBOR

WWW.HUSITSKEMUZEUM.CZ/HUSITSKY-TABOR/

E-MAIL: VYBIRAL@HUSITSKEMUZEUM.CZ

TEL.: +420 739 468 408

K VYDÁNÍ PŘIPRAVILO HUSITSKÉ MUZEUM V TÁBOŘE

(PUBLISHED BY THE HUSSITE MUSEUM IN TÁBOR)

ROKU 2019

NÁKLADEM (PRINT RUN) 300 KUSŮ

GRAFICKÝ NÁVRH OBÁLKY (COVER DESIGN): GUSTAV FIFKA

SAZBA (LAYOUT): VIVA DESIGN S.R.O., TÁBOR

TISK (PRINT): INPRESS A.S., ČESKÉ BUDĚJOVICE

ISSN 0231-6080